

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III.

I NOEMBRIE 1936

NR. II.

ION PILLAT	Versuri pentru Balci	243
GH. BRĂESCU	Amintiri	255
LUCIA DEMETRIUS	Versuri	267
H. PAPADAT-BENGESCU	Rochia Miresii	269
DEM. BASARABEANU	Versuri	301
ION BIBERI	Măști și destine	304
GIULIO BERTONI	Limbă și limbaj	319
AL. DIMA	« Fenomenul românesc » sub noi priviri critice	328
G. ATANASIU	Energie și materie	342
JULIAN M. PETER	Forme medievale în societatea contemporană	358
G. GUȚU	Obligațiunea omului actual	373
ALEXANDRU CLAUDIAN	Controversă asupra Ideilor lui Platon	389
ȘERBAN CIOCULESCU	Aspecte epice contemporane	397

C R O N I C I

NOTE DESPRE PICTURA ROMÂNEASCĂ de *Jacques Lassaigne* (413);
CRONICI ENGLEZE: SPENGLERISM IN ANGLIA de *Dragoș Protopopescu*
(418); NOTĂ TOT DESPRE LITERATURA DRAMATICĂ de *Mihail*
Sebastian (424); UN NOU FEL DE LITERATURĂ REVOLUȚIONARĂ de
Mircea Eliade (431); URME ROMÂNEȘTI DESCOPERITE DE D. MARCU
BEZA IN RĂSĂRITUL ORTODOX de *Petru Comarnescu* (436); CRONICA
PLASTICĂ de *G. M. Cantacuzino* (441); ACTUALITĂȚI CULTURALE
EUROPENE de *D. I. Suchianu* (445); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de
Ion I. Cantacuzino (448); UNIUNEA CAMERELOR DE COMERȚ ȘI
DE INDUSTRIE ȘI REALIZĂRILE EI de *Ion Budu* (453); TRATATUL
ANGLO-EGIPTEAN de *Richard Hillard* (459).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL

(1.1 — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU

RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:
B U C U R E Ș T I I I I
39, B-DUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI IACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III, No. 11, NOEMBRIE 1936

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

VERSURI PENTRU BALCIC

Î M P L I N I R I

Copilăria mea privea pe râul
Rodit cu cerul toamnei argeșene,
Copilăria mea privea pe grâul
De aur greu din lanuri moldovene.

Acum privesc la marea ce rodește,
In umbră și lumină, doar cu spume,
La pescăruși, la pânza ce albește
Pe țărnul vrăjii regăsit în lume.

Copilăria mea era lăstunul
Din cuibul prins sub streșini de colină,
Copilăria mea era cătunul
De pe câmpii cu unduire lină.

Acum sunt valul nesfârșit ce tună,
Purtând pe spate ceruri schimbătoare,
Sunt pasărea ce țipă prin furtună
Cu aripi arcuite peste mare.

B A L C I C

Balcic, Balcic nostalgic cum e luna,
Albind pereții râpelor pustii,
Podind pe valuri licărite bruma,
Veghind cu basme moarte vremuri vii.

Balcic încins cu ziduri de cenușă,
Balcic cuprins cu murmur de fântâni,
Incununat cu ceruri de brândușă,
Impodobit cu semne din păgâni;

Cu dealurile surelor cămile,
Cu case vechi — încremenite oi —
Balcic, păstorule din alte zile,
Cobori pe țărnul biblic pân' la noi.

Cetate mai bătrână decât morții,
Loc sfânt, ca tinerețea de senin,
Migdalii să 'nflorească pragul porții
Când în lumina ta mă 'nchin.

BALCIC LUNAR

Am regăsit fântâna,
Turcoaicele cu vase de aramă,
Asinii biblici,
Lumina serii
Și umbra care-așteaptă luna.
Fântâna șoptea încet...

Am regăsit cetatea
Smochinilor și-a pietrei,
Cu ziduri peste ziduri dărâmate,
Cu râpe albe și mai vechi,
Cu marea mai bătrână decât toate.
Fântâna șoptea încet...

Cu suflet greu, pe-o piatră grea,
Am stat în drum.
Am stat s'aud o apă din pământ,
Ce cântă lin și piere liniștit
Cu umbra trecătorului pe drum.
Fântâna șoptea încet...

O pasăre veni să bea
Cu zborul alb din apa lunii.
Argint neroditor pe dealul sterp,
Argint pustiu pe mări pustii,
Și eu pe piatra vremii.
Fântâna șoptea încet...

CINĂ CU PEȘTI

In sfeșnice lumini de ceară,
Cum tremurau cu roșii dungi,
Pe mare luna 'ntinse iară
Năvod de-argint cu fire lungi.

Ne-aduse 'n talgere pe masă,
Cu ochi brumând talaz străbun,
Veniți din verdea lui mătasă :
Lufar, guvidii și barbun.

Priveam uimiți cum odihnește
Lumina sfântă peste ei,
Cum lumii noastre îi răpește,
De taina mării tot mai grei.

STELLA MARIS

Pe plaja liniștită când stelele înnumeri
Coboară pe poteca pustie sub smochin
Colina, cumpănindu-și izvoarele pe umeri,
Ca o fecioară greacă purtând urciorul plin.

Pârae în șoptire ascund prin seara sură
Străvechile tulpine cu tinere mișcări;
Treptat mai șters amurgul, în ritmică măsură,
Sandala de lumină o joacă peste mări.

Oglinzi se sparg cu zgomot și se refac puzderii,
Colina se ridică pe cerul tot mai clar,
Când le aștern pe piatră poverile durerii
Privind cum crește steaua pe valul solitar.

LUNĂ PE MARE

Taci — totul nu e decât
O slabă cutremurare.
Taci — suie numaidecât
Păunii lunii din mare.

Iși lasă cozile lungi
Pe înflorirea de valuri —
Și tot mai adânci, mai prelungi
Se 'nchiagă albe portaluri.

Și stelele, boabe de-argint,
Cad lin din fluer de lună —
Și sufletul tău în argint
Departa pe ape mai sună...

Dar tot mai adânc lunecând,
Se surpă albe portaluri
Și floarea penelor blând
Se ofilește pe valuri.

Taci — duși sunt numaidecât
Păunii lunii în mare.
Taci — totul nu e decât
O slabă cutremurare...

CASĂ LA BALCIC

Ii cântă marea, soarele îi cântă
Viers rumenit în suflete latine.
Tu, care treci, oprește-te și sfântă
Să-ți fie clipa, împăcat cu tine.

FLOAREA DIN FEREASTRĂ

Pe geamul înserării văd o floare,
Tulpina ei e prinsă în pahar.
Stă legănată între cer și mare
Păstrând minunii tainicul lor har.

Amurgul o atinge de departe —
Plăpândul chip adânc a tremurat...
De ce să-l plâng? S'a mântuit de moarte,
Cu două veșnicii îngemănat.

SEARĂ PE ȚĂRM

Cișmele cântă, marea le răspunde.
Amurgu-și strânge pânzele în port.
De ce ecoul umbrelor pe unde,
În mine când lumina o mai port?...

Un singur paltin stă de strajă mării,
Un singur dor și singură o stea.
Mă 'mbată vinul negru al uitării
Când toate pier în umbra tot mai grea.

De-acuma ochii stelelor păgâne
Răsar cu înecate licăriri,
De-acuma trec în văluri de cadâne,
Prin pacea înnoptării, amintiri.

D I O N Y S O P O L I S

Terasele coboară către mare
Cu pasul de-armonie împlinit,
Purtând pe tava de aramă floare
Și rodul sudic toamnei ce-a venit
Cu pânze roșii pe străvechea mare.

În cinstea zeului de altădată,
A săditorului de viță pe-aste locuri,
Strivesc pios ciorchini cu boabă 'nvoaltă,
Privind în larg delfinii prinși de jocuri,
Visând la zeii ce-au trăit odată,

La valul despicat de luntrea Argo,
La spuma dăruind pe Afrodita . . .
Lung îmi descântă 'n suflet și mai larg o
Descântă 'n clipe vremea nesfârșită
Cu murmure sub prora luntrei Argo!

Și sub smochinul ce aruncă umbră
Fugară pe vecia unui val,
Las ceasul cel mai sfânt să mă pătrundă,
Înalt, zâmbind uitării, un pocal —
Pe când Dionysos mă pândește 'n umbră.

SARCOFAG TRAC

Pe drumul de la vii de unde marea
Iși desfășoară lan de stânjenei
Purtând lumina serii peste ei,
Răsare sarcofagul sur cu zarea.

Doar greerii vrăjesc tăcerea vie...
Păgâne mâni cu trudă l-au purces,
Și vremea lor în pulbere s'a șters,
O barcă grea de veșnicii să 'nvie.

Dar un măceș în piatra despicață
Cu rădăcina 'n moarte a 'nflorit,
Și crește floarea primăverii — toată
Impărăția morții biruind.

PLAJĂ PUSTIE

Și val și barcă au atins nisipul
Deodată și deodată mi l-au dat
Umbritul țărni și 'n depărtare chipul
Balcicului de-amurguri înălțat.

Izvorul alergând cu unde repezi,
Pe sub finapi m'a prins; pe povârniș
A smuls din soare horbote pe lespezi
Sărind, păgân și gol, în vânturiș.

Pe mări țesute 'n firele luminii
Nori vișinii mi-au înflorit și duși
De aur viu, s'au arcuit delfinii
Și 'n peruzeaua zării, pescăruși.

Iar eu tăcut am așteptat pe plajă
Hotărîtoare zodii pe tării,
Căci scrie 'n cartea lor, să stau de strajă —
Corăbii cu minune vor veni!

A M I N T I R I

SFATUL FAMILIEI. PLECAREA LA NANCY. PENSIUNEA D-LUI
SCHWARTZ. ȘCOALA PROFESIONALĂ LAURICE.
INTOARCEREA ÎN ȚARĂ.

Pentru plecarea mea la Nancy s'a ținut un sfat de familie prezidat de epitropul meu, care se ocupa de interesele minorilor rămași de pe urma tatălui meu.

Mamaia, mama mea cea adevărată, cu vârsta, revenise la sentimente mai bune. După moartea Olimpiei, conducea, fără nici o dispoziție de altfel, gospodăria înjghebată de ea cu tragere de inimă.

Mamaia era ca un copil. În trecut, femeile, cu rare excepțiuni, nu cunoșteau valoarea banului, pentru că, socotite nepricepute, nu li-l încredința nimeni. Mamaia era ca doamnele de onoare din suita împărăteselor. Obișnuite să vină la masă gata, să călătorească fără bilet de tren, să fie îmbrăcate de croitorii curții, sfârșesc prin a deveni infirme, nu cunosc partea practică a vieții, valoarea lucrurilor și a banului. Deprinsă să trăiască în lux și desfătări, să meargă la Cernăuți cu landoul — Cernăuții reprezenta pentru Moldoveni, orașul tuturor plăcerilor — avea chelăriță, femeia la toate din trecut, care ținea cheile dela cămară, dela pivniță, rânduia de bucate pentru stăpâni și slugi.

Mamaia trăia fără nici o grijă. Se scula târziu, lua cafeaua în pat, citea romane franțuzești — vorbea franțuzește minunat — sau cânta la pian, cu talent de amator, nu prea grozav dar sentimental, cu gesturi largi, romane, menueturi și cavatine, cu un brio care impunea copiilor, fetelor și celor care nu cunoșteau pianul.

Mamaia știa să primească, să întrețină, cu lume de seama ei, o conversație ușoară, despre Lamartine și Musset, să prezideze o masă, să bea un pahar de șampanie cu grație. Mică, blondă, durdulie, privea de sus, semăna ironii, strângându-se friguroasă în cațaveică, în fundul canapelierii, să bea cafea cu patimă.

Pot spune că ea a influențat hotărîrea sfatului familiei, compus din bătrâni de pe vremea tataiei, boieri socotiți, cu gulere largi, cu nasturi de mărgean, cu vorbă așezată, slabi, pierduți în haine respectabile; ea și cu țața Tinca, femeie sentențioasă, care fusese măritată de trei ori și avusese copil mic, când bărbatul ei împlinise șaptezeci de ani.

Confundând Nancy cu Parisul, vorbind mai mult despre Paris, decât despre Nancy, laudându-l fără să-l fi văzut nici una, la curent totuși cu obiceiurile, cu teatrele, cu moda, povesteau despre Bois de Boulogne, despre celebrul restaurant Maison d'or, despre operă, despre actori, cum ar fi vorbit de Barbu Lăutarul sau grădina Copoului, unde se adunau cucoanele și boierii, în trăsuri de casă sau în birji de lux, se opreau grupate pe rang de familie, să asculte lăutarii și la înapoiere, în drum spre casă, rămâneau să ia înghețată la Passini, cofetărie-cafenea cu reputația lui Tortoni dela Paris.

Bădia se lăsă convins. Primi chiar să mă conducă până la Nancy, să mă instaleze în pensiune la un profesor alsacian, Schwartz. Acolo aveam să întâlnesc o colonie de români, printre care și pe Alexandru, băiatul lui Alexandru Brăescu dela Sascut, avocat bine cunoscut în București, pentru sentimentele sale rusofile.

Nu mai aveam astâmpăr. Plecarea era hotărîtă bătrânește, pentru Luni, începutul săptămânii. Mai aveam cinci zile. Am început prin a vinde cărțile de care nu mai aveam nevoie, fiind românești. N'aveam decât un rând de haine. Imi trebuia palton și lenjerie, dar nu-mi păsa. Bădia îmi vorbea despre Paris, unde aveam să ne oprim trei zile, ca să mă echipez. Toate urma să le fac la Paris.

— Dă-mi mata cincizeci de bani, să mă tund...

— Ce să te mai tunzi... Lasă, că te tunzi la Paris.

De când se hotărîse plecarea mea la Nancy, crescusem în stima familiei, a prietenilor și a slugilor.

— Conașu Jorj se duce în străinătate...

— Oare cum o fi pe acolo?..

Aveam grijă să spun la toată lumea. Toți mahalagiii știau că mă duc în străinătate să mă fac inginer.

Ziua plecării a fost cea mai lungă din câte am trăit pe lume. Sculat cu noaptea în cap, am pornit să-mi iau rămas bun dela Iași, dornic de a vedea pentru ultima oară, locurile unde îmi petrecusem copilăria. Era pe la sfârșitul lui August. Fluierând pe Blag, ne-am plimbat împreună pe la casa din strada Sărărie, cuprinzând cu ochii mahalaua Țicăului, cu scrânciobul înlemnit dela Paști în băătăura crășmei, și dealul Aroneanului.

Amintindu-mi de buna maică Leonora, m'am închinat nevăzut de nimeni în biserica Sf. Haralamb. Mai vesel, m'am scoborit în medean, am trecut prin fața Institutelor-Unite, a școlii militare și mărturisesc acum, după o jumătate de veac, că uitând orice suferință, m'am despărțit, în special de școala militară, cu melancolie. Orice copil poartă în sufletul lui, chipul și chipiul unui ofițer cu pînteni : începem cu soldații de plumb, continuăm cu căpitanii de haiduci, cu cei trei mușchetari, cu viața cavalerului Bayard și sfârșim cu isprăvile lui Napoleon.

— Mănâncă sarmale cu mămăliguță, că la Paris n'ai să mai mănânci, îmi spunea la masă mamaia.

— Mănâncă și te satură, mă îndemna bădia, că în tren o să-ți vină foame, așa-i la drum... N'avem unde să ne dăm jos până la Ițcani...

În fine am plecat. Am plecat cu Cozma, pe care eram supărat, că lipovanul înapoiase bădiei bastonul de abanos, ce-i dădusem ca să mă plimbe, făcându-mă, astfel, de ocară.

Dar ne-am împăcat la gară.

— Să trăești, prințule!..

— Rămâi sănătos...

Și ne-am sărutat ca în ziua de Anul Nou la Petersburg.

La gară nu m'a condus decât mamaia, ca să nu luăm două trăsuri. Când a pornit trenul, a dus batista la ochi. Plângea înfocat. Nu după mine. Cred că după trecutul ei.

Mă simțeam altul. Eram mândru. Călătoream în clasa întâi. Stam cuminte între domni serioși, îi ascultam vorbind și am adormit învins de oboseală, uitându-mă în ochii lor.

Când m'am trezit, era ziuă. Ajunsesem la frontieră. Mă înneca un miros greu de cărbuni și mă neliniștea o sonerie ce țărâia ne-

întrerupt. Bădia se distra să mă minuneze. Inchiriasse perne proaspăt înfățate, pe care le lăsam fără altă grijă la una din stațiile următoare, cumpăra la fereastră crenviști fierbinți și comandă un prânz: trei feluri de mâncare, aduse în vagon, pe tavă de alpaca, pe care o credeam de argint.

În picioare, la fereastră, admiram pășunile grase, vacile roșii, copiii ce secerau iarba de pe taluzele șanțurilor, caii uriași, gățiți cu hamuri bătute în pafale de alamă, trăgând liniștit, la pas, în juguri mari, căruțe monumentale.

Mă minunasem că oameni bine crescuți scoteau coșul cu merinde, mâncau fără a invita pe cei de față, cum ar fi făcut-o, îmi închipuiam, orice moldovean de familie. Mă minunam că nu vedeam țărani desculți. Mă surprindea tot: banii mărunți, pe care nu știam să-i socotesc, șervețelele de hârtie, lulelele lungi, întoarse, de porțelan, șvabii cu genunchii goi, cu pene verzi la pălărie, conductorii autoritari ca niște căpitani, coșurile de fabrici, halbele de bere și țigările de foi, groase ca niște cărnați de crăciun. Dar l-am minunat și eu pe bădia, vorbind nemțește cu cei din vagon și franțuzește când am intrat la hotel în Nancy.

Nancy!.. Ploua când am ajuns. Am ieșit aproape imediat dela hotel, întâlnind lume, lume harnică ce alerga după treburi: slugi, lăptărese, pieptănate frumos, încălțate, purtând șorț, manșete și bonețele albe. Strada dreaptă m'a dus până la catedrală, ce nu semăna cu bisericile noastre. Am ajuns, întrebând pentru plăcerea de a vorbi franțuzește și pentru a arăta că vin de departe, în strada Lafayette, unde era pensiunea profesorului Schwartz. Elevii tocmai se duceau la școală. Auzindu-i vorbind românește, i-am întrebat imediat de vărul meu, cu care am făcut cunoștință în stradă.

După prânz m'am prezentat cu bădia și am intrat în pensiune cu 145 franci pe lună, pentru întreținere și meditație. Aveam să urmez cursurile unei școli profesionale «Laurice», care pregătea candidații pentru toate specialitățile: arte și meserii, comerț, agricultură, mecanică, fizico-chimice și forestiera sub conducerea d-lui director Wohlgemuth.

Amabil, d. Schwartz a invitat pe bădia la masă, când ne-a prezentat pe toți pensionarii săi. D. Schwartz, cum am aflat mi târziu, era un abate răspopit și foarte cult. Venit în România, ca

pedagog în familia d-nei Pissosky din Bacău, a plecat mai târziu să deschidă o pensiune la Nancy, aproape de Lorena, de unde era originar. Bacăoanii i-au promis concursul lor și s'au ținut de vorbă, trimețându-și copiii, cum era obiceiul pe atunci, să învețe în Franța. Am cunoscut astfel, acolo, pe vărul meu Alexandru, pe Aslan, pe Hanutz, pe Pissosky, băiat înalt, spilcuit, manierat, manierat din cale afară, slăbiciunea d-lui Schwartz. Erau și străini : un student, băiat mare al unui fabricant din Mulhouse, care avea drept să fumeze, să vorbească liber și un evreu Hesse, băiatul tapițerului dela curtea țarului.

Mă așteptasem la o masă mare, cum se obișnuia la noi în Moldova, când aveam musafiri : pește, cu maioneze, fripturi, creme și prăjituri. De unde ? . . Fasole opărită, friptură de berbec, brânză ce curgea din farfurie și salată. După masă, Pissosky a cântat la pian, cu pretenție, dar fără talent, și Hanutz a scârțâit sânguitor din vioară, acoperind sunetele cu tactul bătut din picior.

A doua zi, renunțând de a mai merge la Paris, ca să nu întârziez studiile, bădia mi-a cumpărat haine, palton și lenjerie gata dela « Magasins-Réunis », unde se găsea, cum nu văzusem la noi, orice ai fi vrut să cumperi de îmbrăcăminte și de casă. Apoi dela librărie mi-am cumpărat cărți, tot felul de cărți de fizică și chimie, de matematică superioară, de agronomie și mecanică, cărți scumpe, groase ca niște ceasloave, semnate de profesori titrați, redactate în stil științific, în notă serioasă, gravă, plictisitoare. Le-am cumpărat fără entuziasm, numai ca să mă fălesc cu ele. Simțeam că n'o să ducem casă bună.

După plecarea bădiei, am rămas stingher. În scurt timp, am băgat de seamă că sărisem din lac în puț. D. Schwartz, care apropia șaizeci de ani, era un dezamăgit, un dezgustat de viață, cicălitor nevoie mare.

Gospodăria o conducea sora lui, măritată cu un șef de atelier, tăbăcar, om înalt, șters, cu mustățile lungi, dominat de nevastă-sa, care se socotea mezaliată, și de d. Schwartz care râdea indulgent, vizibil jignit de incultura lui. Mai era o femeie la toate, alsaciană, tânără, robustă, vrednică, care dovedea toată munca, împărțită cu socoteală. Pe lângă curățitul camerelor, ajuta la bucătărie, spăla vasele, servea la masă, spăla scările de piatră cu săpun, freca în anumite zile mânerele dela ușă, făcea cursele în oraș, seara, mici

reparațiuni, după ce lustruia cincisprezece perechi de ghete, pentru treizeci de franci pe lună. Și nu se simțea nenorocită. Era totdeauna veselă, sănătoasă, gata de glumă cu noi, cu factorul poștal, cu băieții de prăvălie, care aduceau târguielile, cu gardistul chipeș, care urca scările pentru mici infrațiuni, răscumpărate la bucătărie, cu un pahar de vin.

Totuși nu mă puteam deprinde. Domnea o atmosferă de suspiciune. Se vorbea în șoapte, se umbla în vârful degetelor, se glumea în surdină. D. Schwartz nu se putea dezbara de obiceiurile contractate în mănăstiri. Era de o politeță rece, dulceagă, ipocrită, atrăgătoare și vicleană, a omului care vrea să iscodească. Eram împărțiți câte doi, câte trei în camere, tratați după tarif. Eu mai prost, fiindcă, pare-se, plăteam mai puțin și mâncam mult. În Franța, în pensiune, totul este calculat. Bădia se tocmise mult, câștigase procesul și rămăsesem să plătesc cheltuielile de judecată. Dar nu eram mofturos. Găseam toate bune, dormeam fără foc, nu ceream nimic. Ce nu sufeream, era constrângerea. Eram civil. Mă aflu în țara libertății, egalității, fraternității. Mă crezusem liberat de disciplina oarbă și fără raționament. Când colo, ne adunam ca la școală cu noaptea în cap, sub lămpile cu gaz cu glob verde, strânși în jurul mesei. Invățam fără schimb de vorbe, fără tragere de inimă, sub privegherea d-lui Schwartz, rău dispus, care citea la rând cu noi, ostentativ, cărți de școală, de preferință latine, cu fățarnicia unor preoți catolici care se plimbă pe alei publice, cu nasul în catechisme, cu ochii după codane.

Prânzul îl expediam repede. Recreațiile scurte le petreceam în sala de studii. Ne culcam de vreme. Din când în când alergam cu Aslan, cu Hanutz, fugărindu-ne pe stradă, fără a ne depărta de casă. Sau, favoare excepțională, d. Schwartz, cu acea curtenie specială francezilor, ne ducea la conferințe, la prelegeri serale, așezați din vreme în rândul întâi, populând sala, pentru a măguli vanitatea profesorilor de care avea nevoie ca să ridice prestigiul și prosperitatea pensiunii sale.

Dumineca, cu promisiuni anticipate, discutate îndelung, plecam în *promenadă*, în rând câte doi, străjuți de d. Schwartz, să ne arate împrejurimile, zbeguindu-se cu noi de-a-lungul livezilor, cu mișcări stângace, pudice, cu chihoteli de față bătrână, încolțită.

Nu învățam nimic. Nu pentru că n'aș fi dorit să învăț, ci pentru că eram foarte înapoiat față de colegii mei, pregătiți serios, metodic, cu profesori de seamă. Pentru dâșii eram un audient, un balcanic, candidat la o diplomă bună pentru Orient. Nici nu mă scoteau la lecție. Din când în când, ca diversiune îmi puneau câte o întrebare la care răspundeau tot ei. La sfârșitul anului, am uimit asistența, domni în haine scăzute, doamne în toalete pretențioase, făcând roata gigantică, număr senzațional, care ilustra educația sportivă a școlii. Numele meu trecea admirativ, din gură în gură. Domnișoarele mă priveau șoptind pe furiș: *voici le grand roumain* . . .

Fiecare e mare în felul lui. Emoționat m'am dus să primesc din mâna prefectului premiul întâi la gimnastică, un premiu la limba germană și o mențiune pentru compunere la franceză, caligrafiate frumos: *décerné a l'élève Georges Braesco*, pe care m'am grăbit să le trimit bădiei.

Dar el mă uitase. Trimetea pensiunea foarte neregulat, sporind progresiv neînțelegerile dintre mine și d. Schwartz. Prieten cu Hesse, care împărtășea vederile mele, nu ne convenea să fim tratați copilărește. Am pretins să fim scutiți de plimbările în comun, să ni se dea cheia de noapte, pentru a ne reîntoarce mai târziu dela teatru, lucru pe care l-am obținut după ce d. Schwartz a cerut mai întâi autorizația mamei, la care l-am îndreptat să se adreseze și care a consimțit fără zăbavă.

Ieșeam acum, mai în fiecare seară. D. Schwartz, care la început trăznea și bufnea, amenințându-ne cu fulgerile familiei și trăznetele iadului, sfârși prin a închide ochii, de hatârul lui Hesse, care plătea trei sute de franci lunar.

Hesse a fost managerul meu. Venit înaintea mea la Nancy, cunoștea tot. Cu el am fost pentru întâia oară la cafenea, am fumat prima țigare de foi, care m'a îmbolnăvit, am jucat prima partidă de biliard, cu el în fine, am fost la varieteu, unde am văzut pentru întâia oară, femei dezbrăcate. Cu timpul ne-am împrietenit cu Dufour, studentul dela Mulhouse. Împreună ne-am sfătuit să-l scoatem din minți pe Pissosky, cuminte ca o fată mare, să meargă cu noi la varieteu. Cu mare greutate, zeflemisindu-l mereu, am smuls d-lui Schwartz voia de a-l lua cu noi, după scene tragice petrecute între ei, care locuiau aceeași cameră, legându-l pe cuvânt de onoare să se înapoieze înainte de miezul nopții.

Dar după spectacol, excitat de femeile pe care nu le văzuse niciodată așa de aproape, am pornit la remorca unui grup de studenți, cu care am cutreerat, după prezentări sumare, înșirați unul după altul, toate localurile de noapte. Am mâncat melci, supă de ceapă, am înghițit nemăsurat băuturi variate și cântând în cor Marseillaisa ne-am dus să vizităm vestalele sălășluite, cum se întâmplă de regulă, în dosul catedralei, în vecinătatea căminului nostru.

Când am ieșit, se lumina de ziuă. În fața casei, se frământa d. Schwartz. Dând cu ochii de noi, uitând de toate, alarmând vecinii, repezi pe Pissosky din calea lui, strigând disperat, smulgându-și părul:

— Va-t-en!.. Je ne veux plus de toi!.. Tu as perdu ta couronne...

D. Schwartz n'a mai vorbit cu noi până la sfârșitul anului.

După un schimb de scrisori, am fost instalat intern în școala profesională a d-lui Wohlgemuth.

Dar n'am dus-o bine nici aci. Aveam un dormitor comun și un pedagog găngav, doctor în matematici, care, din cauza infirmității lui, nu-și găsea loc nicăiri. Francezii au deprinderile lor. În dormitor avea fiecare mobila de noapte sub pat. Pedagogul, un leneș fără pereche, o întrebuița fără să se dea jos. Strecurându-mă într'o zi, în dormitor, am găurit vasul de cositor, și când l-a întrebuițat somnoros, în timpul nopții...

A doua zi era Duminecă. Trebuia să mergem la scăldat, în râul Meurthe. Venind în anchetă, după râsul ce s'a stârnit în dormitor, directorul, le père Wohlgemuth, cum îi ziceam noi, a făcut apel la cavalerismul vinovatului, pentru a nu fi obligat să pedepsească tot dormitorul, oprind excursiunea la Meurthe.

— Cine a făcut asta?

— Eu, am răspuns ieșind înainte.

— D-ta!.. Ah, d-ta!.. repeta bătrânul în necându-se. D-ta ai făcut asta?..

Și deodată, trecând fără tranziție dela o indignare excesivă la un calm patologic, îmi spuse:

— Vei rămâne singur la școală. Mâine am să hotărâsc în privința d-tale.

Directorul era om bun. Nevasta lui, tânără, blondă, impunătoare, purta pince-nez de aur și intervenea adeseori pentru noi când o rugam pocăiți, amenințându-ne drăguț cu degetul:

— Grand n'igaud!.. Est-ce qu'on se laisse prendre?

Dar, hotărît, n'aveam noroc. Nu eu mă țineam de pozne; poznele se țineau de capul meu. Era imposibil să trec liniștit și indiferent, să nu profit de orice ocazie, necugetat, cu orice risc, pentru a înfrânge o regulă sau a stârni râsul.

Intr'o dimineață, un coleg Fleischer, fiul unui negustor de mobile, mi se destăinuia că trebuie neapărat să se ducă la gară, să-și întâmpine amanta:

— Înțelegi situația în care mă găsesc. Henriette a fugit de acasă. Vine pentru întâia oară la Nancy. Trenul vine la șase și dobitocul ăla de portar...

— Nu fi papă-lapte, îi răspunsei inventiv, ca unul ce făcusem armata... Vino încoace... Ia de colo... Ține de ici... Și innădind în grabă două cărșafuri groase de in, i-am dat drumul pe fereastră.

Dar calculasem greșit. Frânghia astfel improvizată era prea scurtă. Sub dormitorul nostru, la *entresol*, locuia directorul și apoi venea parterul. D. Wohlgemuth, sculat de noapte se ștergea pe față — povestea el mai târziu — când spre surprinderea lui, văzu două picioare lungi, ce se zvârcoleau de-a-lungul ferestrei.

Situația devenise critică. Se auzeau pași pe scări. Colegii dădeau alarma... Attention, eh, là bas!.. Eu mă temeam să las capătul ce țineam în mână și Fleischer n'avea curajul să-și dea drumul.

— Grăbiți-vă!.. Vine!.. E directorul.

Nu mai era nici o scăpare.

— Ah, bien!.. C'est encore vous, n. d. D!..

Eu eram, n'aș mai fi fost... O săptămână după aceea, directorul m'a chemat în cancelarie și foarte ceremonios, mi-a înmănat două sute de franci și o scrisoare din partea bădiei prin care mă autoriza să mă mut în oraș.

Și pe negândite, m'am găsit deodată liber, cu două sute de franci în buzunar, în mijlocul orașului Nancy. N'avusesem niciodată atâția bani pe mână. Nu puteam să-mi viu în fire. Am plecat imediat, lăsând deocamdată geamantanul la hotel și am ieșit în

stradă. Nu știam cum să omor timpul până se aprindeau luminile, când începea viața veselă. N'aveam cunoscuți. Prietenii mei erau în vacanță. Am plecat pe jos, încotro am nimerit cu ochii și m'am pomenit în satul Champignolle, la 4 km. de Nancy. Acolo, am jucat cu niște țărani, pentru întâia oară, biliard cu popice, așezate în anumite puncte, pe care trebuia să le dobori după anumite reguli. Am plătit consumații de tot felul. Plăteam la toți. Cei care priveau chemau pe cei fără lucru. Spre seară m'am înapoiat tot pe jos și după o toaletă sumară la hotel, m'am dus la teatru și apoi la varieteu.

Varieteul îmi plăcea mai mult ca orice teatru. Actori, artiste veneau pe rând să-și arate talentul și fracul fistichiu, cărnurile cernite și rochiile scurte, lucitoare. Râdeam cu poftă de artiștii fără talent, care deschideau spectacolul, de primadona vestejită, care cânta cu gesturi simetrice innuri patriotice, de comici în haine exagerate, admiram fără rezervă echilibriști, gimnastici și clowni. Aș fi dorit să fiu artist. Zărind în barul teatrului pe comicul-vedetă, mi-am luat curajul să-l salut și să m'așez la masa lui, cerându-mi voie să-i plătesc consumația. Ceva mai târziu am plecat împreună la berăria lorenă, unde, mândru de tovarășul meu, mi-am făcut de cap, cântând urcat pe mese, repertoriul artistului-vedetă. Actorul mă felicită entuziasmat și îmi ceru un pol.

— Dis donc... Passe moi un louis...

Dimineața numărându-mi banii, m'am trezit ca din apă rece. Mai aveam vreo șaiszeci de franci. După ce am rătăcit o vreme în neștire, am vândut toate cărțile de școală și luându-mi geamantanul dela hotel, m'am dus la gară. Plănuisem să plec la Iași. Nu puteam rămânea să mor de foame în Nancy, să aflu d. Schwartz și ceilalți români că n'am ce mânca.

Ca un șef de stat-major, am prevăzut toate amănuntele operației: mi-am luat merinde pe drum, m'am dus pe jos la gară, am scos bilet de clasa a treia, numai până la Viena, fiindcă nu mai aveam nici un ban. Acolo, aveam să trag la *Kronprinz Hotel*, unde mă credeam cunoscut, fiindcă la venirea noastră în străinătate, poposisem cu bădia o noapte și fusesem foarte bine primiți de un domn impunător, gras, roș, tuns Nr. 0, escortându-ne la plecare cu alai de chelneri și picoli, până la scara trăsorii. La Viena

aveam să-l rog pe domnul acela roș să telegrafieze bădiei să-mi trimită bani.

Când am ajuns în capitala Austriei se lumina de ziuă. M'am dus pe jos, întrebând mereu, la Kronprinz-Hotel. Dar domnul, deși tuns cu Nr. o, nu mai era roș, ci brun. Fusese înlocuit, după cum mă lămurii cel nou.

— Ja, mein Herr, so ist es.

L-am rugat umil să-mi păstreze geamantanul.

— Dass, ja . . .

Am plecat năuc. Neavând nici un scop, apucam pe orice stradă, până când învins de oboseală, m'am lăsat pe o bancă din cele ce se înșirau de-a-lungul Praterului, încolo departe, spre marginea orașului. Mi se făcuse foame. În jurul meu roia lume indiferentă, domni călători cu cisme noi, care îmi furau inima cu caii lor dichisiți, strănși în curele nichelate, gospodine ce se întorceau din piață, ucenici de tot felul, fete și băieți, treceau slabi, fluerând nepăsători pe lângă mine.

Și mi-era foame. Un meșter zidar se așează pe banca dublă, în spatele meu. Desfăcând o legătură, scoase din ea la iveală prune, mari, brumării, după care îmi lăsa gura apă și o pâine de secară. Tăind metodic, cu un briceag solid, felii geometrice, le băga liniștit, însoțite de o prună, cu gândul aiurea, în gura mare deschisă ca un cuptor. Apoi păturind basmaua, se ridică greu și plecă. În urma lui căzuseră două prune mari sub bancă. Erau, se vede, fărâmiturile săracilor. Cu precauțiuni infinite, cu obrazii dogoriți de rușine, m'am mutat pe nesimțite, aplecându-mă să ridic pălăria căzută din întâmplare tocmai deasupra prunelor, pe care m'am dus să le mănânc mai departe. Continuam să rătăcesc examinându-mi situația, hotărât să m'adrez unui post de poliție.

Dar Dumnezeu nu m'a părăsit. A fost într'adevăr o minune, să mă găsesc pe neașteptate în fața drapelului românesc ce fâlfăia roș, galben, albastru, deasupra consulatului român, pentru aniversarea luării Griviței, cum mi-a explicat mai târziu portarul. Am intrat ca la mine acasă. Am expus situația, ferindu-mă de a spune cum am rămas fără bani, servindu-mă de minciuna clasică declarând că am fost buzunărit în tren. După ce am arătat pașaportul, un domn politic, binevoitor mi-a dat patruzeci de florini, rugându-mă ca, dacă după cum este încredințat, dispun de avere,

să-i înapoiez banii, fondurile consulatului fiind reduse și destinate celor cu totul lipsiți de mijloace.

La gară, am poruncit o halbă de bere și până să-mi aducă friptura, am isprăvit toate pâinișoarele din coșulețul așezat înaintea mea — fapt, care l-a făcut pe chelner să mă întrebe cu ironie :

— Sie sind Rumäne ?

Pe când mă ospătam, o fetiță palidă, cu ochi verzi, cu păr cenușiu, mi-a oferit pentru trei florini, o pereche de pantofi, care aveau brodată pe catifea roșie, o ghirlandă de « Vergissmeinnicht » în jurul cuvântului « Andenken », cusut în litere gotice, cu fir de aur. Mă gândeam să-i duc în dar, bădiei.

Dar soarta a vrut altfel. Nu știu pentru ce, dela Viena n'am putut scoate bilet, decât până la Ploești, iar de acolo urma să scot altul până la Iași. Când m'am prezentat la ghișeu, îmi lipseau trei lei și am lăsat casierului, pantofii, cu toate că, după spusele sale, n'avea ce face cu ei.

Când am ajuns la Iași, Cozma m'a zărit pe peron, de departe.

— Aici, prințule! . .

Bădia s'a năucit. Nu-i venea a crede. Dar s'a desmeticit, când mi-a auzit glasul :

— Dă-mi mata doi lei, să dau birjarului . . .

— Da cu un cal nu puteai să iei ? . . Te întorci fără nici un ban și iei birje cu doi cai . . .

Dar mamaia nu i-a dat răgaz. Apărând într'un capod vaporos, întinerită, parfumată, m'a sărutat sincer, cum n'am simțit-o niciodată și luându-mă de mână, ne-am coborât în sufragerie. Poruncind s'aducă ceaiul, s'a așezat interesată, strângându-se lângă mine :

— Ei, ia spune . . .

GH. BRĂESCU

F R I G

Un tren a despicat străina, uda noapte,
Care m'a înghițit ca o mocirlă
Și rece s'a lipit de carnea mea.
O panglică vărgată cu negru și lumină:
Vagoanele, grăbite, egale, se filmau,
Și sunetul locomotivei era vesel,
Înalt, deslănțuit ca o eliberare.
Păreau compartimentele atât de calde,
Și-atât de dulce luminate fiecare.
Într'unul, doi îndrăgostiți priveau noaptea prin geam,
Adăpostiți, purtați spre peisaje noi.
În altul, rezemați de perne și fumând
Iși surădeau trei călători, apropiați
Ca în intimitatea unei calme colivii.
Frumoșii domni dela vagon-restaurant
S'or deștepta în zori pe câmpul jugoslav,
Și poimâne vor coborî, la fel de gravi,
Sub soarele Veneției sonore.
Și au trecut cu toții, feriți și legănați,
Plini de încredere în ce are să se întâmple,
Tăind, în pântecul reptilei calde,
Noaptea ce se închiagă pe mine ca o ghiață,
Pe când pe ochi și pe obrazul rece-mi plouă
Fum gros, lăsat de trenul ce-a trecut.

Î N T Â L N I R E

Ți-ai lunecat pe tâmpla-i degetele,
Și ele n'au țipat și nu ți-au tremurat.
În podul palmei prinsă fruntea lui
A fost un craniu rece și străin,
(ciudate secile orbite ale tâmplelor
și neplăcută și vulgară pielea).
Ai încercat cu buzele să recunoști
Și-ai întâlnit o gură veștedă și nouă.
Și trupul tot, ca de pământ, tăcea,
Iar amintirea, scuturată, nu durea.
Ce-a fost în tine, atunci, ca o otravă,
Când te zbăteau aproape sau departe,
Și unde este tot ce n'a avut pricină?
Cum au uitat și gândul tău și carnea!
Cum ai pierdut puterea de-a fi slabă!
Ai așteptat în piept știutul tremur,
Ce cobora 'ntre coapse ca un fulger,
Dar ai rămas puternică și rece,
Și ți-ai dorit pierduta bucurie a umilinței.

LUCIA DEMETRIUS

ROCHIA MIREȘII

Portretul prințesei rămăsese în salonașul lui Fanny. De câte ori venea la ea, Gill Barren îl privea exclamând : How funny ! . . Rochia de Mireasă ! — Era o manie a lui, inocentă cu care Fanny se deprinsese.

.

Prin anul 1843, Palatul Cozadini era despărțit de oraș prin zăgazul aristocratic al unui parc imens. Rar se dau în lături porțile mari de fier. Inapoiia lor se adăposteau o bătrână și o copilă.

La șaisprezece ani, Maria Bianca Cozadini, fată nobilă, orfană și frumoasă, era crescută de bunica ei, totodată mai sever și mai alintat, decât prietenele care își aveau părinții în viață. Blajină și timidă, Maria Bianca, era totodată mândră și curajoasă. Cânta plăcut din mandolină și la clavecin și călărea nebunește.

Adesea calul o trântea în iarba parcului, fără ca bunica să afle, căci tânăra fată era idolul slugilor de casă. Bianca nu se învăța minte și reîncepea galopul furtunos.

După astfel de ispravă, simțea în stânga pieptului, o mică durere, zvâcneli și o ciudată amețală. Doctorul casei îndrăznise să spună bătrânei că fata ar avea un mic defect la inimă ; nu cutezase însă să o sperie, nici să interzică călăria. Bătrâna se albea atâta de tare la față și copila surâdea așa de rugător spre el. — Nu știi ce spui ! — mormăia bătrâna. — Ești așa de bun ! — rugau ochii fetei.

Mai timid încă decât doctorul, mai subaltern, profesorul de muzică și dans, avusese totuși îndrăzneala să aducă elevei lui o lojă pentru un mare concert, a unui virtuoz al mandolinii : un polonez.

Maria Bianca nu ieșise încă în lume și nici nu era dornică; un concert de mandolină, executat de un mare artist era însă o ademenire. Inmânase biletul bunicăi, care, privind-o, îi ghicise dorința. Hotărâse că vor merge la concert. Bătrâna va pune o dantelă albă prețioasă și broșa de smaragde la pieptul rochiei negre de fai, — doliu permanent după un neam întreg îngropat de timpuriu. Maria Bianca la gândul rochiei albe de tul, a muzicei, a sălii pline de lume și de lumina candelabrelor, simțea fâlfâind ciudata pasăre în piept.

În sala împodobită cu cea mai înaltă aristocrație a Iașului, cavalerul de Adolphy, triumfase. Cânta cu o măiestrie fără de pereche, dintr'un instrument care nu era nici chiar mandolă, nici tocmai ghitară.

Era un bărbat tânăr, cam scund, cu trăsături regulate, cu față albă rasă, cu două mici barbete castanii care-l asemănau cu gravurile ce înfățișează chipul lui Mendelssohn tânăr. Măinile măiestre erau delicate și albe.

Fusese o seară atât de magică, încât Maria Bianca în loja de avantscenă, — retrasă cum se cuvenea ceva înapoia fotoliului de pluș roșu al Bunicăi, — uimită și amețită, avusese o criză de inimă pe care o socotise de emoție și pe care bătrâna nu o băgase de seamă.

Căvalerul de Adolphy, în urma aceluși concert, devenise un favorit al aristocrației ieșene, invitat pretutindeni, prețuit de toți. Printr'o excepție, fusese poftit să cânte și la Palatul Cozadini. Dela pierderea prin moarte subită a fiului ei unic, era întâia oară când bătrâna prințesă primea în saloanele ei. Era totodată și prima prezentare în lume a tinerei prințese orfane, unica moștenitoare a numelui și averii Cozadini.

Tot Bunica avusese ideea de a cere muzicantului în timpul șederii lui la Iași, să dea câteva lecții de muzică tinerei fete, de al cărei talent era mândră; cu aparența asprimii, bătrâna iubea nespus pe Bianca.

Când însă sosise timpul plecării definitive a muzicantului, Maria Bianca consimțise să-l însoțească în secret la Praga.

Inamorată de mandolinist sau poate numai de muzică, fugise din palatul Cozadini, pe poarta mare, ce-i fusese deschisă înserat de cămărășită, dacă ei din copilărie.

Încă dela Târgul Siretului, un trimis al bătrânei, întorsese pe fugari. În numele tatălui ei, bunica ruga pe Bianca să se întoarcă în casa părintească cu logodnicul pe care și l-a ales. Se întorsese, înainte ca cineva dintre străini să fi prins de veste.

Singurul moment în care glasul bunicăi șovăise, fusese acel când întrebase pe « scripcar » dacă nu cumva era legat aiurea prin căsătorie. Altfel, ai fi crezut că nu s'a prăbușit nimic în sufletul și trupul bătrânei.

...și Maria Bianca se cununase în saloanele mari și reci, aceleași care înainte cu o lună primise oaspeții la Concertul lui Adolphy; se cununase înconjurată de aristocrația ieșeană, care vroise să aducă bătrânei omagiul ei, încercarea dureroasă a unei căsătorii nepotrivite. Se cununase deci Bianca Maria cu Cavalerul de Adolphy, mare artist al unui instrument de a doua mână, născut dintr'o familie săracă de problematică nobleță poloneză.

Nimeni nu știa că, reîntoarsă din călătoria ei de fugă, Bianca spusese bunicăi, că nu mai vrea să plece și că nici nu vrea să se mărite cu Adolphy. Bătrâna păruse a nu fi auzit. După cununie, Bianca arătase dorința de a rămânea cel puțin cu soțul ei în casa bătrânească; întâlnise aceeași hotărîre neînduplecată: să-și urmeze bărbatul... Să încerce viața pe care și-a ales-o singură... Iar dacă cumva nu va fi mulțumită, atunci să se reîntoarcă.

Era o pedeapsă, o pedeapsă pe drept. Bianca își închisese sufletul și se supusese. Simțiri aspre între cele două făpturi singuratic și mândre.

.....

Așa dar Bianca refăcuse călătoria spre Praga, în caleașcă, — fără bătaie de inimă, — bătaia de inimă, jumătate spaimă, jumătate amor, a primului drum, acel al greșelei, drumul atâta de ciudat și de ostenitor, cu diligența poștei.

La Praga, Bianca trăise trei ani, în care timp îi soseau la zi regulată scrisori cu sigilii, scrisori de valoare: — Dela bunica ta iubitoare, — erau cuvintele scurte, însoțitoare. Bianca găsea în ele multă mângâiere. Ea mulțumea la fel, semnând: — nepoata ta iubitoare. N'avea ce povesti; după primul an, anunțase la Iași nașterea a două fetețe gemene. Pensiunea fusese mărită, cuvintele rămăsese aceleași.

. . . Când Adolphy cutezase a răpi o nobilă orfană moldoveancă, traiul lui la Praga îi părea plăcut de trăit și de împărțit. Locuința luxoasă a Mariei Bianca nu-i întunecase suvenirea odăiței dela periferia orașului Praga, la o gazdă care făcea cafeaua așa de bună, — lucru pentru care era invidiat de colegii lui mai săraci.

Cu strălucirea sălilor de concert, Adolphy era de mult deprins, — așa cum ești deprins cu un decor trecător, pe care nu-l poți confunda cu realitatea. Totuși, când după o călătorie tristă, din cauza tristeții tinerei mirese, descinsese cu Bianca în acea cameră, Adolphy se simțise stânjenit. Locuința lui îi păruse pentru întâia oară, vulgară și întunecoasă. Bianca găsisese camera destul de plăcută, fiindcă de-a-lungul drumului ea și-o închipuise încă mai tristă și fiindcă zdrobită de drumul lung, atinsese un liman.

Când Maria Bianca consimțise în secret să plece cu Adolphy în lume, locul către care avea a porni, locuințele ei viitoare, totul, era numai o noțiune plutitoare, învăluită de melodii.

Abia după ce făcuse câțiva kilometri în diligență pe drumul Târgului Siret, realitatea i se înfățișase și atunci își recunoscuse greșeala și cercase a se lepăda de ea. Voința aspră a bunicăi o trimisese însă în surghiun și acum ispășia. Trei ani lungi, trăiți la trei puncte mărginașe ale orașului Praga, Bianca așteptase în fiecare zi, ziua cea la fel de mâine. Nu spera, nu închipuia nimic alt.

După trei ani, Cavalerul de Adolphy dispăruse. Bianca cu gemenele îl așteptase șase luni încheiate, apoi se reîntorsese în Palatul Cozadini — « pentru totdeauna » — așa cum la sosire, spusese bătrânei, încă mai mult îmbătrânită.

Nimic nu explica dispariția lui Adolphy; nimic deosebit nu se petrecuse. Dela Iași cândva fugise cu o copilă de neam străin, acum fugise dela ea, — femeia lui, — fugise singur, nu se știa de ce și unde.

Din ceasul când coborîse cu tânăra lui soție în Praga, zi după zi, crescuse — și îl cuprinsese întreg — o aceeași stare, la fel cu o lingoare. Așa cum în clipa dintâi, camera lui îi păruse deodată săracă și urîță, tot așa meseria lui, câștigul lui, prietenii lui — toate cele altădată plăcute — acum îi displăceau.

Adolphy, ca și mai înainte, da lecții; dar era plictisit de ele; ca și altădată, cânta într'o orchestră, seara după nouă. Maria Bianca îi amintea cu punctualitate orele de lecție, nu-l însoțea

niciodată seara la orchestră, dar oridecâteori concerta singur, îl asculta din fundul sălii. Il asculta cu palpitații, — altele însă decât cele de atunci, din seara de pomină, — pe acelea i le dase lumina, lucrul, sgomotul, strălucirea neobișnuită a unei serbări, pe acestea i le da, umezeala, întunericul, înstrăinarea.

La fiecare dată, Bianca felicita pe Adolphy care, la fiecare dată, era nemulțumit de el însuși. Avea acum alături, proba vie a meritelor lui de om și de artist, dovada constantă a unui succes cu mult mai mare decât măruntele satisfacții de altădată și nu era mândru, dimpotrivă.

Complimentele ce i se adresau pentru căsătoria lui norocoasă, în loc de vanitate, îi dau o nemulțumire de el, care-l făcea ursuz — el cel odinioară atât de grațios cu fiecare. Ca și cum omul de atunci și cel de acum, erau și nu erau același — o dedublare în care el singur nu putea recunoaște care din doi era cel adevărat și care era umbra.

Cauza pentru care Adolphy se rătăcise de el însuși, pe aceea o știa precis — era femeia modestă și blândă, străina ce-i sta alături. O iubire, o ură? Nu știa . . . N'o ura, n'o iubea . . . Știa numai că nu se poate suferi pe sine, alături de ea, și numai atunci nu se poate suferi pe sine, când îi e alături.

Înainte vreme, cele mai rentabile angajamente ale lui Adolphy erau prin berăriile mari; le întreprupea în sezonul mort cu un turneu de concerte făcut de impresar cu reclamă fastuoasă. Îi plăceau acele concerte care îl plimbau prin lume, îi plăcea și reîntoarcerea în cafenelele cunoscute, pline de fum, sgomot și prieteni. Contrastul nu-i părea izbitor; poate chiar prefera atmosfera cafenelei, unde clienții îl aplaudau familiar, îl chemau pe nume, cereau cu sgomot bucata lor favorită pe care o repeta bucuros. La sfârșitul programului drept mulțumire, adăoga o bucată de muzică ușoară, pe care o acompania cu o voce plăcută și al cărei refren era reluat în cor discret, de consumatori.

Acele deprinderi ce-i erau scumpe, dela sosirea Biancăi, le părăsisse; nu i-o ceruse nimeni, el crezuse cu cale — simțea însă lipsa unei jumătăți din el — cea mai valabilă.

. . . Tot pe atunci avea o metresă intermitentă, o rusoaică, pe care o regăsea în cafenele la întoarcere. Pe când el cânta la cerere ultima bucată, Mașa făcea o plimbare printre mese, oferind

partiția romanței, — compoziție proprie a lui Adolphy și recoltând o chetă destul de fructuoasă. Urcau adesea împreună la unu noaptea în mansarda ei; ea nu venea niciodată în camera lui, acolo era singur cu mandolina.

Mașa murise, cu o iarnă înainte. Poate că, — dacă i-ar fi cerut-o, sau dacă ea ar fi știut, — Bianca ar fi vândut foițele înnegrite cu semne muzicale. . . . Cui i-ar fi putut însă veni în minte, o asemenea idee!

Bianca nu știa nimic de cafenea, nici de romanțe, nici de Mașa. . . iar Adolphy care pe atunci era unul nedespărțit — concerta din Mendelssohn și Mozart și își fredona compozițiile ușoare; era acum făcut din doi oameni, ce nu se mai contopeau și din care unul fugise să scape de celălalt sau să-l regăsească.

Bianca părea neschimbată, încremenită, cu ochii deschiși într'un vis. De undeva din gesturile ei uniforme, din glasul ei egal, din tăcerile ei incolore, pornise totuși comanda care gonise în lume pe Cavalerul de Adolphy.

Către acest eveniment atâta de ciudat, Bianca se arătase calmă. Iși propusese șase luni de așteptare și le respectase. Nu-l căutase, căci n'avea nici un mijloc, cum n'avea nici o dorință. O singură dată, țimbalistul, venise la Bianca furios, și îi furisase o veste. Ea se făcuse așa fel de albă încât acela abia că o îngăimase vestea: «Cineva. . . un cunoscut a lui din Lodz, trecând prin Pressburg. . . aceluia i s'a părut. . . pe un afiș mic la o cafenea. . . fotografia a doi tineri. . . unul din ei ar fi putut fi el. . . mai ales că adesea se alia cu câte un băiat și atunci lăsa tot. . . dar. . . , — poate că nu era el. . . ».

N'ar fi știut țimbalistul să spună, dacă Bianca i-a răspuns ceva, cum a plecat de acolo și de ce n'a mai povestit nimănui. . . Dacă își aducea uneori aminte, i se părea a coborî ca atunci o scară întoarsă ca melcul, pe vârfuri de papuci de păslă. . . Ssst. . . doarme. . .

Cu adevărat, nu se aflase de nimeni nimic despre Adolphy, ca și cum o aceeași dorință a amândurora tănuia pe fugar acolo unde se adăpostise.

Pentru lume, Adolphy era un aventurier; — un aventurier care cândva furase o fată nobilă; — un aventurier care își părăsise femeia și copiii; camarazii chiar îl apărau slab sau tăceau cu

rușine; nimeni însă din ei n'ar fi socotit a nu fi o poveste, că în adevăr fusese cunoscut de un Bischoff, — după un rit curios, — acolo undeva, de unde țâșnește Moldau.

După șase luni, bătându-i-se inima până sunase ceasul lor împlinit, Bianca pornise, spre patrie, spre casă, spre bunică; i se părea că a ieșit dintr'un vis exaltat și penibil, la a cărui deșteptare se trezise ținând de mână, două fetițe orfane.

Dispărut din viața ei, Adolphy dispărea și din memoria ei, . . . treptat . . . tot mai mult . . . fără de urme. Nu era din cei care încep a trăi abia după ce au dispărut, nici din acei a căror umbră turbură liniștea celor rămași.

Bianca nu-l putuse face fericit și nici el pe ea. Din însoțirea lor nepotrivită nu-i rămăsese nici o amintire de amor, nici un cuvânt, nici un gest. Un abur acoperea timpul, locul și pe Adolphy.

. . . Reîntoarsă, pe locul cel neschimbat al copilăriei, Bianca părea și ea neschimbată; atât numai că închisese pentru totdeauna clavecinul și undeva în cămarile numeroase, creșteau două fetițe.

După alte șase luni, căsătoria fusese desfăcută și tânăra prințesă începuse a ieși în lume; frecventa cu o bucurie proaspătă balurile, picnicurile, toate petrecerile societății din care făcea parte, numai concertele nu. Era o văduvă de abia douăzeci de ani, frumoasă, iubitoare de petrecere, dar fără nici o aventură sentimentală. Trăia dar cu un puls nițel prea accelerat, numai pentru bucuria de a trăi.

Fetițele erau două păpuși, cu paltonașe la fel, cu manșoane mici la fel, cu pălărioare la fel, cu aceeași broderie fină la volanul pantalonașilor, cu bucle numai, felurite — una brună, una blondă. Domnița le vedea zilnic de trei ori, câteva minute. Ingrijea însă dela distanță de creșterea lor; vroise a le da singură prima lecție de Abecedar, pentru a le inspira gustul cărții, tot așa prima lecție de cusătură. Gemenele o idolatrau; cea mai mare recompensă a lor era să fie admise a admira toaleta tinereii mame. Ingenunchiate pe covor, atingeau în extaz volanele rochiei și priveau în oglindă răsfrângerea chipului drag.

Cu gândul dus, Bianca le simțea în jur ca pe un foșnet mic; dacă însă le întâlnea răsfrânte în oglindă, cu glas ostentat spunea dădacei; — Ia-le! — și foșnetul mărunț pierdea după o perdea grea de damasc.

După Vals, Bianca avea adesea acele ameteți care o culcau câteva minute pe vre-un divan, cam pală și fără răsuflare. Poate că boala secretă a inimii îi colora așa de ciudat buzele. În făptura tinerei prințese Bianca, totul părea candid; ochii largi, limpezi, pielița diafană, părul abia aurit, trupul feciorelnic, numai ușoara sângerare a gurii era turburătoare. În jurul ei, Bianca avea o curte de prietene și de prieteni, ce se gelozeau puțin dar se împăcau, lângă sofaua unde își odihnea bătaia inimii. Totuși Maria Bianca își părăsise prietenii după câțiva ani de risipă. Obosită de baluri, de lume, începuse a locui mult timp la țară și își reluase pasiunea veche a călăriei. Conacul moșiei era tot atât de încăpător ca palatul dela oraș, dar mai vesel, mai luminos; parcul era de zece ori mai mare, mai bogat în pomi și se sfârșea cu o pădurice sălbatecă lângă un iaz.

Era o amazoană perfectă, dar mult prea avântată. Pe calul ei preferat, făcea curse violente ca de stepă; satisfăcea astfel o beție a vitezei, o satisfăcea în tovărășie și în luptă — nu cu un zmeu de zinc și de oțel — a cărui ființă viitoare, nici n'o putea ghici, — ci în luptă și tovărășie cu Harap — armătură de mușchi și fibre vii — asupra căruia și comanda și victoria erau mai vrednice.

O fotografie mică, — aceea tot în posesia Doamnei Bălașa, — arăta pe Doamna Bianca în costum de călărie, cu bustul svelt, modelat de talia ajustată a costumului clasic, cu gambele lungi pierdute în faldurile jupei, cu un joben scund pe care se încolăcea eșarpa unui vâl. Vrednic de a purta o călăreată atâta de frumoasă, Harap era un animal superb. Numele romantic al calului ca și al călăreței, erau pe atunci la moda zilei; neamul din care se trăgeau, tot atâta de mândru, căci Harap care după nume părea din basm, prin naștere cobora de-a-dreptul dintr'un cal arab pur sânge pe care un Kediv autentic, îl oferise pe vremuri bătrânei, — în aceleași împrejurări în care, în orice timpuri, un diplomat galant ar face un dar unei doamne frumoase.

Cu toată opunerea bătrânei, Bianca cu Harap treceau adesea de marginile moșiei și, obosiți, se hodoneau la întoarcere pe malul iazului, înainte de a-și închide libertatea între ziduri.

.

La țară, Bianca Maria se scula foarte de vreme și întotdeauna la același moment, dacă nu și la aceeași o'ă a dimineții; se scula

în orice anotimp, atunci când lumina invadea în noapte; era un moment de viol. Maria Bianca îl simțea printr'o tresărire care o deștepta, — avea atunci într'însa un ciudat flux și reflux, — unele simțiri se infiltrau între altele... conștiința deplină ocârmuitoare, nu era stăpână pe o viață turbure... Trupul era robul unei voluptăți pe care Bianca o suporta și o îndigna totodată: stă nemișcată, cu mâinile întinse ca două vâsle pe mătasea albă a plapomei, cu trupul întins drept, cu ochii întredeschiși... sta astfel până când momentul acela se limpezea...

...Sub fluctuarea sângelui, nu vroia ca valul ridicat în ea de noapte să devină o svârcolire plebeiană, o răscoală în dantelele patului din lemn de trandafir, o alterare a frumuseții candidă... Așa nemișcată, cam palidă, cu singura rază vie a privirii printre pleoape, o găsea cămărășița, singura rămasă prin multe furtuni, din neamul unor robi credincioși, când intra în iatac cu tablaua cu dulceți de trandafir și paharul cu lapte muls cald. Ieșea cum și intrase, clătînând însă capul, pe vârful papucilor turcești.

Tot restul zilei, tânăra prințesă se ocupa cu rânduiala pricepută a treburilor moșiei și cu buna ordine a registrelor, spre marea mulțumire a bătrânei. Când Bianca fugise, bătrâna recunoscuse în firea ei pornită, o moștenire ce-i era dureroasă și scumpă; când Bianca călărea nebunește i se isca aceeași amintire — a fiului unic, și tot așa când Bianca mintoasă, diriguia totul pe moșie.

La amor tânăra prințesă nu se gândea; nu i se risipise încă nedumerirea pe care i-o dase aventura ei tristă. Apoi, jurase bunicăi la întoarcere, că de acum înainte își va rândui viața cu înțelepciune; știa deci că numai putea să iubească.

Când își întâlnea chipul în oglinzi, ochii ei verzi, urmăreau imagina până departe în fund adâncit de oglindă apoi brusc își întorcea privirea...

...Când cobora o scară, traversa o alee sau numai umbla în jurul camerei pe pantofi și covoare moi, își simțea pasul și mișcarea cu o plăcere deslușită, ca pe un ritm care o încânta: prea deslușit îl simțea a fi al ei însăși și totodată ceva mai mult decât al ei... Poate de aceea chiar încetase a mai dansa... Valsul nu-i satisfăcea nici ritmul desdoit... și nici pe al împerecherii.

...Când își arunca peste umeri un șal, trebuia să-și aducă aminte a nu se îmbrățișa desmierdător cu el... Hainele, stofele

ușoare, și le simțea pe trup, ceea ce îi atrăgea atenția spre trupul ei cu o milă de ea însăși care semăna și a desfătare . . . iar mâinele înguste cu degete prelungi și le simțea umblând prin păr ca mâini străine . . . Chiar atunci când se liniștea pe un fotoliu larg, cu o carte sau cu un lucru de mână, foșnetul pantofilor de mătase, împreunați pe o perină sub fustele învoalate, îi părea a fi lingușirea catifelată a unei pisici de Angora, și se speria . . . Treptat ce sta nemișcată, o impresura însă căldura emanată din ea și care avea parfumul ei propriu a căruia boare o toropea.

Acolo în singurătate, ecloziunea vegetală a ființei, ea o socotea cu teamă ca pe o iubire vinovată de sine, de aceea, ea cea cu un suflet de copil și cu o biată inimă de pasăre, se strunea a fi aspră cu sine și le părea altora prea mândră.

În afară de bătăile tari de inimă, sănătatea îi era strălucitoare. Nu se temea de moarte, nici nu dorea să moară . . . Atunci însă când simțea apropierea crizei, avea un fel de așteptare pentru minutul intens de agonie trecătoare ce i se pregătea . . .

Seara se odihnea pe balcoanele largi. Fără gânduri, în unele seri fără lună, se apleca mult peste întunericul grădinii . . . Așa aplecată peste balustre, îi revenea în minte balconul urît al Hanului din Târgu Siret; un ceardac putred, aplecat de o parte peste râpe și de alta suspendat deasupra unei grădinițe sterpe, cu câteva chioșcuri și mese . . . I se întorcea — și o înfiora ciudat, încăperea urîtă a camerei cu macaturi vechi, coridorul ca de pușcărie, o ușă întredeschisă pe coridor, prin care ușă apăreau la cel mai mic sgomot, două capete sburlite de femei și două fuste violent colorate . . .

. . . Simțea aceeași teamă de atunci, din călătoria somnambulică . . . teama cu care abia pășea pe coridor, nu cumva să se ivească cele două femei, de care avea o frică ciudată . . .

Dacă nu tresărea, — ceea ce o desmetecea, — dacă dimpotrivă — ca și grădina — se afunda tot mai mult în negură și fantsme, Bianca auzea deslușit, o vorbă de atunci, un cuvânt neînțeles, nesăbuit, pe care i-l spusese Adolphy: — Ce bună ești! Ce bună ești!

Nesăbuit i se părea pentru că, ea atunci, nu era nici bună nici rea, nici vie nici moartă . . .

...Iar odată, când de teama coridorului și a celor două femei, se încuiase, îi fusese teamă și în camera lor cu macaturi și ieșise pe ceardacul șubred; era vânt și toamnă și întuneric... și jos într'un chioșc de sub balconul putred, la o masă strâmbă stau cu un felinar și băutură, patru bărbați, patru străini — nemți — așa le deslușise vorbirea risipită în vânt și seară... Râdeau ciudat la băutura de halbe înalte și unul arătând, spuse celuilalt: — Vezi! Din amândouă cea cu fusta verde, aceia e bună!

Maria Bianca nu înțelesese, deși cunoștea perfect limba lui Adolphy și a băutorilor... dar se aplecase mult peste grila betea; așa de mult că îi păruse a fi coborât în iad... și abia atunci zărise la adăpost de vânt, picioarele unei alte mese și cele două fuste cea verde și cea roșie. ...Un minut i se păruse că e strivită din față de besna de sub ceardac și dinapoi de coridorul ros de carii... apoi trupul i se scursese de teamă și de orice simțire, numai auzul întins mai căutase a desluși cuvintele neînțelese, pronunțate de băutori...

Niciodată nu le lămurise sensul, și acum în serile fără de lună, aplecată tare dela înălțimea terasei, aplecată peste întuneric ca peste o râpă, cu un amestec de stânjenire și curiozitate, căuta un înțeles vorbelor de atunci ale băutorilor de bere, și le împreuna — deși ce puteau avea comun — cu cele pe care i le îngăimase Adolphy, în drumul pe care-l făcuse după cununie, spre țara străină, unde trăise îmbălsămată trei ani lungi.

Alteori pe terasa conacului, dela ultimul boschet de liliac, negru ca cenușiul serii, Bianca refăcea primul ei drum spre Târgu Siret; ștafeta bunicăi, emoțiap uternică a reîntoarcerii... atât de turburată la sosire acasă, încât trebuise scutită de orice osteneală și nu luase nici o parte la pregătirile de nuntă. Cel mult se scula de pe sofaua pe care sta întinsă și cerca rochia de mireasă cu care poza pentru un portret pe care Bunica, înainte de despărțire îl voise, pentru a păstra sub ochi, chipul nepoatei iubite.

Când sosise seara cununiei, Maria Bianca îmbrăcase din timp, pentru ultima poză a portretului, rochia albă de atlas, care lăsa goi umerii fragili; talia subțire ca de albină, din care porneau faldurile largi în care trupul svelt se pierdea, apărea pe portret Poza cu plăcere; îi era scumpă ideea Bunicăi, de a vroi să păstreze de ea o amintire.

Când însă, ceasul cununiei sosi și i se oferise vălul, coroana de lămâiță, beteala, tânăra prințesă le refuzase cu un gest spontan, dar și cu o voință nestrămutată. Zadarnic bunica invocase tradiția și prezența înaltului prelat care avea să officieze. Blând, dar ferm, Maria Bianca zisese: — Nu! Refuzul pricinuisese puțină întârziere; Prelatul consultat se arătase plin de înțelegere și liniștise pe bătrâna doamnă, explicându-i că acele podoabe sunt o datină, nu o cerință bisericească; o modă trecută prin obicei, nu o slovă a Evangheliei. Așa că în salonul mare, galben cu aur — căci nu era o excepție, ci o tradiție de familie, ca fetele neamului Cozadini să se cunune în casa părintească — în salonul mare, sub ochii asistenței alese, Maria Bianca se cununase cu capul gol, așa cum se vedea pe portretul faimos: părul îi era ca de obicei tras în două tâmpole netede din care porneau încadrând ovalul tânăr, trei zulufi de fiecare parte; de sub zulufi, urechea apărea mică și bine desenată; la gât avea șirul modest de perle pe care la aniversarea de cincisprezece ani i le făcuse dar bătrâna. Caseta de aur și emaliu, în care odihneau juvaerurile mamei ei, Bianca o voise rămasă pe loc, în scrinul din lemn de trandafir cu încuetoare secretă. În mâini mirșasa ținea un buchet de roze albe, din grădina palatului, ofranda modestă a servitorilor curții.

Apariția fusese primită de asistență, într'o tăcere, în care admirația se amesteca cu mirarea.

Maria Bianca fusese crescută de bunică, în respectul credinței, dar fără bigotism. Bătrâna însăși nu era din cele evlavioase, nu umbla bisericile; de aceea chiar trecea drept un spirit liber.

Gestul Mariei Bianca fusese un gest îndrăzneț, nu însă un gest de sfidare: ea călcase prejudecățile și respingea ritualul nunții; pudoarea ei se răsvrătea împotriva podoabelor pur fățișe. Refuza sgomotul acelor podoabe în jurul tristei prefaceri a vieții ei. În ceasul acelei treceri avusese o revoltă, dar și un scrupul; repudia tot cortegiul de rituri, repudia și propria ei faptă. Cu obrazul desvelit primise consfințirea Bisericii asupra actului ei de nebunie, dar nu îngăduise misterul, nici șoapta.

.

Erau vedenii ce se iscau și se mistuiau în seară . . . apoi venea noaptea și ziua de a doua zi.

Un singur lucru îi da o mulțumire deplină: călăria. Acolo nu se mai întâlnea pe sine, ci se satisfăcea într'o descărcare de sine.

Iși iubea calul, care-și iubea stăpâna — o lume mută de raporturi și simțiri. Maria Bianca cunoștea toate năravurile lui Harap și ținea seama de ele, iar calul se strunea după toate capriciile ei. În galopările ei imprudente nu i se întâmplase niciodată nimic.

Când Bianca azvârlea pe Harap prea tare înainte, ropotul calului păstra un echilibru care cumpănea exaltarea călăreței; se completeau în cheltuiala lor de energii. Niciodată Maria Bianca nu întrebuița cravașa, o avea numai de formă, cel mult pentru o indicație sau o desmierdare. Dacă cumva calul se simțea atins, ridica un picior de oțel pe care cu un sforăit îl înfîgea adânc în pământ. Era protestarea mândriei lui de rasă; își pleca însă gâtul arcuit, învins de desmierdare.

Dela trup la trup, Harap primea comanda Biancăi, după regulile cavalcadei, dar și după cele mai mici nuanțe ale dorinței stăpânei, iar Maria Bianca vorbea lui Harap, nu cu zădărnicia cu care gungurim alături de vietățile ce ne stau aproape, ci ferm, afectuos, convingător, ea însăși convinsă că o aude, o înțelege, o simte.

Totuși, într'una din zile, Maria Bianca fusese găsită în parc, pe o alee, aproape de casă, întinsă pe iarbă ca în copilărie, — dar moartă.

Gemelele erau lângă bunica când fusese anunțată nenorocirea. Aveau atunci opt ani și își aduceau mai târziu foarte bine aminte. Bătrâna se sculase din jilțul ei și spusese doar atât: — Să împuște calul!

Harap era nevinovat. Fusese găsit nemișcat lângă corpul Mariei Bianca, cu capul încordat spre pământ, cu hățurile moi pe gât. Doctorul constatare că Maria Bianca murise în șea de o sincopă a inimii; nu avea nici o contuziune; probabil calul se oprise din instinct și femeia căzuse alături pe iarbă ușor ca o păpușă.

Harap, care își calcula elanul după al ei, își înfrâna pornirea pentru siguranța ei, care avea cu ea atâta înțelegere câtă poate fi dela o speță a vieții la alta, în secunda aceea încetase de a mai înțelege, înfiorat de instinctul obscur a tot ce e viu pentru ceea ce a încetat a fi viață. — Il împușcase.

Maria Bianca Cozadini avea atunci douăzeci și cinci de ani.

Din tot ce se știa, portretul Domniței era asemănător, afară de o mică disproporție; — spațiul prea larg între dunga subțire a sprincenelor și desenul nesigur al nasului.

Gemelele își mai aminteau că atunci când mama lor era nemulțumită de ele, nu le certa, strângea ușor gura, ceea ce înroșea mai tare buzele, și împreună sprincenile subțiri, pe când nările aveau un palpit; la mânie, ochii i se făceau de un verde mai închis. Recunoșteau însă bine în acel portret pe mama lor, domnița, în ceasul când, gătită de bal, în fața oglinzii, privea chipul ei, ca pe un chip străin.

.....

Mally, care știa că viața e lungă, scria cu regularitate Tantinei, care îi răspundea regulat. Scrisorile lui Fanny erau scurte; pomenirea invariabil că îi e dor de ei, că le simte mult lipsa și că se plictisește. Mally atrăgea atenția lui Doru asupra amănuntului că Tantina le duce dorul. Nici ei n'aveau de gând să se înfunde la Buștenari; de aceea chiar, când întâlneau în scrisorile lui Fanny, vreun cuvânt despre Gill Barren-patronul, noutatea le captiva interesul, i se părea că Fanny trece chiar prea repede asupra subiectului important și că insistă de prisos asupra plictiselii. Simțea lipsa lor? foarte bine! N'avea însă nici un alt motiv să se plictisească; se plictisea de bine, acolo la oraș, pe când ei la țară!..

Din repetirea însă a aceleiași plângeri, i se isca lui Mally, oarecare îngrijorare, pe care n'o împărțasea lui Doru, crezând-o de altfel ea însăși absurdă. Dacă cumva se ivise vreo răceală între Fanny și Gill? Ar fi fost lucru supărător... Alegerea lor în asemenea caz, nu putea șovăi... patronul era mai de preț; cariera lui Doru depindea de englez.

Mally nu-și făcea iluzii asupra lui Doru, știa bine că nu e vre-un *as*, ceea ce nu-i împiedeca dragostea, dimpotrivă, satisfăcea nevoia ei de precădere, de maternitate. Un amor mare — plutind însă pe mări senine — fusese idealul ei de totdeauna. Cel mai mic nour, o îngrijora. De altfel, la cea mai mică schimbare, Fanny i-ar fi scris ei celei dintâi.

Fanny în adevăr se plictisea, ba chiar era plictisită fără vre-un motiv precis; numai când întâlnea în scrisorile lui Mally, numele lui Gill, plictiseala ei părea a lua o formă mai definită.

Gill Barren venea la ea cu regularitate și tot regulat îi oferea darul în bani ce deprinsese, cât și micile cadouri care întrețin o legătură de felul celei ce aveau. Există însă o mică confuzie: subsidiile erau limpede stabilite, raporturile mai puțin.

Fanny n'avea nici o vină; era femeie tânără, drăguță, care se credea obligată să aibă o aventură, dar n'ar fi vrut nicicum să-și măhnească soțul. Gill Barren era aventura dorită: un englez bogat care-i făcuse curte, nici tânăr, nici bătrân, nici frumos, nici urât; aștepta deci cu simplitate desfășurarea normală a lucrurilor.

Aștepta, dar progresele nu se vedeau îndestul. Fanny nu înțelegea de ce, nici n'avea cu cine se sfătui; chiar să fi avut cu cine, n'ar fi știut exact de ce să se plângă.

Sirul — cum îi ziceau Mally și Fanny — acorda așa de lesne bani și favoruri. Fiecare iubește cum îi e felul... destul că te iubește... Totuși avea îndoieli, pe care tot ea și le dovedea a fi prostesti.

Lui Mally, nici n'ar fi dorit acum, să-i facă confidențe; se bucura că e departe, îi convenea ca Mally să urmeze a crede cât mai mult bine despre legătura ei cu Gill.

Fanny își amintea cum la început bănuise că poate *Sirul* venea pentru Mally; se convinsese apoi că bănuiala ei n'avea temei. Mally găsea totdeauna un pretext pentru a-i lăsa singuri, iar Gill spunea cu umor: — Fetița asta îmi place, e discretă.

Umorul nu era un lucru pe înțelesul lui Fanny; fetița însă era discretă și iubea aiurea. Neîndoios *Sirul* venea pentru ea, — numai că, și el era discret. — Așa sunt englezii!

Pe trecerea zilelor, Fanny simțea discreția lui Gill, ca pe o mână strâmtă la subsuoară; o porți, dar nu te simți așa cum trebuie.

La Galați, Fanny își zicea că Gill e poate jenat de a se găsi în casa ei de familie, deși ea lua toate precauțiile.

Intr'una din zile, după ceva ezitări, Fanny se duse pentru întâia oară la locuința lui Gill, să-i facă o surpriză; Gill păruse în adevăr surprins și o sfătui să fie mai prudentă. Fusese totuși cea mai spornică din întâlnirile lor. Deși mai mulțumită, Fanny nu-și schimbase însă părerea că Englezii sunt o nație rece, — nu ca românii noștri.

În scrisoarea ce trimisese lui Mally, acum în urmă, Fanny nu mai pomenea de plictiseală; dimpotrivă povestea cum ea, unchiul

și *Sirul*, au făcut o plimbare frumoasă până la Breaza, unde au luat ceaiul servit englezește. Erau cât pe aci să-i viziteze la Bușteni, dar nu mai fusese timp.

Mally se bucurase că flirtul merge bine, îngrijorată numai de moda englezească de a servi ceaiul. În ce putea consta? Ea avea în trusou, o garnitură frumoasă de olandă colorată și se întreba dacă nu cumva e demodată. De n'ar fi fost grija asta, ar fi acuzat pe Fanny că nu a stăruit îndestul ca *Sirul* să-i viziteze; Doru însă prefera să nu dea ochi cu șeful.

Urmase de aproape, o altă scrisoare dela Fanny, în care iarăși pomenea de plictiseală, adăoga însă ceva important — anume că Sir Gill, admiră mereu la ea în salonaș, portretul bunicăi.

De ce nu le-o spusese mai de mult!.. Le-o spunea oare acum cu vreo intenție anumită?

Fusese în adevăr spus cu o anumită intenție, deoarece curând sosise o altă scrisoare a Tantinei, cu o propunere categorică din partea lui Gill: — dorea să cumpere portretul Domniții și spera că nu va fi refuzat.

Fanny nu adăoga acestei propuneri nici un comentariu și nici un sfat. Se plângea iarăși că e plictisită și că Galațul e monoton.

Mally își făcuse socotelile: — nu puteau refuza pe Gill. Vanitatea, care o făcea să prețuiască portretul, nu putea sta în cumpănă cu interesul de a satisface pe patron. Răspunsul fusese combinat de perfect acord, adică Doru aprobase ideile lui Mally, iar în privința stilului epistolar și a etichetelor, îi lăsase ei toată sarcina. Discutase puțin asupra sacrificiului material, căci — asta chiar era marea lovitură: — finii rugau pe naș să primească portretul în dar, fericiți că-i pot face o așa de mică plăcere.

Mică, vine vorba, — căci Doru presupunea că pânza are o valoare comercială nebănuită dat fiind că patronul ține așa de mult la ea.

— Nu cred. Așa sunt englezii, — explica Mally cu autoritate. Ținând pe Doru pe după gât, închipuia un alt tablou idilic; — pe Sir Gill, cu mâinele pe umerii lui Fanny, pe când ea îi citea scrisoarea lor — firește amândoi încântați de gestul ei nobil. Tabloul acesta tandru nu existase însă decât în închipuirea lui Mally.

La primirea scrisorii, e drept, Fanny voioasă că are un motiv și că poartă o veste bună, se duse de îndată la Gill acasă. N'avea

nici o presimțire când sunase la ușa de intrare. Ii apăruse mutra nouă a unui « fecior », care o întrebase cu gravitate ce dorește și îi răspunsese cu răceală, că *Lordul* nu primește.

Ofensată de un refuz, venit din partea unui individ nesuferit și arogant, insistase cu o nervozitate foarte aproape de lacrimi și care contrasta cu insolența calmă a celuilalt, când apăruse Gill însuși în pragul camerei, în pyjama de mătase înflorată, încins cu șnururi groase de mătase.

Lui Fanny i se încâlceau ideile: — Iată pe Gill, gata parcă a primi o vizită de femeie și care femeie nu era ea — și iată un Gill pe care un cerber neașteptat îl apăra de orice femeie, chiar și de ea.

Enervată, explicase că a venit doar pentru un moment, în vederea unei serbări de binefacere. Gill deschisese sertarul biroului unde avea imprudența — credea Fanny mai mult acum ca oricând — să ție băunii risipiți. Primise ofranda cu ceva încurcătură și cum Gill nu-i spunea nimic despre fecior și nici n'o invita să se așeze, prescurtase vizita uitând de scopul ei adevărat: — ofranda portretului. În schimb nu avusese răbdarea să nu întrebe cine e acel « fecior » nou și antipatic.

— Antipatic? — din contra! — replicase *Surul* flegmatic. — Nou! — nici atât! În serviciu de vreo trei ani, dar rămas la Alger pentru treburi de încredere. Ii simțise lipsa și era bucuros că s'a întors.

Ascultându-l, Fanny părea că face o descoperire plictisitoare, care însă da oarecât chip și formă plictiselii fără obiect de mai înainte. Asupra momentului, jurase că nu va mai veni la Gill; apoi hotărîse, dimpotrivă, că nu-și va schimba deprinderile pentru un slugoi obraznic. Se arătase e drept prea nervoasă, nu se putuse stăpâni, dar Gill îi părea de un timp distrat, neglijent cu ea și iată apăruse un « fecior » tot atât de neînțeles ca și stăpânul. Va trebui de acum să aibă de-a-face cu un intermediar nesuferit.

Nu era slut, dimpotrivă frumușel la față, alb, bălan, ras proaspăt... Nici grosolan nu era, dar silnic și îngâmfat... De unde răsărise? Știa că Gill, cu trei ani înainte locuise la Alger... nu părea Algerian... Ce liftă era? Vorbea românește ca ea, dar cu ce ifos.

Fanny nu-și da seama că dă prea multă atenție unui servitor; îl întebra la necazurile ei, fără vreun argument. Abia acasă, își

reamintise de chestia poetretului. Era satisfăcută că Mally nu a vândut ci a dăruit lui Gill, tabloul. Ii convenea să poată pune în relief gentileța familiei ei, față de un ingrat; era și un bun pretext pentru a telefona *Sirului*.

La prima cercare, nu avusese răspuns; se frământa neștiind ce poate însemna tăcerea și o atribuia « feciorului ». În sfârșit soneria repetată a telefonului avusese un rezultat.

Erau întorși din călătoria de inspecție, — deci Gill luase cu el și pe fecior. De altminteri la telefon vorbea chiar *nesuferitul*. Fanny nu se putea de fel înțelege cu el; nu pricepea de ce tablou e vorba și răspundea mecanic: — N'am nici un ordin. . . Sau credea că e vorba de vizita unei doamne și protesta în numele lui Gill, spunând că stăpânul lui nu dă nici o audiență. Zadarnic îi repeta că e vorba numai de un portret și care anume portret, interesă pe Sir Gill.

Fanny tremura de necaz; « tipul » o agasa; existența unui terț între ea și Gill o agasa încă mai tare. Ea care până atunci nu suspecta, nu era geloasă, simțea indignare la ideea că « feciorul » închipuia puțința vizitei unei alte femei, — iar faptul că valetul, din inițiativa lui, respingea o vizită pe care ea însăși ar fi putut-o face lui Gill, o scotea din fire. Nu-i trecea.

Din acea neînțelegere, conversația se prelungea și Fanny era acum furioasă că în loc de a vorbi cu *Sirul*, își pierde vremea cu un servitor. Până la urmă tot nu reușise ca individul sub vreo formă, să accepte pe Domnița Bianca, și renunțase. Cu nervii încă sbârnâind, Fanny la dejun spusese unchiului, că englezul are acum un « fecior » care e o piață rea.

Parvenise a comunica direct cu Gill la telefon și se plânsese că nu i-a putut da mai din timp vestea cea bună. Auzise cu plăcere cum Gill face un reproș « tipului » — o nemulțumise însă, că acela se afla acolo aproape, înapoia lui Gill. Așa dar, când nu vorbea în locul stăpânului, era totuși prezent.

O împăcase bucuria manifestată de englez pentru dobândirea tabloului. *Sirul* amesteca numeroasele mulțumiri, cu vorbe englezești, și promitea recunoștința lui. Totul însă adresat lui Mally. Pe ea o uita și totuși numai grație ei se făcuse dania portretului. O durea capul. O durea des, timpul din urmă, și unchiul era îngrijorat fără a-i pune însă vreo întrebare.

Lăsând receptorul, Gill scosese un « notes » și însemnase minuțios data, apoi: — Mica Fanny nu pare mulțumită de prezența lui Jim.

Pe Fanny o durea capul pentrucă era nevoită să se gândească la tot felul de lucruri pe care nu le pricepea: nu pricepuse insistența lui Gill pentru dobândirea portretului și pricepea încă mai puțin bucuria lui exagerată de a-l poseda. Când îl întrebuse dacă tabloul are valoare mare, păruse mirat și răspunsese că nu știe. Legătura ei cu Gill, care și așa nu era bine pusă la punct, apărea complicată încă mai mult, de un portret și de o slugă nesuferită, — de tot nesuferită.

La nedumerire se adăoga un sentiment de inferioritate, se simțea nu știu cum prostită de ceva, de cineva. Erau musculițe veninoase, pe care nu le vezi, le simți numai gâdilatul neplăcut. Ca un început de malarie, așa era indispoziția lui Fanny.

Absurdă — poate — dar convinsă de dreptatea ei.

Gill nu contribuia cu nimic ca s'o liniștească; deunăzi, la ora convenită, nu venise s'o vadă, telefonase în schimb « feciorul », întrebând când se poate lua Portretul. Fanny refuzase să stea cu el de vorbă, și plânsese: — Așa dar ea fusese numai un comisionar!.. Vroia să-i trimeată pe nesuferitul acela muieratic, după tablou!

Își amintise cum într'una din zile, mărturisise lui Gill că la prima vedere a crezut că Jim e o femeie, — travestită. Englezul răsese cu poftă și o sărutase pe amândoi obrații cei ca două « peaches » — zicea el că sunt fragezi ca piersicile. Ei, îi păruse o sărutare frățească: — Ce să faci! Nu poți nici alege, nici nimeri, așa cum nimerise Mally.

De când cu Algerianul, Fanny avea o înclinare să scadă meritele lui Gill, să-i găsească cusururi: — nu era cine știe ce! Nu-i oferise măcar un automobil...

Mally, ce-i drept, avusese norocul să găsească în căsătorie « perechea » pe care alte femei o caută zadarnic toată viața, compromițându-se în încercări săcâietoare.

Fanny își făcea socoteala că riscă, pentru Gill, să se compromită și să-și mânănească bărbatul. Să nu fi fost englez și bogat, n'ar fi cercat o astfel de aventură... Cercase însă și acum nu vrea să piardă pe Gill și nici să fie nevoită a reîncepe cu altul.

Erau alternative din care o durea capul; migrenele erau tot mai dese, piersicile din obraji păleau și unchiul se uita la ea cu îngrijorare. Fanny a lui, așa de copilăroasă, de sănătoasă, pe care n'o durea capul cu adevărat niciodată, ci numai se alinta că o doare! Femeile tinere sunt ca și florile, atâta de delicate. — Gândea Tase.

Raporturile dintre Fanny și Gill se limitau acum la tratative în jurul datei când vor transporta portretul. Acea dată Fanny o amânase printr'o minciună: — Spusese că Mally va veni în curând la Galați și că dorea să predea singură darul. Pentru a fi acoperită, Fanny invitase pe Mally să vină cel puțin pe câteva zile, sigură însă că nu va lăsa pe Doru singur: — Să mai rabde *Surul*!

Contrariat în dorința lui, Gill se arăta mereu mai nerăbdător. Fanny îl observa cu gelozie — ceea ce era nou; îl amâna cu răutate — ceea ce era tot nou — și din atâtea sforțări avea mereu migrenă.

Surul însemnase pe carnet: — «Mica Fanny e geloasă pe portret... Jim boy-ul pare a nu se fi schimbat mult în bine...».

La Buștenari, Mally aflând de entuziasmul și de nerăbdarea nașului se întreba dacă a făcut bine dăruind tabloul. În orice chip a cedat prea lesne, trebuie să fi fost vorba de vreo pânză de maestru, așa cum crezuse Doru. Pierduse o pictură de preț, ceva ca un Rafael, — era numele ce-i venea la îndemână ca unitate de măsură. La ideea unei astfel de opere de artă, Mally părea abia a descoperi că iubește la nebunie memoria străbunei. Cu lux improvizat de amănunte, povestea din nou lui Doru, ca pe o Cruciadă, lupta dusă între mama ei și Bălașa Cozadini, pentru posesia tabloului. Valoarea picturii creștea pe zi ce trece; aproape că scădeau acțiunile lui Doru, pricină a acelui sacrificiu.

Doru se simțea micșorat și se arăta plictisit: — Așa sau altmintrelea, portretul fusese dăruit; singurul lucru ce era de făcut, era să-l valorifice cât mai mult. Pentru a putea însă începe a-și arăta pretențiile, era nevoie ca pânza să intre în posesia lui Gill. Scrisese deci lui Fanny, că ei nu pot lipsi din Buștenari și că o roagă a oferi ea lui Gill tabloul, în numele lor.

Urmau manifestări de dragoste pentru portret, care adăose la cele ale lui Gill, zăpăceau pe Fanny dela rosturi și noime... E drept că și ea simțea un oarecare regret după tabloul care stase

timp de câteva luni, atârnat în salonaș; îi era oarecum milă de femeia de pe portret, ca și cum era vorba de o victimă, cum ea însăși se credea victimă, — a ceva.

Mutarea se făcuse cu Lincolnul. Vezi bine, ei *Sirul* nu-i împrumuta decât Chryslerul, dar ce să faci! Gill venise în persoană să-și ia odorul, ea voise a-l însoți. În Lincoln, la mijloc între ei doi, tabloul sta totuși ca o trăsătură de unire și Fanny își simțea în ziua ceea sufletul blând.

O plictisea numai prezența nelipsitului Jim, alături de șofer. Până și numele aceuia îi dispăcea. Nu era destulă deosebire între Gill și Jim. Chiar spusese cândva lui Gill, care iarăși făcuse haz și propusese să-l boteze din nou, ca și cum numele ca și omul, erau la dispoziția lui.

Fanny aducea mereu vorba de Jim, fără de voie: ea căuta inconștient un subiect de vorbă pe placul prietenului, însă credea că exercită astfel asupra « tipului » o persecuție.

În momentul acela, îi convenea lui Fanny că Jim — ca o slugă ce era — sta cu brațele încrucișate alături de șofer și nu la volan, unde conducea de obicei, ca un nebun, la voia lui.

La dreapta lui Gill, în Lincoln, Fanny abia acum își amintea, câte telegrame urmasse între Gill și Algerul necunoscut, până la sosirea odorului. În ziua chiar, când Gill îi oferise brățara-ceas, îi spusese că în sfârșit servitorul lui din Alger, avea a sosi în curând. De ce sosirea feciorului o surprinsese ca ceva nou și neplăcut?

Iși amintea că atunci, întrebase pe Gill, cum e Algerul. — Most beautiful!

Puțina ei curiozitate, o socotea acum ca o presimțire, iar orașul depărtat îi era suspect din pricina « tipului ». Pe Jim, îl vedea misterios în trecut, în prezent supărător prin sollicitudinea stăpânului.

— Care sollicitudine? — *Sirul* era bun cu toată lumea; de pildă nu concediasse pe Jonik — Ionică șoferul, care înlocuise numai pe Jim la volan — nu-l concediasse fiindcă era « un bun funcționar ». Poate că și Jim nu era pentru *Sir* decât tot un bun funcționar. Iată-l acum pe domnul Jim alături de Ionică. Sluga alături de slugă! repeta în gând cu răutate și o durea capul. De când cu dobândirea și mutarea portretului, Jim părea totuși a fi trecut pe planul al doilea; ea însă rămânea pe al treilea... Ar fi dorit să se

deprindă cu Algerianul, mai ales că era nevoită a-l întâlni peste tot: la volanul automobilului, încadrat în ușa de intrare a apartamentului lui Gill, până și acasă la ea, unde de câte ori o vizita Gill, «tipul» sosea cu cine știe ce veste. Nu-i turbura dela vreo tandrețe, dar, de ce știa oricând, oriunde se află Gill. Fanny nu cuteza a ține pe spion la scară sau la oficiu, îl lăsa însă să aștepte în primul vestibul. Gill părea că-și grăbește plecarea — poate tocmai pentru a nu-l lăsa să aștepte.

Ce nevoie să urmărească peste tot pe Gill?.. O fi fost vreo etichetă a Lorzilor, căci tot slugoiul, născocise că stăpânul lui e un Lord — adică ar fi fost, dacă nu avea un frate mai mare. Amețeli englezești, de care pe Fanny o durea iarăși capul.

Duceau acum cu alai, portretul Domniței Bianca. Din salonașul provincial, tihnit, Domnița mergea să-și ia locul de mult ales, în biroul lui Gill Barren, străinul. Către portret, Fanny își simțea sufletul din ce în ce mai moale, ca și cum o soartă necunoscută dar tristă aștepta — pe femeia zugrăvită la marginea acelei călătorii, ce semăna cu o răpire.

Gill proslăvea tabloul; era un monolog, Fanny neavând nimic de spus; cel mult avea dorința să se întoarcă amândouă acasă — ea și Domnița — dorința aceea n' o putea spune. — Capriciu de milionar... Excentricitate de englez! — Acum însă Fanny simțea alături de ea, o obsesie. Vecinătatea unei obsesii o apăsa; ea era un ceasornic onest, care poate rămâne în urmă sau lua înainte, care se poate strica și drege, mecanismul lui Gill Barren, avea însă devieri ciudate, care o stânjeneau ca prezența unei boale secrete.

.....

...Uneori Fanny avea dorința să se vadă desfăcută de orice raporturi cu Gill. Alteori dimpotrivă ar fi vrut să-i vorbească, să-l întrebe despre lucruri simple, — dar care se dovedeau a nu avea nume.

..Păcat că Mally cedase așa de lesne portretul! Ce s'ar fi întâmplat, dacă refuza?.. Până la urmă Gill s'ar fi resemnat...
 ...La ce bun? Cu sau fără de portret, Jim, valetul, ar fi rămas pe loc... O durea iar capul... Era mereu întoarsă pe dos...
 Până la urmă, din ce? Din lucruri de nimic... De nimic dar pe care nu le pricepea...

Înțelegea, să zicem înțelegea, — că Gill a cerut și obținut portretul... dar nu se împăca cu ideea că tabloul stă acum atârnat acolo și că-l privesc cei doi: sluga și stăpânul.

...Nici o urmă de necaz asupra portretului; era o doamnă din familia lor — prin alianță numai, dar cu destinul căreia se simțea solidară... N'ar fi putut spune de cine vroia s'o apere... De Gill?... Intr'un fel, da... de Gill.

Spunea uneori Unchiului:

E o boală cu englezul și cu portretul din salon! O boală care un timp slujise să explice vizitele dese ale lui Gill; acum însă Fanny o spunea ca pe o critică, sau cu nădejdea să afle cumva un leac de undeva...

În chiar dimineața de a doua zi după mutarea portretului, Fanny fusese chemată de Gill la telefon. Portretul era în stânga biroului, între geamuri și luminat admirabil, « cu totul admirabil ».

După amiază aflase că portretul a fost mutat pe celălalt perete umbros și gol și că reieșea mult mai « admirabil ». Urmase explicații asupra jocului de lumini și de umbre, cât și elogiul chipului pictat: Ovalul atâta de perfect... Ochii « deep » și inocenți « at once »... Gura ironică și dulce... « Very sweet ».

Fanny auzea: oval, ochi, gură... pricepea « beautiful », « marvellous », « splendid »... auzea și ceva ca un ordin pe care Gill îl da cuiva. Așa dar o chema la telefon pentru a-i vorbi de frumusețea portretului... și în birou se afla Algerianul — căci cine alt?... Recunoștea că e preferabil să ai de rivală o pânză... dar... Slugoiului nu-i plăcea portretul... Cu atât mai bine!.. Nemulțumirii ei, îi rămânea totuși un spațiu neumplut, care o despărțea de Gill, tot atât cât și el se depărtase de dânsa...

— Ceva de nesuferit! — spusese bărbatului ei care tocmai intra și nu cercetase.

Peste câteva zile, luând ca pretext tabloul, Fanny telefonase. Gill lipsea și feciorul nu știuse sau nu voise să spună unde. — Noi ne trecem vremea mutând portretul de pe un perete pe altul! — spusese domnișorul.

Era sau nu era obrăznicie, și către cine? Dată fiind muțenia obișnuită a « tipului », cuvintele aveau semnificație; o semnificație pe care Fanny n'o cerceta, dar în orice chip, n'o primea. Nu primea

complicitate cu «tipul». . . Așa dar, tabloul iar fusese mutat; i se părea că e viu, sdruncinat, primejdut.

Gill abia întors o chemase și Fanny se grăbise să facă o intrigă pe care ea o credea foarte fină: — Ați mutat iar tabloul — (întrebunțase pluralul) — Jim e mulțumit că în sfârșit i-ați găsit un loc definitiv.

Spre mirarea ei, Gill făcuse un haz nespus: — Hallo! Ce mulțumit! Nu e de fel «satisfied» . . . «the boy».

El adesea chema pe Jim «boy». — Așa se spunea pe englezește — își da Fanny explicații. «Boy» adică «băiete». — Se zice și la noi «băiete». Totuși era enervată oridecâteori Gill cerea a împăca pe posacul de fecior, cu un: «Hallo . . . boy».

Gill știa deci că «feciorul» era nemulțumit din pricina tabloului și făcea haz. Sunt amândoi *aiurea!* Conchidea cu mâna pe frunte, ca o apărare împotriva nebuniei celor doi.

De unde mai înainte Fanny prefera să vadă pe Gill la ea acasă, acum o curiozitate sau o încăpățănare o făceau să dorească a se duce la el, — cu oroarea că va da peste fecior și cu nădejdea că poate nu-l va mai găsi acolo.

Luase tactica să aprobe admirația lui Gill, pentru «the young Lady» — cum se exprima el uneori, ca despre o ființă vie. Proceda așa pentru a face în necaz lui Jim valetul; spera totodată că va afla motivul admirației neînțelese a *Sirului*.

— Ce frumos! — exclama, atrăgând pe Gill în fața tabloului.

— Beautiful! Marvellous! — aproba Gill.

— E rochia de mireasă! — completa Fanny, — căci și pentru ea, era singurul amănunt pregnant. Iși amintea atunci că Mally a rugat-o să scrobească cu albăstreală pânza în care era învelită rochia de mireasă, să nu se îngălbenească cumva satinul.

— Rochia de mireasă! . . . Rochia de mireasă! — repeta Gill.

Urma o tăcere lungă. Fanny nu știa dacă trebuie să plece sau să mai rămână. Nedecisă, umilită, sta gata să plângă. Pleca condusă protocolar de Gill, pe care-l simțea absent, iar la ușă dinandins întârziat, se repezea să-i deschidă nesuferitul de Jim.

Acasă, Fanny trântea uși, scaune, farfurii . . . Unchiul o privea cu tristețe: — Sunt nervoasă! — explica Fanny gata de plâns.

— Te doare ceva? — cerca blajin Unchiu.

— Nu! Mi-e cald! . . . Am neurastenii . . .

Tase clătina capul... Capul care nu putea să priceapă că Fanny a lui putea avea ceva urât cum era neurastenia.

În urma lui Fanny, Gill — ca un ecou al ei sau al propriei obsesii, repeta: — Rochia de mireasă! Rochia de mireasă!.. apoi pe carnet însemnase: — Mica Fanny știe să fie nervoasă. — Jim pare incorigibil...

Când fusese prezentat protocolar și ridicol unui portret, șocol i-l dase, e drept, lui Gill Barren, cuvintele: — E bunica mea în rochie de mireasă! Simțise atunci un amestec de curiozitate, mirare și ironie. Ironia era pentru Mally, pentru podoabele complicate ce-i apăsau fruntea de mireasă — mai ales că el știa dela Fanny unele întimități; curiozitatea era pentru necunoscuta fragedă, tainică, cu capul ei gol încadrat de bucle și totuși « mireasă ». Il revolta faptul că Mally chema acea imagină feciorelnică: « Bunica mea ».

— Aoh! Rochia de mireasă! Acela fusese momentul inițial al desordinii care sub privirea tăioasă și obraznică a unui « boy » și sub palpitul nedumerit al unei mici burgheze române, făcea din el amantul absurd al unui portret de femeie.

Fanny scrisese lui Mally că au avut tevatură mare cu portretul... că l-au mutat de zece ori, că, în sfârșit, l-au așezat după cel mai bun « éclairage » și că erau mulțumiți.

Pluralul era gratuit. O anunțase totodată că i se pregătește o surpriză frumoasă.

Pe vremuri, Tantina spunea lui Mally tot adevărul, acum căuta să-l travestească, deși simțea din nou, nevoia unei confidențe.

Lui Mally îi păruse rău că n'a fost de față la așezarea triumfală a Portretului, — așa cum de drept i se cuvenea. Se bucurase în schimb de sfârșitul scrisorii, privitor la o « surpriză ». Ghicise că era vorba de un cadou bine meritat și care o consola de graba cu care a dăruit un obiect a cărui valoare creștea mereu; din spusele lui Fanny atât numai o interesa: Plângerile Tantinei atâta timp cât relațiile ei cu Gill mergeau bine o lăsau indiferentă. Primise în schimb cu surâsul ei satisfăcut, — ca pe ceva agreabil deși cuvenit, — regretele lui Fanny că nu au venit la Galați și invitarea ei repetată.

O plictiseau întrebările insistente ale Fantinei, despre Domnița Maria Bianca. Din povestea pe care mama ei o memora așa de

bine, Mally reținuse abia câteva amănunte pe care din nou le împărtășise lui Fanny. Tantina la rândul ei transmisese lui Gill, că: — Femeia de pe portret avea abia 17 ani... că era pictată acolo ca mireasă — cum era bine știut — și că murise la 24 de ani, într'un accident de călărie.

— Very Well! — repeta Gill.

Englezii cu dragostea lor de cai, se bucură și atunci când un cal te omoară! — Fanny privise cu milă tabloul. Ar fi trebuit să fi cerut ea portretul, atunci după nuntă... Fără de prezența tabloului, capriciul lui Gill, ar fi sfârșit prin a slăbi... Gânduri zadarnice... Nimic nu se mai putea întoarce. Tabloul sta în fața biroului și Gill îl putea contempla din față, de profil... așa cum și ea îl privea acum, așezată pe fotoliu, după invitarea expresă a *Sirului*.

În adevăr, era un loc și o lumină de un așa fel, încât chipul tânăr, privirea gravă și gura fragedă a Domniței, păruse iar lui Fanny a fi vii; se muștra că a dat-o pradă unui străin, era iarăși iritată și cu dorința de a... face ceva... dar ce? Dacă atunci la timp, ar fi cerut ea portretul, Mally n'ar fi putut-o refuza; era Nașa... Dacă portretul ar fi fost al ei, Gill ar fi venit des să-l privească... ..L-ar fi putut privi cât de mult, — dar nu în fața Algerianului...

Cum se înserase, cu o scurtă bătaie la ușă și înainte de a fi auzit răspunsul, intrase Jim să lase storurile și să dea lumină.

— Ce becuri să aprind... pentru...? — arătase cu un gest de dispreț, tabloul.

— Dau eu singur lumina! — răspunsese Gill flegmatic. Fanny văzuse bine cum servitorul surâsese cu impertinență, uitându-se spre ea ca spre o martoră și o complice. Nu putuse răbda... Nu știa ce nu poate răbda, dar avea nevoie să comită ceva. Se adresase lui Gill cu un ton agitat, care totodată cerca a fi lingușitor... ..Dacă te-aș ruga să-mi dăruiești portretul?..

Nici un răspuns. Gill aprindea o țigară, din acele a căror miros îi da lui Fanny migrenă.

...Mi l-ai da? — se alintase, punând mâna pe mâna lui.

— Mi-l dai, nu așa? — insistase violent și stângaci. Tăcerea lui Gill o scotea din fire: — Il iau! — Cutezase. Mâna englezului se trăsese de sub a ei, care tremura de enervare.

— ... În locul inelului promis — perseverase cu încăpățănare și sacrificiu! După un timp în care răsufarea i se astupa din încordare: — No! — auzise răspunsul fără ton al *Sirului*.

Ar fi vrut să-i spună că a glumit numai; se sculase însă brusc de pe loc, își luase mănușile, pălăria, ieșise în grabă, coborîse fugind cele patru trepte; abia în stradă se oprise să răsufle; era nițel grăsuță și corsetul strâns o apăsa.

În drum spre casă, își zicea că n'ar fi trebuit să plece în așa fel... În ziua aceea tocmai Gill se arăta așa de bine dispus... De ce nu muștrase însă, pe servitorul obraznic?... Nu-l muștra niciodată... Nici cu ea, e drept, nu se certa niciodată și iată că acum, din pricina plecării ei nesocotite erau certați... Ii părea rău și totodată nu ceda în ea încăpățănarea răutăcioasă. Nu va avea tabloul, nici inelul... Se răzgândi. Va telefona lui Gill, ca și cum nimic n'a fost, sau chiar se va scuza...

...Nu telefonase... O durea așa de tare capul... Așa dar, cum rămâneau .. Certați?... definitiv?... Nu știa... aștepta. Nu cerca să schimbe nimic din ce avea să fie. Își făcea ei însăși în necaz... Gill o socotea acum a treia la rând după portret și după Algerian. ...Nu vedea nici o îndreptare cu puțință... Pentru ce rău anume nu-i era deslușit.

Ii venise ideea să scrie lui Mally, apoi renunțase: — Ce să-i scrie și ce va înțelege? Cum ar putea Mally, socoti ca pe un cusur faptul că Gill admiră tabloul Prințesei. Cum ar putea admite că ea, Fanny, s'a certat cu Gill pentru un portret!.. Ce-ar crede despre ideea de a cere, un cadou abia făcut de Mally nașului ei și după chiar intervenirea ei. Nu! Mally nu putea înțelege... Ea pe ea însăși, Fanny nu se înțelegea... dar nici nu ceda în lăuntru ei o dreptate și o nemulțumire, — neînțelese.

După plecarea ei pripită, Gill își reluase liniștit locul pe scaunul dela birou, după ce potrivise minuțios jocul de lumini... Rochia de mireasă! — desmierdase cu privirea pictura, apărută sub geam.

Notase: — Mica Fanny și-a ieșit din fire... Cu Jim te simți ca în Bled în nesiguranță...

.....

Trecuse un timp cam lung, de când Mally nu mai primise vești dela Fanny; i se iscau iarăși bănueli: — Dacă cumva totuși

stricase legătura cu englezul?.. Ar fi fost foarte supărător. Se pregăteau tocmai să ceară *Sirului* o avansare și o mutare.

O scrisoare a Unchiului îi confirmase oarecât bănuielile. Unchiul se plângea că Fanny suferă de migrene dese, că e nervoasă, a slăbit, nu vrea să se arate la doctor și e mult îngrijat. Credea că Mally ar putea totuși lăsa câteva zile singur pe Doru care e sănătos și veni să ție mătușei ei de urît și s'o convingă să se caute. Mally ridicase din umeri, sta însă la gând: — Nu vrea să lase singur pe Doru, — care de altfel nu putea trăi un ceas fără ea. O curiozitate o împingea totuși să facă drumul la Galați, pentru a constata cauza exactă a migrenelor lui Fanny.

.

Un fapt divers neașteptat, pusese între timp în mișcare orașul Galați. Se zvonise întâi că englezul Gill Barren, persoană bine cunoscută, a ucis sau a fost ucis — nimic precis. Un ziar local publicase apoi un articol scandalos — ziarul fusese confiscat.

Publicitatea nu mersese mai departe, circulau însă în șoaptă, svonuri diverse. Fanny căreia bărbatul ei îi aducea vești dela cafenea, rămăsese uimită; totodată bucuroasă că cearta cu Gill a ferit-o a fi amestecată în vreun scandal.

Dacă lucrul s'ar fi petrecut pe când ea s'ar fi aflat la Gill, numele i-ar fi fost scris în ziare, poate chiar ar fi fost chemată ca martoră. La un astfel de gând, sărută pe unchiu, — care nu se mira niciodată de nimic.

Amintindu-și de prietenia ei cu englezul, Fanny avea acum un fel de spaimă. Stânjenirea pe care i-o dase totdeauna Gill, neputința de a avea cu el o intimitate deplină, o turburau retrospectiv și își găseau totodată o explicație.

Tremura la ideea că a trecut pe lângă o astfel de primejdie și că cineva i-ar putea încă cere vreo deslușire. Ce rușine ar fi pentru ea... și ce le-ar putea spune! — Un triumfi: — Gill, ea, lacheul!.. Un altul: — Gill, ea, Portretul!.. Un al treilea: — Gill, Portretul și Jim Algerianul! — Ce știa ea?.. nimic... Se credea totuși posesoarea unui secret care o consuma. Slăbea, se anemiza avea amețeli și un gol în capul pieptului.

Doctorul spunea că totul e nervos și recomanda schimbare de aer. Unchiul nu mai chema pe Mally la Galați, îi cerea cu autoritate să o poftescă pe Fanny la ei la Buștenari.

Fanny refuza; vroia să rămână pe locul crimei. Ar fi putut totuși fi liniștită. Ancheta judecătorească conchisese la un accident fără urmări, datorit gustului excentric al lui Sir Gill Barren de a trage la țintă cu revolverul asupra unui portret atârnat pe un perete al camerei lui de birou.

La zgomotul armeei, servitorul credincios al lui Gill Barren, intrase pe întuneric și crezând că e un răufăcător, descărcase două focuri, — căci purta totdeauna asupra lui arma încărcată, din ordinul și pentru siguranța stăpânului. Unul din gloanțe pătrunsesse pânza și celălalt ricoșase în brațul servitorului, rănindu-l ușor. — Așa suna versiunea oficială.

Zvonul care circula în surdină, era însă altul: — Servitorul, trăsesse asupra stăpânului și nimerise portretul, iar englezul în apărare ochise și nimerise mâna care ținea arma.

— Un bun trăgaci Sir Gill Barren, — spuneau cei care-l însoțise vreodată la vânătoare de rațe sălbatice.

Cum nimeni însă nu reclama, nici stăpânul, nici servitorul, afacerea fusese clasată. Zvonurile și ele se stinseseră din lipsă de aliment, mai ales că Sir Gill, însoțit de servitorul său fidel, părăsise Galațul, luându-și reședință la Băicoi.

Nimănui deci nu-i dase în gând la nici un moment să pună întrebări bieteii Fanny, ceea ce poate totuși ar fi schimbat fața lucrurilor, firește, dacă răspunsurile ei ar fi arătat de vinovat pe Jim. După care dovezi? Și care ar fi fost oare răspunsurile lui Fanny?

Așa însă cum totul se petrecuse, portretul Domniței Bianca — rănit dar nu batjocorit — scăpase de ocară. Numai proprietăreașea casei lui Gill era plictisită de numeroși vizitatori, curioși să vadă camera și portretul.

Pe unii nu-i putuse refuza, cu tot consemnul sever al englezului, așa că erau câțiva care povesteau că au privit de aproape « victima » — adică portretul vechiu al unei femei tinere în rochie de bal, ținând în mâini un buchet, în dreptul căruia se vedea gaura mică făcută de un glonte.

— ...Spun că e cu rochia de mireasă... Observați! — Dacă nu era buchetul, glonte lovea drept în inimă! — explica gazda.

După multe ezitări, Fanny venise și ea pe locul crimei. Gazda se plânsese către Coana Nașa, de indiscreția lumii... Când oare avea gând domnul Director să vină după tablou?..

Cu grabă Fanny se oferise să ducă portretul la ea acasă... Gazda refuzase; ba chiar părusese bănuitoare. În Fanny se iscase brusc și violent o dorință: Să fure portretul. Gonea gândul dar rămânea prizoniera lui. Dar cum să-l fure? Ideea de furt, de justiție, de pedeapsă, o înfiorase. Pentru a doua oară, plecase de acolo în grabă, fugind ca să scape de propria ei absurditate.

Erau câțiva prieteni, care luase obiceiul a se întâlni la ora aperitivului într'un «separé» mic, înapoia bodegei dela Otef Central. Discutau «idei» și dintre ei se recrutau mai adesea conferențiarilor de joia seara a Ateneului Gălățean.

— Eu! — perora Substitutul de Procuror. Eu vă dau cuvânt că la vizita domiciliară, am observat o lumină în jurul chipului de pe portret. Nu e vorba de minuni; și aiurea, prin galerii de pictură, din ungherul vreunui tablou, țâșnesc fosforescențe... Nu pentru orbi firește!.. Eu cred în exfolierea colorilor, în emanații de otrăvuri subtile... O foliculă desprinsă și iată penetrația săvârșită, iată o victimă... Un morb! Da, un morb și virusul lui!.. În poziția lui, englezul repeta obsedat: — O nobilă Lady în rochie de mireasă!.. Celălalt repeta: — Sunt Legionar!.. O afacere frumoasă care mi-a scăpat printre degete.

— E o mușama! — glăsuise Bogda, avocat și fost primar al urbei, — cu glasul lui de bas care săpase în jur o tăcere.

— Un Legionar! Lucrul a fost bine judecat așa cum a fost, — se însuflețise doctorul Carda, poetul. Prietenii îl prezentau glumeț: — Poetul Carducci, în orele sale libere, medic intern la Spitalul Caritas.

— O voce rece de cristal, o voce care părea a închide într'o eprubetă, folicule, microbi, mușamale, tot ce alcătuia dosarul opiniei celorlalți: — Eu unul, cred că junele Jim Algerianul ne va reveni curând în palmă, cu o crimă care să nu mai fie presumptivă și nici comisă asupra unui portret. Il aștept! — Era judecătorul de instrucție care dase ordonanța de neurmărire.

Glasurile se amestecase apoi, într'o discuție vie asupra rolului pe care-l poate avea elementul psihic în materie de drept comun.

Fumând o țigare egipteană, *Sirul*, își amintea în singurătatea dela Băicoi, de mica Fanny, burgheza sfioasă pe care cercase a o deprinde cu alcoolurile tari ale unei morale mai largi și nu reușise

decât s'o sperie. Iși amintea și de Jim, fugar dela Legiune, pus sub bănuială gravă, pe care-l culesese rănit și îl salvase, apoi cercase a-i salva și sufletul dar nu reușise. Culesese numai un devotament pervers. Acum îl trimetea să-și piardă urma în Bled.

.....

La Galați, Mally care numai anevoie se decisese a lăsa singur pe Doru, găsisese pe Fanny calmă și misterioasă. Din pricină că o vedea calmă — atunci când ea se aștepta la semne vădite de neurastenienie — Mally acuza pe Unchiu de a fi fost un fricos, iar pe Fanny — din pricina înfățișării ei ermetice, o acuza de ipocrizie. O mai supăra pe Mally și constatarea că Fanny își făcuse o siluetă perfectă, pe când ea la aer de munte se îngrășase.

Misterul în adevăr vizita acum pe Fanny, neașteptat cum o vizitase și imponderabilul deunăzi. Ceea ce îi strângea buzele nu era ipocrizia ci un secret pe care nu-l cunoștea dar îl purta în sânge ca pe o boală. Ca și neofiții unei Mafii, intrase sub legea tăcerii fără a cunoaște slova cauzei către care s'a legat.

După abia trei zile, Mally convinsă că Fanny a devenit o prefăcută, că boala ei era probabil o cură de slăbit și că ea Mally n'are acolo nimic de făcut nici de aflat, decisese a se înapoia la Buștenari unde de sigur Doru o aștepta nerăbdător.

Abia în ultimul ceas al ultimei zile, Fanny arătase lui Mally o scrisoare primită deunăzi dela Gill printr'un curier special. Era scurtă, dar pentru ele amândouă cuprinzătoare, din motive firește deosebite.

În scrisoare, *Sîrul* ruga pe Fanny să aibă grijă de portret până când va putea veni să-l ia. Ii mai spunea să aibă încredere și o asigură de afecțiunea lui.

— Perfect! — exclamase Mally, despre propriile interese. Un postscriptum adăoga că Jim boy-ul, trebuia în curând să se înapoieze la Alger pentru afaceri.

Fanny citise vestea plecării lui Jim, ca pe un dar expres făcut ei. Turburarea ei căzuse brusc ca o febră. Nu se întreba, nici nu știa dacă ar dori ca Gill să se reîtoarcă, să fie totul ca înainte. Ca înainte nu mai putea fi.

O scrisoare mai lungă, o trimisese Gill Barren la Londra, unui vechi prieten, directorul general al societății al cărei reprezentant pentru Orient era el.

Sirul cerea un concediu mai lung, pe care dorea să-l treacă la moșioara lui din Scoția, unde spera că va avea de oaspe încă delă primul week-end, pe vechiul lui prieten. Ii va povesti despre unele experiențe și dresaje.

...«Viu însoțit de o lady — scria — și pentru a nu prelungi ceea ce putea părea o glumă — în orice chip era un joc de cuvinte — explica că aduce cu el din România — unde oamenii și obiceiurile sunt foarte «curious», — aduce un portret nespus de interesant «most exciting» — al unei «Young Lady» — Domniza — cum spun ei aci — frumos. O pânză veche de aproape o sută de ani, de un pictor necunoscut. A ales de pe acum în cottage-ul lui locul cel mai potrivit pentru «mylady».

.....

...Intoarsă la Buștenari, Mally asigurase pe Doru că totul e în regulă și că se poate cere lui Gill mutarea dorită.

— Ei! Nașul nostru! — surâsese Doru cu tâlc, aplecat pe harta unui subsol.

— Ce Nașul nostru! Ia te rog! — și mâna mică și pufoasă a lui Mally se înfipsea în părul buclat al lui Doru pentru a-l dezvăța de idei subversive.

Tonul se vroia sever, era însă încărcat de grăsimile amorului. Mally nu se temea de nici o deviere a lui Doru, își afirma numai posesia exclusivă.

— Așa sunt englezii! — explica. — Le abate pe un câine, pe un cal, pe un tablou, pe o piatră veche...

Din păr, mâna lui Mally cobora pe ceafa lui Doru și o desmierda: — Noi nu știm! Nu ne privește! ...Bine că n'a murit *Sirul* și că a rămas la postul lui de director.

În gând Mally se întreba ce va fi fost totuși cu acel accident; la Galați, dintre toți, ea ar fi vrut să vadă pe Algerian. Nu știa nimic, nu credea nimic, instinctul însă o îndruma, îi mirosea ceva.

Desmierdând ceafa pârlită a lui Doru, spusese: — Știi! Dacă a fost nevoie să dăruim portretul, apoi cel puțin am fi putut păstra rama.

În adevăr, în jurul chipului suav al Domniței Maria Bianca Cozadini, era un cadru oval din lemn de trandafir, încrustat cu sidefuri fine.

I N T E R I O R

Odaia, azi, îmi pare un cavou
In care, împăcat cu mine, dorm;
Tăcerea grea și fără de ecou
Apasă ca o stâncă — bloc enorm.

Tac gândurile — sfînși misterioși —
In suflet, resemnarea este scut;
Pleoapele, pe ochii somnoroși,
Se 'nchid — obloane minții — blând și mut.

Iar clipele se scurg ca 'ntr'un altar,
Ca 'ntr'un altar în care-un zeu barbar,
Incremenit de veacuri, solitar,
Așteaptă jertfa sacră în zadar.

Și 'n toată-această pace de sicriu,
Cum stau ca mort, cu mânil pe piept,
Simt, trist, cum numai ornicul e viu
Și cum măsoară timpul, înțelept.

D O R I S

E, toată, numai viață și iubire
Și cântec și lumină și splendoare.
În părul ei de noapte, ziua moare,
Spre a renaște 'n caldă ei privire.

O muzică senin-turburătoare
E râsul ei sonor, alcătuire
De sunete de flaute și lire
Și triluri limpezi de privighetoare.

Estetul vede 'n ea o diademă,
Admiră 'n ea, poetul, o poemă,
Ascetu 'ntrezărește 'n ea — neantul . . .

Ci, numai forme pure și ispită
Și carne și simțire ce palpită
Și nervi și spasm zărește 'n ea — amantul . . .

G I A N I N A

Cu gâtul de opal, bronzat și fin,
Cu șoldurile ample și egale,
Cu legănarea mersului felin
Și ochii — două splendide migdale —

Nu știe că, la fiecare pas
Ritmat pe melodii orientale,
Strivește-o inimă de trist pripas
Târînd-o pretutindeni, sub sandale...

DEM. BASSARABEANU

MĂȘTI ȘI DESTINE

Spiritul pozitivist al științei actuale exclude explicația intuitivă și stabilirea de corespondențe ce se refuză precizării discursive. Cercetarea obiectivă, conducând la raporturi cantitative ale universului fizic, neagă diletantismul care rezolvă lumea în jocuri misterioase de esențe, în simboluri obscure.

Rezultatele celor două tendințe au ajuns la realizări de valoare inegală, dar deopotrivă de parțiale. Spiritul pozitivist a condus la imaginea fizico-mecanistă a realității și la aplicările practice industriale, în timp ce orientarea secundă a dibuit într-o taumaturgie ciudată, amestec de șarlatanism și iluminare, de nelămurire mistică și obscuritate esoterică.

Valorile sufletești și metodele de lucru nu se pot însă aprecia numai după rezultatele practice la care au condus și după realizările concrete actuale. Exagerarea, conducerea unei metode până la concluziile extreme, insuficiența armăturii susținătoare a cercetării pot discredita o orientare, valabilă totuși prin spiritul și autenticul ei.

Chiar dacă anume tendințe sunt păgubitoare sau neutilizabile examenului lumii obiective, rămâne însă un domeniu în care stabilirea de raporturi bazate pe intuiție și corespondențe greu de justificat este valabilă. Universul uman, refractar transpoziției în cifre și raporturi matematice, cel puțin în sfera lui de adâncime, poate fi deslușit cu aceste resurse ce depășesc limitele raționalului și logicului.

Există o zonă sufletească ce nu poate fi nici înțeleasă, nici exprimată prin metode discursive și ponderale. Între adâncul calitativ al vieții și instrumentele noastre de analiză sau sim-

bolurile noastre de expresie, nu se poate stabili adaptarea necesară unei corespondențe. Analitic, nu putem adânci decât sfera superficială a realității interioare, care are o valoare socială circulantă și care, fiind organizată pe principii de cauzalitate și dependență adaptativă la mediu, este exprimabilă prin limbaj, mimică sau habitus. Realitatea de adâncime, informulabilă și vagă, este sustrasă acestor mecanisme reglatoare și nu mai e accesibilă amănunțirii analitice.

Logica și dinamismul interior care animă această viață nu mai au aceeași ritmică și același semn ca logica veghei și a vieții conștiente. Pentru a putea cerceta această zonă trebuie să ne desprindem conștient și voit de întregul sistem de deprinderi intelectuale ale vieții cotidiene. După cum țesătura visului se destramă îndată ce căutăm să o luminăm cu analiza crudă a logicii, tot așa, în cercetarea vieții de adâncime, vrând să înaintăm cu metodele improprii ale analizei, riscăm să disociem autenticul vieții subliminare.

Cunoașterea acestei realități de adâncime nu se poate obține direct, decât prin identificarea cu fluxul propriu și inefabil al personalității.

Propunem însă o metodă indirectă, bazată pe reperuri exterioare, care conduce la același rezultat.

* * *

Viața sufletească de adâncime își are o corespondență vizibilă în forma corporală și cu deosebire în structura figurii.

Această enunțare generală e de o întinsă valabilitate. Ea are temeiuri organice, pe care orientarea actuală a științelor biologice o justifică cu prisosință. După cum dezvoltăm pe larg într'un studiu separat, individualitatea biologică se definește printr'o strictă sinergie funcțională. Toate formele și toate funcțiunile concură la echilibrul și unitatea individuală. Varietatea și multiplicitatea actelor fiziologice și sufletești se subordonează unității sintetice a organismului.

Cuvier, prin reconstituirea întregului schelet, cu ajutorul reperului, în aparență insuficient, a unui singur os, a dovedit această dependență la sistemul osos și, în genere, la structura și formele materiei vii. Această corelație va trebui însă extinsă la totalitatea

manifestărilor individualității umane. Între planul activității fiziologice și structurile materiale ale organelor, între adâncurile sufletești și secrețiile endocrine sau ansamblul de activități fiziologice, există raporturi de strânsă interdependență și mutuală condiționare, care exprimă însăși individualitatea și unitatea corpului viu.

Putem spune, mai precis, că diferențierea funcțiilor corporale nu este decât un rezultat al spiritului nostru analitic și că, în realitate, individualitatea nu se manifestă în fațete și planuri, ci într'un ansamblu armonios, indivizibil și convergent de activități, la care psihologicul, fiziologicul, planul anatomic, coloidal etc. participă deopotrivă.

În corpul uman totul derivă din aceeași sursă originară. Cu un sistem de date organice limitate la o regiune restrânsă, se poate deci, în ipoteza unei cunoașteri adâncite a tuturor principiilor ordonatoare ale individualității, reconstitui fizionomia generală a acelei individualități, exact după același criteriu care a călăuzit pe Cuvier într'o reconstrucție de ordin infinit mai simplu și mai elementar.

Între forme și activități, între suprafețe și adâncimi, există deci condiționări vitale precise și formulabile.

Acest principiu, astfel enunțat, sprijină punctul de plecare a acestui studiu: dependența dintre aspectul exterior al unui om și realitatea lui interioară care se refuză analizei directe, corespondența dintre mască și destin.

* * *

Această dependență nu trebuie însă considerată în amănunțime, după o tablă de corespondență riguroasă ce leagă exteriorul cu trăsăturile interioare. Semnificația morală a unei forme organice sau a unui indice fizic, așa cum au fost statornicite de frenologi și chiromancieni, dovedesc un spirit de cercetare îngust, care nu privește lucrurile în generalitatea lor, ci se mărginește la stabiliri de paralelisme superficiale, hipotetice și arbitrare. Corespondența nu se face pe două planuri diferite, fizic și moral; participând din aceeași realitate, masca și realitatea interioară formează un tot indivizibil, deși nu omogen. Dependența nu e de detaliu și parcelare pe fiecare trăsătură în parte, ci de ordin

sintetic, global. Trăsăturile fizice pot fi interpretate separat, după cum putem despica și elementele vieții interioare după criterii proprii, dar adevărata integrare a celor două domenii, unul în altul, nu se face decât în totalitatea lor și prin subordonarea ambelor, întregului organic ale căror manifestări parțiale sunt.

Metoda noastră nu va stabili deci corespondențe precise, ci orientări generale, sensuri.

* * *

Importanța hotărâtoare, pe care o are fața în întregul formelor exterioare umane, nu rezultă numai din această dependență biologică, ci este mai ales urmarea concentrării pe o regiune relativ redusă a corpului, a organelor de simțuri, a vieții de relație și a celor două porți principale a vieții vegetative: aparatul digestiv și respirator. Din această convergență a vieții de relație cu viața vegetativă, din proximitatea centrului nervos principal al organismului, din trăsăturile ereditare și raciale, din indiciile rezultate din sistemul de viață urmat în generații, se degajă un index personal, greu de definit analitic, dar traductibil ochiului scrutator prin raporturi precise, index care revelează structura de adâncime a organismului și corelativ, inefabilul pe care îl adăpostește.

Raporturile dintre forme și dispoziția suprafețelor și volumelor, dintre umbră, proeminențe și adâncituri și aspectul general, îngrămădit sau aerat al feței, pot conduce la precizarea de semnificații psihologice și secundare, la o închegare a unui portret psihologic de mare precizie, așa cum a încercat Pierre Abraham, analist subtil și ingenios ¹⁾.

Am avut însă, citind aceste portrete de o mare ascuțime și finețe de amănunt, impresia unei abilități trădând oarecare naivitate. Intr'adevăr, autorul se străduiește să pună un nume și să stabilească o profesie sau un domeniu de preocupări bine delimitat, pe un portret necunoscut sau presupus ca atare. Azistăm astfel la o înlănțuire geometrică de argumentări precise, conducând la concluzii verificabile. În realitate, aceste demonstrații nu reprezintă decât un simplu joc, în care rezultatul era cunoscut

¹⁾ Pierre Abraham, *Figures*. Gallimard Ed.

de mai înainte, cel puțin subconștient, căci putem cu greu admite că autorul n'ar fi cunoscut portretele lui Lamartine, Mallarmé sau Bismark. Ne aflăm deci în fața unui raționament dela cunoscut la cunoscut, la o raportare a unui conținut sufletelesc dinainte adâncit la trăsăturile faciale respective.

Credem că dependența dintre valorile sufletești și formele feței nu poate îmbrăca, cel puțin în stadiul actual al cunoștințelor noastre, un aspect de rigoare deductivă, așa cum susțin fizionomiștii și cum admite Abraham în studiul său. Dacă anumite trăsături faciale pot fi semnificative și revelante pentru viața sufletească, numărul acestora e redus și nu poate fi extins, cu o stringență absolută, la ansamblul trăsăturilor feței.

Conformația ochiului, expresia și intensitatea privirii pot da, de pildă, indicații în privința felului cum lumea se resfrânge într'un sistem sensorial, îngăduindu-ne concluzii asupra viziunii lumii la individul respectiv. Lărgimea nărilor poate avea de asemenea o semnificație organică certă, prin indicația ce o furnizează privitor la debitul de aer ce se inhalează la fiecare respirație, prin capacitatea funcțională pulmonară sau oxigenarea sângelui. Dar aceste reperuri sunt restrânse și de o semnificație mai mult generală.

Analiza unei singure fotografii și, mai cu deosebire, a unui portret, în care fantezia deformantă a artistului intervine copleșitor, nu poate conduce decât la aproximații și prezumții vagi. Un portret reprezentând un om la o anumită vârstă și cu o anumită expresie a feței nu poate da decât orientări psihologice de ordin general. A indica genul preocupărilor persoanei reprezentate, a preciza profesia și, în sfârșit, a identifica portretul înseamnă a exagera neîngăduit bătaia elementelor ce slujesc drept bază studiului. Interpretarea unei fizionomii nu poate avea preciziunea pe care o atribue tendința de pozitivare prematură a autorului francez.

* * *

O singură fotografie nu poate alcătui un material de cercetare îndestulător. Ea poate da indicații privitoare la o stare de suflet trecătoare, la un tărâm sufletelesc pe care individul este fixat temporar. O expresie fugitivă a feței nu poate îngădui o cunoaștere

a unui destin. Pentru a obține acest rezultat, e necesară o observare a evoluției în timp a unei fizionomii, o urmărire a vicisitudinilor ei în lungul vârstelor. Numai această cercetare îngăduie desprinderea caracterelor permanente și eliminarea datelor secundare. Numai un comerț îndelung cu o persoană și o observație susținută pot stabili, de altă parte, demarcarea între expresiile trecătoare, între comportările individului față de societate, într'un cuvânt, între masca de împrumut rezervată lumii și raporturilor sociale, și masca adevărată, destinsă, repauzată și autentică, pe care o exprimă fizionomia unui om ce nu mai este observat și care trăește cu el însuși.

Trebuie să distingem deci, în primul rând, expresia mobilă și variată a actorului pe care îl înfățișează orice om în societate și care e în funcție de nevoile de circumstanță sau de personajul bovaryc pe care îl întrupează, și expresia constantă, fixă, adevărată, care revelează pe individul singuratec și sincer.

În al doilea rând, va trebui să degajăm din vicisitudinile fizionomiilor succesive pe care le prezintă un individ în cursul vieții, trăsăturile permanente care rezistă schimbărilor și vârstelor. În modificările pe care le afectează expresia feței umane sunt elemente care urmează curba evoluției biologice individuale, a dependenței de întregul dinamic reprezentat de evoluția individului în timp. Din aceste elemente schimbătoare, va trebui să desprindem esențialul și permanentul.

În examenul unei fizionomii, prima grijă a cercetătorului nu trebuie să fie interpretarea, stabilirea de corelații arbitrare între datele perceptibile ale formelor și realitățile interne, ci epurarea complexului facial de tot ce e contingent, neesențial, supraadăugat. Ochiul trebuie să supună fizionomia unui proces de simplificare și reducere, de stabilizare a datelor fugitive și de încadrare a lor într'o mască, în același timp schematică și evocatoare.

Fizionomia revelează stări sufletești de suprafață, ecouri de ordin social, stări și gânduri trecătoare, fără aderență la viața de adâncime a individului; masca depășește această zonă și nu dezvăluie decât particularități profunde, în afara datelor de ordin social. Masca reprezintă deci coordonata biologică și psihologică permanentă, sustrasă vicisitudinilor sociale și revelantă pentru adâncul ireductibil al individului.

Acest proces de reducere la esențial al fizionomiei, care îngăduie o înțelegere de adâncime a individului, poate fi exprimat analogic prin diferențe care există între expresia feței unui om în viață și masca lui mortuară. Cei ce au avut prilejul de a examina atent, în mai multe cazuri, aceste două măști vor înțelege și natura procesului pe care îl credem indispensabil pentru cunoașterea intimă a individului, și tâlcul măștii mortuare despuiată de contingențele și elementele de poză socială, care o complicau sau o falsificau. Masca lui Napoleon sau a lui Sainte-Beuve sunt cu deosebire concludente, prin vădirea procesului de împrăștiere a aluviunilor aduse de tălăzuirea vieții sociale sau a existenței sufletești de suprafață. Se poate observa aci, cum dincolo de tensiune și vanități, de cotidian și de eforturi, planează o undă de împăcare cu eternitatea, care vedește zona adăpostită al unei vieți de adâncime, înnăbușită de dramele din afară.

Procesul reducerii varietății fizionomiei la masca sintetică poate fi asemănat efortului de a descoperi fizionomia reală a unui actor, din examenul mai multor realizări expresive.

Fizionomia mobilă și variabilă traduce deci viața de suprafață a individului, unde psihologicul se articulează cu socialul; masca sintetică, rigidă, egală cu ea însăși, exprimă, dimpotrivă, zona de viață individuală sustrasă înrâurilor și schimbărilor. Dinamismul vieții de adâncime, care se desfășură după o traiectorie a cărei curbă e conținută virtual în ea însăși, independent de înrâurile exterioare, nu poate găsi decât un corespondent exterior în echilibru permanent și fără devieri.

Adevăratul fizionomist suprapune întotdeauna peste expresia variabilă, cu semnificație restrânsă a feței, masca ei sintetică, a cărei semnificație depășește clipa și zona de suprafață.

* * *

Cercetarea implică însă o precizare a termenului sufletesc corelativ măștii exterioare.

După cum nu am considerat din fizionomie decât trăsăturile rezumative, esențiale și sintetice, vom reduce corespondentul sufletesc la elementul său permanent și ireductibil. Vom stabili deci, dela început, că interpretarea unei măști sintetice nu poate conduce decât incidental la rezultate valabile privitoare la reali-

tatea individului, așa cum se află încheșată pe plan social. Personalitatea socială este într'adevăr un compromis, un rezultat al resfrângerii vicisitudinilor exterioare în țesătura de adâncime a organismului. Valorile sociale și împrejurările exterioare intervin secundar pentru a nuanța sau prilejui direcții de descărcare a realității funciare a individului. Masca nu va revela acest produs secundar și compozit, rezultat ultim al plămădirii în adâncime a contingențelor exterioare, ci ne va orienta numai către realitatea originară și permanentă a individului, dincolo de cadrele exterioare și elementele întâmplătoare. Alegerea unei profesii, orientarea preocupărilor sau stilul general de viață al unui individ pot fi adesea cadre impuse dinafară sau rezultate ale necunoașterii proprii. Ele sunt necesități impuse, înfrângând datele lăuntrice, care rămân încarcerate și mute. Tipizarea pe profesii de pildă uniformizează un fond sufletec divers, deși având oarecare tendințe comune, ștergând astfel autenticul și specificul individual.

Masca nu revelează decât incidental aceste rezultate întâmplătoare și periferice ale personalității. Ea nu desvăluie trăsăturile generale sau comune cu o întreagă categorie sufletească, ci exprimă constanta individuală, structura de adâncime a unui suflet, cu felul lui specific de a răsfrânge lumea, de a corespunde cu exteriorul, nu prin poarta strâmtă a convențiilor sociale, ci pe planul vast al trăirii integrale. Masca sintetică face perceptibilă cadența vieții interioare în ceea ce are ea mai permanent și felul cum această viață se răsfrânge asupra ei însăși. Realizările pe plan social și comportările în viața zilnică, profesia și caracterul, sunt derivate secundare și contingente ale acestui fond de adâncime, dar din manifestarea acestora nu putem trage concluzii valabile asupra regimului propriu al vieții lăuntrice de singurătate. Mediul intern, definit printr'o rezistență structurală față de lume, printr'o retractare în propria-i realitate, își vedește indirect și fragmentar prezența, prin aceste manifestări de suprafață, fără a-și trăda esența intimă.

Numim destin interior această constantă de adâncime.

Destinul nu mai poate avea, în concepția omului modern, un caracter de exterioritate și de constrângere arbitrară, deslănțuită din afară; el este dat în esență în structura de viață a personalității.

Destinul interior, preexistent actului, conduce pe individ după fatalitățile lăuntrice conținute în structura lui de viață. El se desfășură pe un plan pur sufletesc și e reprezentat prin latențe și determinisme interioare.

Destinul concret și vizibil, realizat pe plan social, e rezultanta dintre datele constante ale destinului interior și elementele imprevizibile ale realității externe. Uneori, aceste din urmă date întăresc și definesc tendințele puțin afirmate ale destinului interior, alteori le depășesc sau le înfrâng aparent. Dar de cele mai multe ori, destinul interior le provoacă, sau știe să le utilizeze cu maximum de eficacitate. Elementul hotărâtor și primordial e însă totdeauna reprezentat de datele interioare; lucrul e cu atât mai învederat, cu cât soarta destinului eșuate e atât de frecventă și de nemeritată.

Masca nu revelează destinul exterior, dependent în largă măsură de circumstanțe și fluctuații trecătoare, ci destinul interior, sustras oricărei înrăuriri din afară.

* * *

Numai în acest sens masca sintetică alcătuește corespondența destinului lăuntric. În această operație de sublimare a celor doi termeni, pe care îi considerăm provizoriu corelativi și care nu sunt decât fețe ale aceleiași realități fundamentale, putem stabili dependențe necesare și obligatorii. Înălăturarea factorilor exteriori și sociali și restrângerea la esențele centrale ale individului, ne dă puțința unei inferări în cele două sensuri, dela exterior la interior și invers. Într'adevăr, dacă putem desvălui tumultul lăuntric din datele măștii sintetice, putem în schimb reconstitui masca exterioră după datele destinului lăuntric.

Instrumentul de analiză pe care îl adâncim aci este deci reversibil. Din cunoașterea unei cadențe interioare, se poate reconstitui o mască sintetică în felul cum, cu câțiva ani în urmă, un necunoscut a schițat în « Bilete de Papagal », un portret sintetic al scriitorului Urmuz. Este, în fond, traducerea plastică a valorilor de adâncime care sunt obligatoriu corelate cu anume structuri materiale.

Un compozitor, al cărui nume ne scapă, se amuza cândva să traducă prin improvizări ritmice și melodice caracteristica

personalității cunoscuților săi, pe care persoanele prezente îi puteau recunoaște cu ușurință.

Traducerea prin cadențe a personalității fizice a unui om, realizată direct de acest compozitor, poate fi făcută pentru fizionomia interioară prin echilibrul static al desenului.

Credem că se pot înjgheba portrete sintetice, ușor de identificat, ale tuturor oamenilor de viață interioară caracterizată, ale căror opere au pătruns în conștiința publică. Kierkegaard, teoreticianul spaimei și al păcatului, Whitman, expansiv, primitiv și egotist, Rilke, maladiv și copleșit, Dostoiewski, sfâșiat și tortuos, pot avea corespondențe plastice exterioare.

Diferențele de structură dintre măștile sintetice realizate după orientările lăuntrice generale și măștile adevărate, desprinse din fizionomiile respective, se pot explica, deopotrivă, prin răsfrângerea diversă a autenticului marilor creatori în conștiința lectorilor, ca și prin caracterul derivat, al faptului estetic, față de realitatea sufletească din care izvorește. În genere, însă aceste două elemente perturbatoare sunt înlăturate, căci există un consens al înțelegerilor asupra valorilor sufletești puse în circulație de marii creatori, după cum există corelație între adâncul sufleteesc și faptul estetic respectiv.

Măștile sunt deci revelatoare pentru ritmul sufletesc ce se împletește cu formele organice. Knut Hamsun țepos și ferm, Lawrence sfâșiat, René Crevel grav și întors spre sine, Montherlant, iradiind o intensitate aproape agresivă dar supravegheată, revelează în măștile lor un sens și un destin. Avem convingerea că sfârșitul lui Crevel era înscris dinainte pe fața lui neliniștită, că energia explosivă, orientată către exterior, canalizată sigur, revelată de Montherlant, se suprapune organic peste starea de spirit a scriitorului care, recent, proclama paradoxal inutilitatea suferinței pentru viața noastră de adâncime.

Una din cele mai impresionante măști din câte am cunoscut a fost de sigur, masca profesorului Paulescu. Era acolo un amestec de patetic și de luciditate, de desperare și demonism, care indica un suflet devastat, golit de nădejdi și agățat totuși crispat de certitudini în care se străduia să creadă.

Refulările și insatisfacțiile i se trădau printr'o umbră fugitivă de unduire tremurătoare, care brăzda în surăs trist și

anima în priviri piezișe o mască unghiuloasă, suferindă și totuși fermă.

Am asistat, copleșit de o neliniște confuză, la una din ultimele lui lectii. În cele douăzeci de minute cât a putut vorbi, Profesorul a făcut o apariție de o intensitate halucinantă. Curbat de mizerii fizice și presimțiri, într'o vorbire rară, de mare supraveghere și de impresionantă distincție, Paulescu și-a înfățișat pentru înțelegerea care pătrundea dincolo de aparențe, drama unui suflet care a pendulat desnădăjduit între durere și nesiguranță, între pateticul înălțimilor și tragicul robiei trupești.

Masca lui André Baillon a cărei analiză morfologică o dă Pierre Abraham (în « Les Cahiers André Baillon », I. Etudes, Mal-fère, Ed. 1935) revelează un destin asemănător, prin intensitate și patetism, prin gravitate și neliniște.

Revelarea de corespondențe prin mijlocirea măștii sintetice conduce la o cuprindere mai largă a unui specific individual. Masca lui Beethoven, așa cum o putem construi sintetic din numeroasele portrete oarecum contradictorii ale artistului (Letronne, Klöber, etc., sau mulajul Klein), conține deopotrivă prăbușirea și apăsarea, aspirația către lumină și purități, elanul bucuriilor și setea dragostei. Datele sufletești complexe, parțial înfățișate în expresia fiecărui tablou, apar topite în cadența unitară a vieții de adâncime, în structura măștii.

Masca sintetică a lui Beethoven întrunește o gravitate turmentată, o desnădejde aprigă, o singurătate de început de lume și, în același timp, o sublimare a suferinței, un refugiu și o aspirație însetată în liniști. Vom regăsi în muzica lui, izbucnirile desnădejdei în momente de intensitate și chin, repede înecate în tăceri și elanuri către nesfârșit. Ritmul suferinței devine atunci lin și susurat sau molcom și împăcat.

* * *

Formelor și structurii exterioare li se adaugă, în deosebi la analiza unei fizionomii în libertatea și spontaneitatea expresiei, un fluid, o intensitate de influx nervos, poate o degajare de fenomene radio-electrice legate de activitatea materiei vii, și cu deosebire, a sistemului nervos. Desprinderea măștii sintetice nu e un rezultat exclusiv al unui proces analitic, ci, în același timp, și

al unei intuiții subconștiente. Caracterul inanalizabil al unei expresii poate fi în bună parte și rezultatul percepției de către subconștient a unei atari forțe, refractare amănunțirii și măsurării, sub forma unui indiciu vag, rezervat intuiției și cu neputință de teoretizat. Consonanțele simpatiei brusce sau repulsiunile fără motiv între două persoane pot deriva dintr'o identitate sau opoziție de natură fluidică, ce se percep instantaneu. Apropierea durabile sau antagonismele nejustificate dintre oameni pot fi puse în legătură cu aceste emanații.

* * *

Masca nu e decât o parte, deși esențială și rezumativă, din complexul fizic al individului. Conformația corporală oferă în întregimea ei un material plastic semnificativ, în corelație de o parte cu structura măștii exterioare și de alta cu viața lăuntrică. Ceea ce e însă concentrat și expresiv în mască, este risipit și difuz în structura corpului. Semnificația expresiei faciale poate fi mai sugestivă decât dinamismul gesturilor și echilibrul « habitusului », dar acest fapt nu neagă importanța ultimilor date. Cercetarea amănunțită nu poate neglija nici un reper somatic. Toate datele corporale sunt, dacă nu convergente, cel puțin subordonate unei unități generale care indică sensul precis al unui destin. Pentru un observator și, mai ales, pentru un medic, corelația dintre mască și corp, sau dintre ansamblul fizic și realitatea interioară, este un fapt de observație zilnică. Din examenul repetat îndelung al aspectului îmbrăcat al oamenilor și al anatomiei lor goale se poate dobândi o mare siguranță de apreciere. Examenul feței revelează dela prima vedere consistența cărnurilor, abundența secrețiilor, fermitatea sau laxitatea țesuturilor. Totalul acestor date somatice este revelant pentru sensul destinului interior.

Ne amintim cu emoție sentimentul puternic ce l-am încercat într'o clinică pariziană unde am azistat la consultațiile ginecologice ale soțiilor de lucrători. Era acolo o feminitate veștejită, searbădă, mizeră și învinsă. Aspectului exterior, stângaci, umil și supus și îmbrăcăminții neglijente, le corespundeau anatomii diforme, cu gambele subțiri, cu fesele imense, cu abdomene revărsate. Umilința și supunerea la mizeria cărnii și a feminității dezvăluiau destinele acestor ființe doborâte, incapabile de înțelegeri.

Léon Daudet observa cândva că o mare surprare interioară, oricât ar fi de ascunsă, se revelează ochiului înțelegător, prin semne directe. Oamenii cu destin aparte nu se pot ascunde. Personalitățile de mare factură se revelează de asemeni cu ușurință, cu toată simplitatea voită a ținutei. Realitățile lăuntrice au totdeauna corespondențe exterioare care se impun atenției. O personalitate omenească alcătuește un tot unitar și omogen, în care adâncul și suprafața concură la o complinire reciprocă. Marii artiști au înțeles intuitiv acest lucru: Charlie Chaplin.

* * *

Aceste considerații au o aplicare directă în structura operei de artă. Opera plastică autentică reprezintă în adevăr revelarea unui destin prin mijlocirea unei măști sintetice. Intuiția artistului desprinde totdeauna din trăsăturile unei fizionomii, caracteristica esențială, care desvăluie sensul profund al gândului. Oprirea la suprafața trăsăturilor, oricât ar fi de expresive acestea sub latura de convenție socială, nu pot degaja nici autenticul feței, nici sensul destinului. Artiștii care nu pot depăși zona aparențelor se opresc la zona convențională elaborată de individ în contact cu mediul, fără a putea desprinde sensul vieții ce se adăpostește dincolo de înfățișare.

Valorile sufletești revelate de aceste opere sunt rezultate ale unor contacte întâmplătoare între suflete și nu apar ca izvorâri ale autenticului individual desfășurat liniar, după determinismul și dinamismul lui interior. Cu totul altul e destinul operelor care depășesc suprafețele și convenționalul. Chipul fixat sumar cu linii sintetice și precise indică patetismul vieții de adâncime: Erasm de Holbein. Nimic din trăsăturile contingente și trecătoare ale fizionomiei, nimic din expresia fugitivă a stărilor de suflet stârnite de evenimentele exterioare nu mai stăruie pe față. Linia fermă, profilul dur, privirea lăuntrică, destăinuie tâlcul general al unei vieți.

Operele de artă autentice și valabile străpung, toate, datele de suprafață și pătrund până la structurile esențiale.

Meșteșugul artei nu e decât dobândirea îndemnării de a descoperi aceste esențe și de a le găsi un echivalent concret.

Drama lui Christ a găsit în toate operele maeștrilor care au tratat-o, nenumărate interpretări. Dar din toate operele valabile, din tensiunea feței sau din atitudinea corpului, se desprindea imediat și planant, destinul lui Iisus. Am înțeles semnificația acestui îndreptar artistic, în Muzeul Modern din Bruxelles. Aci, alături de câteva lucrări academice și uscate, se găsește o pânză de o intensitate unică. E Christull ui Van de Woestyne, un Christ umanizat și realist, al cărui tâlc e conținut în expresia halucinantă a durerii fizice. Suferința apare în această operă așa de iradiantă și de organică, încât depășește crisparea obosită a cărnii și planul lumii concrete, ajungând până la simbol și dramă lăuntrică. Destinul lui Christ e redus la un singur sens vital, la o singură dimensiune interioară. Dar tâlcul acestei dureri e așa de complex, încât se impune spiritului, nemilos.

Artistul nu s'a limitat însă la o singură expresie a durerii; el a întrunit pe pânză trei expresii diferite ale aceleiași drame.

La mijloc, Christ e copleșit de suferință fizică. Corpul răsucit cu mușchii încordați, fața suptă cu buzele umflate și cu ochii imenși, injectați și ficși, vădesc momentul culminant al dramei organice în care puțința de îndurare a corpului e pe punctul de a fi înfrântă. Sfredelită, carnea nu mai poate suporta comprimarea, sfâșierea lancinantă a crispării.

În stânga, Fecioara Maria înfățișează o altă față a durerii. E scâncetul rătăcit, desnădejdea plânsă, supunerea la inevitabil. Alături de concentrarea aprigă, reținută, dar măcinată de oboseli a dârzeniei bărbătești, plânsetul învins al femeii.

În dreapta, un chip adolescent vădește o suferință năucită, rod al unei desăvârșite amuțiri sufletești. Aceasta din urmă expresie întregeste tâlcul durerii și se integrează unității tabloului, învederând lumina unui destin.

Această raportare a datelor concrete la sensurile sufletești se poate face în orice operă de artă autentică.

* * *

Masca sintetică e deci mai esențială decât fizionomia, care e variabilă după stări sufletești, vârstă sau înrăuriri exterioare.

Există însă un domeniu în care caracterul contingent al fizionomiei apare cu claritate și în care, pentru fixarea concretă a

liniilor de forță sufletești, masca sintetică e necesară: domeniul morbid.

Deformările maladiilor pot schimba cu desăvârșire simetriile formelor, răvășindu-le până la nerecunoaștere. Dacă există modificări morbide relativ benigne, care pot alcătui chiar un element de expresie (exemplu: portretul Contelui Sasseti de Ghirlan-dajo, în Louvre), există schimbări de forme în care nu mai dăinue nimic omenesc.

În Muzeul Spitalului Saint-Louis din Paris, se găsesc în mu-laje de ceară, atari exemple, pe care nici o închipuire nu le poate întrevădea. Sunt fețe invadate de ulcere, având drept nas un boț inform de carne ovoidă, cu excrescențe grotești, cu umflături sângerânde sau cu plăgi înmugurinde, de forme capricioase; sunt fizionomii în care cărnurilor devastate li se adaugă hipertrofii neverosimile: limbi imense spânzurând umflate, inutile și grele, sau membre înlocuite prin grămezi de excrescențe informe.

În acest iad pământesc, în care un geniu rău s'a încăpățânat să degradeze omenescul, să strâmbă și să sfredelească formele, tiparele cărnii nu mai păstrează nici urmă din ordonanțele care alcătuiau corespondențele obiective ale datelor lăuntrice. Căci nu putem totuși accepta ca acestor strâmbături drăcești ale cărnii să le corespundă răvășiri morale tot așa de acuzate. Neadaptarea dintre aceste două ordine de corelate apare evidentă, când încercăm să reconstituim, din datele sufletești ale acestor încercați, masca lor sintetică. În acest caz nu există suprapunere între construcția noastră și datele obiective, oferite de natură. Portretul nostru e mai expresiv, mai adaptat adâncului, *mai adevărat*. Efortul nostru de înțelegere depășește și înfrânge capriciul orb al naturii, anulându-i arbitrarul.

Astfel, masca sintetică a lui Remy de Gourmont, așa cum o putem reconstitui din analiza operei, e mai adaptată omului decât fața lui devastată de lupus.

ION BIBERI

LIMBĂ ȘI LIMBAJ

După cum e și natural, lingvistica nu s'a sustras destinului pe care-l au toate științele. În ultimele decenii, unele din vechile probleme au apus, iar altele nouă au răsărit pe orizont. S'au dovedit, spre exemplu, iluzorii strădaniile de-a ajunge prin comparație la originile limbajului, reconstituindu-se astfel o limbă primitivă. Și nu mai puțin iluzorii au rămas încercările de a pătrunde secretul acestor origini prin studiul limbilor popoarelor « sălbatice », ca și cum acestea ar păstra trăsături primitive, elementare, sau s'ar desfășura în mod primitiv. De fapt, ele apar complicate, ba uneori mai complicate decât limbile moderne ale națiunilor mai civilizate. S'a cercetat în zadar acest secret în limba copiilor, care de bună seamă că și ei influențează limbajul, dar adevărul este că își însușesc locuțiunile, frazele și vocabularul din limbile societății în care trăiesc. În toate cazurile, lingvistul sfârșește de-a afla mereu dinaintea sa, mai mult ori mai puțin, limbi organizate sau fragmente de limbi organizate. Originea limbajului nu este problemă lingvistică, ci problemă filozofică sau teologică și nimic altceva. Comparația nu are altă însemnătate decât de a descoperi afinități și asemănări (și de aceea niciodată nu reușește să arate deosebiri și neasemănări); iar câteodată ajunge să argumenteze fiind unitare toate limbile vorbite astăzi pe pământ, rămânând mereu îndoiala că dincolo de această unicitate ar exista condițiuni lingvistice pe care, din cauza lipsei de date, nici o cercetare nu le-ar putea lămurii.

De altfel, expresiunea omenească nu este numai articulată și auditivă. Toate organele pot contribui la formarea limbajului, căci avem un limbaj al semnelor și altul al mimiceii. Și tot limbaj este

plânsul, și limbaj este râsul, și limbaj e durerea sau bucuria, încrețitura care brăzdează fruntea, roșeața din obraz, sclipirea pupilei, etc. A pricepe înseamnă a vorbi, a gândi înseamnă tot a vorbi (și nu vorbesc fără a se gândi decât papagalii). Orice senzație, care nu există dacă nu e percepută, este limbaj. Cercetarea originii limbajului se identifică, în sfârșit, cu cercetarea origini omului.

Limbajul este sufletul limbii și se desfășoară în accentul, în timbrul, în tonalitatea, în muzica și în coloritul limbii. Nu există « limbă » fără « Limbaj »; nu există limbaj fără « Limbă » pentru că întotdeauna cuvântul e însoțit de o mișcare a sufletului. Cine vorbește se destăinuie sie însuși și altora. Termenii nu se pot despărți unul de altul. Doar, vorbind empiric, la unii poți distinge mai mare abundență de limbă, la alții mai multă bogăție de limbaj. Pe acesta nu-l înveți. Limbile, dimpotrivă, se pot învăța. În ele se poate traduce afectivitatea noastră, cultura noastră, personalitatea noastră; și cu atât mai lesne se va înfăptui această traducere în cuvânt a vieții noastre intime, cu cât vom avea mai multă limbă la îndemână: limbă care este gând, experiență, istorie, istoria noastră. Câtă limbă atâta gând, cât limbaj atâta sentiment, rămânând bine precizat că nu e gând dat fără sentiment, care îi este alimentul misterios și perpetuu. Când sufletul e mișcat, la durere sau la bucurie, când omul se cercetează cu o mai mare sau mai mică neliniște, când ne frământăm cu strădania de-a lămuri nedistinsul și de-a scoate lumina din beznă, atunci limbajul devine limbă, care ne liberează de acest chin al nostru. Limba, în nedespărțita sa unicitate cu limbajul, este eliberare. De unde se înțelege că momentul în mod logic inițial al limbii este și trebuie conceput ca estetic și artistic sau subiectiv.

Determinările istorice (limbile) sunt fapte. Limbajul este activitate, energie spirituală, care mereu acompaniază, în chip absolut, ritmul conștiinței în desfășurarea sa. Se înțelege astfel cum filologii și lingviștii mai înzestrați cu simț filozofic și istoric au simțit în limbă poezia. Se înțelege, în sfârșit, cum G. B. Vico a ajuns să identifice limba și poezia. Se înțelege, la urma urmelor, cum lingvistica generală, cu Benedetto Croce, a fost concepută ca estetică. Cu aceasta, problema a obținut o cristalizare mai solidă, dar nu și-a primit deslegarea, care cere lămuriri mai mari și mai precise. Limba este « poezie » și totodată mai este și altceva. Limba este omul, și

omul nu este numai « poezie ». « Poezie concretă » este cea deosebită expresie pe care o cumpănești în sfera luminoasă a frumuseții și pe care o putem numi « limbaj poetic », divers dela poet la poet, chiar dacă limba, considerată în sine însăși, e mai mult sau mai puțin limba altora.

Când considerăm limbile ca mijloc de comunicare între oameni, putem zice că ele sunt « fapte sociale ». N'ar putea fi astfel dacă o subînțeleasă convenție nu ar face pe vorbitor să dea semnelor o valoare simbolică prin care limba omului să se ridice deasupra celei naturale. Chiar animalele « vorbesc » între ele. Dar vorba lor e cuvânt fără gândire. Câinele, maimuța, păsările etc. comunică prin strigăte și nu prin fraze. Pentru animale fraza este același strigăt care nu se schimbă prin variație de timpi și nu are valoare obiectivă.

Înălțarea la limbă socială, pe o lungă scară de grade, se îndeplinește în virtutea unui proces psihologic care are cea mai mare importanță pentru studiul transformărilor lingvistice. Considerația psihologică a limbilor este, din cauza aceasta, un moment important în știința limbii. Când Wundt pune limba în raport cu « a percepția » sa, nu făcea altceva decât să lămurească procedurile psihologice asupra cărora s'a îndreptat în mod deosebit sârguința lingviștilor până în timpul său. Prin înalta valoare a operei lui Wundt se explică răspândirea și marele succes al teoriilor sale. Și teoriile lui Bréal asupra semanticei au o bază psihologică. Limbile considerate în ele însele, în multiplicitatea lor, nu vor putea fi studiate nicicând adecvat, fără a ține seamă de factorii psihologici. Dar cercetarea psihologică nu explică pe de-a'ntregul limba, deoarece exclude din raza ei de acțiune transfigurarea estetică operată de fantezie. Cu Bréal și cu Wundt, prin alte cuvinte, nu se explică limba poezilor.

Tocmai mulțumită limbajului, în afară de fapt social, limbile sunt și fenomen individual. Grație conceptului de « limbaj », se vor putea distinge și studia mai bine procesele psihologice și cele estetice. Limba unui poet, cu drept cuvânt, va putea fi studiată, de exemplu, în alt mod de cum e studiată limba unui om de știință sau a unui filozof. Deosebirea este că limba e studiată ca « faptă » ori ca « activitate ». Dar, în esență, și una și alta sunt același lucru.

Cercetările savanților s'au îndreptat și se îndreaptă cu predicție mai ales asupra limbii ca « fapt ». De aici au venit studiile asupra « rădăcinilor », teoriile asupra formației limbii, asupra legilor fonetice etc.; cercetări și teorii care la cei mai buni lingviști (dela Bopp, Grimm, Schlegel, Diez până la Ascoli, De Saussure, Meyer-Lübke, etc. au fost mereu susținute cu o vie, puternică și disciplinată agerime, prin care cercetările lor semnalează un real și mare progres peste concepțiile precedente. Ba aceste teorii și cercetări constituie gloria lingvistice din secolul al XIX-lea. Câteodată s'a întâmplat ca vreunul să fi căzut în exces sau devieri, dar mai adesea, în timpul îndelungatelor studii, prin șiruri și șiruri de oameni de știință, au înflorit și au izvorât, din aceste grele cercetări, concepții noi și adânci, care au contribuit la evoluția disciplinei (G. von Humboldt, Steintal și Schuchardt). În sfârșit, secolul al XIX-lea a fost pentru lingvistică un secol eroic. Ea a fost concepută mai ales în mod naturalistic. De altfel era și fatal ca asupra faptelor, asupra fenomenelor închise ele în ele însele și privite în izolarea lor, să se îndrepte mai întâi îndelungata strădanie a pionierilor disciplinei. Limbile în fixitatea lor, pecetluite sub legi de fier care determină realitatea lingvistică, ceea ce înseamnă realitate spirituală, erau considerate pe atunci ca un complex de fapte, de fenomene lingvistice.

Astfel, în acea perioadă s'au alcătuit folositele și indispensabile instrumente ale « legilor fonetice », care au îngăduit compilarea de admirabile sisteme gramaticale, de iscusite descrieri ale idiomelor. În concepția acestor « legi » s'a constituit tehnica lingvistice: o tehnică ce se perfecționează mereu ca să ajungă, prin intermediul acelor așa ziși « neogramatici », un subtil virtuosism împotriva căruia a început să se revolte senzul istoric al unor lingviști. Dar s'a ivit convingerea că aceste legi generale au mai ales valoare de scheme rezumative ale experienței și par să dirijeze desfășurarea limbii, și, dobândite din fapte consumate, nu sunt decât un produs al acestora. Par să întrevadă și să anticipeze faptele, dar nu pot decât să le constate. Unui exces i s'a opus alt exces: anume că aceste legi sau norme nu sunt altceva decât ficțiuni, fantasmе ale intelectului, etichete fără valoare intrinsecă (pragmatism). Și lumea vorbea de falimentul lor, în timp ce în propriul lor domeniu au valoare intrinsecă și necesitate de netăgăduit. Înșăși

indiscutabila lor utilitate le demonstrează veracitatea. Alungate pe ușă, ele intrau pe fereastră. Astăzi clădim problemele acestea pe baze mai solide și mai stabile, ținând seamă că cheștiunea legilor fonetice este cheștiune lingvistică, dar mai ales și cheștiune filozofică. Orice fapt singular își are legea sa intrinsecă și reală și orice normă generală sau lege fonetică, tocmai pentru că îmbrățișează o multiplicitate de fapte, este adevărată și falsă în același timp ; adevărată întru cât iese din cadrul generalității și complexității sale și se aplică unui fapt determinat ; falsă întru cât pretinde a explica până la epuizare faptele în totalitatea lor.

Chiar problema care privește rădăcinile s'a transformat. Insuși Pott, care se ridică dela naturalism în domeniul spiritului, a văzut sau a întrevăzut, prin intuiții fericite, adevărata natură, declarând că a dobândit acest rezultat prin abstracția ce-a făcut de cuvânt. Scria el : « Chiar ceea ce la înfățișare ar părea numai rădăcină, în realitate este cuvânt, este forma unui cuvânt, nu este rădăcină, pentrucă rădăcină este abstracție făcută de clasele cuvintelor ». Și încă : «rădăcinile sunt numai ideale, sunt abstracții necesare pentru munca gramaticului, de care el trebuie să se folosească ocupându-se strict de formele reale ale limbii ». Cu alte cuvinte, rădăcinile nu au existență reală. Trebuie să spunem despre ele ceea ce am spus despre legile fonetice : anume că, în domeniul naturalistic, ele sunt de extremă necesitate pentru scopul studiilor noastre. Este până într'atât de adevărat încât din rădăcini se iviră ideile lui Bopp asupra monosilabismului și asupra modificărilor lor prin schimbări interne. Și aici își au originea ideile lui Frederic Schlegel asupra multiplicării lor prin afixe ; și, în sfârșit, tot de aici vin ideile lui Schleicher asupra limbilor izolate, aglutinante și flexionare, spre a nu mai vorbi de sistemele lui Curtius și de toți cei ce s'au dedicat studiului problemelor lingvistice, începând cu raportul dintre limbi și rase, și cu substratele etnice până la răspândirea limbilor, și terminând cu evoluția, cu clasificția lor. Cele mai mari progrese ale lingvisticei se datoresc cercetărilor, naturalistice în care intră și cercetările de geografie lingvistică, de fapt cea mai mare cucerire a științei limbilor, îndeplinită în primele două decenii ale acestui secol.

Geografia lingvistică tăgăduiește statica cuvântului, recunoaște în viața limbajului o continuă mișcare și, în timp ce dă solide și

sigure clarificări asupra fluxului și refluxului cuvântului, lămurește fazele cele mai vechi și consimte de a înnoda, cu studiul răspândirii vocabulelor, tortul ros de vreme. Dându-ne posibilitatea de-a lega multiplicitatea fenomenelor, se apropie de centrele sau focarele creației lingvistice și ne înformează asupra modurilor de propagare a cuvântului. Nu are preconcepte sau prejudecăți; nu aplică în studiul difuziunii sau expansiunii vocabulelor principiile așa zisei « ramificații », criticată de Delbrück, nici cele ale teoriei undelor a lui J. Schmidt; dar se menține la cazurile concrete și încearcă pentru orice fapt o lege intrinsecă, numai să se potrivească pentru a-l justifica și a-l explica. În sfârșit, în aceste ultime trei secole, planurile proiectate s'au strămutat, iar cadrul cercetărilor lingvistice s'a lărgit. Investigația s'a orientat spre scopuri mai concrete. Studiul expansiunii vocabulelor a apărut nu de mai puțină însemnătate decât cel al succesiunii lor în timp. Concepția dialectelor și a probabilelor lor limite s'a transformat. Fiecare cuvânt, fiecare fenomen singular își are istoria sa unică, determinată. Și chiar diviziunile dialectale, distincțiunile de grupuri idiomatice s'au dezvăluit în toată relativitatea lor ca construcțiuni ale minții și prescurtări schematică ale rezultatelor experienței.

Aceste construcțiuni, aceste scheme sunt însă trebuincioase și nu pot fi înlăturate când e vorba de a descrie o limbă și un dialect. Totul stă în a le întrebuița cu sigură chibzuială raportată la natura lor. Descrierea de limbi și de dialecte trebuie să fie (și nu se poate să nu fie) de tip naturalistic. Dar, de sigur, cătând bine, ajungem la convingerea că în aceste descrieri nu sunt neglijate învătăturile pe care evoluția disciplinei ni le-a pus la dispoziție. Și vom nota poate încă, în precizarea diferitelor probleme, un progres determinat de un mai ager rost al corelației care există între limbă și limbaj, și, astfel, s'ar putea întâmpla să apară acceptabilă, actualei stări de studii, orientarea pe care am dat-o întregii materii crude, cu limitări și lămuriri asupra valorii reale a schemelor noastre, cu voite treceri sub tăcere și cu voite insistențe asupra unor puncte controversate.

* * *

Acum, de considerăm limba ca activitate, și nu numai ca fapt, vom putea, pe bună dreptate, s'o identificăm cu istoria gândirii.

Orice cucerire a omului, orice biruință a sa, orice progres este totodată îmbogățire lingvistică. Cultura unui popor se măsoară după limba sa. Cercetări ca cele ale lui Vossler asupra limbii franceze dovedesc adevărul acestei afirmații. Dar, stând lucrurile astfel, este natural că în afară de « limba » culturală și socială trebuie să ții socoteală și de « limba » scriitorilor, întru cât se deosebește de limba culturii în însuși actul în care se alimentează din aceasta.

Fiecare om, să băgăm de seamă, își are accentul său, în care pulsează intimitatea sa profundă, fiecare își are propria sa limbă, după cum are propria sa experiență de bucurie și de durere, și nu este expresie (umilă sau înaltă, naivă sau elaborată, energică sau sleită, luminoasă sau opacă) ce poate sau trebuie să se sustragă dela examenul lingvistului. Numaidecât ochiul scrutează cu predicție acolo unde gândirea e mai arătoasă și sentimentul e mai cald. La creația lingvistică participă abundant momentul estetic pe care nu-l poate trece cu vederea cercetătorul limbilor. În limbi diferențiate empiric, momentul estetic va putea să se ivească mai mult sau mai puțin intens, dar, oricum ai privi lucrurile, el nu va lipsi niciodată. De aici necesitatea de a integra lingvistica, ceea ce e în deobște înțeles, și de a adăoga o secțiune care să studieze în limbi elementul artistic și să recunoască în ele concretele individualizări și determinări ale limbajului. După cum limba inocentă și plină de imagini a umilului om campestru, care poartă în suflet uimirea nopților înstelate și a zorilor înrourate, recapitulează impresiile unei vieți petrecute între minunile naturii, tot astfel limba unui scriitor este istoria gândirii acelu scriitor. Grație momentului estetic, limbajul absoarbe un colorit, o vibrație, un ton, care variază dela om la om. Anumite denumiri atestază, în cel ce le află pentru întâia oară, o potențialitate fantastică, pe care lingvistica nu o poate exclude dela examenul său. Cine oare, în Italia meridională, a numit fluturele *farinola* sau chiar *polline* (dat cu polen), după aripioarele presărate de un fin prăfușor? Și cine i-a zis în Ladinia, pentru întâia oară, *mulinera*, ceea ce înseamnă aproape « mugnaia » (morăriță)? Cine a botezat mai întâi, la Bari, libelula, cu aripele deschise în formă de cruce, *la morte* (moartea)? Cine oare a denumit șopârla în Emilia, pentru întâia dată, *argintella*? Cine a denumit cel dintâi, în limba franco-provensală *martì* (ciocan) « măseaua »? Cine a numit « scânteia » *strega* (strigoaică)

în Lombardia și în Emilia, *lúcciola* (« licurici ») în Umbria și în Marche, ori *scôp* (pocnitoare) în dialectul piemontez ?

Cine o fi fost umilul poet care, într'un moment fericit, găsi la Napoli, pentru a numi « gușterul » care aleargă c'o repeziciune rară din gard în gard, cuvântul *sajettone* ? O intuiție analoagă avu Dante, când zise despre gușter : « folgore par se la via attraversa » (De străbate o cale, pare că-i fulger). Cine numi *la bella* (frumoasa) « luna » în Franța septentrională ?

Alte exemple derivate din denumirile « ciocârliei » vor dovedi bogăția fanteziei populare și singulara atitudine a poporului pentru a prezenta aspectele mai caracteristice ale lucrurilor. Știm că ciocârlia se pierde în aer îmbătându-se de cântecul său. Iată că la Arcevia e chemată *strilacca* (cea care strigă), la Fermo *strelaca*, la Lugo *starlaca*, după țipătul său. După cântec, se aruncă la pământ ; și la Savigliano, la Robilante, la Spinetta, la Cuneo se chiamă *traciola* (traccia = urmă, semn) ; la Converzano, la Andria, la Sansevero (în Apulia, ca să sfârșim) e numită *terragnole*, *taragnole*, și în Corsica *taragnola*, *taragghjola*. Se pitulează la pământ și e chemată la Benevento, la Avellino, la Salerno *cucciarda*. Las la o parte alte nume ale acestei grațioase păsărici, *uccello grigio* (pasăre cenușie) la Leontica (Blenio), *ciataruna* la Sommariva (în dialectul piemontez), etc.

Transformarea estetică este transfigurare, este creație fantastică, este substituire de imagine, nu este numai schimbare de înțeles care are temeuri psihologice. Este psihologică, de pildă, întrebuițarea variată a lui *set* în limba engleză (*to set a thing on the table*, « a pune ceva la masă » ; *his eyes are set*, « privirea i-i fixă » ; *a set of books*, « o colecție de cărți ») ; este estetică substituirea de « ciocan » pentru « măsea », de « lucciola » pentru « scântei », etc. Firește, aluzia stă nu în uzul cuvântului, care s'a răspândit prin multiple cauze și rosturi, ci în creația metaforei pe care, un anumit ins, a găsit-o, cel dintâi, într'o clipă fericită. Pentru a înțelege, de exemplu, frumusețea vocabulei *lagno* în anumite dialecte meridionale, cu sensul de « bufniță », trebuie să te pui în condițiunile celui care pentru prima oară a numit această bocitoare cu un cuvânt care înseamnă « strigăt » sau « jeluire », și nu în condițiunile acelora care au făcut astfel din acest cuvânt *lagno*, încât poate fi rostit fără rezonanță ori vibrație în suflet.

Expresii estetice mai bogate și mai răspândite, expresii care trec sau pot trece în limba comună, pierzându-și originalitatea sau frumusețea, vom găsi la poeți, pentru care limba servește, mai mult decât pentru a exprima ceva, să se exprime ei înșiși. Ceea ce face ca expresia să fie poetică este ceva misterios și, am putea spune, divin, care stă în « limbaj » și pe care nu-l definești, dar îl simți, și îl retrăiești, pentru că este frumusețe și, în fiecare artist și poet, are lumină, armonie, timbru deosebit.

De nu poți defini sugestia care se descătușează din acel Dumnezeu ascuns care se chiamă inspirație, nu este cu puțință să indici unde bate accentul care deosebește o personalitate poetică de alta. Lingvistica nu trebuie să se descotorosească de atari probleme. Și va trebui să ia în seamă nu numai limba (patrimoniul comun pentru toți), dar chiar limbajul poetic. Aceasta e desăvârșirea lingvisticii: A pune, spre exemplu în evidență, caracteristicile specifice și întorsăturile îmbelșugate ale expresiei poezilor și a le confrunța între ele pentru a le diferenția. Activitatea estetică este esențială, nelipsită în evoluția limbajului. Este activitatea de care depinde actul literar, până într'atât, încât, din acest punct de vedere, este natural ca lingvistica să fie egală cu literatura, dacă o luăm ca istorie a artei și nu numai ca istorie a culturii.

GIULIO BERTONI

« FENOMENUL ROMÂNESC » SUB NOI PRIVIRI CRITICE

Cum era și firesc, « fenomenul românesc » a devenit obiect al discuțiilor critice — în cuprinsul culturii noastre — în momentul numai în care un sincronism excesiv ne impunea o adaptare rapidă integrală sau cel puțin parțială, la « modelele » uniformizante ale stilurilor străine. După epoca generosului Heliade, cel care deschisese ospitalier granițele tuturor vânturilor apusene, « fenomenul românesc » a cunoscut — pe teren literar și cultural — afirmația hotărâtă, dărză și întreprinzătoare a lui Kogălniceanu. Când acesta apoi avea să prilejuiască, fără voia lui de sigur, o epocă a unui naționalism literar șovin și imperialist, prin dominarea-i tiranică asupra valorilor spirituale, Titu Maiorescu va veni la timp spre a susține « un naționalism în marginile adevărului », formulă prin care de fapt « fenomenul românesc » era salvat de o compromitere pe cât de sigură, pe atât de gravă. Așa zisul drum spre cosmopolitism al epocii junimiste a adus, în sfârșit, după 1900, o nouă formă culturală, politică și etică a « fenomenului românesc » sub steagul cunoscut al sămănătorismului. Perioada ce-a urmat războiului, în cele din urmă, a reluat problema tocmai pentru că la un moment într'adevăr crucial al istoriei noastre politice și culturale, sincronismul ne-a oferit iarăși automat și perfid perspectivele unei absolute nivelări cu o lume europeană care intra ea însăși în cea mai teribilă debandadă. Urma, cu alte cuvinte, să ne orientăm către... un haos spiritual despicat el însuși de fulgerul chemărilor asiatice, luminând mai ales lumea germană, abia mai susținut încă eroic de tradițiunile universului greco-roman.

Sunt vii în mîntea tuturor discuțiunile ce s'au învolburat atunci, anchetele ce s'au deschis, polemicile ce n'au știut să domine totdeauna vîrfurile spirituale, pledoariile celor două tabere ce luptau între « tradiționalism », « autohtonism », « românism » și « modernism », « europeism », « universalism ». O seamă de ani și-au scuturat însă zăpada pe obrajii aprinși ai polemiciștilor, entuziasmele au mai scăzut deci, avânturile reformatoare de istorie s'au mai frînt, apele turburate au început să se mai limpezească despărțindu-se de uscatul colțuros al atîtor intervenții inoportune, și mai calm, mai « la rece », mai senin în ideologie cel puțin, problema « fenomenului românesc » a fost reluată într'o formă nouă. În cele ce urmează, ne propunem — pe nervul director al problematicei, nu pe acela al scriitorilor ce au meditat asupra « fenomenului » — să adunăm și să prezentăm critic noile contribuții ce s'au adus întru luminarea problemei, să le confruntăm, cu dorința de a cuprinde cât mai multilateral subiectul și a descoperi pe cât posibil, sub crusta antitezelor, cristalul sintezelor ce exprimă adevărul, marcând mai ales pasul înainte ce ni se pare că s'a făcut cu lămurirea atît de mult discutatului « fenomen românesc ».

* * *

Constatarea elementară pe care trebuie s'o însemnăm mai întîi se referă la afirmarea teoretică, hotărîită, indiscutabilă a existenței unui « fenomen românesc » specific. Nici una din acele ezitări ce au urmat îndată după război și prin care de pildă « fenomenul românesc » era socotit ca un simplu și automat reflex al « fenomenului francez », nu mai apare acum. La baza lucrărilor pe care le vom pomeni aci stă ca o piatră unghiulară adevărul că « fenomenul românesc » e o realitate mai presus de orice îndoială, o existență ireductibilă pe care însă gânditorul nu are numai datoria de a o afirma apodictic, ci și de a o cunoaște în manifestările ei trecute și chiar în structura ei esențială, prin toate instrumentele ce ne stau la îndemână, dela cele raționale la cele iraționale.

Această viguroasă afirmare contemporană a « fenomenului românesc » își are explicația în noua spiritualitate ce caracterizează secolul al XX-lea, în opoziție ostentativă cu spiritualitatea veacului precedent. În « catehismul său spiritual », d. C. Rădulescu-Motru a

simțit nevoia să lămurească geneza românismului din atmosfera Europei, a acelei Europe care ne ceruse până acum să ne acomodăm « modelurilor » ei imperative, dar care de aci înainte ne sfătuește « să fim ceea ce suntem, pe rădăcinile noastre proprii, cu destinul nostru propriu » (*Românismul*, p. 31). O răspicată răsturnare de perspective deci. Secolul al XIX-lea construise cu forma goală a unui om abstract, necesar și universal ca o normă, un *naționalism fictiv* de ordin juridic, pretutindeni și oricând aplicabil pe de o parte, un *individualism* egoist și antisocial, pe de alta. În cadrul acestui veac « fenomenul românesc », pierzând caracterul său particular, unic, specific, se evaporă în generalitatea vidă a normativului juridic, iar individul român se manifesta anarhic și centrifug față de societatea din care făcea totuși parte. Eram în desăvârșită consonanță europeană. Veacul al XX-lea aduse însă profunde modificări de care vorbeam. Naționalismul normativ, juridic, printr'o reacțiune firească a spiritului realist, se umple cu substanță sufletească, descoperă « existența de sine stătătoare », cu istorie și destin propriu, « înfăptuirea unică în care s'a cristalizat o finalitate » (*op. cit.*, p. 56) și care este neamul. Individualismul se dizolvă la rându-i, prin integrarea individului în societatea din care în mod organic porcede. Printr'un nou sincronism european, care de data aceasta însă nu mai urmează imperativul nivelator al imitației, ci drumul pe care cu un termen analogic d. *Lucian Blaga* îl numește fericit « catalitic », adică mijlocitor numai, spre a dispărea apoi — descoperim propria noastră ființă. Afirmarea existențială a « fenomenului românesc » corespunde dar și unei ordini europene, generale și obiective.

Este acum timpul să circumscriem o distincție. După cum înșine am arătat mai sus, « fenomenul românesc » a mai fost afirmat de atâtea ori în evoluția ideologiei noastre. Care este atunci *accentul deosebit* al afirmării contemporane? El devine ușor sezisabil în *realismul* sub care e privit, în firescul biologic, psihologic și istoric sub care apare și ni se impune ca o existență plină de vitalitate spirituală, ca o ordine eternă și supraindividuală deci. Față de unghiul normativ sub care « fenomenul românesc » era privit mai înainte, cum « ar fi trebuit să fie », ideologia vremii afirmă simplu, dar plin de semnificație, sociologic « ceea ce este » « fenomenul românesc ».

Noua perspectivă realistă obligă dar pe cercetătorul contemporan la o serioasă *operă de cunoaștere* numai parțial, vag și deci insuficient întreprinsă de antecesorii ce se complăceau în a-și făuri *idealuri* despre « fenomenul românesc ». Aveam dar un « ideal » românesc și încă acesta subiectiv construit, iar nu un « fenomen ».

Când e vorba să se hotărască asupra *metodei* de urmat în procesul acesta de cunoaștere a realității naționale, cercetătorii de care vorbim purced fiecare pe drumul propriei lor vocații și pregătiri. Perspectivele de unde « fenomenul românesc » este privit, se multiplică deci și duc la o pătrundere mai variată, mai completă chiar când uneori rezultatele sunt contradictorii. D. C. Rădulescu-Motru utilizează în *Românismul* său calea realistă sau organicist-istorică, pe care, însușindu-și-o în « *Puncte cardinale în haos* », d. Nichifor Crainic încearcă s'o depășească prin imperativul unei logici afective. Poziții metodologice mai originale dețin d-nii L. Blaga și Camil Petrescu, primul mergând în *Spațiul mioritic* pe drumul filosofiei culturii și în special al « teoriei stilului » cu localizare « abisală » în inconștient, cel de-al doilea folosind în « *Teze și antiteze* » (articolele *Sufletul național* și *Incercare fenomenologică; Despre conștiința românească* mai cu seamă) metoda fenomenologică prin care își propune să adâncească « fenomenul românesc » în el însuși — în *substanțialitatea* lui, în afara seriilor cauzale istorice în care acesta se integrează genetic, existențial.

Să inventariem rezultatele ce s'au putut aduna după parcurgerea acestor multiple căi, să le opunem reciproc, să încercăm să reținem subliniat câștigurile teoretice ce oferă un spor de cunoaștere a « fenomenului românesc ».

E necesar să mai observăm însă că încercarea de pătrundere a « fenomenului românesc » nu are la nici unul dintre cercetătorii contemporani, caracterul exclusiv sociologic de constatare științifică a unor existențe de fapt. Judecățile de realitate sunt întemeiate cu scopul mai clar sau mai confuz exprimat, de a se construi pe schelele lor judecăți de valoare. « Fenomenul românesc » e cercetat spre a se înălța pe soclul lui « normativul românesc ». Dacă această finalitate își are firescul ei pentru orice cultură, apoi pentru una « tânără » precum a noastră, care cunoaște în urma ei mai mult eforturi de eroică realizare decât conturarea deplină și matură de fapte spirituale, construirea « norme românești » înseamnă nu numai o

indicație de orientare cognitivă, ci și — în oarecare măsură — o « idee-forță » pentru viitor.

Cum se înfățișează pentru diferiții cercetători « fenomenul și norma românească »? Ca o cristalizare — cum mai spuneam — a unei indiscutabile autenticități, a unei originalități spirituale creatoare a unor fapte politice și culturale ce-și obțin eternitatea în măsura numai în care oglindesc această specificitate. O problemă pe care țin s'o limpezească dar cercetătorii noștri e cea a *imitației* fenomenelor străine față de autenticitatea noastră.

Un protest unanim și viguros se ridică împotriva imitației nivelatoare și distrugătoare a originalității noastre. D. C. Rădulescu-Motru simte dar nevoia să afirme că nici una dintre formele politice ale națiunilor europene de astăzi nu se potrivește firii noastre. « Românismul nu este fascism, nu este rasism, nu este antisemitism... ci este simplu românism », scrie d-sa (*op. cit.*, p. 118). D. Nichifor Crainic la rândul-i, combătând explicarea civilizației și culturii românești pe calea legii imitației, ajunge la încheierea: « Dacă în civilizația materială, imitația e o necesitate, în cultură ea înseamnă moartea spirituală a unui neam » (*Puncte cardinale în haos*, p. 139). Crezând într'un specific național pe care-l numește « apriorism românesc », d. L. Blaga ridică aceeași problemă a imitației pe care o transpune în termeni de filosofia culturii. Trebuie deosebit — socotește d-sa în *Spațiul mioritic* — între « influențele modelatoare » precum cele franceze, prin care ni se impun formele străine cu sacrificarea originalității noastre, și cele *catalitice* de tip german, prin care se face numai apel la autenticitatea ființei neamului, al cărui tezaur particular se cere a fi valorificat. Cea mai firească soluție e de sigur aceasta și ea e de altfel unanim acceptată de cercetători. D. L. Blaga are meritul de a fi îmbrăcat-o în haina unor termeni fericiți.

Originalitatea « fenomenului românesc » se susține însă — în mod general — pe baza conștiinței istorice a unor *tradiții* specifice. O pledoarie pentru « fenomenul românesc » coincide dar — de cele mai multe ori — cu însușirea atitudinii tradiționaliste. Revenim dar la pasionata dezbatere a tradiționalismului și modernismului ca feluri substanțiale de a concepe realitatea românească.

Românismul d-lui C. Rădulescu-Motru se fundează crucial pe « tradițiile noastre », care ne dau o « istorie și un destin propriu »

(*op. cit.*, 56). Idealul românismului e « întronat în ființa noastră, chiar în tradițiunile noastre » (*op. cit.*, 97), obligația ce o avem constă în a « reabilita tradițiunile și instituțiile trecutului » (*op. cit.*, 102). Rostul istoric al României, norma « fenomenului românesc » trebuie să crească dar organic din « instituțiunile politice și culturale apărute în decursul secolelor trecute ce se vor urma în viitor » (*op. cit.* 74). E o concepție realistă despre ideal, care nu se poate realiza decât în măsura în care e preformat de trecutul concret, istoric. E un tradiționalism organic, natural așa cum a fost totdeauna susținut de linia conservatoare a ideologiei noastre culturale, de tip eminescian.

Republicând în *Puncte cardinale în haos* vechile sale articole din « Gândirea », d. *Nichifor Crainic* se situează de asemeni în tabăra aceluiași tradiționalism organic, pe care caută să-l definească drept o forță dinamică permanentă a istoriei noastre, bazată pe o « tradiție eternă » (*op. cit.*, 111) a poporului, pe o « realitate ontologică » cu sediul « în popor și în expresia lui care e cultura populară » (*op. cit.*, 111). Impărtășind această concepție curentă a tradiționalismului, d. *Nichifor Crainic* a exprimat-o militant în forme și simboluri sugestive.

Pe un plan cu totul original la noi, prin faptul că transpune problema pe pilonii teoriei « afișate » a stilului cultural, dincolo de fapte, folklor și istorie, tradiționalismul se susține la d. *Lucian Blaga* pe « o matcă stilistică », un « patrimoniu de determinante spirituale », de « potențe creatoare » eterne ce definesc un « apriorism românesc », ca o supra-categorie localizată în inconștient și care se imprimă creațiilor naționale de totdeauna.

○ perspectivă de adâncime, de o altă originalitate, ne oferă apoi d. *Camil Petrescu* care ia însă față de tradiționalism o atitudine singulară, cerută de altfel de metoda fenomenologică. D-sa socotește că « nu ne interesează câtuși de puțin conștiința istorică pe care o credem, fie-ne îngăduit s'o spunem, inoperantă pentru viitorul Statului românesc », ci mai mult « o conștiință fenomenologică și empiric creatoare » care e anume « un complex de fenomene, depășind corporalitatea, realitatea pozitivă a poporului, o actualitate în devenire permanentă, o substanțialitate » (*Teze și antiteze*, p. 176 și 193).

Opinia aceasta particulară față de tradiționalism e, firește, departe de a infirma existența « fenomenului românesc » pe care — dimpotrivă — încearcă să-l fixeze în esențialitatea lui anistorică, « în propria conștiință a unității lui, tăria acestei conștiințe fiind dovedită de marea ei putere de asimilare a elementelor de alt neam, dovadă că reprezintă o formulă superioară » (*Teze și Antiteze*, p. 176).

Formele ideologiei tradiționaliste mai sus expuse se cer a fi detaliate, anunțându-se conținutul lor, descoperindu-se adică elementele constitutive ale « tradiției românești » care — după cum vom avea îndată prilejul a constata — nu mai sunt totdeauna aceleași la toți cercetătorii. « Fenomenul românesc » începe de abia de acum a fi mai luminat în componentele lui spirituale. Relevăm mai întâi punctele de contact ce apropie lucrările citate.

Tezaurul tradiției naționale e și după acestea *satul românesc real, istoric* nedeformat de vre-o optică idealizatoare de tip romantic. El este — scrie d. *C. Rădulescu-Motru* — « înfăptuirea unitară cea mai veche și cea mai originală a vieții politice și culturale românești » (*op. cit.*, 174). Pentru d. *Lucian Blaga* « satul românesc e păstrătorul mătcii noastre stilistice » (*op. cit.*, 237), o « cochilie » sufletească ce a stat mult timp închisă. Pentru d. *Nichifor Crainic* de asemeni patrimoniul nostru sufletesc are un « caracter țăranesc » (*op. cit.*, 21). Acestea sunt firește afirmări de ordin cu totul general, admise ca atare și însemnate aci ca punct de plecare pentru precizările ce vor urma.

O descriere a vechiului sat românesc creionează d. *C. Rădulescu-Motru*. Tehnica muncii individuale și a celei colective erau armonizate. Proprietatea individuală se îmbina cu indiviziunea pe neamuri. Munca se făcea atât în comun cât și personal. Vitele erau proprietate individuală, dar pășunea de-a-valma. Economic deci, vechiul sat românesc trăia un sistem mediu între colectivism și individualism. Politic și cultural apoi, el se caracteriza printr'o largă autonomie. Administrația, justiția, armata chiar se legau strâns de sat. Originală cultură literară și artistică se dezvoltă aci. Pe scurt: « o gospodărie perfect echilibrată în mijlocul căreia țăranimea își găsea hrana, îmbrăcămintea, ordinea politică și satisfacerea nevoilor ei culturale într'o autonomie completă » (*op. cit.*, 176). O astfel de solidă organizație socială a putut să fie totuși

în mare parte dizolvată de spiritul burghez al veacului trecut. Forme imitate au fost aduse și suprapuse silnic peste această realitate istorică. Un atentat crud împotriva « fenomenului românesc ».

Aceste constatări de fapt duc dela sine la construirea normei. Trebuie refăcută fizionomia vechiului sat românesc, gândește d. C. Rădulescu-Motru, mai precis « sufletul lui tradițional ». Școala, și anume școala satului cu metode și idealuri educative adecvate, e chemată să realizeze această renaștere spirituală. Numai în acest fel vom menține într'adevăr specificul « fenomenal românesc ». E de observat aci că tradiționalismul d-lui C. Rădulescu-Motru nu se colorează retrograd, pur conservator. D-sa ține să afirme că vechiul spirit al satului românesc se poate păstra în forme noi, cerute de evoluția timpului. Nu un paseism romantic deci, ci un tradiționalism dinamic. În perspectiva aceasta normativă, d. C. Rădulescu-Motru adaogă o serie de comandamente mai ales etice negative precum : Românismlul nu e o promisiune de ospăț general pentru toți Români, ci pregătirea tipului de adevărat Român prin disciplină și înălțare morală; nu e o apologie a Românului; nu e xenofobism; nu înseamnă propagandă artificială la sate, nu e ortodoxism, în sfârșit, pozitiv vorbind, se adresează tineretului curat.

O descriere a satului din punct de vedere cultural exclusiv, ca depozitar al « mătcii stilistice », ne oferă de asemeni d. *Lucian Blaga*. Discontinuu și imaginativ realizată, ca o expresie a unei intuiții personale mai mult decât a unor realități obiective, « *viziunea* » spirituală — cum atât de adecvat o numește chiar autorul — a satului cunoaște la d. Blaga următoarele perspective : un orizont spațial ondulat, localizat în inconștient și etichetat potrivit « spațiu mioritic », o preferință permanent arătată organicului, ca și o tendință de transfigurare « sofianică » a realității prin care transcendentul se coboară în lume — aceste două din urmă trăsături venind din determinanta ortodoxă a « fenomenului românesc » —, o năzuință formativă spre un geometrism organic atenuat, o puternică dragoste de pitoresc, ca și un evident simț al măsurii; toate aceste caractere înfăptuindu-se cu nuanță și discreție. O astfel de « matcă stilistică » a trăit mai mult o viață istorică virtuală. În secolul al XIX-lea, când împrejurările au îngăduit manifestarea acestor potențe creatoare, integrarea noastră sincronică în mișcarea

Europei a pricinuit o discrepanță între tiparele străine precipitat împrumutate și evoluția lentă a satului românesc. Revenim în fond la constatarea d-lui C. Rădulescu-Motru, ca și a junimiștilor, cu deosebirea că observația aceloră era mai mult principială, teoretică.

În ce privește adecvarea la realitate a « viziunii stilistice » a d-lui Lucian Blaga, impresia ce se desprinde e uneori mai mult o încântare poetică decât un sentiment al convingerii sigure. Între determinantele « mătcii stilistice » și faptele care urmează a i se subordona, nu se produce totdeauna un raport de necesitate unică. Luăm spre ilustrare interpretarea ce poetul o dă *Mioriței*, pe care o socotește ca pe o expresie a « transfigurării ortodoxe a realității », ca având — în cuprinsul ei — în momentul anunțării nunții ciobanului cu moartea — « viziuni cu adevărat sofianice ». « Nunta e aci nu numai un element vădit creștin, ci și mai precis : un element ortodox », scrie d-sa, nunta devenind « un act sacramental și natura : bisericească ». Interpretarea « sofianică » a *Mioriței* nu se impune însă ca singura posibilă și deci hotărâtoare pentru explicarea ortodoxistă a baladei. Cunoaștem și alte chei tot atât de relativ potrivite misterului mioritic. Iată în ultimul timp chiar, tâlcuirea tragică a « *Mioriței* » a reapărut prin condeiful și mai subiectiv inspirat al d-lui *Dan Botta*, pentru care momentul citat « e o străveche credință tragică a morții nupțiale ». « Pe aria de răspândire a Thracilor din antichitate în regiunile unde poporul lor a stat, concepția morții nupțiale s'a păstrat și astăzi vie » (*Limite*, p. 22). Dar dacă și în această interpretare stăruiesc reflexe metafizice, o alta tot actuală — cea a d-lui *G. Călinescu* (*Opera lui M. Eminescu*, vol. V, p. 199 și urm.) — se colorează de un firesc ce se impune de îndată bunului simț. Dorința ciobanului moldovean de a fi îngropat lângă turmă și câini e — socotește criticul — o concepție a omului primitiv ce nu voește prin moarte să părăsească spațiul vieții obișnuite, e « o agățare îngrozită de clipele din urmă », e o rămânere « în terestritate », prin care valoarea poetică a baladei iese crescută. « Mireasa lumii » e moartea, iar « nunta » nu e decât îngrozirea, « determinațiuni naturale ridicate deodată în sfera poetică prin metoda mitologică », scrie d. *G. Călinescu* (*op. cit.*, p. 204—215). O interpretare de același fel, care se generalizează la întreaga poezie populară, ne dă de asemeni d. *Liviu Rusu* : « Dans la conception du poète populaire roumain, le problème de l'existence se résout

dans les cadres terrestres de la vie. Il n'est pas préoccupé par un monde indépendant de sa vie, son imagination est absorbée entièrement par la vie terrestre » (« Le sens de l'existence dans la poésie populaire roumaine », p. 116). Explicarea ortodoxistă, « sofianică » a morții nupțiale și a « Mioriței » nefiind prin urmare unica posibilă, nu e nici obligator concludentă. Imprejurarea se repetă și cu « Luceafărul » lui Eminescu, de asemeni considerat ca « sofianic », ca având « ceva din reflexele aurii ale transcendenței coboritoare în lume », în timp ce cunoaștem atâtea eterogene interpretări ale poemei. Cantitatea de adevăr cuprinsă în « matca stilistică » a d-lui *Lucian Blaga* urmează dar a fi atent verificată prin aplicații cât mai frecvente la fapte. Ea reprezintă însă o ispititoare ipoteză și o contribuție prin metoda stilistică mai ales pe care pentru prima oară o utilizează.

Revenind acum la caracterizarea « fenomenului românesc » ca oglindindu-se în viața satului, d. *Nichifor Crainic* împărtășește firește — cum spuneam — aceeași opinie. Creația noastră cultă e concepută ca având valoare specifică în măsura numai în care transfigurează elementele populare ale satului. O calificare a « fenomenului românesc », asupra căreia însă cercetătorii nu sunt de acord și pe care totuși d. *Nichifor Crainic* o îmbrățișează ca pe o atitudine spirituală ce a lipsit culturii românești, privește *ortodoxismul* — ca trăsătură tradițională a satului — și care ar fi străbătut cu duhul său creator literatura și artele populare, constituind fundamentul unei noi creații culte, contribuția revistei « Gândirea » la evoluția mișcărilor noastre culturale. Tradiției etnice i se adaugă astfel o notă ce a fost până acum ignorată și pe care, cu o întreagă serie de argumente istorice, d. *Nichifor Crainic* caută a o justifica. Ortodoxia ar da după d-sa cheia înțelesului istoric al poporului românesc (*op. cit.*, 115—116). Norma se construiește atunci logic elaborând prescripții pentru un « fenomen românesc » spiritualizat de ortodoxie și mergând până la misiunea istorică de « a redeștepta la o nouă viață bizantinismul ».

Scriitorul nostru înseamnă însă în cuprinsul cărții citate, observarea contrazicătoare după care biserica n'a avut în trecut « un rol spiritual în viața neamului » (*op. cit.*, 22), ci a fost doar un « monument respectabil al trecutului ». Se deschide aci o mai veche dezbatere pe care acum în urmă, în *Dialectica naționalismului*,

d. N. Roșu a transformat-o într'un adevărat « proces al ortodoxiei ».

Se pune mai întâi, sistematic procedând, problema raportului ideal și de fapt între *națiune* și *religie*, între *românism* și *ortodoxism*, apoi.

După d. Nichifor Crainic, termenii sunt perfect *concordanți*, întru cât definiția națiunii sună astfel: « o ființă colectivă cu rădăcini trupești împlântate în pământul patriei și cu rădăcini spirituale în cerul credinței religioase » (*op. cit.*, 72). D. C. Rădulescu-Motru ca și d. N. Roșu țin însă să restabilească principial adevărul că între spiritualitatea creștină, pură, suprapământescă, eternă și imuabilă pe plan celest, și spiritualitatea naționalistă, prin definiție lumească, laică, dinamică și mereu adaptabilă vremii ca orice formă a vieții, cu o eternitate ce depășind existențele individuale se localizează totuși strict între cadrele pieritoare ale umanității — se crestează mai îndată *un raport de contradicție*. D. N. Roșu îl afirmă categoric în formulări precum: « creștinul adevărat e un « om » care disprețuește casa lui națională, națiunea, și aspiră către o patrie cerească. Un om care se desprinde din particularismul etnic și se îndreaptă către cosmopolitismul internațional » (*Dialectica naționalismului*, 150) sau și mai răspicat: « disciplina religioasă, teologală, este cosmopolită prin definiție. Nu ține seama de naționalități, căci în fața lui Dumnezeu toți oamenii sunt egali. Invățătura religioasă distruge în germene ideea națională » (*op. cit.*, 156). Localizând apoi, același autor continuă: « ortodoxismul activează în zona supra-pământeană, înstrăinat complet de realitate » (*op. cit.*, 152). Opoziția e de asemeni puternic reliefată de către d. C. Rădulescu-Motru, care socotește că a face din românism un gest al dumnezeirii înseamnă o « deșertăciune », iar din spiritualitatea ortodoxă un instrument al românismului « o apostazie », (*op. cit.*, 130—132). Dacă o confuzie între acești doi termeni s'a putut face în trecut — continuă gânditorul nostru — ea trebuiește negreșit evitată în viitor spre binele ambelor spiritualități. Conflictul celor două poziții s'a rezolvat în trecut — în cadrul istoriei noastre — printr'o subordonare a ortodoxiei la nevoile Statului politic. Biserica noastră a servit totdeauna « la întregirea naționalității române » (*op. cit.*, 130), « a avut un caracter național din cele mai vechi timpuri, subordonată fiind Statului politic »

(N. Roșu, *op. cit.*, 152) sau a fost « un monument respectabil al trecutului » (chiar *Nichifor Crainic*). Prin aceasta, biserica a abdicat însă dela adevăratele ei comandamente spirituale, alterându-și substanța pură. Ortodoxia se naționaliza deci, coborîta din înălțimi cerești la un nivel pământean. Spiritualitatea naționalistă — adăugăm — lucrează de altfel și astăzi în același sens. D. Nichifor Crainic notează singur: « In epoca modernă, religia trece printr'o fază de degradare a supranaturalului în natural, o fază de acerb naționalism » (*op. cit.*, 313). Fascismul italian folosește astfel catolicismul pentru scopurile lui lumești, rasismul german umanizează principiile evanghelice după structura lui națională, ba tinde chiar să-și creeze o religie proprie pe baze păgâne, iar naționalismul regalist francez socotește de asemeni că biserica poate fi doar un instrument al restaurării Franței istorice, un fel de « camelot du roi ». In toate aceste cazuri, conflictul religie-națiune se soluționează prin victoria celei din urmă.

Recomandarea normativă a ortodoxismului ca orientând « fenomenul românesc » în ipoteza că nu i s'ar subordona întâmpină dar opoziția unora dintre cercetătorii naționaliști. Desfășurarea viitorului nostru sub steagul ortodoxismului ar însemna — scrie d. C. Rădulescu-Motru — « să abdice dela rolul de promotor al progresului în ordinea economică și politică a României » (*op. cit.*, 130—132), ortodoxia fiind invariabilă, tradiționalistă, atemporală. Dar ortodoxismul — susține d. N. Roșu — nu poate fi creator nici în materie culturală. « O renaștere culturală prin ortodoxism n'a existat însă niciodată » (*Dialectica naționalismului*, 151). Dimpotrivă, catolicismul, pe baza tradiției greco-latine perpetuată în evul mediu, a favorizat mari mișcări creatoare precum umanismul prin care ne-a venit ideea națională. Azistăm deci la un adevărat « proces al ortodoxiei » — cum îl numește d. N. Roșu și pe care cu altă argumentare l-a întreprins încă din 1929 autorul acestui studiu (Vezi volumul: « Aspecte și atitudini ideologice »).

Conflictul religie-națiune a găsit însă în d. *Lucian Blaga* un analist filosofic subtil, a cărui contribuție prin pătrunderea adâncă a structurilor religioase ni se impune a o însemna aci. Privind nu desfășurarea principială, pur spirituală a bisericilor creștine, ci drumul lor factic prin istorie, filosoful culturii constată că toate

formele bisericii creștine — catolicism, protestantism, ortodoxism — au o dublă orientare între « lumea de dincolo » și « vremelnicie », între duhul creștin și cel local, o « spiritualitate bipolară », cum o numește d. *Blaga*. Orientarea locală a catolicismului duce astfel la însușirea ideii de Stat, a protestantismului la libertatea individuală, a ortodoxismului la organicitate. Fiind o formă organică a vieții colective, națiunea se împacă dar admirabil cu ortodoxia, care intră de aceea ca un factor important în « matca noastră stilistică ». O analiză de ordin stilistic a ortodoxiei se cere dar, și înfățișându-i rezultatele, luminăm « fenomenul românesc » însuși. Spiritualitatea ortodoxă — scrie d. *Lucian Blaga* — e bipolară, cu un capăt în transcendent, socotit coborât în lume, « sofianic », cu celălalt în vremelnicie spre organic. « Perspectiva sofianică » prin care lumea devine un receptacul pasiv al transcendentului și organicitatea ortodoxiei ni se par însă caractere ce consacră un proces de umanizare a divinului, de naturalizare a misterului, de firesc ce se depărtează de substanțialitatea creștină, de o absolută și inconvertibilă transcendență. Sunt de fapt concesiuni umane ce au trebuit să se facă spiritualității supra-pământene. Coborâtă prin această soluție la un nivel mai uman, ortodoxia — pierzând ceva din reflexele purității cerești — devine mai adaptabilă națiunii. « Fenomenul românesc » spre a fi calificat ca atare va trebui să-și subordoneze așa dar mai departe ortodoxia, umanizând-o, localizând-o așa cum de altfel cultura populară a satului o mărturisește efectiv. (Câtă caldă umanitate, cât duh local freamătă în folklorul nostru am arătat indirect în studiul nostru « Zăcămintele folklorice în poezia noastră contemporană », unde am accentuat faptul că influența populară asupra poeziei culte a urmat același drum. Terestralitatea poeziei populare a fost de asemeni reliefată în citatele lucrări ale d-lor *G. Călinescu* și *Liviu Rusu*.)

Față de viața satului ca laborator de creație a folclorului și ca scenă de desfășurare a « fenomenul românesc », d. *Camil Petrescu* are — cum spuneam — o altă atitudine. « Obiceiuri, tradiții, costume, muzică și chiar o bună parte din vocabular nu sunt decât manifestări exterioare ale acestui tot psiho-social », « al conștiinței fenomenologice empiric creatoare » (« Sufletul românesc »), scrie autorul nostru. Folklorul e « superficial », « a fost o armă romantic politică », o preocupare de « pitoresc », « toate aceste însușiri de artă

populară n'au cine știe ce însemnătate», ba chiar «civilizația actuală se poate prea bine lipsi de toată arta populară mai mult sau mai puțin cunoscută a atâtor popoare, dar nu se poate lipsi de operele celor înșirați mai sus» (marile personalități creatoare de valori; «Teze și antiteze», 178—179). Sufletul național s'ar defini deci mai mult prin creația cultă decât prin cea populară a satului istoric. «Sufletul unui scriitor mare este sinteza sufletească a unui popor la un moment dat. Nu tradițiile sunt sufletul unui popor, ci scriitorii, gânditorii și artiștii lui, oricum ar fi ei, cu condiția să fie mari» (*op. cit.*, 182), scrie mai departe d-sa.

Dacă folklorul este într'adevăr considerat în superficialitatea lui exterioară ca un element de pitoresc exotic pentru străini, ca un spectacol improvizat pentru curiozități turistice, el nu poate fi socotit de sigur ca un criteriu de caracterizare profundă a specificului național. Dacă îl privim însă în adâncimile lui autentice ca strat sedimentar al atâtor experiențe istorice particulare, așa cum noi nu-l cunoaștem decât parțial, el ne apare ca deplin revelator al sufletului național. O selectare a elementelor lui componente va trebui însă întreprinsă spre a deosebi caracterele lui specifice de cele comune cu ale altor popoare, obținând astfel «fenomenul românesc» unic, așa cum a încercat de pildă chiar d. *Lucian Blaga* în *Spațiul Mirotic*. Cât despre personalitățile culte creatoare, ele definesc de asemeni «fenomenal românesc» în măsura numai în care transfigurează elementele populare specifice. Acolo însă unde ni se pare că d. *Camil Petrescu* va aduce într'adevăr o contribuție esențială, e în aplicarea metodei fenomenologice la realitatea românească. Descoperind intuitiv o serie de «fapte semnificative», cu calitățile literare atât de înrudite cu cele fenomenologice pe care scrisul său de prozator le-a evidențiat, ne putem aștepta la o analiză de esențe a «fenomenului românesc», ca și la o nouă justificare a integrării lui în universalitate.

AL. DIMA

ENERGIE ȘI MATERIE

I

Istoria științelor ne arată că noțiunile care ne sunt azi familiare: *energie*, *forță*, *massă*, s'au format cu multă greutate, fiind nevoie de sute de ani pentru a le desprinde din noianul de concepții greșite, cari le ascundeau.

Abia pe timpul Renașterii științifice, din secolii XVI și XVII, *Galileu*, *Kepler*, *Huygens*, *Newton* au ajuns la formularea clară a acestor noțiuni care stau la baza mecanicii.

Noțiunea de energie s'a lămurit astfel, cu încetul, dar mai întâi numai sub forma de energie mecanică (lucru mecanic), apoi s'a enunțat *principiul conservării energiei mecanice* și echivalența ei cu energia cinetică.

Numele de *energie* a fost adoptat însă mult mai târziu, abia prin 1852, așa că *Helmholtz*, în cunoscuta lucrare tipărită în 1847, mai vorbea încă de «*principiul conservării forței*».

Generalizarea principiului de conservare, la alte forme de energie decât cea mecanică, a fost opera termodinamicii. Experiențele istorice ale fizicianului amator *Joule* au arătat, pe la 1840, condițiile în cari se poate transforma energia mecanică în energie calorică și cum se poate măsura, corect, echivalentul în calorii al unei energii mecanice.

Aproape în același timp (1842), *Robert Mayer* a generalizat principiul conservării energiei, pentru toate felurile de energie pe atunci cunoscute. El a arătat că orice fel de energie se poate transforma în energie mecanică și, prin urmare, și în energie calorică. În cursul transformării, energia nu se pierde, ci numai își schimbă aspectul (forma).

Cu câteva zeci de ani mai înainte, *Lavoisier*, sprijinit pe experiențe precise, enunțase *principiul conservării materiei* în reacțiile

chimice. Terenul era deci pregătit pentru înțelegerea, prin analogie, a unui *principiu de conservare a energiei*; totuși R. Mayer a avut de dus luptă grea până când principiul a fost unanim admis și integrat în fizică sub numele de Primul principiu al termodinamicii.

Prin adoptarea principiului de conservare, s'a înlăturat diversitatea care deosebește la prima vedere căldura, lucru mecanic, energia electrică, cea magnetică, energia radiantă, cea chimică etc. și s'a realizat astfel, pentru studiul anumitor fenomene, o unificare a cunoștințelor noastre despre energie.

Dar, pentru a fi complet lămurii asupra transformărilor energetice, nu e destul să știm că energia totală a unui sistem ¹⁾ izolat, în transformare se conservă; mai trebuie să cunoaștem și *sensul* în care se face transformarea. Acest sens ne este dat de cel de-al doilea principiu al termodinamicii: de *principiul lui Carnot*. Principiul lui Carnot este un principiu de *evoluție*; el ne spune că un sistem izolat se transformă spontan, totdeauna într'un sens bine determinat. De pildă un sistem izolat, care nu conține decât energie calorifică, la temperaturi diferite din loc în loc, evoluează totdeauna spontan, astfel că diferențele de temperatură se nivelează. După un timp anumit, tot sistemul are aceeași temperatură; nici o transformare nu mai e atunci posibilă, sistemul fiind în echilibru termic, ceea ce echivalează cu o stare de repaos total. Concluzia e adevărată și în cazul când sistemul mai conține și alte feluri de energie, pe lângă cea calorifică. În adevăr, la orice transformare de energie apare totdeauna și un procent de energie calorifică, așa că, treptat, toată energia sistemului devine calorifică și e valabilă judecata precedentă. Aplicând aceste deduceri la Universul întreg, considerat ca un sistem izolat, *Clausius* și *Lord Kelvin* au ajuns la concluzia cunoscută sub numele de «moartea Universului»; moartea fiind starea de repaos spre care Universul ar tinde conform principiului de evoluție.

În rezumat, toate fenomenele energetice, atât de numeroase și atât de diverse, sunt explicate în mod *unitar* cu ajutorul celor două principii ale termodinamicii: Principiul de conservare și Principiul de evoluție.

* * *

¹⁾ Orice porțiune limitată a lumii, care *conține energie*, se numește «sistem termodinamic».

În ce privește materia, formele nenumărate și cu totul deosebite sub cari ea se prezintă simțurilor noastre, ca materie vie sau ca materie neînsuflețită, constituie o diversitate mult mai mare decât aceea a formelor de energie. O dorință de simplificare s'a manifestat și asupra acestei noțiuni, încă din primele scrieri cu caracter speculativ, ale gânditorilor greci. O teorie atomică a materiei există de pe timpul lui *Democrit*, iar *Aristotel* admitea patru elemente fundamentale pentru alcătuirea tuturor corpurilor naturii. În evul mediu, alchimiiștii căutau să speculeze partea practică a alcătuirii materiei din două sau trei elemente primordiale: dozând în mod savant aceste elemente, ei sperau să obțină aur din substanțe mai ieftine.

Toate aceste concepții, asupra formării materiei din câteva elemente, n'au ieșit din faza primitivă decât odată cu începuturile chimiei moderne, adică abia de vre-un secol. Chimiiștii au arătat că reacțiile chimice se petrec astfel încât suntem nevoiți să admitem fracționarea materiei în atomi și molecule. Ei au dovedit că există 92 de feluri de atomi, corespunzând la 92 de elemente chimice deosebite și că atomul unui element este indestructibil, păstrându-și individualitatea în toate reacțiile chimice la cari ia parte. Pe această bază chimia s'a dezvoltat, în secolul al XIX-lea, cu o rezezițiune necunoscută în alte ramuri ale științei.

Paralel cu termodinamica și cu chimia, dar începută încă din secolul al XVIII-lea, s'a dezvoltat *Teoria cinetică a materiei*. Aplicată mai întâi la gaze, această teorie, plecând dela ideea constituției moleculare a materiei, a ajuns la o serie de concluziuni verificate în totul de experiență. Energia calorifică e identificată cu energia cinetică a moleculelor. Cu ajutorul mișcărilor moleculelor unui gaz, se explică presiunea, temperatura, căldura lui specifică, etc.

Spre deosebire de termodinamică, care studiază transformările energiei numai ca efect global, fără a se preocupa de mecanismul intim al fenomenelor, teoria cinetică pleacă tocmai dela structura elementară a sistemului, pentru a deduce efectul total din însușirea unui număr foarte mare de efecte elementare.

Bine înțeles, au rămas oameni de știință și filozofi care n'au vrut să recunoască o existență reală atomului. Cu toate progresele chimiei și ale fizicii atomice, ei susțineau, — și unii mai susțin și azi—că atomii nu au o existență reală, că ei ar fi numai ficțiuni cari ne

ajută să interpretăm fenomenele naturii. Atomii sunt așa de mici că nu-i putem vedea și dacă vrem să facem știință, bazată numai pe elemente direct observabile, atunci nu avem dreptul să vorbim de existența unor particule pe cari nu le vedem și nici nu le putem cântări izolat. Printre cei mai de seamă apărători ai unei astfel de teorii au fost *P. Duhem* și *W. Ostwald*. Pentru Ostwald noțiunea de materie, prin urmare și aceea de atom, era o noțiune *de prisos*, fenomenele naturale putând primi o descriere exclusiv energetică, de unde și formula lansată de el: «realitatea se încarnează în noțiunea de energie».

Școala energetiștilor apăruse de altfel ca o reacție contra exagerărilor școalei materialiste reprezentată mai ales de *F. Büchner*. Opera principală a acestuia «Forță și materie» fusese cartea de căpătâi a generației de materialişti dela sfârșitul secolului trecut, după cum cartea lui *W. Ostwald* «Energia» a fost evanghelia energetiștilor dela începutul veacului nostru.

Astăzi, atitudinile de negare a realității atomice sunt tot mai rare. Atomii nu mai sunt o ipoteză, ci o realitate. În camera lui *Wilson*¹⁾ și în metoda scânteierilor produse de particulele α , se poate vedea efectul unui atom izolat, astfel că, pentru savantul de laborator, existența atomilor are același grad de certitudine ca și existența obiectelor familiare cari îl înconjoară.

* * *

Descoperirea radioelementelor, formate din atomi care se dezintegrează spontan, și, ceva mai târziu, descoperirea transmutării atomilor prin diferite mijloace de laborator au răsturnat ideea atomului insecabil. Atât pentru a explica fenomenele radioactive, cât și pentru explicarea liniilor spectrale, s'a introdus modelul atomic al lui *Rutherford-Bohr*. Atomul e considerat acum ca un sistem dinamic, destul de complicat, compus din protoni, neutroni și electroni. Dela atomul de hidrogen, compus dintr'un proton și un electron, complicația atomului crește o dată cu numărul de ordine al elementului, până la uran, al cărui atom e compus

¹⁾ Descrierea camerei lui *Wilson* și lămurirea unora din noțiunile cari urmează se găsesc în articolul precedent, «Transmutarea materiei», *Revista Fundațiilor Regale*, Nr. 5, Mai 1936, p. 342.

dintr'un nucleu format din 92 de protoni și 142 de neutroni și din 92 de electroni extra-nucleari, *în total 330 de particule.*

O complicație nouă a intervenit prin descoperirea izotopilor, atomi chimicește identici, dar deosebiți în structura nucleului. Un același element chimic putând avea mai mulți izotopi, numărul de atomi diferiți se ridică dela 92 la 230, fiecare având structura compusă descrisă mai sus.

Simplificarea realizată mai înainte prin considerarea a 92 de feluri de atomi stabili dispare, *dar numai la prima vedere*, pentru că de fapt toți cei 230 de atomi diferiți pot fi construiți numai cu ajutorul a 3 particule: proton, neutron, electron. Toate corpurile naturii sunt formate numai din aceste 3 particule elementare.

Se vede astfel că, în decursul veacurilor, concepțiile noastre în legătură cu energia și cu materia au fost profund simplificate: toate manifestările energetice sunt înglobate în conceptul unitar de energie, iar diversitatea extraordinară a materiei vii și moarte e redusă la o structură bazată pe existența a numai 3 particule elementare.

* * *

În dorința noastră de a ne forma noțiuni cât mai cuprinzătoare despre lumea care ne înconjoară, ne putem întreba dacă, în felul arătat, am ajuns la concepțiile cele mai generale despre energie și despre alcătuirea materiei, sau putem găsi altele și mai generale cari să înglobeze în aceeași explicație unitară și materia și energia.

Pentru a răspunde la această întrebare, e nevoie să cercetăm interacția dintre energie și materie. Problema nu e nouă. Găsim, în toate epocile, idei referitoare la raportul dintre materie și energie; dar noțiunea de energie, nefiind încă deplin lămurită, era înlocuită, cel mai des, cu aceea de forță. În vechime ideea cea mai răspândită era aceea că materia e inertă și poate fi animată numai de forțe ce-i vin din afară; de unde și numele de « *animae* » care se dădea adesea forțelor. Astfel de « *animae* » sau de « *vis* » cari lucrează asupra materiei și o fac să efectueze un lucru mecanic, găsim de exemplu în scrierile lui *Kepler*, la începutul secolului al XVII-lea. E clar că aceste denumiri rezultă din analogia forțelor

necunoscute cu forța musculară a omului care, lucrând asupra materiei, o poate pune în mișcare și-i poate imprima o anumită viteză.

Mai târziu, odată cu limpezirea noțiunilor de energie și materie, s'a dezvoltat și ideea că energia nu poate fi independentă de materie și că admiterea forțelor fără legătură cu materia, și care intervin numai pentru a o anima, e o imagine care ușurează studiul unor probleme, dar care e contrazisă de cercetarea mai atentă a fenomenelor.

În adevăr, să ne închipuim un gaz format din N molecule *monoatomice*. În acest caz moleculele nu au altă mișcare decât aceea de translație. După teoria cinetică a materiei, energia calorică este identică cu energia de mișcare a moleculelor și anume are ca valoare $N \frac{m v^2}{2}$ unde v este viteza medie, iar m masa moleculelor. Cu cât mișcarea moleculelor e mai vie, cu atât și energia calorică e mai mare; iar când viteza se micșorează până la anulare (ceea ce s'ar întâmpla numai la zero absolut), atunci corpul își pierde toată energia calorică. Acest exemplu ne arată că ideea unei energii calorifice independente de materie, adică independentă de mișcările moleculare, e *lipsită de înțeles*.

Și pentru celelalte feluri de energie se poate arăta că un substrat material e totdeauna indispensabil producerii lor; mecanismul intim al fenomenului fiind, se înțelege, diferit pentru fiecare fel de energie.

Chiar transformările reciproce de energie nu pot avea loc decât prin mijlocirea materiei. De pildă: energia radiantă, lovind *materia*, se preface în energie calorică; energia electrică, traversând un conductor (*material*), se preface în căldură; în pilele fotoelectrice, energia luminoasă se transformă în energie electrică, dar nu direct, cum se afirmă adesea, ci numai prin intermediul unei *substanțe* fotosensibile.

Dificultăți intervin mai ales în ce privește explicarea propagării unei energii și a manifestării ei la o distanță oarecare de materia care i-a dat naștere. În cazul energiei radiante (raze infraroșii, vizibile, ultraviolete, raze X, raze γ), se admite azi că transmiterea ei se face sub formă de « cuante » de energie, numite *fotoni*. Un foton are energia $h n$ (unde n este frecvența radiației, iar h

constanta lui Planck) și se deplasează cu viteza luminii de 300.000 km/sec. Fotonii joacă azi un rol însemnat în fizică, luând parte la producerea unei serii foarte importante de fenomene.

II

Legătura, căutată multă vreme, dintre materie și energie a fost găsită de *A. Einstein* (1905) în studiul *relativității restrânse*.

Una din concluziile acestei teorii este aceea după care *masa unui corp variază cu viteza* lui și anume crește când viteza crește. Creșterea e mică pentru vitezele uzuale, însă devine foarte mare atunci când viteza se apropie de viteza luminii. Masa ar fi infinit de mare, când corpul ar avea chiar viteza luminii.

Particule cu viteze foarte mari sunt electronii emiși de radioelemente (razele β) și aceia emiși în descărcările în vid (razele catodice). Masa de repaos a electronului este cam a două mia parte din masa atomului de hidrogen; ea crește cu viteza electronului și pentru electronii cari au o viteză de 290.000 km/sec. devine de patru ori mai mare, pentru cei cu o viteză de 299.000 km/sec. de 20 de ori mai mare, iar când viteza e numai foarte puțin deosebită de aceea a luminii, masa electronului întrece pe aceea a atomului de hidrogen. Relația dintre masa și viteza electronului a fost verificată experimental.

Altă concluzie a teoriei relativității ne spune că materia, în mișcare sau în repaos, este echivalentă cu o cantitate de energie după formula simplă:

$$m = \frac{W}{c^2} \quad (1)$$

unde W este energia; m masa, iar c viteza luminii.

Această formulă are o aplicație absolut generală; ea afirmă echivalența masei oricărei substanțe, cu o anumită cantitate de energie. *Cele două principii de conservare: principiul conservării materiei și principiul conservării energiei se unifică în un singur principiu, deoarece masa și energia sunt echivalente.* Efortul de unificare urmărit de-a-lungul veacurilor ne-a condus astfel să putem interpreta, cu ajutorul unui principiu unic, diversitatea lumii, manifestată sub formă energetică sau sub formă materială.

Pasul făcut în știință prin această unificare, e tot așa de important ca și pasul făcut când s'a enunțat primul principiu al termodinamicii. După *Rutherford*, în istoria științelor, veacul al XIX-lea poate fi caracterizat prin stabilirea echivalenței diferitelor forme de energie și enunțarea principiului de conservare a energiei, pe când veacul nostru e caracterizat prin descoperirea echivalenței masei cu energia.

* * *

Dorința noastră de cunoaștere științifică a lumii nu este deplin satisfăcută, cu toată simplificarea adusă de teoria relativității. În adevăr, această teorie nu ne explică «mecanismul» prin care materia se poate transforma în energie, ci ne indică numai echivalentul energetic al unei mase date. Din acest punct de vedere, teoria relativității se aseamănă cu termodinamica, fiindcă nici ea nu ne spune nimic despre mecanismul intim al fenomenelor energetice și ne dă numai echivalentul în calorii al unei energii oarecari. Astfel de teorii sunt *teorii de principii*; ele nu rezolvă problema analizării unui fenomen prin descompunere în elementele lui. În cazul transformărilor energetice, această lipsă e suplinită, cum am văzut, de teoria cinetică a materiei; dar pentru cazul pe care-l discutăm acum, o imagine materială, care să ne explice mecanismul transformării energiei în materie, conform relației lui Einstein, nu există încă. Bazați pe ideile pe care le avem azi asupra structurii atomilor, putem afirma numai că energia materiei rezultă din energia potențială și cinetică a particulelor elementare cari constituie atomul; în cea mai mare proporție, ea se află înmagazinată în nucleul atomului. Dar rezerva de energie a materiei nu este epuizată atunci când separăm nucleul în elementele lui, căci fiecare particulă elementară mai conține energia corespunzătoare anihilării ei totale, conform relației (1). Vom vedea mai departe că posedăm date experimentale noi asupra anihilării electronilor și a transformării lor complete în energie radiantă, fără ca totuși mecanismul acestei transformări să ne fie cunoscut.

* * *

Echivalența dintre materie și energie a condus și la *aspectul dualist corpuscular-ondulator al materiei*.

În optică s'a observat, mai de mult, că sunt fenomene cari se explică prin considerarea luminii ca energie ondulatorie: așa sunt fenomenele de difracție și de interferență. Alte fenomene, cum e cel fotoelectric, se explică numai admitând că lumina constă din o emisie de corpuscule (fotoni).

Teoria ondulatorie și teoria emisiei corpusculare a luminii au fost multă vreme în conflict. Impăcarea nu se poate face decât prin crearea unei teorii mai generale, în care corpusculele și undele să apară ca *două aspecte diferite ale unei aceleiași realități*. Pe diferite căi, s'a încercat a strânge într'o teorie unică aspectul dualist corpuscular-ondulator al materiei. Amintim numai aci că mai întâiu *L. de Broglie*, în 1924, a pus bazele unei astfel de teorii pe care a numit-o « Mecanică ondulatorie ».

În mecanica ondulatorie se demonstrează că un fascicul de corpuscule materiale (electroni) se poate manifesta și ca *unde* putând produce de pildă fenomene de difracție, caracteristice undelor periodice. Difracția electronilor a fost, apoi, observată experimental, ceea ce constituie o frumoasă confirmare a mecanicii ondulatorie.

* * *

Dar să revenim la formula lui Einstein. Iată câteva din consecințele ei mai importante.

1. *Materia este un imens rezervor de energie*. Să calculăm, de pildă, energia conținută într'un gram massă *din orice substanță*. Formula (1) ne dă:

$$1 = \frac{W}{(3 \cdot 10^{10})^2} \quad \text{de unde } W = 9 \cdot 10^{20} \text{ ergi,}$$

și fiindcă o calorie gram are $4,19 \cdot 10^7$ ergi, rezultă:

$$W = \frac{9 \cdot 10^{20}}{4,19 \cdot 10^7} = 2,15 \cdot 10^{13} \text{ calorii gram.}$$

Această energie este egală cu aceea obținută prin arderea a două mii de tone de benzină. În lucru mecanic ea echivalează cu 34 milioane de cai-oră.

2. *Orice energie are o massă*. Un foton, un electron au o massă pentrucă au energie. De asemeni, un corp încălzit are o massă

mai mare decât atunci când e rece. Deosebirea de masă e însă mică, tocmai din cauza cantității enorme de energie care corespunde la 1 gram. Astfel o tonă de apă cântărește cu cam 0,005 miligrame mai mult la 100 de grade C decât la 0° C.

Defectul de masă. După concepțiile actuale, atomii tuturor elementelor sunt formați dintr'un număr determinat de protoni, neutroni și electroni. Cunoscând masele acestor particule și numărul, din fiecare din ele, care intră în construcția unui anumit atom, putem calcula masa atomului. Pe de altă parte, această masă poate fi cu precizie măsurată cu ajutorul spectografului de masă al lui Aston. Comparând masa calculată cu cea dată de experiență, găsim că aceasta din urmă e *totdeauna mai mică*. E ceea ce se numește « defectul de masă ».

Defectul de masă, rămas multă vreme neexplicabil, se lămurește azi prin echivalența masei cu energia. În adevăr, deoarece atomii formați prin gruparea celor 3 particule elementare sunt stabili, rezultă că, la formarea lor, s'a degajat o cantitate de energie; tot așa cum, la formarea unei substanțe chimice stabile, se degajă energie calorică. Echivalentul în unități de masă, după formula (1), al energiei degajate la formarea atomului reprezintă defectul de masă.

De exemplu atomul de heliu e format din 2 protoni, 2 neutroni și 2 electroni extranucleari; un proton și un electron extranuclear formează un atom de hidrogen, prin urmare un atom de heliu poate fi considerat ca fiind alcătuit din 2 atomi de hidrogen și 2 neutroni. Masele respective sunt, în raport cu oxigenul = 16: H (hidrogen) = 1,0078 și n (neutron) = 1,0080, așa că masa atomului de heliu ar trebui să fie: $2 H + 2 n = 4,0316$. Pe când experiența ne dă pentru masa atomului de heliu 4,0021. Defectul de masă este 0,0295, ceea ce corespunde la o energie de 27,6 milioane electroni-volți (eV)¹⁾.

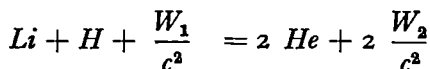
Dacă socotim pentru un gram de heliu, pe calea arătată, defectul de masă rezultat este de 0,0074 grame, ceea ce reprezintă un echivalent energetic de $1,59 \cdot 10^{11}$ calorii gram.

¹⁾ Un electron volt (eV) este energia pe care un electron o capătă când e accelerat de o tensiune de un volt. O energie de un milion eV este echivalentă cam cu a mia parte din masa atomului de hidrogen, exact 0,00107 din masa atomului de hidrogen.

Vedem că la formarea atomilor mai complicați, plecând dela atomi simpli, se obține o degajare extraordinară de mare de energie.

* * *

În cazul experiențelor de *dezintegrare atomică*, defectul de masă servește pentru a calcula energia cu care sunt emise particulele rezultând din dezintegrarea atomului. De pildă, *Cockroft* și *Walton* au dezintegrat atomul de litiu prin bombardare cu protoni (nuclei de hidrogen) cari aveau o energie de câteva sute de mii de eV (270.000 eV); atomul de litiu înglobează protonul și elimină o pereche de particule α (nuclei de heliu) după reacția nucleară :

unde $\frac{W_1}{c^2}$ și $\frac{W_2}{c^2}$ sunt echivalenții, în masă, ai energiei W_1 a protonului și ai energiei W_2 a unei particule α . Punând în loc de simbolurile atomilor masele lor, găsim pentru energia unei particule α emise, 8,6 milioane eV , în perfect acord cu măsura directă a energiei acestor particule.

Putem face calculul și altfel: luând ca necunoscută masa protonului, o putem calcula dacă s'au măsurat exact energiile W_1 și W_2 . Astfel de calcule dau rezultate precise și sunt utilizate azi pentru determinarea masei atomice.

Observăm că, în reacția nucleară pe care am scris-o, energia particulelor α emise este mult mai mare decât aceea a protonului care a provocat transmutarea, ceea ce se explică prin faptul că, la unirea nucleului de litiu cu protonul, se produce un defect de masă și energia corespunzătoare acestui defect este expulzată de atom, sub formă de energie cinetică a particulelor α .

* * *

Alte experiențe recente privind transformarea materiei în energie sunt acelea cunoscute sub numele de « *materializarea luminii* ».

Fotografiind urmele pe cari fotonii razelor cosmice le lasă în camera Wilson, *Blackett* și *Occhialini* au observat că un foton cosmic dă naștere, lovind materia, la jerbe formate din electroni negativi

și pozitivi (pozitroni). Aceste emisii de perechi de electroni se interpretează admitând că fotonul razelor cosmice se materializează, dând naștere la una sau mai multe perechi de electroni pozitivi și negativi. Pozitronului i se atribue aceeași masă ca electronului negativ, așa că putem calcula energia formării unui electron și unui pozitron, după formula lui Einstein $W = 2 m \cdot c^2$, unde m este masa de repaos a electronului. Găsim astfel că energia corespunzătoare este de 1 milion eV . Prin urmare fotonii care au o energie mai mare decât 1 milion eV se pot materializa. Astfel de fotoni cu energie mare sunt emiși de unele radioelemente sub formă de radiații γ . Făcând să acționeze aceste raze γ asupra materiei se observă, ca și în cazul razelor cosmice, o emisie de perechi de electroni. Radiațiile γ cu energie mai mică decât 1 milion eV nu produc acest fenomen. Energia pe care o au electronii este totdeauna mai mică cu 1 milion eV decât energia fotonilor γ care le-a dat naștere. Faptul că această diferență de 1 milion eV nu depinde de substanța supusă experienței, unit cu acela că energia de 1 milion eV este echivalentă tocmai masei celor 2 electroni, e o dovadă solidă în sprijinul teoriei materializării fotonului. Transformarea s'ar face cam în felul acesta: când fotonul γ se apropie de nucleul atomului, câmpul electric al nucleului, cu atât mai puternic cu cât atomul e mai greu, acționând asupra fotonului produce materializarea lui. Nucleul atomului nu intervine decât ca producător al câmpului necesar transformării, el joacă numai rolul de intermediar.

Ne putem întreba dacă astfel de fenomene de materializare ar putea merge până la obținerea unui *nucleu atomic* care să provie din materializarea unui foton. De pildă, în loc de electron și pozitron să rezulte, din materializarea fotonului, un electron și un *proton*. Calculul arată că, în acest caz, energia minimă a fotonului ar trebui să fie, nu de 1 milion de eV , ci de 1 *miliard* eV . Fotoni cu o energie așa de mare nu se produc în fenomenele de pe pământ. Radiațiile cosmice cele mai pătrunzătoare au însă o energie de câteva miliarde de eV ; de unde putem deduce că există în univers regiuni unde sunt puse în joc energii cu mult mai mari decât cele pe care le observăm pe pământ; ipoteza că acolo ar lua naștere nucleii atomici, prin materializarea fotonilor, nu e deci fără temei.

Fenomenul invers materializării fotonilor a fost observat și el. Anume se observă *dematerializarea* pozitronilor. Spre deosebire de electron, pozitronul liber are o viață foarte scurtă; în sânul materiei el dispare prin întâlnire cu un electron negativ, sarcinile egale și contrare ale celor doi electroni se neutralizează și în locul lor apar doi fotoni de câte 500.000 *eV* fiecare, conform teoriei. Astfel de experiențe, arătând dematerializarea electronilor, au fost făcute mai întâi de *F. Joliot* și de *J. Thibaud*.

* * *

Transformarea reciprocă a materiei în energie e menită să joace un mare rol în explicarea fenomenelor celor mai importante din astrofizică. De pildă, originea energiei uriașe pe care o stea oarecare o radiază în spațiul cosmic a rămas multă vreme o enigmă. Soarele, care e steaua cea mai apropiată de noi, radiază pe secundă aproape 10^{26} calorii, ceea ce echivalează cu o pierdere de masă de 4,5 milioane de tone pe secundă. O infimă parte din energia radiată de soare cade pe pământ, unde face posibilă viața plantelor și a animalelor, restul e radiat în spațiul cosmic.

Pentru a explica energia soarelui s'au făcut, pe rând, cele mai diverse ipoteze: energia ar proveni din arderea hidrogenului sau a carbonului în oxigen; sau ar proveni din energia cinetică a meteoriților care cad în soare; energia ar rezulta din contracția continuă a volumului soarelui; soarele ar conține substanțe radioactive, în mare cantitate. Toate aceste ipoteze, supuse calculului riguros, conduc la o viață prea scurtă a soarelui, de câteva zeci de milioane de ani numai. Or măsurile de vechime ale diferitelor formații geologice, măsuri bazate pe fenomenele radioactive, ne conduc la vârste de cel puțin 1,5 miliarde de ani, pentru straturile cele mai vechi ale pământului. Soarele trebuie să aibă o viață cu mult mai lungă.

Singura ipoteză care conduce la o viață convenabil de lungă pentru soare este aceea bazată pe echivalența masei cu energia. Pentru a explica temperatura suprafeței solare, care e de circa 6000° C, trebuie să admitem că în interior sunt temperaturi cu mult mai mari cari, după unii astronomi (*Eddington*), se pot ridica până la 20 de milioane de grade C. La astfel de temperaturi, se pot produce transmutări, pe scară mare, ale atomilor prezenți în

soare. De exemplu atomii de hidrogen se pot uni formând atomi de heliu; defectul de masă rezultat implică o degajare enormă de energie care poate explica puterea radiantă a soarelui. Transformarea hidrogenului în heliu nu reprezintă nici a suta parte din energia care ar rezulta dacă toată masa soarelui, de $2 \cdot 10^{33}$ grame, s'ar transforma în energie. Transformarea hidrogenului în heliu permite soarelui să radieze încă $1,5 \cdot 10^{11}$ ani (150 de miliarde de ani), pe când anihilarea totală a masei soarelui i-ar permite să radieze pe un timp de o sută de ori mai lung, adică 150 de sute de miliarde de ani. Oricare ar fi ipoteza corectă: numai transformarea hidrogenului în heliu, sau anihilarea totală a masei solare, obținem pe aceste căi o viață mult mai lungă decât cea dată de metodele anterioare și de sigur că suntem, acum, mult mai aproape de adevăr.

Ț. Perrin explică, prin considerații de același fel, formarea stelelor « novae ». Temperatura unei stele poate crește treptat, din cauza condensării materiei. Steaua conține în general nuclei de hidrogen (protoni) și nuclei ai altor elemente mai grele. Protonii cu energie mică nu pot acționa asupra nucleilor grei din cauza barierei de potențial care înconjură nucleul greu. Când temperatura crește, crește și viteza protonilor, astfel că la un moment dat ei ating energia necesară pentru a străbate bariera de potențial a nucleilor grei și pot pătrunde în interiorul lor. Unirea se face cu defect de masă, o cantitate enormă de energie devine disponibilă și e radiată în spațiu: steaua capătă câțva timp o strălucire neobișnuită, dându-ne o « nova ».

Asocieri de atomi, cu degajări mari de energie, se pot produce în toate astrele; ca urmare, spațiul cosmic e străbătut în toate sensurile de energie radiată sub formă de fotoni. În afară de fotoni, spațiul interstelar e străbătut și de un mare număr de corpuscule: protoni, electroni, care pot avea viteze foarte mari, așa cum se observă la razele cosmice, și care rezultă din fenomenele de transformare atomică ce se petrec în astre. Aceste particule se pot dematerializa, în anumite condițiuni, dând naștere la fotoni; pe de altă parte, fotonii de mare energie au o anumită șansă de a întâlni în drumul lor condițiile prielnice unei materializări. Ar rezulta astfel în Univers *un echilibru între fotoni și corpuscule, adică între energia radiantă și materie.*

Stelele se micșorează treptat, eliminând corpuscule și fotoni, în schimb, în alte regiuni ale universului, rezultă nuclee atomice din materializarea fotonilor, nuclee care se pot aglomera dând nebuloase și apoi stele noi.

Spre deosebire deci de teoriile vechi, care, extrapolând principiul lui Carnot, ne conduceau la « moartea » universului prin degradarea treptată a energiei, teoriile noi ne arată că o regenerare a energiei e posibilă, materia fiind izvor de energie. Universul poate fi interpretat și altfel decât ca un sistem în transformare cu un sens determinat de degradarea treptată a energiei, anume poate fi conceput ca un sistem în care materia și energia sunt în echilibru. Atât timp cât acest echilibru dăinuiește, fenomenele generale care determină « viața » universului pot decurge la infinit.

De sigur, aceste teorii, bazate pe un material experimental foarte recent, nu au pretenția să fie definitive, dar, oricum, ele îndrumă pe o cale nouă cercetările cosmologice actuale.

* * *

Am căutat în aceste câteva pagini să redau, în linii generale, problemele în legătură cu materia și energia. S'a văzut cum, în decursul timpurilor, a fost urmărită și realizată ideea de *unitate în concepțiile fizice asupra lumii*. Noțiunile vechi s'au precizat, cuprinsul lor s'a îmbogățit prin fapte noi aduse de observația științifică, tot mai perfecționată. Pentru interpretarea faptelor noi a trebuit lărgit și cadrul explicativ prin crearea de noțiuni și de teorii noi. Teoria cinetică a materiei, Principiul conservării materiei, Principiile termodinamice, Principiul relativității, Mecanica ondulatorie, au venit pe rând, să ne dea cadre explicative, căutând a cuprinde un număr cât mai mare de fenomene.

În felul acesta, o explicare unitară a reușit mai întâi asupra fiecărei dintre cele două noțiuni fundamentale: materia și energia; și în sfârșit, raportul dintre ele ne-a condus la ideea că *există o unitate mai profundă ale cărei două aspecte diferite sunt materia și energia*.

Lămurirea definitivă a aspectului dualist al acestei unități mai profunde rămâne a fi problemă de viitor a fizicii.

Rezultatele găsite până acum, pe teren experimental și teoretic, sunt dintre acelea cu care fizica se poate cu drept cuvânt mândri.

Toată istoria științelor ne arată însă că ele nu pot forma decât o treaptă pe scara progresului. Viitorul ne va aduce noi fapte experimentale; teoriile de azi vor fi schimbate sau, poate, părăsite pentru altele mai bune. Concluziile fizicii moderne alcătuiesc însă, acum, un frumos ansamblu, îmbrățișând o bună parte a lumii cunoscute, dela atom până la universul întreg. Ele formează o parte importantă a culturii generale și ca atare trebuiesc cunoscute, măcar în liniile lor esențiale. Un real folos va aduce fizica nouă și celor care se ocupă cu evoluția concepțiilor asupra lumii, materialul științific actual putând forma baza unor construcții filozofice corespunzând timpurilor noastre. În ultimii ani, s'a și dezvoltat o astfel de filozofie ale cărei rădăcini străbat adânc în terenul fertil al fizicii moderne.

G. AȚANASIU

FORME MEDIEVALE ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Publiciștii contemporani au invocat deseori mentalitatea și instituțiile medievale, pentru a caracteriza unele stări sociale actuale. Această evocare a fost întotdeauna pripită, deseori inexactă și a avut în general un sens pejorativ. Epoca medievală este cunoscută în marele public, fie prin judecata istoricilor didactici, aproape toți pătrunși de ideologia republicană, fie prin opere romantice care zugrăvesc o societate legendară, plină de virtuți cavalierești, de crime și de cataclisme groaznice. Istoria evului mediu a fost în ultimii ani complet reînnoită; firește, rezultatele cercetărilor medievistilor n'au pătruns încă în masele mari ale publicului cultivat, deși există numeroase monografii de vulgarizare recente și o serie de vieți romanțate de regi și de împărați medievali. Evident, aceste opere prezintă avantajele și inconvenientele operelor de vulgarizare, menite să transforme un studiu sever în câteva clipe de lectură distractivă, și nu pot înlocui cercetarea operelor fundamentale ale medievistilor contemporani, printre care numărăm Români care au adus în acest domeniu contribuții strălucite.

Evul mediu se întinde pe un spațiu de zece secole, închis între două date tradiționale sau, mai bine zis, convenționale ¹⁾: anul 476, când ultimul împărat roman al Occidentului a fost înlăturat, și anul 1453 când Constantinopolul a căzut în mâinile Turcilor.

¹⁾ Aceste două date sunt obiectul unor lungi și vechi controverse. Din punctul de vedere al istoriei instituțiilor, ni se pare că cele două date adoptate aci sunt cele mai acceptabile.

Acest lung șir de secole se poate împărți în două epoci bine determinate.

Prima epocă, zisă de tranziție, începe în secolul al V-lea și sfârșește în secolul al X-lea. Două fapte de o covârșitoare importanță caracterizează această epocă: 1) așezarea năvălitorilor germani în cuprinsul Imperiului roman pentru a forma state barbare; 2) fuziunea între ceea ce a rămas din civilizația antică și rămășițele civilizației primitive germanice, pentru a forma o nouă civilizație care va caracteriza societatea medievală.

Multe popoare migratoare au dispărut cu desăvârșire, mistuite de furtuna etnică care a bântuit în secolul al IV-lea; altele, bunăoară Goții, Burgunzii, Lombarzii, au lăsat urme trecătoare; numai Francii au lăsat urme durabile, întemeind o dominație statornică care a încercat să devină, sub Carol cel Mare, un imperiu universal. Această epocă de tranziție, de fermentație, n'a lăsat urme în societatea civilizată modernă.

A doua perioadă din istoria medievală, care constituie epoca feudală, începe în secolul al X-lea și se încheie în mod tradițional în secolul al XV-lea.

Atunci s'a stabilit în toată Europa occidentală și unele regiuni din Mediterana orientală, un regim politic și social numit regim feudal, care, în opinia multora, caracterizează evul mediu.

Feudalitatea este mai mult decât un fel de a governa oamenii; feudalitatea este un fel de a trăi, de a gândi, de a simți, care a avut repercusiuni politice: în Franța până la 1789, în Germania, Austria și Ungaria până în preajma războiului mondial; mai mult, se poate chiar afirma că în societatea noastră contemporană există forme medievale caracteristice. Ne propunem să punem în evidență aceste forme și să cercetăm dacă faptul unei atât de lungi supraviețuiri nu impune concluzia că aceste forme sunt fenomene necesare și organice care se întâlnesc în toate societățile umane. În prealabil, cu toată dificultatea ce prezintă caracterizarea în câteva cuvinte a unei stări sociale foarte complexe, trebuie totuși să căutăm să desprindem din complexitatea fenomenelor care constituie regimul feudal, câteva reguli, care, prin generalitatea și permanența lor, pot caracteriza feudalitatea.

Din punct de vedere juridic, feudalitate înseamnă fărâmițarea puterii publice, uzurpată de asociații private; din punct de vedere social, feudalitate înseamnă constituire de ierarhii de persoane, de bunuri, de puteri și de grupuri profesionale puternice; în sfârșit, din punct de vedere spiritual, feudalitatea presupune o mistică religioasă.

Se pot desluși două cauze principale din care a izvorât regimul feudal: prima este slăbirea puterii centrale și despuierea progresivă a regalității din prerogativele și atribuțiile ei; a doua cauză este uzurparea drepturilor regaliene de către seniorii feudali.

Totalitatea prerogativelor și atribuțiilor puterii publice era numită de romani *imperium* și aparținea întregului popor roman; în evul mediu aceste prerogative și atribuții erau numite *drepturi regaliene* și făceau parte din patrimoniul particular al regelui. Drepturile regaliene erau exercitate de rege personal sau de delegații lui (duci, conți, missi), fiecare în circumscripția lui.

Nici un drept regalian n'a fost vreodată anulat pe cale legislativă sau de ordonanță; despuierea progresivă a regalității a fost o consecință directă a concepției patrimoniale despre puterea publică. Dreptul de a aliena pământul a avut ca consecință dreptul de a aliena puterea publică, în total sau în parte. Regii, pentru a câștiga și a păstra cât mai mulți fideli, au dăruit sub formă de beneficii, pământuri și sate și au sărăcit astfel domeniul regal, care atunci se confunda cu domeniul public. Prin scutiri de impozite și prestații din ce în ce mai numeroase acordate bisericilor, mănăstirilor, orașelor și marilor proprietari, numărul birnicilor scade și fiscalul apasă pe cei care nu se bucură de privilegii. Impozitul subsistă ca un drept care n'a fost niciodată abrogat, dar contribuabilii dispar din cauza măsurilor individuale, luate de regi.

Prin acordarea din ce în ce mai largă de charte de imunitate, regii scoteau pe beneficiari (mari clerici și mari proprietari) de sub regimul administrativ și judiciar comun. Imunistul devenea administrator public în domeniile sale și judecătorul oamenilor care locuiau pe aceste domenii; nici ofițerii regali, nici judecătorii publici nu mai aveau voie să-și exercite funcțiunile în domeniile imuniștilor. Astfel, monarhia și-a anihilat singură puterile prin acordare de beneficii, de scutiri și de imunități care, din viagerie, au devenit ereditare și au transformat pe beneficiari în seniori suverani.

Până la mijlocul secolului al IX-lea, demnitarii erau numiți, deplasați sau revocați, după bunul plac și interesul regelui; la sfârșitul secolului al IX-lea și în cursul secolului al X-lea, printr'un șir de abdicări succesive, regii n'au mai putut nici deplasa, nici revoca pe demnitari, iar numirea era deseori impusă de aristocrația palatină. Printr'o evoluție fatală, demnitarii au asimilat onorurile cu beneficiile și au considerat slujbele lor ca proprietatea lor privată, iar regalitatea n'a mai fost în stare să împiedece uzurparea. Drepturile regaliene și exercițiul puterii publice cad și rămân în mâinile demnitarilor, care, deveniți seniori suverani, nu le mai exercită în numele regelui, ci în numele lor propriu.

La acest îndoit fenomen de slăbire a puterii guvernamentale și de uzurpare a drepturilor puterii publice, trebuie să mai adăogăm defectele sistemului de succesiune la tron sub Merovingieni și Carolingieni și slăbiciunea regalității față de dușmanul din afară.

Acțiunea convergentă a acestor fapte a creat o instituție, care a jucat un rol fundamental timp de mai multe secole: senioria feudală. Marele proprietar imunist sau demnitarul exercită în mod ereditar, pe domeniile lui, puteri suverane: împarte justiția, are armata lui proprie, dă ordonanțe obligatorii, percepe impozite și redevențe, administrează și uneori bate monetă.

Puterea seniorială a redus până la anihilare puterea regală, care, din putere de dominație, a devenit simplă putere de protecție, deseori platonice. Statul a devenit o federație sui generis de seniori mari și mici, organizată în ierarhii. Regele este marele patron al federației, suzeranul general, el rămâne suveran numai pe domeniile sale proprii (alodii). Senioria feudală este o desmembrare a puterii publice, izvorită din concesiuni, din uzurpare sau din prescripție achizitivă, dobândită printr'o lungă posesiune. Această desmembrare a rămas un fapt, căci nici un text n'a consfințit-o. Cutuma însă, mai tare decât toate textele, a organizat suveranitatea seniorială ¹⁾. Această suveranitate are un caracter patrimonial, este considerată ca un bun privat. Semnul exterior al puterii senioriale era posesiunea unui loc întărit, unui castel (Burg).

Noțiunea de seniorie este nedespărțită de ideea de fief. Fieful este un pământ sau o seniorie, concesate de o persoană numită

¹⁾ « Chacun barons est souverains en sa baronnie ». Beaumanoir, Coutumes de Beauvaisis.

senior feudal, unei alte persoane numită vasal, care capătă astfel asupra fiefului un drept real sui generis. În schimbul concesiunii, vasalul contractează față de senior unele obligații, dintre care cea mai caracteristică este datoria de fidelitate către senior.

Orice fief servant depinde de un alt pământ, de o seniorie dominantă. Se putea constitui un fief când un senior, cu întinse domenii, acorda în mod spontan un pământ unui vasal în schimbul fidelității. Modalitatea cea mai frecventă era constituirea pe cale de recomandare, când un proprietar de pământ liber închiria acest pământ unui senior puternic, care la rândul lui retroceda pământul sub forma de fief.

Condițiunea pământului posedat se răsfrângea asupra posesorului. Posesorul unui pământ concedat se afla în mod obligator sub dependența posesorului pământului dominant. Legăturii *reale* ce unea cele două pământuri, îi corespundea o legătură *personală* între posesori. Din punct de vedere juridic, această legătură era un *contract*. Contractul de vasalitate presupunea o subordonare, o ierarhie, și cuprindea datorii și drepturi reciproce. Vasalul avea dreptul la liniștita posesiune a fiefului, la protecțiune față de orice dușman; în schimb, el datora seniorului o fidelitate nedesmințită, ajutor și asistență în cazurile determinate de contractul de vasalitate și de cutumele feudale.

Contractul feudal întovărășit de închinare față de senior (*homagium*) era un contract formalist, care deriva din contractul de recomandare (*commendatio*) și din beneficiul militar din epoca carolingiană.

Fieful este o instituție economică, întru cât determină condiția pământului, este și o instituție politică și socială, căci determină statutul persoanelor și atribuie unor persoane puteri publice, care, în cazurile marilor fiefuri, devin puteri suverane.

Fiecare posesor de pământ nobil era legat astfel prin contracte, și se afla în același timp seniorul vasalilor săi și vasalul unui senior mai puternic. Legăturile de vasalitate, personale și reale au întemeiat astfel două ierarhii piramidale corelative; ierarhia pământurilor și ierarhia persoanelor. Intreaga societate feudală era alcătuită din astfel de lanțuri neîntrerupte, în care fiecare inel își avea rostul lui bine definit. Legăturile între treptele sociale, între oameni, între suzerani și vasali, erau legături pur personale de

drept privat, bazate pe noțiunea de devotament personal. Ideea de interes general nu mai subsista decât la treptele cele mai superioare, și încă într'o măsură rudimentară. Interesul personal și, cel mult, interesul unui grup feudal erau motorul principal al acestei organizații sociale.

Textura feudală este o modalitate de organizare a societății, când puterea guvernamentală nu mai este în stare să-și îndeplinească menirea ei firească și tradițională și când indivizii se simt izolați și expuși la primejdii.

Regulile patronajului de unde derivă vasalitatea, au fost introduse în dreptul public și instituționalizate prin capitulariile lui Carol cel Mare, în scopul de a da consistență unei societăți amorfe și pulverizate. Legăturile de subordonare, de recomandare, au slujit lui Carol cel Mare ca instrumente de guvernare. Marele împărat nu putea bănuși că un secol mai târziu aceste instrumente se vor întoarce împotriva Statului.

* * *

Nu se poate tăgădui că una din tendințele fundamentale ale Revoluției franceze a fost distrugerea oricărei forme sau instituții feudale. Doctrinarii s'au grăbit să decreteze desființarea oricărei organizații intermediare între stat și individ, instituind în locul grupărilor umane naturale, bazate pe interese, îndeletniciri comune sau pe afecțiuni, un cetățean abstract cu drepturi politice și sociale sacre și inviolabile. Această orgolioasă pretenție de a « raționaliza » viața politică n'a fost respectată de legile firești ale evoluției societății. Sentimentele și interesele care fac parte din însăși plămădeala omului de pretutindeni și de totdeauna, au creat noi forme intermediare: syndicatele, asociațiile comerciale și industriale și partidele politice.

Atomismul politic, social sau economic este o creație rațională respinsă de legile vieții colective.

Cetățeanul înarmat cu drepturi politice pe care nu poate să le valorifice singur, dezorientat față de complexitatea problemelor ce se pun, caută în mod natural sfat și sprijin dela cei de care se simte mai apropiat, adică dela cei care au aceleași ocupații, aceleași interese, sentimente sau credințe ca și dânsul. Se formează astfel, în afară de cadrele legale sau constituționale, grupări care urmăresc

apărarea intereselor sau sentimentelor acestor grupuri și ca atare posedă o opinie colectivă pe care caută s'o valorifice. Printr'o evoluție inevitabilă, cele mai multe din aceste asociații au intrat în viața juridică legală.

Una din curiozitățile epocii noastre este faptul că cele mai puternice organizații intermediare între Stat și cetățean, partidele politice, nu au nici existența, nici funcționarea lor reglementate de texte constituționale sau legale. Numai în mod indirect (la noi prin atribuirea unui semn electoral) se face aluzie la existența partidelor. Nici în Franța, nici în Anglia, America sau alt stat constituțional, partidele nu sunt organe constituționale sau legale. In ultimul timp, în țările cu regim dictatorial, legea s'a ocupat de partidele politice pentru a le desființa.

Vom arăta aci, că partidele politice tind a îmbrăca forme feudale.

În primul rând, partidele politice sunt ierarhizate și elementele lor împânzesc întreaga țară. Dela cel mai umil șef de subsector până la șeful suprem al partidului, fiecare treaptă a ierarhiei este ocupată de o persoană care este în același timp suzeranul inferiorilor săi și vasalul șefului imediat superior. Partidul, ca și feudalitatea, are o structură piramidală. Legăturile ce unesc membrii acestor lanțuri sunt legături de încredere și de *devotament personal*, izvorâte dintr'un *quasi-contract* care presupune din partea vasalului ascultare, credință și acțiune de prozelitism; din partea seniorului protecțiune, distribuire de favoruri și de beneficii. Teritoriul țării este împărțit în fiefuri, concesionate unor feudali locali supuși feudalilor provinciali sau județeni, supuși la rândul lor feudalilor provinciali, care ascultă de suzeranul general: șeful partidului. Deseori un senior electoral își părăsește suzeranul și trece, cu vasalii lui, în tabăra unui alt suzeran, adică s'a înscris cu clientela lui în alt partid. Alteori un notabil local, cu oarecare trecere, își închină capitalul său de popularitate unui puternic senior electoral și îl primește din nou, însă numai ca fief; acest notabil a devenit vasal, capitalul său politic a devenit proprietatea partidului, în schimb potențialul acestui notabil a sporit considerabil.

Marii seniori politici se bucurau în fieful lor de adevărate drepturi suverane, firește în mod indirect. În circumscripția lui, administrația cu agenții ei sunt în mâinile lui. Se poate spune chiar că

unii sunt adevărați imuniști; în adevăr, în fieful lor agenții publici nu-și pot exercita atribuțiile lor decât sub înaltul control al seniorului politic. Deseori funcțiunile publice, situațiile bănoase sau onorifice, sunt atribuite ca beneficii; iar numirea ia aparența unui contract de vasalitate, căci slujba obținută prin influența seniorului își pierde caracterul de oficiu public, este considerată ca un fief, și funcționarul ia atitudini de vasal. Se întâmplă că funcționarii astfel numiți își dau demisia când seniorul lor nu mai este la putere, socotindu-se legați mai mult de un contract personal decât printr'o legătură de drept public.

Marii seniori politici sunt înconjurați de o curte de partizani, care prin influența lor împart favoruri. Delegațiile permanente se pot asemui cu adunarea marilor dregătorii din timpurile feudale și comitetul director este « concilium principis ». În fapt aceste adunări își dau consimțământul lor pasiv la hotărârile luate de șeful suprem, care a consultat pe intimii lui.

Grija interesului general și național cade exclusiv în atribuțiile marilor seniori centrali, mai încercați, mai bine informați. Fiecare mare partid este deci un mozaic de seniorii mari și mici. Intregul organism guvernează potrivit unei concepții sociale sau politice, care a întrunit un mare număr de partizani și care satisface majoritatea intereselor și sentimentelor acestor partizani.

A devenit banal să vorbim de marea feudalitate industrială și financiară; marii seniori, posesori de fiefuri financiare au o putere extralegală, care silește puterile legale să le servească interesele și câteodată chiar abate justiția dela drumurile ei firești.

Organizațiile profesionale, proscrișe de legiuitorul jacobin, s'au dezvoltat în cursul secolului al XIX-lea și au devenit după război forțe sociale și economice considerabile, care au amenințat însăși existența statului. Neavând loc în cadrul juridic clasic, ele și-au îndreptat eforturile contra așezărilor legale, până când au fost în unele state integrate în viața publică și în alte state întâi tolerate și apoi domesticate.

Federațiile de sindicate, conduse de șefi mari și mărunți, au și ele o textură piramidală. Sindicatele cer privilegiu de drept public, dreptul de a legifera și chiar de a avea jurisdicțiile lor și impozitele lor proprii. Sindicatele urmăresc sfărâmarea puterii publice

centrale și confiscarea atribuțiilor și prerogativelor guvernamentale în folosul lor.

Fiecare sindicat râvnește să devină o seniorie, suverană în domeniul ei, și consideră puterea publică ca un bun al ei, de care dispune contra celorlalte grupări.

Deși motivele sociale sau economice sunt profund deosebite, mijloacele de realizare și textura sunt asemănătoare celor din evul mediu.

Întâlnim astfel în societățile politice contemporane, cu textură democratică, dublul fenomen observat în evul mediu: abdicări succesive din partea puterii guvernamentale centrale care a abandonat de fapt, unor organe neconstituționale, o serie de atribuții și de puteri, și uzurparea continuă a drepturilor suverane din partea acestor organe intermediare.

Printr'o evoluție firească, aceste organizații profesionale sau politice au dobândit o autonomie de fapt, dacă nu o supremație reală. Este demn de a fi relevat faptul că feudalitatea medievală s'a bucurat de simpatia populației căci, constatând în dauna lor lipsurile unei puteri centrale — prea îndepărtată, rău informată, deseori neputincioasă, — localnicii s'au înțeles repede cu potentatul local și s'a format astfel o simbioză care satisfăcea interesele ambelor părți. Seniorul era însărcinat cu protecția contra năvălitorilor, cu împărțirea unei dreptăți elementare și cu administrarea intereselor colective; în schimb, localnicii datorau ascultare, redevențe în natură și felurite slujbe și corvezi. Indată însă ce nobilii locali s'au transformat în tirani, când autoritatea centrală și-a recâștigat încet prestigiul și puterea, populația locală a sprijinit puterea centrală în lupta ei contra feudalității.

Tot astfel în epocile de demagogie, populația locală care nu se mai simte ocrotită de puterea centrală slăbită, renunță la căile legale, se înțelege cu potențații locali ai partidelor pe spinarea Statului, până când abuzurile demagogiei, necesitatea reîntronării unei autorități legitime și active, îndeamnă pe locuitori să sprijine puterea centrală și unificatoare.

În epocile când organizațiile intermediare nu sunt încă integrate în organizația legală a statului, cetățeanul sfârșește prin a asculta de alte organe decât acelea care posedă puterea legală, care au pierdut orice prestigiu și orice eficacitate.

Organizațiile profesionale și politice au și un alt punct comun : ele sunt mișcări de mase și recrutarea aderenților se face prin afișarea de programe promițătoare, așa cum în evul mediu mării feudali ademeneau pe fideli, acordând beneficii sub diverse forme. Astăzi ca și atunci supraofertele dau naștere la conflicte groaznice.

Regimul feudal are un pronunțat caracter militar.

În secolul al XI-lea cuvântul *vassalus* este sinonim cu soldat (*miles*). Legăturile de ascultare și devotament personal, de serviciu datorit persoanei de care vasalul este legat prin jurământ, dau organizației feudale un caracter de miliție permanentă, mobilizabilă oricând la chemarea seniorului. Acest caracter s'a păstrat și astăzi și se manifestă prin crearea de miliții de partid.

* * *

Sub regii goți, ca și sub regii merovingieni și carolingieni, societatea din secolele V—X trăia sub imperiul legilor scrise.

Legile erau în principiu personale, foștilor supuși romani li se aplicau legile romane, barbarilor li se aplicau legile lor naționale, care erau obiceiurile germanice codificate; tuturor fără distincțiune li se aplicau capitulariile regilor franci. Administratorul și judecătorul erau datori să se sprijine pe un text de lege; numai în lipsa unui text se putea invoca o cutumă bine stabilită.

Odată cu descompunerea puterii centrale, care a coincis cu fuziunea desăvârșită a diverselor neamuri conlocuitoare, a dispărut domnia legilor și a capitulariilor și, în locul lor, au apărut cutumele teritoriale. Legile și capitulariile erau o emanație firească a puterii centrale, exercitarea unui drept regalian, pe când dreptul cutumier este o operă colectivă, spontană, anonimă.

Pe de o parte dreptul scris personal devenise aproape impracticabil din cauza texturii etnice încălzită a societății, pe de altă parte legile erau continuu modificate pe cale de capitularii, care s'au înmulțit în așa număr încât nimeni nu mai știa care sunt în vigoare și în ce măsură; în sfârșit, nivelul cultural decăzuse atât de catastrofal în secolele XI și XII, încât știutorii de carte erau o excepție.

Din aceste motive, la care s'a adăugat devalorizarea puterii centrale, dreptul scris a căzut în desuetudine.

În fiecare regiune s'a format pe cale de practică, un drept comun nescris, izvorît din combinația, în proporții variabile, a diverselor izvoare de drept scrise; evident tonalitatea generală a dreptului cutumier regional era dată de rasa dominantă și de legea cea mai des aplicată. Firește dreptul cutumier s'a născut în momente deosebite după regiuni și variază dela o regiune la alta. Legea barbară din epoca secolelor V—VIII a provenit din codificarea vechilor cutume, care au fost astfel înălțate la rangul de lege, iar cutumele din epoca feudală sunt o formă de degenerescență a legii; legea a decăzut și a redevenit cutuma. Dreptul nescris nu este o creație a feudalității, nașterea cutumei a coincisat cu stabilirea instituțiilor feudale.

Cutuma (dreptul obicinuelnic) poate proveni din vechile obiceiuri păstrate pe cale de tradiții imemorabile, din vechile legi care, deși nu mai sunt oficial în vigoare, au rămas totuși întipărite în conștiința populară, sau, în sfârșit, din necesități actuale care prin repetarea lor cer aceeași soluție.

În epocile de liniște socială, sau când autoritatea puterii centrale este întregă și nezdruincată, regimul legilor scrise este în onoare, cutuma este consultată numai în lipsă de texte. În epocile când puterea guvernamentală slăbește, nici legile n'au autoritate; legile fiind lipsite de eficacitate și de sancțiuni, dreptul cutumier apare din nou ca un factor de stabilitate. În zilele noastre, când frenezia legislativă a Parlamentelor a măcinat autoritatea guvernamentală, când nestatornicia legilor celor mai fundamentale, modificate, remaniate, fără altă necesitate decât capriciul legiuitorului sau interesele unui grup, face imposibilă aplicarea lor concretă, când unele mode trecătoare sunt repede traduse în legi permanente, când unele idei superficiale, care sunt departe de a fi primite de toată lumea, devin obligatorii, s'a produs aceeași reacțiune ca în secolul al X-lea, a reînviat dreptul cutumier. Spre exemplu, consecința nenumăratelor modificări ale legii administrative din 1929 a fost că nici un agent administrativ chemat s'o aplice, nici un judecător chemat să tranșeze litigiile survenite, nu mai era în stare să știe precis ce dispoziții au rămas în vigoare și în ce măsură au rămas în vigoare. Atunci, în fiecare provincie se aplica un drept administrativ tradițional acceptat în mod tacit de toată lumea și care este adesea contrar legii scrise. Nimic mai elocvent decât dura-

bilitatea instituției numită în Ardeal «cerc notarial», creată prin legea ungară din 1886, care s'a dovedit utilă și care funcționează și astăzi, deși nu este prevăzută în nici un text de lege dela Unire până astăzi. În diverse domenii, în special cel industrial și comercial s'a produs același fenomen.

Cutuma devine un element de stabilitate într'o societate cu un regim juridic nestatornic; cutuma este o apărare contra exceselor puterii legislative care este condamnată să constate că legile votate nu mai sunt aplicate; cutuma mai este o reacțiune tradiționalistă și o apărare contra împrumuturilor necugetate luate din legislațiile străine.

Totuși cutuma prezintă serioase inconveniente.

Mai întâi întărește particularismul provincial, apoi variază după localitate și regiune, în sfârșit este ostilă progresului. Cutuma nu apare într'o societate civilizată decât atunci când instrumentul normal, legea, și-a pierdut prestigiul și eficacitatea.

* * *

În secolul al XIII-lea, gândirea medievală a formulat o teorie a dreptului public bine definită; mai mult, a creat o adevărată filozofie politică. Teologia, scolastica, istoria, dreptul roman de curând renăscut, sfânta scriptură și patristica, au colaborat la întocmirea unei sinteze a doctrinelor politice medievale. Toți cugeătorii medievali, clerici și laici au aceeași atitudine și pornesc dela premiza că orice știință umană izvorăște din revelația divină. Legiștii și canoniștii privesc toate lucrurile *sub specie aeternitatis*, nu *sub specie humanitatis* ca doctrinarii politici din antichitate.

Pentru omul medieval, primul principiu este unitatea în diversitatea lumii, unitate personificată prin Dumnezeu unic, anterior, necreat, superior Universului, iar rațiunea divină este legea Universului (*lex aeterna*), la care sunt supuse toate ființele trecute, actuale și viitoare și care conduce omenirea spre un țel.

Principiul medieval al unității (*omnis multitudo derivatur ab uno et ad unum reducitur*) cere ca umanitatea să fie constituită dintr'un singur popor însuflețit de același ideal, ascultând de o singură lege cu un singur guvern (*unicus principatus*). Această comunitate universală numită când *ecclesia universalis*, când *republica generis humani*, deși unică, apare sub două forme necesare

care corespund cu două ordine conjugate: ordinea spirituală și ordinea temporală, care amândouă emană dela un Decret etern al lui Dumnezeu.

Spiritul medieval neadmițând un dualism definitiv, a ierarhizat cele două forme (*ad unum reduci*). Teoria dominantă în prima parte a Evului mediu afirmă întâietatea puterii spirituale, adică a Bisericii: nu pot fi doi vicari ai lui Dumnezeu pe pământ. Biserica singură reprezintă umanitatea organizată în Cetatea lui Dumnezeu (civitas Dei).

Capul suprem al Bisericii (ecclesia universalis) este însuși Christos; cum însă domnia lui Christos este reprezentată pe pământ de șeful Bisericii, papa este singurul vicar al lui Christos și exercită în numele Lui puterea numită *Sacerdotium*. Puterea temporală este o necesitate prescrisă de Dumnezeu și este numită *Regnum*. Puterea laică a primit mandatul să administreze interesele temporale ale umanității, deci funcțiunile regale și imperiale sunt funcții eclesiastice, căci sunt sanctificate de puterea sacerdotală prin suveranul pontif. Dreptul laic (*leges*) trebuie să rămână în limitele fixate de dreptul spiritual (*canones*).

Deci afirmarea unității universului și a umanității, conduse de voința lui Dumnezeu, subordonarea puterii temporale celei spirituale, afirmarea primatului Bisericii și deci suprimarea statului și legilor sale, limitelor fixate de morala creștină exprimată în canoanele Bisericii.

În antichitate, Biserica era unul din elementele statului și era condusă de magistrați civili. Cetatea și religia nu erau subordonate una alteia; ele nu se puteau opune căci erau confundate. Pentru Romani cea mai înaltă noțiune era noțiunea de stat care absorbea toate activitățile, inclusiv cea religioasă.

Concepția medievală a dat întregii societăți pecetea indestructibilă a religiozității și a menținut vie ideea de Imperiu universal creștin. Domnia lui Carol cel Mare nu se poate explica fără a ține socoteală de această mistică, care a colorat domnia Carolingianului în colori atât de vii, încât au străbătut secolele, și încă astăzi Imperiul lui Carol cel Mare este sinonim cu Imperiul creștin universal.

Filozofia politică medievală este deci caracterizată printr'o omogenitate excesivă care prezintă un viu contrast cu diversitatea doctrinelor antice sau moderne. Dreptul divin al monarhului, înte-

meiat pe ideea că puterea temporală (regnum, Herrschaft) este o emanație a puterii divine, ridică pe monarh deasupra comunității pe care este chemat s'o conducă ¹⁾).

Apoteoză a suveranului creată în interesul poporului subînțelege o misiune divină; suveranitatea nu este numai un drept, ea este în primul rând o datorie și anume o datorie creștină.

Supusă timp de un secol tiraniei concepției atomiste a societății, gândirea politică modernă tinde a reveni la o concepție organică a societății politice, în care și-au reluat locul cuvenit colectivitățile intermediare care grupează oamenii după afinitățile lor naturale. Toate ideologiile politice contemporane (afară de neoliberalismul) au tendințe universale și pretind să integreze întreaga activitate umană în cadrele juridice ale organizației de stat. Marxismul, rasismul, fascismul tind a se realiza în state totalitare, întemeiate pe unitatea de gândire, de credință și de acțiune, pe care idealul creștin a realizat-o în evul mediu. Mistica este alta, tendința aceeași.

* * *

Experiența trecutului dovedește că organizațiile intermediare profesionale sau politice au caracterul unei necesități de neînlăturat și că tendința lor de a se organiza în ierarhii piramidale, întemeiate pe devotamentul personal este o lege naturală, izvorită la rândul ei din structura sufletului omenesc. Ca atare aceste organizații sunt legitime; nici un text, nici un calcul politic abstract nu le poate ignora sau înlătura; ele renasc și se perpetuează sub forme diverse.

Experiența istorică a mai dovedit că aceste organisme intermediare se constituie în mod spontan în afară de cadrele legii, apoi influențează puterile legale și în sfârșit se substituie lor, devenind instituțiuni legale. Având în vedere influența lor inevitabilă, ceea ce importă este ideologia, mistica care le conduce, nu organizarea lor. Aceste organisme sunt legitime oricâteori mistica lor este compatibilă cu dezvoltarea istorică tradițională a națiunii, când acțiunea lor nu tinde a sfârâma unitatea și conti-

¹⁾ Dante a exprimat cu tărie această idee în opera sa *Monarhia I*, cap. 6; « *aliquod unum quod non est pars* ».

nuitatea statului întemeiat pe ideea națională și când ajută la realizarea năzuințelor ce și le-a fixat colectivitatea națională și împlinirea misiunii ce destinul i-a hărăzit. În acest caz, legăturile de devotament personal care cimentează întreaga ierarhie pot deveni instrumente puternice de realizare. Legăturile de fidelitate personală care unesc vasalul cu seniorul sunt un fapt concret, natural, și un mijloc eficace de guvernământ. Numai o elită restrânsă este capabilă de devotament către o idee abstractă, o ființă ideală. Cei mulți, din virtutea tendințelor antropomorfe, întrupează idealul lor într'un om sau într'o instituție concretă. Nici o putere guvernamentală, sub orice formă s'ar prezenta, nu poate stăpâni singură o țară, nici acțiunea guvernamentală nu se poate manifesta fără instrumente de realizare. Cadrele administrative nu sunt suficiente, căci acțiunea lor este pur mecanică; trebuie concursul populației, asentimentul cel puțin pasiv al colectivităților, și această participare a lor nu se poate obține decât prin utilizarea organizațiilor de partide sau profesionale. Mistica jacobină a sfărâmat oglinda, acel *speculum mundi* în care se reflecta unitatea lumii; contemporanii adună cioburile și se străduiesc a reconstitui o nouă rânduială unitară. Această tendință către unitate este una din cele mai irezistibile și mai profunde ale spiritului uman, ea pare a fi o condiție necesară pentru rațiunea noastră. Gândirea politică contemporană, inspirată firește de alte idealuri decât cele medievale, își caută ca odinioară unitatea și universalitatea. Ciocnirea violentă între diverse formule, la care azistăm, constituie tragedia epocii noastre, cuprinsă de durerile facerii unei lumi noi.

JULIAN M. PETER

OBLIGAȚIUNEA OMULUI ACTUAL

Ou l'esprit humain est son propre
sauveur, ou l'humanité est perdue.

J. Guéhenno: Conversion à l'humain.

Sentimentul general că omul postbelic trăiește o criză interioară ce pune în discuție fundamentele vieții sale de până acum, chinul adeseori mărturisit, lipsa aceluși minimum de certitudine și securitate lăuntrică ce permit omului să scape de obsesia sa și să trăiască obiectiv, fuga de sine și îmbrățișarea unor formule de salvare mai mult sau mai puțin fanatice sunt semnele unei epoci pline de neliniște. A căuta, cu toată greutatea întreprinderii, pricinile acestei chinuitoare stări, a confrunta vechea ordine de viață cu formulele ce vor să pregătească o nouă epocă în istoria omului, a găsi, și la aceasta este categoric obligat, o ordine organizatoare a existenței, este datoria cea mai urgentă a omului de azi.

Gânditori, foarte diferiți altminteri, sunt de acord să proclame moartea unui tip de cultură, în formele căreia omenirea a trăit vreme de aproximativ cinci secole. Creștini și colectivști (comuniști, fasciști, hitleriști) denunță moartea culturii umaniste. Și unii și alții propun o altă ordine de viață, alte formule de existență. Înainte de a le analiza, să încercăm a căuta o definiție a omului acestei culturi, o definiție a umanismului. Dificultățile unei astfel de încercări nu-mi scapă și primejdia la care vagul unei formulări prea generale expune mi-este evidentă. Pentru nevoia unei lămuriri preliminare însă, aceasta este cu totul necesar. Încercările deja făcute ne vor ajuta.

Emanuel Leroux ¹⁾ reduce diferitele accepțiuni în care este întrebuințat termenul de umanism la două mai importante: « uneori el desemnează o mișcare istorică determinată, alteori un sistem de valori estetice, etice, pedagogice, filozofice, variabil după autori ». Menținând de asemenea o dublă accepțiune cuvântului, primesc fără rezervă prima definițiune (umanism = Renaștere), rămânând să insist asupra celei de-a doua cu totul neprecisă.

Intr'adevăr, numim umanism acea unică epocă de neopăgânism, de viață și tinerețe clocotitoare, de reacțiune împotriva vechii discipline etice și intelectuale cu care evul mediu încătușase pe om, de pasiune, de curiozitate și de ardoare, epocă ce a descoperit un nou om (cu ajutorul textelor greco-latine), o nouă lume (Cristof Columb), un nou univers (Copernicus). Este vorba de Renaștere și cuvântul învie înfinit mai puternic imaginea unei lumi pe care n'o poți închide în câteva linii.

Dar mai numim umanism, și numai această accepțiune ne va interesa, o atitudine spirituală, o concepțiune asupra omului, nu fără oarecare legătură istorică cu Renașterea, dar de sigur un lucru mult mai larg și deosebit.

Printr'un eroic efort, a cărui continuitate timp de câteva mii de ani constituie singura lui demnitate, în luptă cu groaza, cu mitologiile, cu universul și cu slăbiciunea lui însăși, omul și-a creat o formă aparte între înger și animal. Cea mai mare onoare a lui a fost să nu-și părăsească această formă pentru una din aceste posibilități, egal de triste și de inumane. Cât de greu i-a fost omului să trăiască cu egalitate la înălțimea sa, ne-o arată faptul că, atunci când cineva a realizat o astfel de viață, el a fost numit înțelept, « acea înțelepciune omenească despre care Bossuet nu vorbea decât spre a o condamna și care este singura noastră speranță, singura noastră religieune » ²⁾. Antichitatea greco-latină a realizat astfel de vieți și în orice caz a creat această formă generală a omului, forma elenică a vieții. Omul Renașterii și apoi omul timpurilor moderne au încercat să trăiască după această formă.

Să precizăm deci cele două accepțiuni ale termenului : 1) mișcare istorică, determinată în timp ; 2) concepție de viață, formă generală

¹⁾ Association Guillaume Budé. Congrès de Nîmes 1932. Actes du congrès — *Significations et problèmes de l'humanisme*, pag. 259.

²⁾ J. Guéhenno, *Caliban parle*, pag. 104.

de existență. Nefiind o doctrină dela care să te reclami neconținut, definițiile date umanismului ca formă de existență sunt multiple. Acum câțiva ani, sub auspiciile revistei « Foi et Vie », s'a întrepris o anchetă asupra umanismului. Au fost întrebate personalitățile cele mai deosebite și răspunsurile au fost publicate în volumul « Pour un humanisme nouveau ». Una dintre întrebări (a XIII-a) a fost: « cum să începem, în afara definițiilor deja date, idealul umanist ? ». Au răspuns la această întrebare personalități ca: H. Bremond, H. Boegner, Dietz, A. Ferrière, A. Loisy, J. Maritain, Denis de Rougemont etc., dar definițiile idealului umanist sunt așa de diferite că este cu neputință să fie reduse la una singură. Incercarea făcută de P. Arbousse-Bastide, inițiatorul anchetei, duce la o definiție prea largă ¹⁾, iar rezerva ultimă e periculoasă, fiindcă tocmai credința că esențialul, salvarea stă în om și nu în afara sa, caracterizează umanismul, în raport cu alte doctrine ale existenței.

În raportul lui Jean Thomas « Umanismul și timpurile moderne » prezentat congresului din Nîmes al Asociației « Guillaume Budé », și în care acesta rezumă comunicarea lui Ramon Fernandez, sunt determinate cu mult mai multă precizie ideile ce compun noțiunea de umanism, « fundamentele și caracterele » umanismului modern. Voi împrumuta acestui raport câteva caracterizări:

« Noțiunea de umanism a fost mult timp asociată cu ideile de cultură și înțelepciune antică ; umanismul nu mai poate fi menținut astăzi în cadrele sale istorice... ».

« Omul individual sau colectiv este izvorul tuturor valorilor ».

« Acest ideal (umanist) consistă a se refuza în mod ferm oricărei explicațiuni a omului transcendentă omului. E legitim a se vorbi aci de eroismul modestiei: modestie, fiindcă principiile directoare ale vieții morale sunt aduse la înălțimea și la natura omului; eroism, fiindcă, urmând acestui ideal, noi renunțăm la sprijinul și consolațiile, și deasemenea la certitudinile de care omenirea se desparte cu greu. Umanismul corespunde astfel maturității spiritului uman ».

¹⁾ « Pour un humanisme nouveau », pag. 293: « L'humanisme doit être l'idéal par lequel l'homme, d'une façon absolument désintéressée, s'efforce de tirer de lui l'essentiel, et tout l'essentiel, réserve faite de savoir si cet essentiel est encore dans l'homme, ou bien hors de l'homme ».

« Orice umanism presupune credința și permanența formelor mentale și fizice ale umanității ».

Cu un cuvânt, umanismul este credința în om, în posibilitățile sale de salvare, opus flagrant și creștinismului și comunismului. Pentru creștin și comunist salvarea e exterioară; pentru umanist, ea este imanentă. Creștinismul așteaptă salvarea prin credință și cu ajutorul lui Dumnezeu. Comunismul așteaptă salvarea dela o nouă divinitate, socială: proletariatul. Umanistul n'o așteaptă dela nimeni decât dela dânsul.

E o soartă de înalt tragism și de eroism aceea a omului umanist, singurul erou veritabil. Insetat de toate certitudinile mitologice pe care și-a îmbarcat existența, prevenit împotriva tuturor legendelor și consolărilor pe care slăbiciunea omenească și le-a construit, având conștiința limitării sale, mândria modestă și resignarea lucidă a acestei condițiuni, lipsit de fanatism și exaltare, dar și de scepticism pustiitor, omul umanist acceptă viața, așa cum îi este dată, și purcede cu curaj și obstinațiune la organizarea ei. Intr'o vreme în care formule ispititoare îl invită să-și iasă din sine și să se abandoneze unor credințe care fac din viață un mijloc de realizare a unui ideal suprauman sau infrauman, el rezistă în a-și considera viața ca scop, având, cum spunea Kant despre artă, o finalitate în ea însăși, în armonie însă cu idealul moral și social.

Umanismul, ca și creștinismul, este universalist. Dar pe când creștinismul își întemeiază universalismul său, în mod indirect, pe credința că suntem fiii aceluiași Dumnezeu și deci frați, un universalism irealizabil atâta vreme cât oamenii vor continua să se închine și altor zei, să aibă și alte credințe; pe când universalismul comunist este un universalism obligatoriu, fatal, ca o urmare ineluctabilă a legilor materialismului istoric, universalism care, în cazul ipotetic al realizării, nu poate avea adeziunea omului și care nu-l angajează decât prin ceea ce este material și comun într'însul, — umanismul își fundamentează universalismul său pe conștiința comunității umane (« Une âme vaut une autre âme »), a unui scop și destin comun.

« Homo sum et nil humani a me alienum puto » al lui Terențiu nu trebuie să simbolizeze atât curiozitate și interes pentru tot ceea ce e în legătură cu omul, curiozitate care ar duce la un fel de enciclopedism fără adâncime, ci mai cu seamă conștiința că înainte de

a fi orice, omul este om (homo sum), având o soartă comună cu toți oamenii. Conștiința aceasta nu poate însă fi efectivă și idealul umanist realizat decât prin iubire; prin iubirea tuturor oamenilor, prin sentimentul confraternității umane. (În primele secole după Christos, latinescul humanitas, cu un cuprins foarte variat, cuprinde și grecescul filantropia.)

Umanismul crede în rațiune, pe care o consideră ca pe singurul mijloc capabil să creeze puțința unei înțelegeri generale. Împotriva tuturor religiilor, artelor, sistemelor morale care într'o oarecare măsură, deși din ce în ce mai puțin, din pricina interdependenței, despart, rațiunea creează un limbaj de înțelegere universal, care unește. Firește, atacurile bergsonismului și pragmatismului, ale filozofiei lui Nietzsche etc., au micșorat încrederea în regalitatea acestei « facultăți » (ca să întrebuițez termenul psihologiei mai vechi). Să se observe însă că neputința și lipsurile rațiunii au fost dovedite tot prin metodele ei, tot pe cale rațională. Creștinismul, este adevărat, se servește și el de rațiune. Poate că nu există epocă ce să fi folosit cu mai multă abilitate raționamentul decât scolastica. Filozofia, astăzi atât de cercetată, a Sf. Thoma d'Aquino este un monument al raționalismului scolastic și umanismul, ca mișcare istorică, s'a manifestat la început, pe la finele secolului XV, ca o reacțiune împotriva teologiei scolastic-raționaliste, prin cultivarea științelor ce aveau ca scop cunoașterea și perfecționarea omului (de aci numele de umanism)¹⁾. Biserica română, mai ales, a utilizat totdeauna cu predilecție rațiunea. Creștinismul însă face din rațiune un mijloc pentru dovedirea unor adevăruri revelate și inatacabile, o pune în slujba teologiei (ancilla theologiae) încătușându-i libertatea și inițiativa. Pentru comunist ea nu contează de îndată ce primatul economicului, credința în umanism, o reduce la o simplă funcție de înregistrare. Pentru determinist ea constituie însă singura posibilitate de înțelegere universală. « Bacon dirait que cet intellect est une idole. J'y consens, mais je n'en ai pas trouvé de meilleure »²⁾.

Umanismul este în același timp personalist. El socoate că idealul omului este a-și fi transformat haosul interior într'o echili-

¹⁾ Fr. Funck Brentano, *La Renaissance*, pag. 78.

²⁾ P. Valéry, *Variété*, pag. 23.

brată unitate organică, după o normă care să respecte structura lui individuală dar și idealul moral și social. El tinde să facă din fiecare om o persoană, adică o realitate organică, individuală, calitativă, cu cauzalitate internă și finalitate proprie, având o valoare în sine, cu neputință de înlocuit ¹⁾). Prin aceasta își însușește pe deplin vorbele lui Goethe: personalitatea este bunul suprem. Ea este rațiunea existenței sale.

Față de doctrinele de viață cărora în mod firesc li se opune (comunism și creștinism), umanismul este singura doctrină într'adevăr personalistă.

Comunismul este o civilizațiune materială, cantitativă, o civilizație pe care idealul umanist n'o poate decât turbura. Credința în materialismul istoric, care face din viața individuală sau istorică epifenomene ale jocului orb al legilor economice, înlătură cu totul ideea de persoană, așa cum s'a definit mai sus. Aceste legi « economice sau sociale sunt totdeauna juste în măsura în care noi abdicăm dela rolul nostru de oameni responsabili și creatori. Rigoarea lor măsoară exact degenerescența noastră » ²⁾). « Primatul economiei presupune o antropologie particulară, care consideră omul în ceea ce are mai animal, mai orbește supus naturii și-i presupune în același timp un ideal standard, abstract, depersonalizat și groaznic de monoton » ³⁾). Același Denis de Rougemont, care din lagărul creștin face aceste juste critici comunismului, pe care însă, ca mulți dintre gânditorii creștini, îl consideră, după părerea mea în chipul cel mai eronat, ca ultimă fază a unui umanism vidat de posibilitățile sale de creație, înlătură și ideea că doctrina comunistă ar fi o doctrină revoluționară. De îndată ce, după logica determinismului, legile economice determină viața materială și sufletească indiferent de om, intervenția acestuia este inutilă, destinul său hotărât, rolul său revoluționar exclus. Comunismul, prin urmare, este o doctrină antipersonalistă și antirevoluționară.

În doctrina creștină, ideea de persoană este o idee activă, dar persoana nu ajunge la limitele înfloririi sale, ale desăvârșirii în marginile posibilităților sale, al realizării acelu summum pe care

¹⁾ Calitățile persoanei sunt luate din C. Rădulescu-Motru: « Personalismul energetic », pag. 110, după W. Stern: « Person und Sache ».

²⁾ Denis de Rougemont, *Politique de la personne*, pag. 43.

³⁾ *Ibidem*, pag. 73.

orice faptură umană îl include și către care tinde, decât pe alt plan decât cel uman și niciodată numai cu puterile sale. Creștinul este, firește, o ființă individuală, calitativă, unică deci, cu responsabilitate și destin personal, dar lumea lui nu este aceasta, împărăția lui nu este din această lume. El este sublim prin spiritul de detașare de tot ce e lumesc, prin renunțarea la viață, prin creditul pe care-l face unor realități transcendente și a căror valabilitate este atât de puțin evidentă pentru rațiunea omului obișnuit, dar, adaug, el nu este cetățean al acestei lumi. A renunța la o lume reală și care te ține prin mii de fire, a o considera drept provizorie trecere, a o confunda aproape cu păcatul, a privi iluminat și a crede cu exaltare într'o lume care funcționează după norme și într'un chip cu totul opus acesteia, este o aventură puțin comună, o aventură excepțională, ce nu poate fi trăită până la ultimile concluzii ale doctrinei decât de câțiva. Covârșit de conștiința păcătoșeniei sale fatale, umilit și diminuat de conștiința neputinței, chinuit până la obsesie de ideea salvării, a unei salvări aproape inaccesibile, căci ea înseamnă a ridica pe om la atributele dumnezeirii — mântuirea este îndumnezeire (Théosis) ¹⁾ — omul creștin trăiește, dacă într'adevăr trăiește, o aventură extremă, ce poate fi sublimă prin exaltare, dar care-l scoate din limitele normale ale condițiunii sale și-l sacrifică unei alte lumi. Și dacă, măcar la capătul unei existențe de refuz al vieții pământene și a cultivării acestui ideal transcendent, ar veni ca o justă mângâiere a sufletului atât de însetat de liniște, mântuirea. Dar nu. Credința și faptele bune ale cuiva nu sunt suficiente pentru aceasta, fără intervenția acelei grații divine, fără pogorîrea harului dumnezeesc, care însă, din punct de vedere omenesc, singurul punct de vedere din care noi putem aprecia, funcționează arbitrar (gratia gratis data).

Dar greutatea cea mare a îmbrățișării unei astfel de doctrine nu stă nici în piedicile interne, pe care la orice încercare de cuprindere le opune rațiunii, nici în arduitatea aventurii, căci doar evul mediu a mânuit argumentul cu cea mai abilă ascuțime și totuși doctrina a fost atâta vreme vie. Omul modern nu acceptă doctrina, nu din pricina antinomiilor pe care dogma le închide, a minunilor și, mai ales, a faptului învierii, ci din pricina lipsei, de vreo câteva

¹⁾ Bulgakoff: *Ortodoxia*, pag. 135.

secole încoace, a acelei temperaturi înalte de fervoare mistică la care miracolul germinează și pare normal. A fost o vreme când cultura se cufunda în creștinism, când ea nu trăia decât în limitele religiei, mai precis ale teologiei. Această vreme a încetat o dată cu Renașterea. De atunci încolo, cultura funcționează pe alte fundamente. Ea și-a alcătuit un teritoriu autonom. Firește, multe valori creștine au devărsat în această cultură modernă, precum creștinismul purta în valurile ce se răspândiseră în primele secole după Christos atâtea valori ale antichității iudaice și greco-latine. Dar această cultură nu mai este esențial o cultură creștină. Miracolul creștin a fost unic în istorie. El și-a vidat mirajul și vraja lui s'a stins.

Persoana creștină, omul creștin care trăiește trăgând ultimele concluzii ale credinței sale este extrem de rar. El este firește o realitate turburătoare, impresionantă. Dar întorcând spatele acestei vieți, urînd-o chiar și urîndu-se în măsura în care se simte om ¹⁾, el pleacă din lumea noastră, îndreptându-se către o alta, despre care tot ce putem spune este că nu știm și nu vom ști niciodată nimic. Incercările, cu multă strălucire, talent și frumusețe à ținutei, făcută mai ales în apus pentru recreștinarea culturii (Jacques Maritain, H. Massis, P. Claudel, Berdiaeff, etc.) sunt impresionante, dar vane. Frumoasa atitudine a lui Iulian Apostatul n'a împiedicat moartea zeilor antici.

Și astfel pe căi cu totul deosebite, comunism și creștinism ajung la același rezultat. Unul, reducând pe om la o unitate materială sau, după cum pretind unii dintre ideologii comuniști francezi (Paul Nizan, André Gide), și nu știu cât de ortodox e acesta, acordând deocamdată toată atenția salvării materiale a omului, urmând ca numai după aceasta să se îngrijească de problemele spirituale ale lui — ca și cum s'ar putea practica o asemenea sciziune între viața morală și materială și ca și cum un ideal de transformare a omului ar putea realiza ceva ce n'a fost dela început propus ca țintă a visului său revoluționar — înlătură ideea de persoană sau amână această problemă pentru un viitor vag.

¹⁾ Luca XIV, 26: Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et liberos, et fratres, et sorores, *atque adeo suam ipsius animam*, non potest meus esse discipulus.

Celălalt, creștinismul, fixând omului o țintă transcendentă, făcându-l să trăiască, de pe pământ chiar, în imperiul altei lumi, îl smulge vieții și-l destină altei existențe. Creștinismul desființează omul prin supra-elevațiune, comunismul prin abrutizare.

Opus în mod categoric acestora, umanismul, universalist, raționalist și personalist, este credința în om, în propriile sale forțe de salvare, sau, spre a înlătura acest termen ce prejudecă asupra rostului său, de realizare.

La aceasta, majoritatea ideologilor creștini opun că principiul salvării omului trebuie să fie supra-uman, că omul nu poate depăși omul decât tinzând către un ideal plasat în afară și deasupra sa (obiectiv și transcendent)¹⁾, un ideal care să-l depășească. Omul nu se poate salva singur; trebuie ca din afară un braț să se întindă pentru aceasta. El nu poate, și imaginea aceasta o găsec adeseori, să iasă din puț, trăgându-se singur de păr²⁾. Idealul pe care omul și l-ar propune, modelul către care ar tinde, n'ar fi decât relativ, sortit dela naștere chiar degradării³⁾. Omul nu se poate menține bizuindu-se numai pe uman⁴⁾.

Înainte de a răspunde acestor obiecțiuni, să se observe ce diferență adâncă există între idealul humanist și cel creștin. Aceasta face cu neputință compromisul încercat al unui humanism creștin. Ar fi o construcție hibridă, o contradicție în termeni, ce n'ar putea ființa fără trădare. Corectitudinea gândirii se opune la aceasta și e bine că, și dintr'o parte și dintr'alta, s'au făcut totuși precizări asupra incompatibilității unor puncte de vedere atât de deosebite. (Vezi Guéhenno în « Caliban parle », capitolul « Les faux sauveurs »; Ramon Fernandez în Congrès de Nîmes: « toutes les tentatives passées ou à venir, qui ont ou peuvent avoir pour but de concilier humanisme et christianisme, n'ont ou n'auront aucune chance d'aboutir ». Pe de altă parte, Denis de Rougemont în « Politique de la personne »: « l'humanisme c'est le péché même, si l'on peut définir « le péché » par la volonté, naturelle à l'homme, d'agir pour soi, et non pour Dieu » (p. 127). Dar mai

¹⁾ Jacques Maritain, *Théonas*, pag. 25.

²⁾ Denis de Rougemont, *Politique de la personne*, pag. 25.

³⁾ *Ibidem*, pag. 23—24.

⁴⁾ N. Berdiaeff, *Un nouveau moyen-âge*, pag. 34.

vechi decât toți aceștia, apologetul Tertullian : « Quid simile philosophus et Christianus? Graeciae discipulus et coeli? ».

Omul nu se poate salva singur? El nu poate să iasă din puț, ca să reiau imaginea, trăgându-se singur de păr? Dar tocmai aici stă neînțelegerea dintre concepția creștină și cea umanistă, asupra omului natural. Dacă umanismul crede că nu este nevoie să se recurgă la ajutorul transcendent, este că privește cu alți ochi condiția omului. Acesta nu este nici bun și fericit prin liberul exercițiu al instinctelor sale, după cum susținea Rousseau, dar nici păcătoșit, diminuat moralicește prin conștiința nu știu cărui păcat originar. El nu întinde mâna spre ajutorul transcendent, fiindcă nu este convins că se află, prin faptul existenței chiar, într'o prăpastie cu atât mai adâncă cu cât salvarea trebuie să fie, apoi, mai necesară. Pe de altă parte știe dintr'o milenară și tristă experiență că certitudinea astfel găsită e iluzorie. Omul umanist are conștiința limitării sale, a fatalei incapacități de a depăși condiția sa. El a trăit momentul tragic când desnădejdea acestei limitări îi impunea sinuciderea sau îmbrățișarea unei credințe. Și într'un caz și într'altul ar fi demisionat dela viață, dela viața sa. El consimte totuși să trăiască, acceptă această existență, fiindcă pentru el o alta nu poate exista. Consimțământul acesta, resignarea aceasta lucidă, acceptarea condițiunii sale, sacrificiul dureros, de sigur, dar eroic al visurilor cu neputință de îndeplinit, curajul de a primi o astfel de existență și de a se realiza într'însa constituie frumusețea și demnitatea lui. Pot adăoga : puterea lui. Căci numai cine a fost slab și chinuit de întrebarea destinului său, numai acela poate, dacă nu a căzut, să-i fie stăpân. Este paradoxal, dar nu mai puțin adevărat, că puterea lui o constituie tocmai curajul de a-și accepta condițiunea, conștiința slăbiciunii sale. În limitele acestei condițiuni va căuta el să-și creeze o existență la înălțimea sa. Nici înger, nici bestie, ci om. Om, adică persoană ce-și modelează existența după un ideal general uman și și-o armonizează cu a semenilor săi, supuși aceluiași eroic destin. Viața sa nu mai este materialul pe care diferite idealuri, mai mult sau mai puțin mitologice, îl prelucrează în scopul lor, ci năzuința ce pornește din adâncul său de a schimba haosul în operă de artă. Căci la crearea acestui « rapid miracol » care este viața omului umanist, vor prezida aceleași legi ca la construirea unui poem... « Homo sum » este

strigătul de confraternitate universală a omului umanist. Sunt adică, înainte de orice, om și frate, prin condamnarea la același dureros destin al limitării, cu toți oamenii. Dar sunt în același timp frate cu ei, prin eforturile eroice, pe care de mii de ani le fac, spre a nu intra în zoologie sau în paradis. Sunt frate cu ei prin bucuria transformării durerii în frumusețe, a vieții în operă de artă.

Fără îndoială că idealul acesta este greu de realizat și ținta propusă nu fascinează pe omul de sută. Fără să fie, teoretic, un ideal aristocratic, cum a fost deseori acuzat, el este de fapt, pentru o bună bucată de vreme, prin greutatea înfăptuirii lui. Dar tocmai aceasta hrănește imboldul nobil al năzuinței și-i garantează demnitatea. Nu devii om în înțelesul umanist al cuvântului, înscriindu-te în nu știi ce trupe de asalt, luând fericit cadenta unei vieți gregare sau executând vre-o formalitate rituală fără semnificație, ci trăind dureroasa criză și biruind-o. Biruința aceasta asupra destinului, consimțământul acesta al vieții, năzuința de a-i da un înalt rost uman sunt condițiile realizării umanismului. Suntem frați, fiindcă am trăit aceeași durere, am făcut același sacrificiu al adevărurilor mitologice, am primit aceeași condițiune și i-am dat același scop. Firește, idealurile dogmatice creștin și comunist sunt mai precise și întrebarea pusă mai sus asupra modelului general uman care să organizeze viața omului umanist și să aibă în același timp toată rezistența împotriva degradării revine stăruitor. Trebuie să recunoaștem că autoritatea, puterea imperativă este nulă în umanism, dar savant organizată în creștinism și comunism. Aceste două doctrine au la dispoziția lor două biserici, care monopolizând omul îi ordonează și gândurile și gesturile. Credinciosul acestor doctrine — comunismul nu-i decât un grandios și oribil act religios — duce o viață cultică ordonată din afară până în cele mai mici amănunte. Rigoarea organizației lor este și explicația « succesului » lor. Turburat de spiritul său sau plictisit de disponibilitatea lui, omul obișnuit va fi totdeauna fericit să facă sacrificiul unei libertăți de pericolul căreia se teme, în favoarea unei discipline ce-l supune și întrebuințează. Deliciul ascultării și siguranța strămtă a fanatismului sunt o răsplată importantă a neînsemnatului sacrificiu consimțit. Omul mediocru este sigur și mulțumit când simte bucuria de a se ști încadrat împreună cu semenii lui într'o

cât mai riguroasă ordine exterioară. Dimpotrivă, se neliniștește adânc, când această ordine se deranjează, ca și cum ar presimți panica ce l-ar cuprinde, dacă ar fi nevoit să trăiască cu sine.

Idealul umanist este o formulă de viață personală în cadrul general uman. El nu are profeți, nici instituții organizate, nu e agresiv și propagandist, nu se transformă în sistem politic sau social, nu este legat de viața nici unui regim (ecuația: umanism = burghezie e o pură prostie) și mai ales nu promite nici o fericire terestră sau postumă.

Umanismul este o atitudine lucidă și curajoasă în fața existenței, iar idealul său forma cea mai frumoasă de om, către care fiecare își îndreaptă năzuințele în chip propriu. Va fi de aceea imposibil să se determine cu strictețe planul de viață al omului umanist. Acest cadru este cu atât mai larg, cu cât e mai general, cu atât mai puțin fix, cu cât e mai capabil de a conține noi cuprinsuri. Prin alcătuirea unei table de valori morale, de virtuți, antichitatea realizase o formă generală a omului. Creștinismul, de asemenea. Prin forța lucrurilor, astăzi când independența forțelor spirituale, politice, economice, etc. creează un sistem mondial ce aranjează orice ființă umană, când rapiditatea mijloacelor de comunicație lărgeste atât de mult orizontul și creează un interes atât de larg, când mai mult ca totdeauna se trăiește sentimentul, încercat și în Renaștere, că lumea este mică (*Il mondo è poco*), va fi posibilă, va fi naturală crearea unei forme generale de existență, a unui model general uman.

De altminteri, nu este vorba să se aleagă între idealuri mai dogmatice, cu o putere imperativă mai mare. Omul de astăzi nu poate, fără să renunțe la sine, să aleagă altă cale decât a idealului umanist. Din dilema lui Guéhenno nu se poate ieși; sau spiritul uman este propriul său salvator, sau umanitatea este pierdută.

Impotriva acestui umanism, care încearcă să creeze pe singurul om demn de acest nume, se dau astăzi atacuri înverșunate. Valurile de fanatism totalitar, rasist, acțiunea comunistă, critica adeseori strălucită dar nefundată a ideologilor creștini, vor să-i împiedice realizarea, pe care o socotim unica salvare. Niciodată nu s'a vorbit mai mult și din mai multe părți împotriva omului. Cele mai multe critici își alimentează însă argumentele dintr'o confuzie ce trebuie înlăturată. Ele consideră cultura celor cinci

secole ce s'au scurs dela Renaștere până azi ca o cultură umanistă și, dovedind falimentul acestei culturi, proclamă moartea umanismului. Secolul al XIX-lea mai ales (« le stupide XIXe siècle ») oferă ținta preferată a atacurilor. Fără să insist asupra acestei generalizări ușuratece, care închide cinci secole cu aspect foarte diferit într'o singură formulă — aș vroi să știu cum este privită mișcarea romantică de întoarcere la natură și la evul mediu — atrag atențiunea asupra unei metode de discuție, întrebuințată adesea de anumiți gânditori.

A boteza abuziv această cultură drept cultură umanistă, a-i găsi deficiențele și a-i arăta neputința, a părăsi planul istoric din care ai scos aceste concluzii și a le transporta pe planul teoretic, proclamând acolo lipsa de rezistență a idealului umanist, este a comite o dublă incorectitudine. Mai întâi, fiindcă nu poți caracteriza forțat o epocă atât de diversă cu un vocabul ce nu i se potrivește decât în parte și, apoi, fiindcă nu poți confunda planurile de discuție, transportând concluziunile scoase din planul concret, istoric, în planul teoretic.

Majoritatea gânditorilor ¹⁾ care proclamă moartea idealului umanist găsesc că pricinile acestei crize fatale ar fi următoarele:

Prin lipsa unui principiu ordonator al existenței, al unui ideal care să coordoneze organic viața individuală cu viața socială și cea cosmică, a unei ținte supra-individuale către care să tindă, omul și-a întors privirile asupra-și și a căutat înăuntrul său norma directoare a vieții. Dezertând însă dela rolul său spiritual, el nu a putut găsi în sine decât ceea ce este material și uniform în existență. Demisionând dela rostul său, el pierdea calitatea sa organică, culoarea sa, unicitatea sa. Elementul material al existenței este uniform și comun tuturor oamenilor. Prin fundamentarea vieții pe acest element, omul încetează de a mai fi o persoană, devine o realitate cantitativă, un individ - număr, un individ - monetă. Individualismul modern n'ar fi decât consecința ruperii omului din realitatea socială și cosmică, căreia aparținuse și cu care comunia până la Renaștere, și considerarea lui ca o realitate aparte. Acest individualism a dus la omul schematic și abstract

¹⁾ Vezi mai ales N. Berdiaeff, *Un nouveau moyen-âge* și R. Guénon, *La crise du monde moderne*.

al Revoluției franceze. « Drepturile omului » consfințesc dreptul de existență al unui individ obsedat de sine, egoist și mic, lipsit de elan și eroism. Ele trebuiau, în mod natural, să ducă la burghezul secolului al XIX-lea, prudent, confortabil, meschin. Individualismul, reducând omul la ceea ce este material și uniform în existență, a creat și ideea egalității între oameni, a unei egalități între indivizi care, neputând privi la un cer comun, sunt siliți să comunice pe baza unor instincte comune. Consecințele cele mai directe ale acestui individualism sunt materialismul și comunismul. Lipsit de un ideal spiritual, omul modern a acordat materiei autonomia și a făcut să depindă viața individuală și istorică de legile ei. Așa s'a născut materialismul istoric ce stă la baza doctrinei comuniste. Printr'un proces ce pare paradoxal, individualismul a trebuit să sfârșească în colectivism. Lipsit de conștiința destinului său personal, a unicității sale, omul modern, neputând suporta solitudinea, s'a abandonat vieții colective, devenind mai mult ca oricând animal social. Cât de mare este disperarea aceasta a solitudinii, nevoia de a fugi de sine și de plictiseala golului sufletesc, o măsoară excesul de viață exterioară. Omul de azi nu se mai poate suporta singur. La orice încercare de a intra în sine, îl așteaptă acolo disperarea. Spre a scăpa, el este nevoit să se evite, să se piardă. Așa se explică anumite forme de gigantism social (America, Rusia Sovietică), agitația exterioară și sterilă, eroismul pueril al recordurilor (matchuri, raiduri, etc.), goana după senzațional și inedit, originalitatea de suprafață, muzica și dansul primitiv. La aceasta se adaugă rolul nefast al mașinii, tehnicizarea omului, reducerea valorii sale la randamentul său utilitar.

Cam acestea sunt, pe scurt, criticile aduse epocii noastre, și ele sunt cu totul întemeiate. Dar de aici până la a proclama moartea idealului umanist e o mare distanță. Dacă omul modern trăiește o criză periculoasă, ale cărei pricini sunt cele schițate mai sus, este tocmai fiindcă a dezertat dela cultul personalității, a cărei realizare este, în idealul umanist, supremul scop. Criza aceasta este reală și decăderea omului modern învederată, în măsura în care acesta s'a îndepărtat de umanism.

Idealul umanist rămâne de aceea un ideal al viitorului. « L'homme n'est qu'un roseau, le plus faible de la nature; mais c'est un roseau pensant », zicea Pascal. Intr'adevăr, oricât de

slab, oricât de amenințat, oricât de degradat uneori, omul nu va înceta niciodată să cultive dorința de-a fi « om ». Se va lăsa posedat de sfinți, de eroi sau de monștri, va servi drept piedestal al unor glorii trecătoare, dar, după ce beția va fi trecut, se va retrage în sine cu părerea de rău a trădării și va relua munca, de mii de ani începută, întreruptă și iar începută, a construirii sale. Va învăța să prețuiască inteligența, curajul și iubirea. Pot adăoga : răbdarea. Răbdarea de a te sili zilnic să fii cât mai om, puterea de a te menține la înălțimea ta. Intr'un cuvânt, va privi ca pe cea mai aleasă virtute a sa o calitate simplă și adâncă, singura care-l « sfințește » : omenia.

Oedip, întrebat de fiii săi care le poate fi rostul vieții, răspunde :

« El este înaintea voastră, oricare ar fi el. Imi închipuesc, cu mult mai târziu, pământul acoperit de o umanitate descătușată, care va privi civilizația noastră de astăzi cu același ochiu cu care noi privim starea oamenilor la începutul trudnicului lor progres. Dacă eu am învins Sfinxul, n'am făcut-o ca voi să vă odihniți . . . Eu am înțeles, am fost singurul care am înțeles, că singurul cuvânt de trecere pentru a nu fi devorat de Sfinx este « Omul ». Fără îndoială, trebuia puțin curaj pentru a spune cuvântul. Dar îl aveam gata, înainte de a fi auzit enigma ; și puterea mea era că nu admiteam nici un alt răspuns, oricare ar fi putut fi întrebarea. Căci să știți, copiii mei, că fiecare din noi, în tinerețe, întâlnește la începutul vieții sale un monstru care ne pune în față o astfel de enigmă, că ne-ar putea împiedeca să înaintăm. Ei bine, copiii mei, dacă fiecăruia dintre voi sfinxul acesta particular i-ar pune o întrebare diferită, fiți convinși că la fiecare dintre aceste întrebări răspunsul rămâne același ; da, nu există decât un singur și același răspuns la aceste întrebări atât de diferite și acest răspuns unic este : Omul . . . »¹⁾.

¹⁾ A. Gide: *Oedipe*, pag. 79—80.

Pentru cine s'ar mira că am citat un autor care, prin exemplul conversiunii sale la comunism, ar pleda tocmai împotriva idealului umanist, trimet la confesiunea sa din « Pages de Journal » (N.R.F.) și la volumașul « André Gide et son temps » (Gallimard) în care se reproduce discuția asupra « cazului Gide » făcută la asociația « Union pour la vérité » în Ianuarie 1935. Se va vedea acolo cât de puțin comunist este comunismul lui Gide.

Ca de atâtea ori în cursul milenarei noastre existențe, Sfinxul se ridică iarăși amenințător. El îmbracă diferite forme, dar sub toate aceste înfățișări ținta lui este aceeași; să devoreze pe vechiul și îndărătnicul său potrivnic.

În fața lui, a primejdiei cu care amenință, datoria cea mai urgentă a intelectualului de azi este să rostească din nou vechiul cuvânt de trecere și de salvare și să facă dintr'însul ținta unei lupte înalte și nobile.

G. GUȚU

CONTROVERSĂ ASUPRA IDEILOR LUI PLATON

Există un Platon pe care l-am putea numi « popular ». Există în conștiința multora din cei care au frunzărit cărți de popularizare a filosofiei o imagine vagă, nebuloasă, dar tenace despre întemeietorul Academiei ateniene, imagine asociată cu un sentiment de mister, cu venerația pentru un erou al gândirii, cu nelămurita admirație pentru cel închipuit ca plutind în lumea eterică a Ideilor imateriale. Nici unul din acești « platonicieni » care cunosc foarte imperfect obiectul cultului lor lăuntric nu ne-ar putea spune cu oarecare precizie ce trebuie să înțelegem prin lumea Ideilor lui Platon. Dar nici unul dintre ei nu ar îndrăzni să se îndoiască de măreția unei cugetări pe care o întrevăd cu toții înălțată deasupra tuturor micimilor trecătoare din care e făcută viața pământească.

Filosofii au unit totdeauna îndrăzneala imaginației constructive cu spiritul critic, nemilos și stăruitor. Dela Aristotel, care nu era dispus să accepte ca un adevăr demonstrat acea dedublare a lumii vizibile prin lumea invizibilă a prototipurilor nemuritoare și până la exegeza de astăzi a platonistilor atenți la exactitatea interpretării textelor, reflecțiunea filosofică și-a propus totdeauna să pătrundă mai adânc în semnificația, nu totdeauna evidentă, a Ideilor eterne și universale. Și rezultatul cercetărilor multiple și asidue este una din cele mai tipice controverse, din cele multe care fac « măreția și mizeria » filosofiei, ca să întrebuițăm, cu altă aplicare, expresia lui Pascal.

Marea majoritate a cercetătorilor platonisti văd în teoria Ideilor rămasă dela Platon ceea ce au văzut și secolele dispărute :

credința filosofului că există o lume a esențelor pure, inteligibile, inaccesibile simțurilor omenești. Dar glasurile discordante nu lipsesc. Paul Natorp, filosoful neo-kantian, și Constantin Ritter, învățatul platonist, și-au îngăduit, pe baza interpretării textelor, să găsească în Ideile lui Platon nu realități transcendente, nu o doctrină cu înțeles ontologic, ci forme ale cugetării omenești, « categorii » ale intelectului nostru, concepte generale care grupează existențe individuale descoperite în lumea sensibilă ¹⁾.

Constantin Ritter precizează ceea ce s'ar putea numi « impietatea » sa față de vechea și tradiționala concepție despre Ideile platonice prin comparații care ar părea ciudate dacă n'ar veni dela unul din cei mai buni cunoscători ai operei lui Platon. În concepția rasistă a unui H.-S. Chamberlain — ne amintește C. Ritter — individul este prezentat ca aparținând unei anumite rase, care îi imprimă anumite caractere fizice și psihice. El există deci nu numai ca individ izolat, ci și ca parte dintr'un întreg, ca exponent al unor caractere generale de rasă. Nici o deosebire nu vede Constantin Ritter între această subordonare logică a omului individual unor noțiuni supraordonate care îi determină caracterele general — și « participarea » lucrurilor la Idei în teoria plonică.

« Și nimic altceva nu este, aceasta e părerea mea, Ideea plonică, decât fundamentul obiectiv al unul concept » ²⁾. Ideea de egalitate — de exemplu — n'ar fi, la Platon, decât fundamentul obiectiv al noțiunii de egalitate, extrasă, prin abstracțiune, din raporturile reale, sensibile, de egalitate.

Opiniile unui P. Natorp sau ale unui C. Ritter rămân totuși izolate în mulțimea interpretărilor care se realizează la vechiul fel de a înțelege Ideile lui Platon. Convingerea că doctrina Ideilor nu este o doctrină metafizică, ci o teorie despre « categorii » sau despre noțiuni, că nu trebuie să căutăm realitatea Ideii în altă parte decât în lumea sensibilă, nu e împărtășită de comentatori mai noi ai lui Platon ³⁾.

¹⁾ Paul Natorp, *Platos Ideenlehre*, ed. a II-a, Leipzig 1921; Constantin Ritter, *Platon, sein Leben, seine Schriften, seine Lehre*, 2 vol., München 1910 și 1923.

²⁾ Constantin Ritter, *op. cit.*, vol. I, p. 582.

³⁾ Vezi, de ex., Perceval Frutiger, *Les Mythes de Platon*, Paris 1930, p. 120, notă.

Totuși faptul că această « opinie separată » a fost cu puțință ni se pare semnificativ. Căci asemenea opinii discordante n'ar fi fost posibile dacă teoria Ideilor ar fi fost prezentată de Platon într'o expunere strictă, sistematică, din care să lipsească imixtiunea deconcertantă a mitului, așa de frecventă în dialoguri ca *Symposion* sau *Phaidros*. Dacă am putea deosebi cu precizie în Platon ceea ce este prezentat ca adevăr de ceea ce este numai simbol sau ficțiune poetică, asemenea discuții ar fi încetat de mult. Dar ceea ce este în Platon mitic și poetic lasă adesea deschise întrebări privitoare la problemele fundamentale ale filosofiei lui.

Cu toată rezerva prudentă la care ne obligă dificultatea problemei, ne permitem aci o interpretare a Ideilor lui Platon, pentru care ne vom putea sprijini pe unele afirmații fugitive ale lui Robert von Pöhlmann și Auguste Diès.

În discuția care ne interesează trebuie să optăm mai întâi pentru una din cele două opinii contradictorii rezumate mai sus. Sunt Ideile platonice numai realități *logice*, « categorii » care cuprind într'o noțiune generală realități împrumutate dela lumea sensibilă, sau sunt aceste Idei realități *ontologice*, existențe transcendente, supra-sensibile ?

Fără să tăgăduim importanța preocupării lui Platon, moștenită dela Socrate, privitoare la precizarea noțiunilor, credem totuși că interpretarea tradițională nu s'a înșelat. Grija cu care discipolul lui Socrate deosebește, în *Symposion*, « frumosul » pur, imaterial, inteligibil, de mulțimea lucrurilor frumoase sau cu care, în *Republica*, distinge Ideea de bine, în puritatea ei inaccesibilă mulțimii profane, de aspectele ei concrete, arată că Platon prezintă Ideile ca având semnificație transcendentă.

Și totuși, dificultățile legate de transcendența Ideilor n'au fost ignorate de Platon. Cititorii dialogului *Parmenide* își amintesc cum, înainte de critica făcută de Aristotel doctrinei Ideilor, apar în conștiința autorului însuși al acestei doctrine obiecțiuni serioase făcute teoriei Formelor transcendente. De ce, în ciuda acestor dificultăți și obiecții, Platon menține, de-a-lungul întregii sale vieți, sensul ontologic al Ideilor ?

Câteva observații ne vor permite poate să ne apropiem de mobilele intime ale acestei consecvențe.

O primă constatare : Platon a înălțat, o bună bucată de vreme, la rangul de realități transcendente, în primul rând noțiuni abstracte, din cele mai sărace în conținut special și concret : mai mult noțiuni de *calități* decât de *obiect*. Abia în *Parmenide* — și chiar acolo numai din nevoia unei consecvențe logice, unei necesități de economie internă a sistemului — concede Platon că trebuie admisă existența unor modele eterne și pentru *lucrurile* obișnuite, materiale, insignifiante și chiar pentru obiectele respingătoare și urâte. Până atunci concretul și uritul erau mai de grabă eliminate dintre elementele care își proiectau imaginea în jumea Ideilor.

A doua constatare : în cadrul Ideilor pur abstracte — Egalitatea, Mișcarea, Frumosul, Binele etc. — care stăpânesc domeniul transcendent în prima fază a concepției metafizice a lui Platon, prioritatea revine, cum se știe din textele precise ale *Republicii*, Ideii de bine. Această Idee este deopotrivă creatoare a lumii, mai exact : a tot ce în lume este rațional, ordonat, permanent, a tot ce este principiu de existență și de conservare, nu de prefacere sau de distrugere, și producătoare a cunoștinții despre această lume. Inteligibilul și inteligența sunt, prin esența lor comună, produsul Ideii de bine. Din această Idee supremă derivă toate Ideile celelalte.

A treia constatare : « Frumosul » de care e vorba în *Symposion* se apropie până la identificare de Binele pe care *Republica* îl așează în fruntea ierarhiei Ideilor. Ideea de bine are în *Republica* o « frumusețe cu totul extraordinară » (*Rep.* 509 a). Ideea binelui « întrece în frumusețe » știința și adevărul, « oricât de frumoase sunt acestea două ». (*Rep.* 508 e). Treptele pe care le urcă, în *Symposion*, inițierea în « misterul » frumosului perfect și absolut — frumosul fizic (estetic), « frumusețea » sufletească a omului, « frumusețea » faptelor și a cunoștințelor și, în sfârșit, *Frumosul în sine*, fără limitare și precizare — sunt de fapt un aspect particular al preocupării constante a lui Platon de spiritualizare a vieții omenești, de subordonare a faptelor și idealurilor umane unei valori etice absolute. Faptul că în *Republica* se oprește la vocabula Binelui, iar în *Symposion* pornește dela noțiunea Frumosului, nu este, firește, lipsit de motivare. În *Republica*, preocuparea etică era esențială, scopul cercetării despre statul perfect fiind, cum mărtu-

risește Platon, descoperirea virtuții *dreptate* în înlănțuirea concretă a raporturilor sociale. Aici, în *Republica*, Binele, înainte de a fi suprema Idee transcendentă, era suprema aspirație etică a societății și mai ales a conducătorilor cetății, filosofii. În *Symposion*, preocuparea lui Platon, încadrată foarte probabil în aceeași năzuință de purificare a vieții cetății, de întemeiere a statului ideal, rămânând tot etică, are un caracter mai special. E vorba acolo de a se spiritualiza moravurile erotice, de a se obține depășirea pasiunii erotice obsedante, care își are obiectul în frumusețea corporală, prin sublimarea acestei pasiuni, prin prefacerea ei în eros-ul filosofic și pedagogic. Putem crede că punctul de plecare special al preocupării etice a lui Platon în *Symposion* — spiritualizarea dragostei fizice — a necesitat întrebuițarea termenului « frumos ». Trebuia să se obțină primatul eticului asupra esteticului (și deci asupra erotismului obișnuit) prin prezentarea eticului ca un « frumos » devenit abstract, imaterial; dar având, pentru inițiați, aceeași invincibilă putere de atracție ca și, pentru oamenii comuni, frumosul sensibil. Altminteri, acest « frumos », pe care Platon îl vrea degajat de orice legătură cu materia, formează împreună cu « binele » din *Republica* una și aceeași tendință de înălțare etică, de depărtare de viața simțurilor, de renunțare la egoismul bucuriilor cotidiene. Nu cumva, chiar în *Symposion*, Platon îndeplinește rolul social-pedagogic de a încerca educarea morală a filosofilor pe care voia să-i pregătească, prin disciplinarea sufletului, pentru conducerea severă a societății?

Fraza ultimă de mai sus amintește preocuparea esențială a filosofului Platon: preocuparea de reformator al societății prin mijloace politice, dar și prin educația cu totul specială făcută conducătorilor politici. « Platon educatorul », pe care ni l-a înfățișat într-o carte așa de instructivă Julius Stenzel¹⁾, a fost, pare-se, urmărit multă vreme de credința că printr'o educație cât mai depărtată de moravurile elene de atunci se vor putea forma suflete de « filosofi » capabile de a forma, la rândul lor, suflete de « cetățeni » cu o concepție mai înaltă despre datoriile sociale. Nu trebuie cumva integrată teoria Ideilor în opera, scumpă inimii lui

¹⁾ Julius Stenzel, *Platon der Erzieher*, Leipzig 1928.

Platon, a unei educații superioare făcute filosofilor, conducătorilor cetății perfecte?

Credem că numai printr'o astfel de integrare putem înțelege unele aspecte ale acestei teorii, altfel greu de înțeles. Dacă acceptăm ipoteza că Platon, prin teoria Ideilor, se adresează nu oricărui cititor, prezentându-i adevărul suprem despre lume, ci celor pe care îi pregătea în Academie pentru un mare rol politic și etic, conducerea statului, înțelegem:

1. Înălțarea până la cea mai înaltă existență, până la o realitate inaccesibilă profanilor, până la ceva care depășește înțelegerea comună a Binelui sau a Frumosului moral, înălțare destinată să dea o strălucire deosebită misiunii filosofilor devotați binelui social¹⁾. Comunicarea cu transcendentul prin contemplarea Ideilor trebuia să acționeze asupra sufletelor pregătite pentru sacrificiul de a se consacra binelui public ca un stimulent din cele mai eficace. Viața de conducător politic, cu sobrietatea ei ascetică, considerată indispensabilă (lipsa proprietății particulare, lipsa vieții de familie, necesitățile personale reduse la minimum) n'ar fi putut să fie suportată fără viziunea splendidă a unei lumi imateriale, fără deprecieri a tot ce amintește de materie.

2. Accentul pe care-l pune filosoful pe Ideile abstracte față de cele reprezentând lucruri concrete, materiale sau lucruri urite, precum și preferința lui Platon, în cadrul Ideilor abstracte, pentru ideile cu coloratură etică: Binele, «Frumosul» (care înseamnă tocmai depărtarea de frumosul fizic și de tentația dragostei pă-

¹⁾ Auguste Diès a văzut rolul de idealizare a misiunii sociale a filosofilor pe care-l are, în *Republica*, Ideea de bine (A. Diès, *Introduction*, în *Oeuvres complètes de Platon*, t. VI, *La République* (I-III), collection Guillaume Budé, Paris 1932, p. LXII—LXIV). Dar același rol îl avea, foarte probabil, întreaga doctrină a Ideilor, în intenția inițială a autorului ei, în prima fază, «orientată etic» (vezi Zeller-Nestle, *Grundriss der griechischen Philosophie*, 1928, p. 161) a acestei doctrine.—Asupra valorii etice și pedagogice pe care o are pentru filosoful conducător al Statului teoria Ideilor, prin faptul că ea depărtează, deprecîind lumea sensibilă, pe filosof de mulțumiri egoiste și materiale, vezi Robert von Pöhlmann, *Geschichte des Sozialismus und der sozialen Frage in der antiken Welt*, 2 vol., ed. a III-a, München 1925, vol. II, p. 18-19.—Din înălțimea gândirii, filosoful privește în jos spre viața celor care aleargă după câștig sau după bucurii sensuale, ca spre o aparență înșelătoare (*op. cit.*, p. 19).

mânțești, care înseamnă deci disciplinarea etică a vieții individuale). Dacă Platon nu s'ar fi gândit, în momentul când teoria Ideilor a germinat în spiritul lui, la Ideile cu înțeles etic, omenesc, social, el n'ar fi avut nici un motiv să nu așeze toate Ideile, morale sau imorale, înfățișând lucruri frumoase și utile sau urâte și primejdioase, *pe același plan intelectual indiferent*. Dar el n'o face, pentru că, pe planul etic, cel care-l interesa, această indiferență nu putea să existe. Antipatia față de concret și urât este, foarte probabil, antipatia față de viața fizică, senzuală, materială, de care trebuiau depărtați filosofii.

3. Dificultatea posterității, începând chiar cu Aristotel, de a înțelege exact teoria Ideilor a lui Platon. Acestei teorii, dacă o privim ca pe o creațiune intelectuală cu înțeles strict ontologic, îi putem face obiecții multiple, reproșându-i în primul rând vagul în care se prezintă înțelegerii noastre. Dar dacă integrăm doctrina în educația pe care voia s'o facă Platon filosofilor săi, în entuziasmul pe care voia să li-l trezească pentru opera lor politică măreață, atunci trebuie s'o acceptăm așa cum ni se înfățișează. Ceea ce părea vag și nesistematic în această teorie cu vecinătăți mitice era poate indispensabila concesie făcută poeziei de cel care voia, prin exaltarea misiunii lor sociale, să prefacă pe discipolii săi în preoți ai unei noi religii sociale. Inefabilul, supra-raționalul, misterul înălțător și turburător al Ideilor aveau să obțină dela filosofi ceea ce simpla cântărire a utilității sociale și individuale, în genul raționalistului Socrate, n'ar fi putut să dobândească.

Teoria Ideilor e numai o prezentare, uneori poetică, a teoriei obiectivității noțiunilor, o continuare fidelă a obiectivismului logic al lui Socrate, o accentuare a ceea ce este constanță și regularitate în haosul aparent al lumii sensibile? Teoriile lui P. Natorp și C. Ritter, care văd lucrurile în felul acesta, nu ni se par convingătoare. Dacă Platon a crezut sau nu într'o lume a Ideilor, nu vom ști niciodată și nici nu poate fi obiect de discuție. Dar ni se pare extrem de probabil că Ideile sunt prezentate de Platon ca realități transcendente, și aceasta ca urmare a unei preocupări pragmatice. Ideile trebuiau, în dorința inițială a lui Platon, înainte de a fi realități logice sau ontologice, înainte de a fi corespondentele numerelor pitagoriciene, să fie o credință nestrămutată a

filosofilor : aceea că rolul lor social și moral, care îi smulge, prin jertfirea plăcerilor obișnuite, lumii materiale, este mai real, pentru că e mai durabil și mai eficient, decât plăcerile trecătoare care solicită pe simplii oameni din mulțime.

Gândirea omenească a fost, se pare, totdeauna înclinată să transforme în ierarhie ontologică ceea ce era, în adâncimile subconștientului, numai ierarhie de valori etice. Creștinismul a tăgăduit cu energie existența exclusivă a lumii materiale, subordonând lumea materiei lumii invizibile dar cu mult mai reale a transcendenței. În cazul creștinismului, pare evidentă transformarea în ontologie, pe care o aminteam mai sus. Religie prin excelență a consolației pentru suferințele pământești, el face din lumea consolatoare « de dincolo » *existența* adevărată, pentru care trebuie să ne pregătim aici pe pământ. Platon avea și el motive să depărteze, pe câțiva « aleși » cel puțin, de viața comună a căutătorilor de plăceri fizice și egoiste. Cu ajutorul lor spera să întemeieze, cândva și undeva, un Stat perfect. Efortul lor de perfecționare etică și intelectuală proprie, de devotare studiului și de severitate a vieții, efort crezut de filosof indispensabil rolului lor social, avea nevoie de sprijinul moral al unei « religii ». Teoria Ideilor este probabil, în substratul ei psihologic, religia oferită filosofilor din Statul lui Platon.

ALEXANDRU CLAUDIAN

ASPECTE EPICE CONTEMPORANE

1. M. Sadoveanu: *Frații Jderi*, roman istoric, 1935 și 2. *Izvorul Alb*, roman istoric, 1936; 3. Radu Boureanu: *Viața Spătarului Milescu*, 1936, toate în edit. « Naționala-Ciornei »; 4. N. M. Condiescu: *Insemnările lui Safirim*, roman, vol. I, Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II », 1936; 5. C. Stere; *În preajma revoluției*, roman, vol. VIII, *Uraganul*, editura Adevărul, 1936; 6. Damian Stănoiu: *Luminile satului*, roman, editura Socec, 1936.

Cu *Frații Jderi* și *Izvorul Alb*, d. M. Sadoveanu se întoarce la romanul istoric. Dela *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă* (1929), d-sa n'a mai dat o altă lucrare de asemenea proporții. Ba chiar, considerând că cele două romane tratează câte un episod de dragoste a fraților Ionuț și Simion Păr-Negru, ne aflăm înaintea celei mai întinse opere sadoveniene. În 750 pagini, marele prozator cuprinde o perioadă de trei ani (1469—1472) din vremea domniei lui Ștefan-cel-Mare. Ca biograf al gloriosului voevod, d-sa și-a propus încăodată să învie trăsăturile eroului său.

În amândouă cărțile, domnitorul, înțelept, drept-credincios și viteaz, rețreăște cu o deosebită intensitate. S'ar spune că, nemulțumit de portretul sever și cenușiu din *Viața lui Ștefan cel Mare* (1934), în care figura personajului istoric apare schematic, autorul și-a propus să o incarneze cu adevărat. În mijlocul curtenilor, ostașilor sau al prostimei, la vânătoare sau înaintea paracelisului, când poruncitor, când familiar sau cucernic, Ștefan își arată în *Frații Jderi* și *Izvorul Alb*, deosebitele înfățișări. D. Mihail Sadoveanu, de rândul acesta, a înscris o biruință netăgăduită, în galeria sa de portrete ale trecutului.

Comportarea autorului nu este însă totdeauna strict documentară și exactă. În privința mamei lui Ștefan cel Mare, d-sa urmează tradiția istoriografică, de până la defunctul I. Ursu, păstrându-i numele de Oltea Doamna. Pe de altă parte, d-sa nu respectă nici datele referitoare la mai sus numita, de vreme ce o arată în viață în 1472 la nunta lui Ștefan cu Maria din Mangop, cu toate că piatra de pe mormântul dela Probota arată data morții 1465. Tot astfel, Alexandru sau Alexăndrel Vodă, primul născut al domnitorului, are, în romanul *Frații Jderi*, vârsta de 20 ani în 1469, deși, după I. Ursu, el s'ar fi născut abia în 1464. Așa dar, în momentul când Ștefan, în *Frații Jderi*, îngăduie alegerea lui Ionuț ca slujitor și prieten al Voevodului, acesta era în realitate un copil nevârstnic. Ne vom mai opri asupra unui alt anacronism, pe care îl socotim mai grav decât cele precedente. Alexăndrel al d-lui M. Sadoveanu este pus să studieze « la dascăli, grecește și slavonește », — adică elina și limba slavă —; învățatură în parte umanistică, dar și religioasă, având în program pe Aristotel și pe Origene (*Frații Jderi*, pag. 45). Inșiși boerii din preajma Voevodului, și din porunca Măriei Sale, trebuie să își dea odraslele la școală ca să deprindă slavona și elina, vâându-li-se în cap însă și « stihuri de Omir » (ibid. p. 46). Arătările d-lui M. Sadoveanu nu corespund realității culturale din epocă. Firește, este măgulitor pentru noi să credem în existența unei astfel de culturi, pe vremea lui Ștefan cel Mare. Asemenea școală și învățatură nu este însă dovedită cu nimic. Veacul este ostășesc și nu îngăduie ca mâna să mângâie condeiful înainte de a cuprinde spada. Ștefan și urmașii săi Mușatini cunoșteau meșteșugul armelor, dar nu și tainele învățaturii. Din rândurile poporului se alegeau pisari domnești sau grămățici, dar învățătura nu se introdusese nici la Curtea domnească și nici în casele boierești.

De bună seamă nobila preocupare a d-lui M. Sadoveanu, de a ne dărui o tradiție culturală, nu lovește în frumusețea evocărilor sale. Atât în *Frații Jderi* cât și în *Izvorul Alb*, perspectiva trecutului este însuflețită. Ca adevărații romantici, autorul îmbogățește cu intuiția, datele cunoașterii istorice. D. M. Sadoveanu concurează însuși folklorul, pentru a crea o învăluitoare atmosferă paseistă.

Neferindu-se de arhaisme, dar ocolind excesul lor, cu o conștientă însă a provincialismelor, d-sa izbuteste ca nimeni altul să

învie vremurile neguroase. Credem că nu mai este nevoie să sprijinim cu exemple bogăția neasemuită a lexicului provincial, sadovenian. Ne vom opri însă asupra unei pagini care ni s'a părut deosebit de îndesată cu moldovenisme (*Izvorul Alb*, p. 42).

D. M. Sadoveanu se folosește astfel de forma «flăcăuaș», care este specific moldovenească. Dar «băitânaș» ni se pare un termen riscat, încercat de d-sa: este un diminutiv, altoit pe un augmentativ, ceea ce ni se pare destul de curios; — nu cumva a fost construit prin analogie cu «găitânaș»? Dar acest din urmă cuvânt pleacă dela radicalul «găitan», neprezentând deci nici o anomalie. Expresia «a da șfară», prezintă un moldovenism în forma «șfară» dela sfoară. D. M. Sadoveanu se folosește cu exclusivitate de provincialismul «a răpi», în loc de a răpi. Intrebuițează cuvântul «mălaiu» în înțeles de meu, cu prilejul unei enumerări de cereale: «nici grâu, nici orz, nici mălaiu». Cuvântul «a părădui» are la d-sa înțelesul de a ucide vremea, care este una din accepțiile sale mai rare: «mâncau și părăduiau». Mai cităm «latură», pentru ținut: «într'acea latură tătarască» și «așezare» pentru loc de baștină: «așezării neamurilor lui îi zicea Prigoreni».

Urmarea folosirii unui asemenea lexic este dezorientarea cititorului din alte provincii și mai în genere a aceluia fără specializare filologică. Textul de alese frumuseți descriptive al d-lui M. Sadoveanu suferă din această pricină o oarecare înțețoșare. Dacă fiecare cititor ar avea la îndemâna sa dicționarul lui Tiktin, de mult epuizat și de tiraj restrâns, lectura operii d-lui M. Sadoveanu ar fi mai lesnicioasă. Nu este însă neprielnică situația unei opere literare, destinată prin cuprinsul ei să fie la îndemâna tuturor și nu doar o desfătare a filologilor?

D. M. Sadoveanu poate nu și-a pus încă această întrebare, într'atât îi este firească atmosfera lexicală în care se complace.

Ca și în celelalte povestiri sau romane istorice ale sale, d. Mihail Sadoveanu construiește acțiunea din datele unei iubiri disproporționate, între un fecior de boier mai mic și o fiică de Domn. În această situație se află Simion Păr-Negru, care e îndrăgostit de fiica naturală a lui Ștefan, jupânița Marușca (*Izvorul Alb*). Într'o situație aproape similară se află Ionuț Păr-Negru, iubit și înamorat de jupânița Nasta, pe care o dorește Alexândrel-

Vodă. D. M. Sadoveanu, așa dar, nu variază considerabil în subiectele sale de roman. Intervine însă o deosebire între maniera sa din trecut și aceea de acum. Câtă vreme situațiile nepotrivite prilejuiau, în trecut, desnodăminte tragice, pe gustul romantic, de rândul acesta autorul găsește cu cale să le evite. În amândouă romanele lucrurile sunt lăsate în suspensie. Ionuț nu ajunge în conflict cu Alexandrel, prin dispariția meșteșugit provocată a Nastei; iar Simion nu apucă să atragă urgia ușor mâniașului Voevod. Faptul că romanele nu se termină nici într'un fel nici într'altul, denotă iscusita grijă a scriitorului de a ocoli neajunsurile situațiilor pasionale, specifice romanului istoric romantic. Altminteri zicând, d. M. Sadoveanu dozează cu luare aminte elementul românesc, și pune o frână metodei romantice.

De pe culmile unei frumoase cariere literare, scriitorul temperează cu o rezervă de ironie sceptică, conflagrațiile pasiunilor sau mai ales consecințele lor absurde. Se pare că autorul străin care l-a înrăurit într'o măsură oarecare, este Anatole France. Un surâs îngăduitor plutește peste ultimele ficțiuni sadoveniene. Nu știi ce înțelepciune practică, rod al experienței, stăpânește mâna care trage ițele păpușeriei omenești. Tineretul său, cu pasiunile năvalnice ale vârstei, nu mai este lăsat să se prăbușească cu capul în jos, în primejdiile pasiunilor neînfrânate. Autorul prezidează asupra destinului cu o părintească grijă. Sunt acomodări cu fatalitatea, ca și cu dumnezeirea.

D. Mihail Sadoveanu, pe de altă parte, în aceste din urmă produceri ale sale, deplasează accentul de pe povârnișul patimilor, pe sunetul epocii. Nu mai importă, așa dar, în primul rând povestea unei dragoste, ci încadrarea ei potrivită în atmosfera unui veac. Și, ne grăbim a întări, povestitorul este un minunat zugrav al trecutului nostru. Veacul eroic al lui Ștefan cel Mare trăește în *Frații Jderi și Izvorul Alb*, cu tot atâta putere ca și Domnitorul. Arta compoziției a atins la d. Mihail Sadoveanu punctul de maturitate care asigură trăinicia construcției. Fiecare capitol se adăogă, unitate de sine stătătoare, în unitate generală. Ți-este greu să alegi, din tot atâtea desăvârșiri, pe cea mai reprezentativă. Scene ca vânătoarea domnească la Izvorul Alb, în ținutul Ceahlăului, sau serbarea hramului Sfintei Mânăstiri Neamțu, dau măsura forței de creație a autorului.

Frații Jderi și Izvorul Alb se așează printre cele mai bune scrieri ale d-lui Mihail Sadoveanu.

*

D. Radu Boureanu inaugurează în editura « Naționala-Ciornei », o serie de vieți romanțate ale trecutului nostru. Mărturisim din capul locului puțina noastră simpatie pentru această specie, hibrid de roman și de istorie. În cadrul, care nu ne este îngăduit aci, al unei debateri teoretice, nu ne-ar fi greu să întemeiem o respingere categorică. Deocamdată ne mulțumim a discuta încercarea inaugurală, care nu este a unui romancier profesionist, ci a unui poet. Deprinderea de a vedea lumea după o perdea de metafore, a îngăduit poetului să transfigureze existența Spătarului. Aceeași conformație lirică l-a împiedicat însă de a ne reda în trăsături ferme personalitatea unui tot atât de interesant aventurier ca și cărturar. O figură ca aceea a Cârnelui se cuvine prin urmare luminată puternic, spre a desluși în mecanismul său moral, destinul său excepțional. D. Radu Boureanu împânzește trecutul într'o atmosferă înrudită aceleia sadoveniene, filtrând un fel de duioșie evocatoare, de bună calitate. Făuritorul unui Neculai Milescu s'ar fi convenit a fi însă și un moralist.

Poezia este bună și la locul ei în orice povestire din trecutul mai îndepărtat, însă nu aduce nici o deslegare problemei personalității. Spătarul Milescu a fost de sigur un ins neobișnuit, prin alcătuirea sa sufletească: un exemplar de elită al umanității. Ivit pe meleagurile moldovene, crescut prin școlile Țarigradului, amestecat în intrigile politicești dela curțile domnești din Țara Românească și mai ales din Moldova, a pus o inteligență ascuțită și mișcătoare, înzestrată cu cunoștințe mult peste nivelul locului și al timpului, în serviciul ambițiilor sale și în al doilea rând numai al începătoareii culturi naționale. Spătarul s'a încurcat însă în ițele politicii sale și a fost silit să-și părăsească țara, purtând stigmatul vicleniei pe față. Prima jumătate a vieții sale, așa dar, se soldează cu o înfrângere. Destinul său, din această perioadă, cuprinde un patetism deosebit, chiar dacă sancțiunea i s'a convenit. Privită sub unghiul înțelegerii individualiste, soarta i-a fost vitregă. Prin forța inteligenței, Spătarul merita poate o soartă mai bună, într'o țară care nu mai număra un alt fiu așa de destoinic.

Spătarul a fost însă sancționat de justiția imanentă, care nu îngăduie vicleniei să reușească până la sfârșit. Ca toți marii ambițioși și ariviști, Milescu a jucat un joc primejdios. Dejucat de oameni mai simpli și îndepărtat din țară, el s'a ales cel puțin cu o experiență care i-a slujit în cealaltă jumătate a vieții. Din nefericire și pentru el și pentru țara noastră, nu și-a putut culege roadele minții în locurile sale de baștină. Pierderea sa a fost pentru cultura noastră, de sigur, ireparabilă.

A scrie viața romanțată a Spătarului Milescu înseamnă a reconstitui întâi, cu ajutorul imaginației, peripețiile intrigilor sale. D. Radu Boureanu, în momentul când Spătarul este desfigurat, strecoară insinuarea cum că Ștefăniță, creștând nasul Milescului, ar fi răzbunat ciuntirea propriului său nas, recomandată lui Gheorghe Ștefan de către însuși Spătarul. Să trecem peste neistoricitatea insinuării. Gheorghe Ștefan nu l-a creștat pe Ștefăniță după ce răsturnase pe Vasile Lupu, nevăzând o primejdie în feciorul necopt al Alvanitului. Și apoi la acea dată Milescu era prea crudac ca să fie sfătuitorul lui Gheorghe Ștefan. Oricum ar fi, romancierul nu a pus suficient în acțiune pe intrigantul Milescu. Il poartă prin calești, pe îndelete, în drumul dela Țarigrad spre casă, îl arată la sfat cu fratele său Apostol, în scene delectabile, care însă mistue pagini ce trebuiau să vădească purtările de intrigant ale Spătarului. Foarte mult ar mai fi venit în folosul romancierului ingenioasa ipoteză a d-lui P. P. Panaitescu. În valoroasa monografie pe care tânărul cercetător istoric a consacrat-o Spătarului (*Mélanges de l'Ecole roumaine en France, 1925, Première partie, Paris, Gamber*), d-sa susține un punct de vedere nou. Trădarea Milescului nu s'ar fi înfăptuit împotriva lui Ștefăniță, ci în contra lui Iliș Alexandru. Acesta l-ar fi creștat pe Spătar, și nu Ștefăniță. Nu vom urmări frumoasa demonstrație pe care o desfășoară d. P. P. Panaitescu. Admițând însă că ar fi așa, d. Radu Boureanu ar mai fi câștigat o perioadă de șase ani, deosebit de prețioasă pentru a-l pune pe Milescu pe scenă sub alți trei domni moldoveni: Istrate Dabija, Gheorghe Duca și Iliș Alexandru. Povestirea sa s'ar fi întregit, prin arătarea dibacelor evoluări politice ale Spătarului. Cu atât mai patetică ar fi apărut curmarea activității sale, de cincisprezece ani, în țara Moldovei. Am fi asistat atunci la cei mai hotărâtori ani de experiență politică

în acțiune. D. Radu Boureanu ne-a lipsit deci de seducătoarea ipostaziere a unui meșter intrigant. Prin aceasta, un panou epic, și nu cel mai puțin important, lipsește sau este prea redus.

Ca o acțiune intermediară trecerii în Rusia a Spătarului, avem îndată apoi, serviciile aduse de acesta Domnului pribeag, Gheorghe Ștefan, refugiat la Stettin. Romancierul disponibil a găsit devotamentului manifestat de Milescu, o explicare romanțioasă: Spătarul ar fi fost în taină îndrăgostit de ibovnica domnitorului, rusoaica Ștefania Mihailovna. Ipooteza este ingenioasă și îngăduită romancierului, deși nu are teme istoric. D. Radu Boureanu avea însă nevoie de un ușor condiment erotic. Dacă nu ar fi găsit acest element de sugestie erotică, nu-i rămânea decât să caute o speculară corespunzătoare a căsătoriei eroului său în Rusia. O căsătorie însă oferă mai puțin mister decât o dragoste ascunsă și neîmplinită.

În marginea purtării sale de îndrăgostit, Milescu își desfășoară la d. Radu Boureanu, o activitate diplomatică, dublată de alta culturală. Într'adevăr, în Copenhaga, Milescu are prilejul, la invitația ambasadorului francez, să redacteze o scurtă lucrare despre transsubstanțiație, care va fi singura-i scriere tipărită în timpul vieții. Noi credem că timpul petrecut în slujba lui Gheorghe Ștefan i-a fost de mare folos Spătarului pentru dezvoltarea iscușinței diplomatice.

Perioada aceasta este o epocă fructuoasă de tranziție între nenorocoasele sale uneltiri din Moldova și rodnică sa perioadă rusească. Am fi dorit, așa dar, ca romancierul să ne fi arătat evoluția fericită operată în personalitatea Spătarului, care va trece în Rusia cumișit pentru totdeauna. Firește, spațiul strâmt al micului său roman nu i-a îngăduit să pună în acțiune evoluțiile sufletești ale personajului său. Spătarul este înfățișat într'un ritm încetinit. Ceva din molcoma desfășurare a timpului sadovenian s'a strecurat în povestirea d-lui Radu Boureanu, care și-a conceput cartea într'o măsură tributar atmosferei povestitorului moldovean. Spătarul nu apare suficient de dinamic, dar viața sa e înfășurată într'o plasă duios evocatoare. Imagini și metafore personale, de ținută modernistă, contribuie la emanciparea cărții de un model altminteri covârșitor. Autorul a scris de sigur o carte frumoasă, cuceritoare la citire, cu emoții discret filtrate. În schimb n'a izbutit să sape

în trăsături adâncite, portretul unei șerpuitoare personalități politice și al unei cuprinzătoare figuri culturale. Spătarul Nicolae Milescu rămâne mai departe un chip enigmatic, care nu și-a dezvăluit taina. Ea zace poate în arhivele rusești, așteptându-și mai imperios istoriograful, decât romancierul.

*

În prima sa lucrare « Peste mări și țări », d. N. M. Condiescu s'a afirmat ca un scriitor de timbru subiectiv. Jurnalul d-sale de călătorie, redactat după raita în jurul pământului, ca însoțitor al succesorului domnesc, ține mai puțin de genul descriptiv decât de evocarea lirică. Portretul, ce se vrea realist, din « Conu Enache », indică voința de orientare către romanul obiectiv. Cu « Insemnările lui Safirim », autorul își propune pentru viitor, în partea a doua, ce va urma, ducerea la capăt a unei întreprinderi de creație epică. Prima parte apărută îmbrățișează, cu o privire retrospectivă, copilăria și adolescența unui înfrânt. Personajul d-lui N. M. Condiescu e un om de acțiune, care a jucat un rol însemnat în viața publică a țării. De pe culmea scării sociale, se rostogolește zdrobit în urma unei drame de familie. Fratele său s'a dezonorat. Dregătorul i-a cerut să-și facă singur seama. Chinuit de remușcare, supraviețuitorul se schivnicește sub numele Safirim. Schitul de munte adăpostește pe un călugăr fără credință. Nu « crede în minunea Invierii, — temelia Dogmei ». O dramă nouă se adaogă, așa dar, tragediei familiare. Lui Safirim i se refuză revelația. Necredinciosul păstrează icoana laică a omului-Iisus. În sihăstria sa, îl însoțește simbolic bustul lui Pan, cu care se va întreține în ceasurile roase de îndoială. Dialogul, care pare cam artificios, cu zeul păgân, înfățișează la drept vorbind solilocviul conștiinței, peste care nu s'a coborât izbăvitor, credința religioasă. Safirim nu este însă, cum s'ar putea crede, un damnat al orgoliului individual. Într'însul s'a frânt cu totul cerbicia conducătorului de oameni. N'a mai rămas nimic din imperialismul semeț de odinioară. Lipsit de religie revelată, este totuși stăpânit de un alt soi de religie. Sufletul său se consumă în cultul, ca și religios, al amintirii. Safirim slujește amintirii ca un preot. Jurnalul pe care-l redactează în chilie e un pios relicvariu al amintirii. După rezonanța subiectivă a acestui jurnal, care formează substanța cărții, suntem

ispitiți a crede că eroul e un substitut străveziu al autorului. Cel puțin, în această dintâi parte lipsită de evenimente epice, suntem încredințați că ascultăm confesiunea intimă a scriitorului. Ființele, jucerile și locurile se trădează cât se poate de subiective. Cartea e o cutie de rezonanță cu vibrații emotive de rară calitate. D. N. M. Condiescu realizează, în simțirea adâncă a trecutului, destinul omenesc, care nu este individual, ci înseriat. Nu suntem ceea ce ne făurim singuri. Asupra noastră apasă neînduplecat comandamentele misterioase ale strămoșilor. Depozitari ai sensibilității ancestrale, suntem încovoiți de apăsarea grea a înaintașilor noștri. Din negurile (cuvânt scump autorului) trecutului, ne urmăresc strămoșii, însemnându-ne destinul cu pecetea suferinței. Puterea de evocare a autorului își are secretul în conștiința patetică a determinismului ereditar. Nu este o superstiție științifică, ci o realitate sufletească. Personajul autobiografic al d-lui N. M. Condiescu își trage autenticitatea din simțirea organică a trecutului său. Este un produs autohton, plămădit din amestecul micii boierii băștinașe cu un misterios șuvoi de sânge răsăritean. Din spre partea tatălui, ține de așezările statornice ale Olteniei; iar despre partea mamei, de aluviunile nelămurite din miază-zi-răsărit.

Spre deosebire de genealogiile fantomatice din « Craii de Curtea-Veche », aceste încrucișări corespund realității. Autorul « Insemnărilor lui Safirim » nu le născoceste, în vederea unor efecte plastice de strălucitor putregai. Nici nu urmărește, în linia unei dezvoltări monstruoase, degradarea personalității; ci către crepusculul secolului trecut, statornicește chipuri pieritoare de bunici și străbuni, proiectați peste veac, cu pecetea timpului și a locului. D. N. M. Condiescu evocă icoane șterse, cu trăsături estomplate, care au farmecul lor deosebit. Scriitor de reale resurse emotive, d-sa nu plăsmuește în materialul ficțiunii. Domeniul d-sale este sensibilitatea trecutului, care îl acționează. Metropola oltenească a copilăriei, cu convoaie de morți duși la cimitir, nu este o născocire în vederea creării unei atmosfere. Este însuși mediul natural și necesar de ivire a unei sensibilități, născută cu pecetea suferinței. Aci își are originea « adâncă tristețe care a întovărășit toate manifestările vieții . . . de mai târziu » a lui Safirim. Tabloul trăește de sine stătător (pag. 28—29), ca o pagină de antologie, dar evoluția morală a povestitorului n'ar fi explicabilă,

în lipsa lui. Cu tot atâta putere evocativă retrăește casa în care foiesc pisicile și unde s'a dezvoltat o bucată de timp, simțirea fragedă a copilului. Capitol cu capitol, minuțios redactate, reconstitue copilăria și adolescența lui Safirim.

D. N. M. Condiescu e un scriitor puțin productiv dintr'un fel de superstiție a scrisului artistic. Cu toate acestea, d-sa nu lucrează în material plastic din îndemnul scrisului frumos. La d-sa, culoarea e totdeauna străbătută de sentiment. În fuziunea dintre simțire și culoare, cea dintâi însuflețește pe cealaltă și îi dă viață. Insuși elementul anecdotic se răscumpără prin simțirea permanentă a trecutului. Paseismul d-lui N. M. Condiescu este constitutiv și structural. Prin însuflețirea unui duh personal, literatura sa de amintiri își justifică existența. « Insemnările lui Safirim » învâluie pe cititor într'o adevărată atmosferă de poezie a amintirii.

Este greu de deslușit de pe acum, armătura obiectivă a continuării « Insemnărilor lui Safirim », în care se pare că vom fi chemați a asista la ceea ce autorul numește « vicleimul vieții noastre de stat ». Realizarea lui Safirim, pe terenul activității social-politice, e o problemă care se va pune autorului cu asprimitățile specifice ale genului. D-sa urmează a trece hotărât dela domeniul subiectivității, în acela al observației impersonale și al faptelor pozitive. Oricare ar fi însă soarta părții a doua a romanului, — care va avea să pună în cumpănă structura intimă a scriitorului, cu alcătuirea romanului obiectiv, — se cade să ne oprim asupra unei recunoașteri. D. N. M. Condiescu este un poet al amintirii, cu un registru emoțional întins.

*

Revoluția rusească din 1905 și răscoalele țărănești dela noi din 1907, și-au găsit dezvoltarea în ultimul roman al de curând dispărutului Constantin Stere. Prin materialul său, « Urganul » este un roman strict politic și social. În esența sa, acest fel de scriere este dintre cele mai discutabile. Mai ales când autorul său este el însuși un om politic, justificarea literară a procedării lipsește. Un om de litere poate să-și îngăduie excepțional, un subiect de actualitate socială și politică, în hotarele căruia să dea curs liber puterii creatoare de oameni și de evenimente. Așa a procedat, bunăoară, d. Liviu Rebreanu, în « Răscoala ». D-sa, fără să fi fost

martor ocular al zvârcolirilor din vechiul Regat, a izbutit totuși, mulțumită fanteziei plâsmuitoare, să creeze un centru de răzmeriță de o neasemuită putere. Calitatea de spectator sau chiar de actor are deseori neajunsul de a încurca pe relator. Mai ales când povestitorul a fost amestecat în împrejurări ca agent, el este robul sistemului său ideologic și al pasiunilor sale politice. Defunctul C. Stere a luat parte activă, dacă nu la pregătirea celor două conflagrații sociale, cel puțin la alimentarea uneia și la stingerea celeilalte. În această calitate, de martor și de actor, mărturia sa este firește foarte interesantă. Se pune însă întrebarea, dacă cuvântul său de memorialist n'ar fi fost de preferat înscenării epice. Și mai în genere vorbind, credem că romanul lui C. Stere își pierde justificarea, din momentul în care încetează de a depăna povestea copilăriei sale patetice, a devenirilor sale spirituale și a petrecerilor sale pe locuri mai mult sau mai puțin exotice. De cum începe a evolua în societatea noastră, romancierul prețuit al ciclului rusesc, în care, spre folosul obiectivității, nu rămăsese nici un resentiment împotriva asupritorilor săi, se transformă radical. În timp ce dușmănia fostului socialist împotriva țarismului despot se sublimase, am înregistrat cu uimire statornicia vrăjmășilor sale, dela noi.

Psihologia inadaptării este firește interesantă. Reacțiunile unui refractar conțin un dramatism dintre cele mai vii. Constantin Stere și-a manifestat însă antipatii de ordin personal, care nu reușeau să se cristalizeze într'un principiu moral, respectabil. Și astfel, în locul psihologiei neadaptării, am asistat la un fel de lichidare a chestiunilor personale, dela nivelul scăzut al luptelor politice. Rezultatul a fost o turburare a seninătății, de care povestitorul dăduse un remarcabil exemplu în ciclul rusesc. Întâmpinarea noastră nu și-ar fi avut locul, dacă scriitorul ar fi manifestat o dispoziție sufletească egală față de fenomenul social-politic din cele două țări. Cum însă autorul nu s'a despuiat până la sfârșit de patimile luptătorului politic din țara noastră, după ce dovedise că și-a putut stăpâni pornirile împotriva regimului rusesc, ținuta subiectivă a ciclului românesc a vițiat obiectivitatea observatorului social.

În cele trei volume relative la țara noastră și anume « Ciubărești », « În Ajun » și « Uraganul », opera memorialistică și auto-

biografică a lui C. Stere ia aspectul permanent al unui roman cu cheie. Personajele politice apar într'o deghizare transparentă, care îngăduie cu ușurință identificările. În acest fel, interesul nu mai cade pe ficțiune, care are tendința de a se reduce până la neființă. Cititorul este purtat de pasiunea extraliterară a descifrării.

Față de această transformare a romanului în cronică politică, ne-am exprimat părerea de rău că autorul nu a ales calea directă a memoriilor. Memorialistica i-ar fi asigurat în deosebi istoricitatea depoziției, prin eventualele controverse ce le-ar fi stârnit și în urma cărora autorul și-ar fi produs dovezile scrise, sau ar fi provocat mărturiile personalităților amestecate în evenimente. Astfel s'ar fi luminat câteva momente întunecoase ale vieții noastre publice, în folosul adevărului istoric. De altfel, autorul și-a împănat ultimul volum cu o seamă de documente ce i s'au părut oportune pentru susținerile sale. A reprodus pasaje din studiile sale apărute în revista «Farul», care nu este alta decât «Viața Românească». A dat la iveală până și schimburi de scrisori cu adversari, din «filele îngălbenite ale arhivei sale». O adresă oficială a guvernatorului Basarabiei, prin care C. Stere era pus sub urmărire în timpul revoluției rusești, este redată în întregime. Din această procedură limitativă a autorului se deduc scopurile sale nemărturisite. Întreprinderea epică a lui C. Stere, care a tăgăduit, de câte ori a crezut că este de cuviință, caracterul subiectiv și personal al operei, este în realitate o lucrare destinată să-l prezinte posterității în lumina dorită de dânsul. Operă *pro domo*, «În preajma revoluției» fixează imaginea autorului ei pe axa credințelor sale poporaniste. Firește, în liniile ei generale, icoana este adevărată. Verificarea atitudinilor sale din vremea activării politice clandestine în Rusia este însă aproape cu neputință. Volumele din ciclul rusesc vădesc calculul autorului de a se arăta un poporanist, din primul ceas. În închisorile rusești și în Siberia, Constantin Stere se înfățișează în conflict permanent cu reprezentanții ortodoxiei marxiste. Pentru sporirea de prestigiu a acestei atitudini, s'a pus în duel, la intervale bine chibzuite, cu însuși Lenin. Sub trăsăturile lui Artamon Danilov Minin, al cărui nume e compus dinadins descifrabil, Lenin apare din loc în loc, spre a îngădui lui Stere să-și definească poziția

opusă. Din acest amănunt semnificativ reiese însă, mai ales, o latură a caracterului lui C. Stere: imensul orgoliu. Nu i-a fost de ajuns netăgăduita consecvență în acțiunea sa socială din țara noastră (căci trecerea sa prin grupări diferite i-a permis să-și păstreze neschimbate credințele poporaniste). A simțit nevoia să apară posterității ca un ireconciliabil adversar al marxismului, în duel cu cel mai ilustru reprezentant al revoluției socialiste. Artamon Danilov apare și în «Uraganul», spumând de furie împotriva țărănimii rusești, a cărei intervenție întârziată în mișcările revoluționare din 1905 le-a zădărnicit biruința.

Un păcat îndoit, de orgoliu și de vanitate, atacă așa dar, pentru cititorul oricât de binevoitor, figura pe care C. Stere a ținut să o transmită urmașilor. În schimb, nu i se poate refuza admirația, față de curajul întreprinderii unei fresce concepute pe un plan atât de vast. Omul politic, cu cariera încheiată în pragul vârstei de șaptezeci de ani, s'a gândit să lase în urmă, în cadrul unei întinse opere literare, mesajul său. Actul său de mare voință impune. «In preajma revoluției» este opera unui spirit sintetic și constructiv, capabil să ordoneze materialele experienței, să le distribue în acțiuni convergente în vederea unui efect unitar.

«Uraganul» nu este dintre cele mai bune cărți ale operei. Partea referitoare la revoluția rusească e o îngrămădire de violențe sângeroase, ușor îndulcite de evocarea vechilor figuri de revoluționare idealizate, ca Undina și Gioconda. Răscoalele țărănești dela noi sunt înfățișate fără îndemănare artistică și culminează melodramatic cu episodul soldatului mobilizat, Nichita Bardă, care își ucide tatăl, în timpul represiunilor și apoi se sinucide.

Autorul s'a stins din viață înainte de a-și fi încheiat lucrarea. «In preajma Revoluției» a rămas neisprăvită. De bună seamă întreruperea unei lucrări de asemenea proporții lasă un sentiment de melancolie. Presimțindu-și sfârșitul, C. Stere luase hotărârea să condenseze sfârșitul lucrării în volumul al nouălea. Din destăinuirile făcute prietenilor, personajul său autobiografic, Ioan Răutu, urma să fie suprimat de adversarii săi. Poate că autorul încredința un rol simbolic desființării fizice a eroului său. Orișicât, acest desnodământ nu era bine inspirat. Posteritatea va judeca cu seninătate faptele defunctului, care și-a răscumpărat prin suferință, greșelile politice. Sforțarea sa uriașă, de ordin literar, din ultimii

ani, cu toate imperfecțiunile ei, va contribui de sigur la liniștirea patimilor stârnite de trecerea sa printre noi.

*

Prolixul producător care este d. Damian Stănoiu și-a ales ca subiect al ultimei sale cărți, politica la sat. Ca și în cărțile precedente, d-sa pleacă dela o idee sumară, propunându-și să dovedească ceva. În «Luminile satului», teza pe care o dezvoltă este aceea că preoții și învățătorii nu trebuie să facă politică. Acești doi factori culturali ai satelor sunt subînțeleși în ironicul epitet al titlului. D-sa își alege un sat imaginar cu numele Lacu-Mâții, de 456 familii și 1276 suflete, care nu poate propăși din pricină că preotul și învățătorul, de pe poziții politice opuse, își satisfac interesele și patimile, distrugând gospodăria comunală. Teza d-lui Damian Stănoiu nu este originală. S'a discutat și se mai discută încă, dacă este bine venit, în cadrul votului universal, rolul politic al învățătorimii și al preoțimii rurale. Numeroși sunt susținătorii punctului de vedere negativ, întemeiat pe argumentul că luptele politice, cu excesele lor regratabile, scad prestigiul pe care-l aveau în trecut factorii culturali ai satelor. Nu vom intra în dezbaterăa acestei controverse, străine literaturii. Pe de altă parte nu suntem dintre acei care interzic romancierilor, tezismul; Caragiale avea dreptate în butada prin care rezolva problema artei cu tendință, răsturnând termenii: tendință cu artă.

D. Damian Stănoiu este deci în dreptul său să aibă orice teză, cu condiția să îi dea viață. Sau, altfel zicând, îi este îngăduit să-și susțină punctul de vedere extraliterar, dar numai ca o consecință naturală a înfățișerilor vieții. Cel care urmărește să illustreze comportările vătămătoare binelui public, ale preoților și ale învățătorilor, trebuie să plece dela fapte concrete. Numai apoi, după ce reușește să arate stricăciunile acestor elemente, politicienizate, urmează să pună în lumină irosirea prestigiului lor, care se răsfrânge și asupra categoriei respective. După această consecință, vine la rând reacțiunea socială, cu scopul de a expulza de la locurile de conducere pe nevrednici. Prin urmare, întâia datorie a romanțierului, care și-ar propune teza d-lui Damian Stănoiu, ar fi punerea în acțiune, treptată migălos, a câte unui preot și învățător, lipsiți de scrupule. Autorul «Luminilor satului» procedează mai

comod. Exemplarele sale de preot și învățător, apar în carte, cu prestigiul consumat. Autorul ne cere așa dar să-i acordăm încrederea anticipativ: în alb. Pretenția sa este cu totul neîndreptățită, Adeziunea cititorului se cucerește cu greu; nu se acordă fără luptă. Preotul poreclit Popa Ciomag și învățătorul supranumit Cărămidă, sunt, ca să spunem așa, aprioric lichidați de povestitor, în loc să ne facă să asistăm progresiv la compromiterea lor. De aci înainte, sarcina autorului este prea ușoară. Partida, măsluită, e dinainte câștigată. Satul se găsește gata dezlănțuit, dela primele pagini ale cărții, împotriva preotului și a învățătorului, care vor să-și impue la alegerile comunale, candidați de paie, în dosul cărora să opereze nestânjenți. D. Damian Stănoiu a căutat o ieșire excepțională, din situația creată prin candidaturile celor două mari partide de rotativă, cum numește d-sa pe național-liberali și național-țărăniști, în felul celor două partide istorice dinainte de război. D-sa pune pe o proprietăreasă văduvă și filantropă să candideze împotriva prepușilor preotului și învățătorului, ca să salveze gospodăria comunală de la ruină. Această neobișnuită candidatură întâmpină din partea țăranilor, nedepriși cu rolul politic al femeii, o firească rezistență.

Și preotul și învățătorul caută a profita de nedumerirea țăranilor, ca să zădărnicească reușita ei. Așa zisul roman al d-lui Damian Stănoiu își reazimă acțiunea pe o alegere comunală, care dă până la sfârșit câștig de cauză proprietăresei. Autorul pune în mișcare masele inerte, ușor influențabile, pendulând între deosebiții candidați, fără discernământ. Din arătările d-lui Damian Stănoiu, iese mai compromisă ideea de vot universal, decât cei învinovați de a fi profitorii săi, dar nedovediți de netrebnicia lor. Teza prin urmare, se ramifică și își slăbește eficacitatea, destul de șubrezită prin procedarea comodă de care am vorbit. Țăranii d-lui Damian Stănoiu sunt tot așa de arbitrar prezentați, ca și luminătorii lor.

Autorul le împrumută, pe lângă o nepregătire politică totală, ceva din alcătuirea sufletească trivială a periferiei orășenești. Candidatura feminină e întâmpinată cu glume pipărate, care circulă pe maidane, dar nu se întâlnesc la sate, unde a rămas statornică buna-cuviință. Țăranii au asemenea preocupări, la d. Damian Stănoiu :

« — Măi fraților, ce-o fi având cocoana noastră pe didisubt ? . . . Ci-că la cocoane luxu-ăl mare e pe su' fuste . . . Numai mătăsuri, numai zorzoane . . .

— Apăi . . . dacă vrea să fie primar, să ne dea voie s'o controlăm.

— Nevestele noastre n'au nici măcar câte-un rând de izmene . . .

— Las' că e mai bine așa. Când te-ajunge o nevoie: nu te mai împiedici de mătăsuri și de zorzoane . . . » (p. 94).

Iar cel mai răsărit dintre săteni, pe care ne-am aștepta să-l vedem polarizând nemulțumirile comunei, e un bătrân berbant. El se ține scai dela începutul până la sfârșitul cărții, după o nevastă, care i se împotrivese. Cititorul obișnuit al snoavelor d-lui Damian Stănoiu, care va fi prins gustul îndoielnicilor sale ticluiri erotice, își îndepărtează atenția dela acțiunea principală a bălciului electoral, la pornirile necurate ale satirului rural.

Nereușind a-și dovedi teza politică, autorul a căutat să întrupeze în moș Vasile Cârlan un ideal suspect de potență bărbătească. Intr'un loc, priapica făptură a d-lui Damian Stănoiu e cât pe-aci să fie momită de grațiile veștede ale candidatei. Dar : « Nu-și putea însă înfrânge aversiunea (sic) pe care o are pentru femeia-bărbat (sic), ca și pentru bărbatul-femeie (sic) » . . . (p. 330).

Cu asemenea inadvertențe de gust, d. Damian Stănoiu, confecționar în serie de cărți improvizate, este departe de a se reabilita.

ȘERBAN CIOCULESCU

NOTE DESPRE PICTURA ROMÂNEASCĂ

Nu trebuie vorbit decât cu prudență despre unitatea picturii românești. Nu pentru că această artă, tânără încă, nu și-ar fi afirmat trăsăturile sale principale. Dimpotrivă, se găsește cu ușurință, la cei mai mari pictori români, contribuția lor la opera comună.¹⁾ Dar marea mulțime a artiștilor, criticii, publicul, au pus mai mult accentul pe particularitățile fiecăruia dintre ei. Nu pare că acești « clasici » sunt bine înțeleși și mai ales că lecțiile operelor lor sunt puse în practică. Cultul care îi înconjoară nu este viu. De aci vine fără îndoială sentimentul de nesiguranță pe care-l încercăm azi în fața artei românești.

Despre un pictor ca Aman se ține minte numai că este părintele unui academism, din păcate asemenea tuturor academismelor, atunci când opera sa valorează infinit mai mult și oferă o soliditate și o justete cu mult mai apropiate de Courbet și de Couture²⁾ decât unii academicieni francezi din timpul acela. Prin mijloacele sale, dacă nu prin spiritul său, este un pictor rece și insensibil, el îl anunță pe Andreescu. Acesta a rămas cu totul necunoscut după moartea sa și trebuie să ne socotim fericiți că de câțiva ani critica românească consacră cele mai bune studii pentru a face să fie recunoscut geniul acestui pictor. El ocupă astăzi primul loc în arta românească, — dar nu e asta puțin cam paradoxal, căci el n'a avut până acum aproape nici o înrăurire asupra acestei

¹⁾ N'avem pretenția de a arăta românilor ceea ce ei știu foarte bine și ceea ce alții mai calificați au și lămurit. Acestea sunt simple note inspirate de pictura românească, reflecțiile unui străin asupra unor puncte de ansamblu sau de detaliu. Ne-am dat osteneala, pentru a judeca arta românească, să uităm cu totul acea evoluție a artei franceze pe care o cunoaștem prea bine și care n'are un raport veritabil cu destinul artei românești. Există, într'adevăr, în acest domeniu o serie de apropieri ispititoare care trebuiesc evitate, câteva paradexe curioase și multe revizuiți de făcut.

²⁾ S'a reabilitat în Franța o întregă parte din opera lui Couture (care acum a figurat în mod foarte onorabil la expoziția *Gros și elevii săi* la Petit Palais), tocmai acea parte, studii, portrete, prin care Aman se apropie de pictorul francez.

arte? Luchian care a jucat un rol atât de mare, nu pare să fi realizat arta în sensul pe care-l indică opera sa. Părea cel mai nimerit pentru a determina o școală și un stil cu adevărat românești și ar fi avut, după d. G. Oprescu, o înrăurire decisivă în adaptarea generală a gustului francez. Este posibil, căci din clipa aceasta, arta românească și-a părăsit drumul, care trebuie să fie cu adevărat românesc. Dar cum a putut opera să dea naștere la o asemenea interpretare? De sigur Luchian a cunoscut și și-a asimilat cu o ușurință uimitoare opera contemporanilor săi francezi, fie Manet sau Degas ori Gauguin. Dar, după ce a pictat un anume portret cu atâta finețe că l-ai crede pictat de Degas și vechia sa ereditate occidentală, revine la o artă simplă, directă, franc în colorile și raporturile sale, și tocmai aci este într'adevăr autentic și creator. S'ar spune despre el că pentru a se realiza cu adevărat, într'una ocolește. Dar, părând neglijent și inabil, el izbutește pur și simplu o artă nouă, arta românească modernă.

E de sigur regretabil că nu s'a studiat până acum, nu numai biografia, dar mai ales opera lui Luchian, în mod mai cuprinzător și mai adâncit. Acest revoluționar era un restaurator al adevăratelor valori ale artei țării sale. El lucrează biruitor împotriva a tot ce e corupt sau factice, tot atât contra academismului cât și contra sentimentalismului puțin searbăd al lui Grigorescu și doar în clipa de reacție împrumută lui Gauguin planurile largi pe care acesta le opunea descompunerii impresioniste. Iși învinge adversarul cu propriile lui arme. El opune viziunii superficiale a lui Grigorescu (cea dela sfârșitul vieții sale), tot o artă de suprafață, unde dovedește însă că impresia se poate exprima prin simpla alăturare de colori sincere și clare. Este poate singurul dintre toți pictorii români care a regăsit prin spirit vechea tradiție a pictorilor români populari, decoratori de ziduri — și este prin aceasta, tocmai el, cel care aduce opera cea mai tânără! Transpunând celebra frază a lui Cézanne, am spune despre el: a făcut din spontaneitate o artă de muzeu. Nu era aceasta misiunea artei românești? Și acele dintre pânzele sale pictate în spiritul acesta, nu sunt oare cele mai reprezentative ale acestei arte? De altminteri Andreescu n'a făcut altfel când a rămas, dincoace de excesele impresioniste, aproape de realitate, de natură, direct, simplu, numai cu acel sentiment tragic în plus care a dat naștere operelor sale cele mai impresionante. Dar abandonându-se orientării sale spre dramă, nu micșora oare Andreescu însemnătatea generală a operei sale fie și în folosul expresivității lui proprii? Dimpotrivă, Luchian, al cărui destin nu era mai puțin tragic, trebuia să-l domine până la capăt și să picteze florile sale strălucitoare, paralizând ca și Renoir și în același timp când bătrânul maestru francez cuprins de un mare, declin trupesc, găsea în epoca roșie ultima sa transfigurare.

Este într'adevăr de mirare ca un artist de importanța lui Luchian (cu toate inegalitățile sale) să nu fi deschis totuși artei românești o cale largă și dreaptă. D. G. Oprescu ne dă fără îndoială secretul în rândurile pe care i le consacră în « *Arta românească dela 1800 la zilele noastre* »: « Dela această dată (expoziția artiștilor independenți organizată de Luchian, care a dat acolo exemplul unei opere dezvoltată în contact cu școala franceză contemporană), dela această dată, pictorii români nu încetară de a considera pe artiștii francezi ca pe singurii demni de luat drept pildă. Aspirațiunile acestora din urmă, felul lor de a vedea... găsec un ecou simpatic la români... Incepând cu impresionismul și terminând cu ceea ce este convenit a se numi școala dela Paris, toate curentele (în afară de cubism) au fost urmate și lucrările care le reprezintă au lăsat urme în opera tinerei școale românești ». Se vede nașterea neînțelegerii care apasă asupra întregii arte românești contemporane. În loc de a se prețui la Luchian ceea ce este într'adevăr admirabil, propria sa personalitate, prietenii și discipolii săi nu văd prin el, și pe deasupra lui, decât pe pictorii francezi de care el s'a servit fără însă a se aservi vreodată lor. Nu se admiră esența românească a operei sale, ci anume forme ale ei, care sunt franțuzești, ceea ce este mai scânteetor, dar și mai inutil. Căci, în cele din urmă, să punem întrebarea: ce câștig înseamnă pentru arta românească să reproducă fazele evoluției artei franceze? O fi aceasta cea dintâi în lume, dar nu e universală, în sensul că ascultă de legi care îi sunt cu totul particulare. Toate contradicțiile, luptele care de cincizeci de ani au turburat Parisul erau dictate de necesități interne, de reacțiuni precise: o evoluție poruncită de noile tehnici. Problema vieții artei românești este cu totul deosebită; prin urmare, dacă artiștii dela București adoptă aceste certuri, va fi ca modă și cu nu ca necesitate. Se va întâmpla astfel ca ei să nesocotească unul singur dintre curentele picturii moderne franceze, dar de departe, cel mai important, prin răsfrângerile sale, cubismul, singurul care ar fi putut să le fie de oarecare folos, fiind o reformă de ordin general care țintea nu actualitatea artistică, ci însăși elementele artei.

Astfel că influența considerabilă a lui Luchian, în loc de a fi decisivă și de a deschide definitiv calea unei școale românești autentice, a separat, dimpotrivă, această școală de tot ce era o mare tradiție, pentru a o respinge în domeniul nesigur al culturilor dezrădăcinate. Astfel un om domină azi și de foarte de sus și prin lucrările sale și prin spiritul lor, arta românească contemporană. Camarad cu Luchian, Gheorghe Petrașcu continuă astăzi o operă din zi în zi mai tânără, mai desăvârșită și mai liberă. Având de rezolvat aceleași dificultăți ca și Luchian, a făcut cum a știut el, inventându-și până și tehnica lui proprie, fără a ceda vreodată

influențelor străine. Astfel s'a născut această operă cu totul originală, profund românească, care face din d. Petrașcu unul din cei mai buni pictori din Europa ¹⁾. D. G. Petrașcu continuă de sigur marea tradiție a artei românești căreia i-a fixat unul din aspectele cele mai strălucite și cele mai deplin realizate. Dar dacă se bucură azi de un prestigiu nemăsurat în România, n'are aproape nici o legătură cu confrății săi, nici cu contemporanii săi, nici cu artiștii tineri. N'are elevi și se simte că se găsește pe un plan cu totul altul decât ceilalți pictori. Singura sa mândrie este de a-și fi rămas credincios lui însuși și se simte că, cu acest preț, nu se teme de nici o solitudine. Și de altfel, dacă compari această operă atât de hotărâtă cu soarta nesigură, chinuită și sterilă a celorlalți pictori români, nu te poți opri să gândești că aceștia din urmă sunt ca și deșezădăcinați și nu mai au decât o nostalgie prea vagă de păământul destinului lor.

La un artist ca Pallady, aceasta este în deosebi limpede și di-buirile lui sunt dureroase. Trăiește în Franța, dar nu ocupă în cadrele picturii franceze decât un loc onorabil; cu toate darurile sale și cu tot simțul foarte îndrăzneț al raporturilor, el e strivît de libertatea suverană a lui Matisse. Și transplantat la București, nu știu care din doi, Matisse sau Pallady, ar fi mai stânjenit și străin. În orice caz, Matisse e de sigur cel mai aproape de o oarecare tradiție orientală care nu e cu totul străină de România. Un pictor ca İser, de o putere de construcție mai reală, n'are această libertate de invenție, de compoziție, acest dar al colorilor. Și apoi este prea neutru; încât când vrea să fie oriental, pare orientalist. Steriadi, este fără îndoială acela a cărui operă e cea mai simplă și cea mai bine realizată, numai când rămâne însă credincios unui adevărat impresionism. El reprezintă destul de bine echivalentul a ceea ce sunt în Franța cei mai buni societari ai salonului de toamnă. Dar grupul Tonița, Șirato, care se crede în reacțiune contra acestui impresionism elegant, cade în aceleași slăbiciuni ale lui, anume o artă manierată, fără nici o rigoare internă, unde se cultivă senzațiile superficiale. De sigur că toți acești pictori, oricare ar fi ei și oricărei familii artistice i-ar aparține, rămân cu mult dincoace de operele realizate de Andreescu, Luchian sau Petrașcu.

¹⁾ Am găsit la d. G. Petrașcu o măreață nepăsare față de tot ce e străin. Până într'atâta că lucrând patru ani la Paris, la academia Jullian, sub direcția lui Bouguereau, și stând de atunci de mai multe ori în Franța, el mărturisește că nu cunoaște personal nici un pictor, nici un critic francez contemporan. La alții aceasta ar fi afectare, orgoliu jignit și puțin ridicol. Dimpotrivă, la el este sensul unei demnități și a unui respect foarte înalt pentru opera sa. Gloria românească l-a căutat singur, pe el care nu făcuse nimic pentru a o măguli. Rămâne nepăsător și astăzi la orice faimă străină, părând a fi sigur că dacă opera sa o va merita, nu va fi lipsită de ea.

Cât despre tinerii pictori români, numeroși, înzestrați și ale căror grupări sunt în general mai inegale decât cele din Paris, se simte că au suferit mult de pe urma acestei spărturi a artei românești, împotriva căreia ei reacționează spontan, ori prin eforturi în comun. Se regăsește la aproape toți cei ce mi-a fost dat să-i cunosc, aceeași prospețime, aceeași spontaneitate care au fost apanajul marilor artiști români, dar în ciuda unei bunăvoinți evidente, o nesiguranță tehnică neliniștitoare, lipsa unei direcții autentice. Mi s'a spus că acești pictori nu au alți maestri (și o văd) decât un academism¹⁾ care are aceleași defecte, aceleași limite ca peste tot; că cei mai buni artiști contemporani nu au sau nu mai au școli; că sunt puține posibilități de a se cunoaște operele clasice la București. Toate acestea sunt poate adevărate, dar pe de altă parte se înțelege mai bine însemnătatea operei celor ce se pot numi clasicii români. Acești oameni sunt respectați, dar nu s'ar părea că experiențele lor sunt retrăite. Cu toate acestea ei aduceau elementele unei arte noi și originale.

Fără îndoială, tinerilor pictori le vine greu să înlocuiască veriga pierdută, aceea prin care tradiția s'a întrerupt, maestri pe care nu i-au avut. Dar este mai degrabă o dificultate aparentă decât reală, deoarece există alți maestrii, a căror operă singură este un învățământ.

În Franța vedem azi noua generație de pictori, care e foarte izolată, făcând ea însăși alegerea printre toate operele care au precedat-o și luând tocmai esențialul, cu prețul unei sfortări remarcabile. Credem de altfel că pe măsură ce-i vor elabora ei înșiși tehnica, tinerii pictori români își vor da seama de realitățile artei lor, căci numai o tehnică îndestulătoare acordă artistului mijloace de investigație în adâncul lui însuși. Și în acest sens ar fi poate folositor ca tinerii pictori români să fie siliți de dificultățile economice să rămână la București, unde lucrul lor este mai greu, deoarece trebuie să refacă totul ei înșiși, dar unde se găsesc adevăratele elemente ale culturii lor.

Am spus că pictura română contemporană a ignorat, mai mult sau mai puțin, cubismul și fără îndoială nu putea să ia din el decât o metodă poate artificială²⁾. Dar n'ar fi de mirat ca arta românească, închisă asupra ei însăși, să cunoască la rândul său cubismul său, adică o disciplină interioară, adaptată nevoilor proprii

¹⁾ Și trebuie înțeles prin academism nu numai pe reprezentanții școlii oficiale, dar și pe deținătorii tuturor conformismelor, oricare ar fi ele.

²⁾ Evident că nu vrem să vorbim despre acel cubism de suprafață care a înflorit după război, încurajat de succes și promovat cu ușurință, ci despre marea reacțiune, din 1910, împotriva degenerării formelor. Trebuie de asemenea deosebit cu totul cubismul constructor și sintetic de supra-realism, experiență analitică, curioasă uneori, dar fără capacitate pozitivă.

și al cărei exces de formalism însuși va libera definitiv arta românească de orice influență străină. S'ar putea propune tinerilor pictori români drept pildă de acțiune, pe Cézanne, care a parvenit încetul cu încetul, prin propriile sale mijloace, la culmea stăpânirii, fiind în stare să exprime începând din 1895, aspectul cel mai interior al pământului și al oamenilor care-l înconjurau. Sau mai mult, poate chiar decât experiența lui Picasso care vine să rezolve alte probleme, pe aceea a lui La Fresnaye, care exercită azi, după o eclipsă de zece ani, o influență preponderentă asupra evoluției tinerei picturi franceze, după ce a făcut din cubism mijlocul de a reînsufleți toate formele acestei picturi (cuprinzând și formele colective de artă monumentală).

Ce va fi pictura românească de mâine? Bănuim că o artă anevoioasă, nemulțumită de ea însăși. Este lecția tuturor marilor săi pictori clasici încă nedepășiți și a căror toată *actualitate* ne-am dat osteneala s'o arătăm. Dacă se admite că expresia românească trebuie să fie toată din claritate, din lumină, din spontaneitate, nu trebuie uitat că această libertate nu se dobândește decât cu prețul unei imense sforțări. Este exemplul particular al lui Luchian, și de aceea acest pictor ni se pare atât de important. De asemeni în Franța, Cézanne, căci trebuie să revenim mereu la el, a dovedit că nu se poate învinge materia decât secându-i toate exigențele.

JACQUES LASSAIGNE

CRONICI ENGLEZE: SPENGLERISM ÎN ANGLIA

Abia se așternuse puțin uitarea peste faimosul *Untergang des Abendlandes*, când iată că moartea recentă a fostului profesor de fizică și matematici la Hamburg a răscolit cenușa, punând din nou pe tapet, în lumina noilor conjuncturi de spiritualitate contemporană, conflictul dintre Răsărit și Apus, cu tot cortegiul de speculații asupra acestei vechi antinomii a culturii și civilizației.

În Anglia filosofii străini pătrund foarte greu. Canalul Mânecii e mai mult decât o apă. E un cordon de castitate pe care regina albionă îl poartă împotriva multor erezii, dar mai ales împotriva ereziilor spiritului, — sau ceea ce dânsa numește astfel...

Spiritul, de altfel, creerul, și alte ingrediente umane *ejusdem generis*, sunt permanent puse, în Anglia, sub observație. Filosoful, incorigibilul purtător de bacili, neconținut pus la carantină. Chiar când filosoful e indigen, opinia generală e că trebuie să fie negat, sau ignorat, dacă nu eliminat.

Dacă suntem de părerea unuia din cei mai inteligenți Englezi de azi, criticul Humbert Wolfe, numai la cinci gânditori, din

toată istoria ei, Anglia a condescins să acorde încetățenirea filosofică: Berkeley, Locke, David Hume, F. H. Bradley și, azi, printre noi, Bertrand Russell.

Herbert Spencer și azi pare pe continent un *tabu* al filosofiei. În Anglia, ca și alt idol de recentă adorație, Haeckel, filosoful care răsucise capul bieteii George Eliot și era la o vreme consultat și pentru chestiuni politice, ca un oracol național, a fost repede pus la punct și considerat până azi ca o plătitudine a gândirii.

Schopenhauer — poate totuși cel mai popular dintre filosofii străini — pătrunde în Anglia abia pe la 1880, odată cu Hartmann, filosoful Inconștientului; și atinge tardiv și superficial pesimismul lui Hardy sau Gissing, cu gustul sinuciderii și concepția iubirii ca agent de propagare a mizeriei umane, cum înțelegem mai ales din romanul lui *Jude the Obscure*. Nimic sau aproape nimic mai mult.

Nietzsche, Bergson, cu excepția unor contaminați ca Shaw, Lawrence sau Joyce, — outsiders ai spiritualității engleze, când nu de-a-dreptul ostracizații ei, — nu s'au putut mai mult menține în fervoarea publică.

E interesant atunci să urmărim soarta cărții dela 1918, în Anglia, ca să vedem că fenomenul de refractarism e în esență același. Dar e interesant și prin nota specifică pe care datele internaționale o impun reacțiunii provocate de *Apusul Occidentului* în țara care se socotește însăși chintesența acestui Occident...

Când acum exact zece ani primul volum din cartea lui Oswald Spengler apărea în traducerea autorizată a lui Charles Francis Atkinson, sub numele de *The Decline of the West*, întâlnea pe solul Angliei un climat sufletesc particular.

Era, ca și în Franța, climatul mării victorii, atmosfera de optimism și exaltare ce încă ținea aceste țări în convingerea că o eră de largă prosperitate pe toate căile avea să sosească de pe urma înfrângerii teutone.

Nimeni nu bănuia că peste doi-trei ani, în 1930 cel mai târziu, criza mondială avea să se declare la semnalul drastic al cascadei băncilor americane.

Cartea lui Spengler a părut atunci dela primul moment incongruă. Incompatibilă cu elanul victoriei, atitudinea ei de defetism apărea ca expresia singulară a unei Germanii învinse; și se atribuia exclusiv acestei Germanii, pierzându-se din vedere, sau ignorându-se faptul că *Der Untergang des Abendlandes* era o carte născută de asemenea în plin elan german... Fiindcă era 1911 și nu 1919 anul când Spengler renunța la catedra sa de liceu din Hamburg și se hotărâ să se dedice exclusiv lucrării care-l frământase o viață; și era 1914, adică ajunul războiului, când prima versiune a cărții era gata, ca să și apară în 1918, iar în 1922 să apară numai în ediție definitivă.

Declinul Occidentului a anticipat prin urmare războiul, nu a fost, cum s'a spus, o consecință a lui. Cartea are cu războiul tot atâta legătură cât și cu criza mondială pe care deopotrivă a anticipat-o. Defetismul ei este deci defetismul nu al unui război pierdut, ci al unei civilizații pierdute (în concepția filosofului), — indiferent că unele țări, îmbătate de victorie proaspătă, dormeau încă pe sacul cu trandafiri al iluziei de cultură și prosperitate.

Și devine aproape simptomatic că *Declinul Occidentului* a trebuit să aștepte opt ani ca să apară în traducere engleză. Era oare faptul că în Anglia între timp elanul victoriei se subțiasse, iar simptomele crizei mondiale și începuse să se arate? Se pare că da...

Anglia care până atunci bombănisese asupra Rinului și Versailles-ului, începe pe la 1926 să se întrebe. Anglia la 1926 hamletiza printre mormintele Europei.

E caracteristic că aproape simultan cu traducerea lui Spengler, la câteva luni diferență, apar dintr'odată în 1927 trei cărți de problemă europeană: *The World in the making*, traducerea ultimei cărți a contelui Hermann Keyserling; *Communism*, datorit economistului marxist, distinsul profesor dela School of Economics din Londra, H. J. Laski; și *Civilisation or Civilisations*, An Essay in the Spenglerian Philosophy of History, comentat copios al spenglerismului, făcut de autorități ca profesorul E. H. Goddard și P. A. Gibbons.

Trei cărți, trei întrebări răscolitoare pe care Anglia refractară întrebărilor și le punea asupra destinelor lumii.

* * *

Odată apărută și comentată, compacta carte a lui Spengler a găsit în receptivitatea engleză câteva elemente de congenialitate.

Filosofia ei a fost trecută imediat la categoria așa ziselor filosofii ale timpului (Time-philosophy).

Deși la Spengler «ideea de spațiu e aceea care face istorie, iar ideea de timp aceea care desface istoria», pentru mulți gânditori ai vremii, dar mai ales pentru cititorul nefilosofic, Timpul spenglerian a apărut ca o noțiune supremă, dincolo de spațiu, o putere absolută ca la Einstein. Ca și la Bergson — care, se știe, a lăsat urme în Spengler — «adevărul e mișcare și mișcarea singurul adevăr posibil». Nu-și bazează dânsul teoria civilizației pe un permanent proces de prefacere, fie că această prefacere are curbe cronice de ridicare și coborîre?..

Se 'ntâmplă însă că evoluționismul spenglerian găsea în Anglia ecouri vechi în evoluționismul darwinian; «the struggle for life» al englezului, cu adaosuri moderne din dinamismul nietzscheian, acel *will to power* așa de popular peste Canalul Mânecii și Ocean, era principiul voinței de a lupta, cu care Spengler, cu o față spre

Goethe și alta spre Bismarck, își galvaniza defetismul cu speranțe pentru o Germanie totuși cândva puternică.

Pe lângă aceasta, încă două ecouri engleze se descopereau în cartea germanului.

Se știe prea puțin pe continent că istoricul și filosoful american Henry Adams încă din 1908, lansase *ideea cíclică*, drept normă de evoluție a istoriei. Numai că autorul *Degradației Dogmei* ne vorbește de o *lege a fazei* (« a rule of phase ») în loc de *legea ciclului*, care, după Spengler, orânduiește periodic civilizația.

La Spengler apoi — de structură fizician și matematician — ideea negreșit se adâncește și, înlăturând constatările de hazard sau simplă coincidență ale americanului, se proiectează apocaliptic, dar și geometric, pe un fond de precizie științifică.

În sfârșit, încă din 1911 — dacă nu și mai dinainte în mod disparat — Sir William Matthew Flinders Petrie ne vorbește despre civilizație ca un fenomen *serial*, de creșteri și declinuri periodice. Drept e, autorul *Metrologiei Inductive* (1875) și al *Istoriei Egiptului* (1894—1923) stă cu fața întoarsă numai asupra civilizațiilor mediteranee. Spengler, cu o erudiție într'adevăr germană, aplică ideea profesorului englez la toate civilizațiile, dela cea sumeriană la civilizația hittită-asiriană, și dela Greco-Romani la Azteci.

Dacă mai adăogăm, acum, că la vremea sa bergsonismul contaminase gândirea engleză, la școala profesorilor Alexander și Whitehead, avem tot ce ne trebuie ca să înțelegem de ce în Anglia *Declinul Occidentului* nu a venit deloc ca o carte revoluționară.

În Anglia, unde etica a fost totdeauna preferată metafiziciei și unde lumea de mult a fost « servită » cu exasperările carlyliene sau ruskiniene, patetica filosofie a germanului — cu antecedentele engleze văzute — a putut ușor trece drept o serie de « emoționante țipete în întunec » (emotional outcries in the dark)...

* * *

Cel mai acerb asediator al spenglerismului azi în Anglia se poate socoti Wyndham Lewis, estetul și gânditorul de elită. După frumoasa carte dela 1928 (*Civilization*), Wyndham Lewis în: *Time and the Western Man* reia pe englezește tema care dela Spengler și Laski la Keyserling, și dela aceștia la Maurras, Daudet, Maritain și Massis, a format în ultima vreme obiectul captivant al discuției europene.

În *Timpul și Omul Apusean* Wyndham Lewis pornește dela un criteriu estetic.

El observă dezastrul provocat în artă de primatul ideii de timp: adică de concepția bergsoniană că viața e permanentă fluiditate. La lumina operei unui Proust, Joyce, d-ra Stein, gânditorul englez nu se poate opri de a le nota caracterul disolvant, morbid ...

— pe care îl atribuie sentimentului acut al mutației universale, de care scriitorul modern e stăpânit până la sdruncinarea eului creator.

Antibergsonianul nostru are — de altfel — înainte jumătate aproape din romanul englez contemporan, în atât de exemplară opoziție cu romanul vechi, victorian; roman care, dela Aldous Huxley la Sheila Kaye-Smith și dela aceasta la Frank Swinnerton e un roman desagregat: roman fără eroi, fără acțiune, fără atitudine unitară în fața vieții.

Această dispersare a eului contemporan într'un caleidoscop de stări-fascinante, poate la prima arătare, dar descurajator de disparate; această periclitate a artei cu ajutorul haosului, Wyndham Lewis o pune pe socoteala acestei... nefaste Time-philosophy!

Ori, Timpul e — ca și în Bergson — factorul constituțional al teoriei spengleriene. Toate civilizațiile, un joc, o formă ciclică a timpului; un simplu proces de rotație. Niciun merit autonom pentru civilizația în sine. Sub legea timpului, fiecare civilizație va fi o funcție a lui, o trecere subalternă dela tribul religios la feudalitate, dela feudalitate la burghezie, monarhie, cezarism.

Odată funcția îndeplinită, organul dispare; odată ciclul parcurs, civilizația, oricare ar fi ea, — akkadiană sau arabă, egipteană sau occidentală — decade, ca alta să-i ia locul, pentru aceeași performanță în timp.

Idee care merge împotriva întregului idealism al veacului XIX — atât de caracteristic englez în tenacitatea cu care, dela Carlyle, Ruskin și William Morris, la Wells, Shaw și Bertrand Russell, vede în civilizație o linie de neîntreruptă ascendență, iar în civilizația apuseană tocmai piscul acestei ascensiuni în tehnică, progres științific și humanism, — și cu aceasta: ultima treaptă a unui proces milenar de desăvârșire a omului.

Idee care nu numai omoară acest idealism, dar omoară chiar civilizația apuseană, când îi anunță sfârșitul în neantul istoriei, ca una care și-a îndeplinit rostul ciclic.

Idee, în sfârșit, care cu pesimismul larg îmbrățișetor și romanticul ei de Apocalips, tinde să creeze un nou « mal du siècle » și până atunci nu întârzie să atingă arta și literatura, bolnăvind-o de defetism și disoluționism.

Wyndham Lewis se înscrie atunci în linia gânditorilor de structură clasică și atacă până la distrugere modernul « bogey », — gogorița bergsonismului, spenglerismului, ca și pluralismului superficial american.

Un alt critic substanțial al splenglerismului, John Gould Fletcher, în *East and West*, un studiu scurt dar de concludentă valoare, nu se lasă preocupat de problema artei.

Privind cartea lui Spengler — ca și replica ei franceză, *Défence de l'Occident* a lui Massis (care în traducerea engleză a lui Flint

a apărut în 1928 cu o prefață de Chesterton) — numai din punctul de vedere al conflictului dintre Răsărit și Apus, distinsul poet și gânditor englez observă că sfârșitul războiului ne-a relevat o ridicare la orizont a Orientului, bine pus la punct cu știința, tehnica, puterea armată, diplomată și comercială modernă, și gata să dispute Occidentului — cu propriile lui arme — supremația.

Procesul începuse încă din 1859, cu expediția civilizatoare a lui Perry, — apoi deschiderea Suezului, așezarea bazelor europene în Singapor, Hong Hong, Șangai; și fusese vertiginos alimentat — cum arată, mai bine ca Fletcher, Grousset în *Réveil de l'Asie*, — cu dizidențele europene, competiția anglo-franceză în Siria, apoi războiul și revoluția rusă.

Toate acestea au pus față în față două lumi. De o parte Occidentul saturat de mașinism și comercialism, de sub care dinamica interioară, legendara forță spirituală a europeanului — din care țâsnise creațiile mari de gând și artă ale vremilor — dispăruse; de altă parte Orientul de totdeauna, mistic, contemplativ, dar al cărui spirit de resemnare și fatalitate se activase până acum cu dinamică europeană, și înarmat cu tot utilajul de civilizație apuseană, amenința să o înghită în spirit și materie.

Lupta dintre Edison, Marconi, Ford, pe de o parte, dar fără nici o spiritualitate rămasă la bază, și lumea lui Confucius, Buda, Lao-tzu, Mohamed, ridicată din pasivismul ei și trezită la acțiune, — lupta, în sfârșit, între rațiunea nestatornică, haotică, dezafectată a Apusului și credința statornică și de câțva timp activistă, a Orientului.

În această luptă, Germania lui Spengler, întoarsă cu ochiul spre Asia, înseamnă « un misticism ce încearcă după război să triumfe asupra culturii rivale latino-mediteranee, așa cum filosofia și muzica germană au triumfat asupra Europei după haosul politic al regnului napoleonian ».

Massis crede că în lupta aceasta salvarea poate veni dela catolicismul latino-mediteranian. Englezul și protestantul Fletcher, după ce face un aspru rechizitoriu catolicismului francez, de a-și fi trădat de mai multe ori — bunăoară în perioada Avignonului — misiunea civilizatoare, vede soluția într-o « conlucrare cordială între Occident și Orient, prin capetele lor reprezentative, întru salvarea rămășițelor civilizației de toate relele și lacunele veacului mașinist ».

* * *

Și tot o cale de mijloc găsește și al treilea, și cel mai recent critic englez al spenglerismului, profesor Toynbee, valorosul istoric.

Profesor Toynbee a publicat de curând prima parte din *A Study of History*, carte în care face o teorie a civilizației inspirată

mult din pesimismul spenglerian. Contrar idealiştilor englezi care au conceput civilizația — spune dânsul — ca « bobul de fasole din legendă, ce crește mereu în sus până ajunge să spargă cerul », sau, după metafora lui Spengler, ca o « tenie ce se adaugă cu sânguință în lungime dela epocă la epocă », Profesor Toynbee vede progresul omenesc desfășurându-se tot ciclic, de-a-lungul a trei perioade : perioada primitivă (de foarte sumară organizație politică și economică); perioada culturală, de înaltă energie spirituală — cu realizări supreme în artă și gândire; perioada civilizației, când impulsul vital, spiritul creator e în declin, și se lasă loc imperialismului.

Numai că Profesorul Toynbee e un mare liberal, adept fervent al umanitarismului și al Societății Națiunilor.

El nu se lasă atunci pradă misticismului pesimist spenglerian; ci, făcând proces imperialismului militarist — cu ilustrații elocvente din istoria imperiului roman, căruia îi reproșează de a fi fost o « versiune stereotipă a elenismului stors de lupte intestinale, ajunsă pradă ușoară creștinismului și barbarismului germanic » — lasă să se întrevadă salvarea în rezolvirea conflictului dintre mase și « minoritatea dominantă », cum numește dânsul clasele conducătoare.

Departee de a desnădăjdui, profesorul Toynbee vede triumful ideii de ordine și armonie asupra forțelor distrugătoare ale dezordinii, pe calea unei *noi educații* a omului mașinizat.

În ce constă mai precis această nouă educație — o educație, de sigur, în spirit, a omului — ne-o va spune partea doua a operei sale, pe care istoricul ne-o anunță sub titlul : *The prospects of the Western civilisation*.

Dar din chiar titlu se vede că profesorul Toynbee, contrar lui Spengler, crede într'o resurrecție a civilizației occidentale.

Ceea ce, adăogat la concepția celorlalți critici englezi ai spenglerismului, arată că dogma germanului, cel puțin în sănătoasa și statornica Anglie, nu și-a putut face jocul disolvant...

DRAGOȘ PROTOPOPESCU

NOTĂ TOT DESPRE LITERATURA DRAMATICĂ

Intr'o revistă săptămânală, d. Pompiliu Constantinescu comentează nota, pe care am publicat-o în R. F. R. din Septembrie anul acesta, despre literatura dramatică originală. Comentariul d-sale mă obligă să reviu asupra unei chestiuni, care de sigur nu poate fi discutată complet în câteva pagini, dar din care eu n'am vrut să iau în considerație decât un singur aspect. Recunosc

că felul acesta fragmentar de a trata o problemă are riscurile sale. E greu să te explici complet asupra unei chestiuni în întregul ei, atunci când nu pleci decât dela un element și când nu ai intenția — și nici posibilitatea materială — de a scrie mai mult decât o « notă ».

D. Pompiliu Constantinescu trece, în comentariul d-sale, dincolo de obiectivele foarte precise ale articolului meu din Septembrie și îi dă discuției o suprafață mai largă, decât aceea pe care o vizăm. Evident, lucrul nu e regretabil, de vreme ce ne dă prilejul unei precizări.

În acel articol, plecam dela o observație simplă: că de vreo zece ani încoace teatrul românesc a rupt contactul cu noile contingente de scriitori. « Tânăra generație » — cum se spune cu un termen comod și global, spre a desemna elementele manifestate în cultură dela 1926—1927 până astăzi — s'a orientat și oarecum s'a stabilit în roman, poezie, eseu și critică, dar a fugit în chip sistematic de teatru. Acest fapt mi se părea pe cât de evident, pe atât de ciudat. Nu înțeleg prin ce stranie întâmplare, distribuția talentelor dintr'o generație literară s'ar face prin aglomerarea lor în anumite domenii și prin ignorarea completă a unui gen de importanța teatrului. Nu poate fi la mijloc o simplă coincidență și nu pot accepta asemenea explicații confortabile.

Acesta era « subiectul » notei, pe care o comentează d. Pompiliu Constantinescu. Pentru a înlătura, cel puțin de astădată, orice neînțelegere — îmi permit să citez:

« În zece ani, literatura românească a fost solicitată de o lungă serie de debutanți — nu toți valabili, nu toți originali, nu toți destinați să creze, dar, din acest material prim, timpul a putut să aleagă și va mai putea alege în viitor, anumite realizări clarificate... »

« Nu este an care să nu aducă în epică sau în lirică un nume nou... »

« Este pretutindeni în tânăra noastră literatură o abundență... care, așa cum se găsește, este fără îndoială un remarcabil fapt de istorie literară... »

« De ce în teatrul românesc al ultimilor zece ani nu avem nimic corespunzător acestor fapte? De ce literatura dramatică nu înregistrează manifestări corespondente celor de pe planul poeziei, eselui sau al romanului? »

Îmi cer iertare pentru acest citat dintr'un articol personal, dar e singurul mijloc de a preveni un greșit punct de plecare în discuție.

Cum răspunde d. Pompiliu Constantinescu la această observație, care în mod foarte vizibil se referă numai la literatura dramatică din ultimii ani?

Răspunde opunându-mi o listă de opere dramatice, care, și prin numărul și prin valoarea lor, ar urma probabil să-mi infirme observația.

Să cercetăm această listă și să o primim în chiar ordinea întâmplătoare, pe care ne-o propune: *Vlaicu Vodă* de Alexandru Davilla, *Apus de soare* de Delavrancea, *Patima roșie* de Mihail Sorbul, *Săptămâna luminată* de Mihail Săulescu, *Mușcata din fereastră* de Victor Ion Popa, *Comedia zorilor* de Mircea Ștefănescu, *Omul cu mărtoaga* de G. Ciprian, *Inșiră-te mărgărite și Omul care a văzut moartea* de Victor Eftimiu, *Suflete tari*, *Act venețian*, *Mioara și Danton* de Camil Petrescu, *Domnișoara Nastasia* de G. M. Zamfirescu, *Meșterul Manole*, *Cruciada copiilor și Avram Iancu* de Lucian Blaga, *Molima* de Ion Marin Sadoveanu, *Nodul gordian* de Valjean, *Cometa* de D. Anghel și St. O. Iosif și *Titanic-Vals* de Tudor Mușatescu.

Sunt în total 21 de piese. Dar nu e lipsit de interes să observăm că șase din ele au fost scrise înainte de război, iar opt au fost scrise imediat după război și în orice caz înainte de anul 1926. Restul de șapte piese invocate de d. Pompiliu Constantinescu au fost, e drept, scrise și jucate în cursul ultimilor zece ani, dar autorii lor sunt d-nii Victor Ion Popa, Mircea Ștefănescu, Victor Eftimiu, Lucian Blaga, Ion Marin Sadoveanu, care toți și-au făcut debutul în teatru cu mult înainte și care în nici un caz — cu oricâtă bunăvoință de istorie literară — nu pot fi socotiți ca făcând parte din «tânăra generație». Rezerve se pot face doar pentru d-nii G. M. Zamfirescu și Tudor Mușatescu, dar și ei aparțin unui alt «contingent» literar, decât cel la care mă refeream în articolul meu din Septemvrie.

Adevărul este că din generația care a debutat în literatură în 1926 (e curios, dar acest an marchează într'adevăr o sumă de debuturi interesante) singurul care a scris teatru a fost d. Ion Cantacuzino. Nu e prea puțin?

Poate că această socoteală riscă să pară mai mult ingenioasă, decât concludentă. În definitiv, anul de naștere nu constituie un criteriu de judecată literară. Evident că nu. Dar poate constitui un indiciu de istorie literară. În fapt nu e posibil să se conteste că de zece ani încoace literatura dramatică românească nu a mai cucerit nici un condei nou. Ce semnificație are acest fapt, este altă întrebare. Înainte de orice însă, să convenim că ne aflăm în fața unui fapt.

Nu eu voi ignora excepționala valoare dramatică a lui *Danton* publicat de d. Camil Petrescu în 1932¹⁾. Și nici nu voi uita in-

¹⁾ Dar faptul că «Danton» a fost tipărit și nu reprezentat, nu este el un simptom de criză a teatrului românesc?

teresul *Molimei*, piesa d-lui Ion Marin Sadoveanu. Și nici nu voi trece cu ușurință peste remarcabila *Veste bună* a d-lui Mircea Ștefănescu. Dar nici una din aceste lucrări nu formează un debut în teatru — ci o continuare de carieră, cu mult înainte începută și cu mult înainte definită în posibilitățile ei.

Și atunci, îmi permit să pun din nou întrebarea: nu e curios că dela un moment dat teatrul românesc își suprimă pur și simplu orice contact cu noile generații de scriitori?

Mi se pare că în comentariul d-sale, d. Pompiliu Constantinescu trece cu oarecare neatenție peste această întrebare, nu-i răspunde și astfel deplasează discuția.

Aș propune drept o foarte bună temă pentru o lucrare de seminar la Facultatea de litere, facerea unui tablou sinoptic al producției literare pe genuri. Aș rezerva romanului, poeziei lirice, nuvelei, teatrului, criticii, eselui, câte o rubrică specială și an de an aș înregistra sub fiecare din aceste rubrici, producția respectivă. Un asemenea exercițiu ar fi neînchipuit de instructiv. Oricum, el ar ilustra cu elocvență remarca pe care am expus-o în articolul meu din Septemvrie și pe care încerc s'o completez în articolul de față. Rubrica destinată teatrului nu ar fi, în raport cu celelalte, decât o lungă pată albă. Și astfel exprimată vizual, plastic, grafic, izolarea teatrului nostru în ansamblul mișcării literare românești n'ar mai părea nimănu — nici mai ales d-lui Pompiliu Constantinescu — o concluzie «exagerat de pesimistă».

Ce e și mai îngrijorător este că teatrul românesc nu numai că nu izbuteste să-și apropie noi condeie, dar cu vremea le pierde și pe acelea care până într'un timp l-au servit.

D. Camil Petrescu declara într'o prefață la una din piesele sale, că nu va mai scrie niciodată teatru — și efectiv d-sa a trecut la roman, atunci când, din motive expuse cu o precizie analitică necruțătoare în «Falsul tratat pentru uzul autorilor dramatici», și-a considerat sfârșită activitatea teatrală.

Aceeași declarație o făcea acum câțiva ani d. Mircea Ștefănescu, într'o savuroasă scrisoare deschisă către un fost director al teatrelor, pentru ca de curând tot d-sa să declare că nu va mai scrie piese, decât comandate și cu suficiente garanții materiale.

Aici stă explicația crizei incontestabile prin care trece literatura dramatică originală: condițiile sale materiale de existență.

* * *

Literatura este o muncă organizată. Când această muncă e prost organizată, ea este în mod fatal condamnată la ratare și la sterilitate. Apariții extraordinare singuraticе sunt evident posibile. Dar literatura ca fenomen de cultură, ca organism, ca funcțiune,

nu poate exista fără anumite condiții exterioare minime. Aceste condiții minime lipsesc literaturii dramatice originale. Iată pentru ce ea este în criză.

Scenele românești sunt închise autorilor români. Ele formează un debușeu dezorientat al tuturor pieselor străine — nu importă de unde ar veni și nu importă ce valoare ar avea — dar opun o rezistență opacă producției originale, ori excluzând-o pur și simplu, ori sabotând-o.

Suntem încă la început de stagiune. Socotiți spectacolele din prima lună: Paul Raynal, Dodie Smith, André Birabeau. Trei premiere, trei traduceri.

De ce? Nu e anormal acest lucru ca în Capitala unei mari țări, într'un oraș de aproape un milion de locuitori, într'o epocă în care limba românească a ajuns la o bogăție de expresie și la o siguranță de formă, pe care puține limbi din această parte a Europei o posedă, într'un moment în care proza și poezia românească modernă sunt la un stadiu de reală complexitate, nu e anormal ca teatrele noastre să afirme, cu o atât de jenantă lipsă de orgoliu, propria lor incapacitate de creație și să accepte a duce o existență în subordine?

Traducerile au de îndeplinit într'o cultură o funcțiune foarte serioasă, dar și foarte bine definită. Ele formează punctul de contact între culturi — dar tocmai de aceea trebuie să zic condiționate de un sever triaj. Numai cu mari și excepționale titluri artistice, e legitim să primești și să transmiți mai departe opere străine. Traducerile trebuie să-i ajute literaturii originale asimilarea marilor clasici universali. Aceasta este prima lor îndatorire.

Inutil să spun că inflația de traduceri, care domnește în viața noastră teatrală, n'a îndeplinit niciodată o asemenea funcțiune majoră — și că a fost numai o probă de gust dezorientat, o probă de panică intelectuală, o probă de comoditate artistică, pentru că — se înțelege — este nesfârșit mai simplu să-ți însușești un repertoriu, decât să-l cugeți și să-l crezi.

Nimic nu justifică această primă strivitoare, acordată dramaturgiei străine. Nici măcar criteriul succesului, căci cele mai categorice căderi teatrale din ultimii ani au fost furnizate de autorii francezi, germani sau unguri traduși și jucați la noi, în timp ce literatura dramatică originală era mereu ținută la periferia activității scenice.

Există câțiva termeni odioși — deveniți clauze inevitabile de stil — ce se întrebunțează de câte ori este vorba de teatrul românesc original.

« Pentru a încuraja literatura dramatică originală... », « ca un omagiu adus literaturii dramatice originale... ».

Expresiile acestea mi se par nefericite, dacă nu ipocrite. Literatura dramatică nu are nevoie să fie « încurajată » și nici « omagiată ». Ea așteaptă să fie creată. Aceasta este de altfel funcțiunea specifică, principală, definitorie a unui teatru : să creeze literatura dramatică. Dacă teatrul se demite din această funcțiune de cultură, atunci el nu mai are nici o justificare de rezistență în fața cinematografului.

O literatură dramatică se poate crea în mod direct, în mod activ, prin aducerea scriitorilor la experiența teatrului. Ei trebuie convinși să lucreze, obligați să lucreze — obligați prin condiții speciale de lucru. Nu poate nicăeri exista o literatură dramatică, dacă mai întâi nu există o scenă, gata să o primească, să o provoace și să o realizeze. Teatrul se scrie pentru a fi jucat. Această propozițiune este de o brutală banalitate, dar și de un mare adevăr. Ea explică în întregime carența literaturii noastre dramatice.

Viața teatrală românească trăește în mediocritatea ce se cunoaște, fiindcă este în întregime stăpânită de câțiva « oameni de specialitate », care au izolat-o de restul culturii românești. Această situație nu poate dura. Scriitorii trebuie aduși la teatru. « Aduși » în sensul în care au fost aduși la teatru de către Louis Jouvet atâția literați francezi, care altminteri niciodată n'ar fi scris altceva decât roman sau poezie. Datorită lui Jouvet, au scris teatru Roger Martin du Gard, Pierre Drieu la Rochelle și Jean Giraudoux. Primul nu a reușit în întregime, al doilea a ratat aproape complet (*L'eau fraîche*, piesa pe care i-a smuls-o Jouvet în 1931, era numai o experiență schematică), dar al treilea a realizat un adevărat moment în teatrul modern francez, așa încât se poate vorbi despre Jean Giraudoux, ca despre un nou Marivaux. E un Marivaux pe care l-a creat dela început și până la sfârșit, numai luciditatea și stăruința unui actor, director de teatru conștient de misiunea lui esențială.

Le théâtre est quand même un métier d'homme de lettres, spune Jules Renard în jurnalul său (pe care îndrăznesc a-l considera un extraordinar manual de artă dramatică). Afișați acest adevăr în birourile tuturor teatrelor românești, și poate că în câțiva ani vom avea însfârșit o literatură dramatică originală.

Ca să nu dau decât un exemplu, eu văd în scriitorul Al. O. Teodoreanu posibilități dramatice certe. Dacă aș fi director de teatru, l-aș obliga să scrie o comedie. Nu o feerie în versuri — cum a mai scris în colaborare cu d. Adrian Maniu — ci o comedie orășenească, nervoasă, lapidară. Bănuiesc că ar fi greu să-l înduplec la lucru, dar până la urmă nici un scriitor adevărat nu rezistă bucuriei de a lucra, atunci când reușești să-i asiguri un minim de securitate.

E un exemplu. Aș mai putea da nouă. Intr'adevăr, văd în literatura noastră actuală cel puțin zece condeie, înzestrate pentru teatru, dar pe care nimeni nu s'a obosit să le convertească la teatru. Din zece piese comandate, să presupunem că nu s'ar scrie decât patru; din patru piese scrise, să presupunem că izbutită nu ar fi decât una singură. Ar fi de ajuns pentru ca existența unui teatru românesc să fie justificată.

Dacă se pot risca bani, timp și încredere în experiențe de decor, de regie și de interpretare, de ce să nu se investească cel puțin tot atâta tenacitate în experiențe de literatură dramatică?

E timpul să se înțeleagă că zona superioară a teatrului nu este nici decorul, nici regia, ci literatura dramatică. Orice altă concepție este o aberație industrială, comercială și profund dușmană culturii.

Ei bine, eforturile de regenerare dramatică trebuie să înceapă din această zonă superioară a teatrului. Nu este o chestiune de resurse creatoare, ci o chestiune de organizare. Nimic mai mult.

* * *

Cine ar socoti că o astfel de soluție este artificială, în sensul că se referă numai la condițiile materiale ale unei literaturi dramatice, nu are decât să observe ce s'a întâmplat în ultimul deceniu în celelalte domenii ale literaturii noastre.

Era un timp — nu prea depărtat — când trei sferturi, dacă nu și mai mult, din tipăriturile românești anuale erau traduceri. Librăriile noastre erau copleșite de romane franțuzești, germane și italiene — traduse la nimereală — și între care o carte românească originală se pierdea rătăcită și dezarmată.

În câțiva ani, lucrurile s'au schimbat total. Momentul Piti-grilli este din fericire depășit. Astăzi editorii nu mai tipăresc traduceri, decât într'o proporție foarte redusă și numai cu anumite garanții de valoare. În schimb, literatura originală a trecut pe primul plan, ocupând — așa cum este firesc — și numeric și calitativ, librăria românească. Numărul de cititori este încă modest, dar el reprezintă o realitate fermă, stabilă, care garantează și face posibilă o activitate literară susținută.

Oricâte rezerve am avea în genere față de edituri, nu se poate să nu recunoaștem că un birou de editură este un centru de sugestii, de stimulare, de creație. Cele mai multe cărți scrise în ultima vreme au început prin a fi un contract de editură, fără de care poate niciodată nu ar fi fost duse până la capăt.

E drept că această ofensivă editorială duce în anumit sens la o inflație literară, dar numai dintr'o abundentă producție se pot selecta valorile reale.

Înainte de un sezon literar, editorii noștri încheie contracte de editură cu scriitorii români.

Înainte de un sezon teatral, directorii de teatru își comandă repertoriul dela Paris sau dela Viena.

Iată de ce avem o bogată literatură epică. Iată de ce nu avem o literatură dramatică.

MIHAIL SEBASTIAN

UN NOU FEL DE LITERATURĂ REVOLUȚIONARĂ

Am în fața mea câteva cărți recente, care s'au bucurat de un imens succes de librărie în Anglia. Lucrul n'ar fi extraordinar dacă ar fi vorba de romane. Un roman de Rosamund Lehman, bunăoară, continuă să se vândă — aproape două luni dela apariție — într'o mie de exemplare pe zi. Iar ultimul roman al lui Priestley, *They walk in the city*, s'a vândut în 50.000 de exemplare înainte de apariție. Îmi amintesc că am văzut în nu știu câte librării, și la Oxford, și la Birmingham, reclame uriașe — scrise pe fâșii de pânză lungi de cinci-șase metri — care anunțau că noul roman al lui Priestley va apare în vitrine la 27 Iulie. Data aceasta era un eveniment. Și ziarele anunțau în fiecare zi câte zeci de mii de exemplare din *They walk in the city* se vânduseră anticipat. Cifrele erau de o riguroasă precizie. Mi-am notat totalul pe care îl comunicau ziarele din 24 Iulie: 48.783 exemplare. O asemenea sumă e impresionantă, chiar pentru un autor ca Priestley. Este drept că romanul era de mult așteptat, și că era o carte de peste 700 de pagini (așa cum place publicului englezesc să citească). Dar în același sezon literar apăruseră cel puțin trei sau patru cărți care erau tot atât de mult « așteptate »; bunăoară, *Eyeless in Gaza* al lui Aldous Huxley, roman de peste 600 pagini, anunțat de câțiva ani și care se apropie și el vertiginos de 80.000 exemplare vândute. Sau un nou roman de Charles Morgan, sau *Murder in Mesopotamia* de Agatha Christie...

Cărțile pe care le am acum în fața mea nu sunt romane. Succesul lor de librărie este cu atât mai semnificativ. O carte de idei sau de controversă care are succes în Anglia, exprimă aproape întotdeauna stările de spirit ale poporului englez din acel ceas istoric. Lucrul poate fi lesne verificat prin exemple. Națiune « protestantă » prin excelență, popor al « liberului examen » — Englezii îmi fac impresia a fi poporul cel mai lesne de înțeles din Europa. Aproape întreg fenomenul englez poate fi explicat prin primatul Bibliiei. Dreptul, și mai apoi datoria, de a interpreta

personal Scriptura n'a condus numai la reformă și la individualism. A condus mai ales la pasiunea « izvoarelor », la pasiunea pe care o are orice englez de a se documenta direct pe texte. De aci considerabila importanță a cărții, a izvoarelor directe, în viața britanică (fenomen care se întâlnește la toate popoarele protestante, și care ne explică de ce Johan Bojer are 60.000 cititori; fenomen care a creat o cultură « alfabetică » excepțională în toate țările reformate, când dominantă vieții sufletești a trecut de pe planul religios pe plan laic, iluminist). De aceea lipsa de inițiativă a « Statului » englez. (În Anglia, inițiativa aparține numai particularilor.) Oricine poate « crea », în orice direcție. Gestul acesta spiritual — creația personală — se întâlnește nu numai înapoia industriilor și a sectelor, dar și în conștiința cititorului englez cult, care citește cu aceeași pasiune pe Shaw și pe Chesterton, care e comunist și catolic în același timp, care rămâne shakespearean, orice concepție estetică și-ar fi asimilat. Această aparentă duplicitate nu e însă decât manifestarea pasiunii pentru toleranță a poporului englez. « Pasiune pentru toleranță », iar nu toleranță pur și simplu (ca la popoarele asiatice). Voința de a fi tolerant; deci, *audiatur et altera pars*; deci, controversă, discuție, întoarcerea la texte, la izvoare. (Apar în fiecare an zeci de cărți asupra Rusiei, asupra Germaniei, Italiei, Japoniei, Indiei; *Truth about Russia*, « adevărul » despre ceva văzut, experimentat; *mărturie* despre ceva complex și primejdios, cum e, pentru englezi, fenomenul rus și german. Opinia publică britanică suferă astăzi cumplit din cauza Germaniei; bănuiala că s'au făcut nedreptăți Germaniei, și totuși teama de Germani, produce unul din cele mai stranii fenomene colective: temporizarea cu orice mijloc; « să mai așteptăm, să vedem, poate n'o fi așa de rău! ». Evident, e vorba de opinia publică engleză — care poate fi surprinsă în scrisorile particularilor publicate de ziare, în reacția spectatorilor la « Jurnalele » sonore, în conversații întâmplătoare — iar nu de politica Marii Britanii.)

Orice eseist englez cu talent și cu inteligență poate fi sigur că își va găsi repede un public care să îi urmărească toate scrierile. Și cu cât « punctul » său « de vedere » va fi mai personal și mai controversat, cu atât cărțile îi vor fi citite cu mai multă pasiune. Dar despre toți acești esești care susțin un « punct de vedere » personal se poate prevedea cu suficientă precizie numărul de cititori care sunt dispuși să le cumpere cărțile. Se întâmplă însă, câteodată, ca anumite cărți de eseuri sau de critică socială să se bucure de un succes mult mai mare; succes care, uneori, nu e justificat nici de talentul nici de inteligența autorilor. Asemenea cărți trebuiesc explicate prin ceasul istoric care le-a produs. Ele mărturisesc — cu o precizie nemai întâlnită în alte literaturi —

ce gândește sau ce așteaptă poporul englez. Sunt cărți semnificative, și ca atare înfinit mai interesante pentru noi chiar decât capodoperele literaturii engleze contemporane. Despre două din aceste cărți semnificative vreau să scriu în notele de față.

Cea dintâi, *For sinners only* (« Numai pentru păcătoși ») este scrisă de un gazetar, A. J. Russell (Ed. Hodder and Stoughton, 347 pagini, 5 sh.). A fost publicată în Iulie 1932, și de atunci se retipărește mereu. A ajuns astăzi la 180.000 exemplare vândute. A doua carte este scrisă de un autor tânăr, Beverley Nichols, destul de fecund și versatil; a publicat vreo 16 cărți — romane, povestiri, eseuri — dar numai una din ele, *Cry Havoc!*, o carte pacifistă, a avut mare succes de public. Totuși, nici acest *Cry Havoc!* nu se poate compara cu « scandalul » provocat de ultima carte a lui Beverley Nichols, *The Fool hath said* (« Nebunul a spus »; Ed. Jonathan Cape, 317 pagini, 7, 6 sh.), carte care a apărut în Aprilie 1936 și care de atunci s'a vândut în trei-patru ediții pe lună (aproape 100.000 exemplare). *For sinners only* cuprinde numai documente asupra așa numitului « Oxford Group ». *The Fool hath said* este o carte mai pretențioasă; pornește din filosofie, ajunge la creștinism și sfârșește printr'o vehementă critică a societății și politicii moderne. Beverley Nichols este un creștin « extremist »; sau, cum spune el, un « perfect revoluționar ». Vrea să trăiască întocmai mesajul lui Christos. Este, în primul rând, un pacifist notoriu. Penultima sa carte, *Cry Havoc!*, a fost considerabil discutată; chiar de oameni politici renumiți. Maiorul F. Yeats-Brown, autorul faimosului *Bengal Lancer*, a publicat de curând un volum, *The Dogs of War* (« Câinii Războiului ») în care răspunde lui Nichols. Am văzut cartea în vitrine. O bandă lată anunța: *Beverley Nichols confuted!* Se spune că este cea mai bună și mai inteligentă critică anti-pacifistă din câte s'au publicat. Nichols o discută totuși cu multă grație în *The Fool hath said*. Și dacă într'adevăr — așa cum înțeleg din fragmentele citate — Major F. Yeats-Brown a încercat să-și justifice teza și cu argumente creștine (celebrele texte, Matei X, 34, Luca XXII, 35—38), apoi nu este un adversar primejdios în fața lui Beverley Nichols. Capitolul *Christ and War* din cartea lui Nichols este o excelentă lucrare dialectică. Ideea principală se poate lesne rezuma, cu atât mai lesne cu cât amintește tezele lui Tolstoi, în deobște cunoscute. Firea omenească poate fi schimbată, spune Beverley Nichols. (Și împotriva acestei afirmații un creștin adevărat n'are nimic de spus; căci Christos a venit ca să schimbe firea omenească. Și, ori crezi că poate fi schimbată — ori nu mai crezi în Christos.) Politica, dela începutul lumii, s'a fundat în deobște pe credința că omul nu poate fi schimbat; că rămâne lacom, vanitos, rău, în orice împrejurări. Ce-ar fi dacă am recuza această credință, profund anti-creștină?

se întrebă Beverley Nichols. Politica națiunilor — politica oamenilor « realiști », cu experiență — n'a putut împiedica războiul cel mare, nici crizele economice, nici crahul financiar. Nimic n'a fost destul de solid, destul de statornic, din câte a făcut omul călăuzit de idealul politic. Argumentul anti-pacifiștilor — că pacifismul creștin e utopic și ineficient — poate fi lesne întors împotriva lor; oare n'a fost politica « realităă » utopică și ineficientă dela începutul lumii până astăzi? Oare s'a oprit vreun război cu « realism » sau cu « forță »? La sfârșitul capitolului despre « Christos și Război », Beverley Nichols dovedește încă odată cât de britanic este, cât de « sportiv »; realiștii au condus lumea tot timpul, și n'au putut împiedica nici un război; să dăm și creștinilor o « șansă », să-i lăsăm și pe ei să încerce...

Succesul cărții lui Beverley Nichols nu se datorește, probabil, numai caracterului ei anti-războinic, ci tensiunii de « revoluție creștină » care străbate *The Fool hath said*. Intr'un timp când toată lumea vorbește de revoluție și când câteva revoluții sociale și naționale au transformat aproape jumătate din Continent — Englezii și-au adus aminte că cea mai mare Revoluție pe care o poate face omul rămâne tot asimilarea mesajului lui Iisus Christos. *Oxford Group Movement* își datorește imensul său succes caracterului revoluționar al « noii calități de viață » pe care vrea s'o instaureze pe pământ. Poate cel mai semnificativ capitol din cartea lui Beverley Nichols este cel dedicat *Grupului* dela Oxford, și care se intitulează *Cruciați din anul 1936*. Semnificativ, pentru că nu se referă numai la experiențe și credințe personale, ci constată roadele unei mișcări colective, revoluționare, care ar putea schimba fața lumii și crea o nouă etapă istorică. Semnificativ, de asemenea, pentru că acest capitol explică în bună parte succesul cărții lui Beverley Nichols. Publicul englez și publicul cititor de cărți englezești, în general, urmăresc cu o pasiune mereu crescândă toată literatura relativă la *Oxford Group Movement*. Această mișcare nu are nimic sectar și e cu desăvârșire lipsită de atmosfera de factice și glacial entusiasm, atât de comună « mișcărilor » religioase anglo-saxone. Dimpotrivă, este străbătută de un uluitor realism, de humor și de bună voie. Pentru cine o cunoaște pentru întâia oară, pare mai mult o mișcare studențească sau cercetășească, decât una « revoluționar-creștină ». Beverley Nichols povestește cum a pătruns și cum a fost câștigat de *Oxford Group Movement*. Dar pentru amănunte, pentru acea bogăție de documente omenești care îți îngăduie să judeci o mișcare religioasă și socială — cartea lui Russel, *Numai pentru păcătoși*, este incontestabil mai prețioasă. Russel nu e un scriitor; este un gazetar cu mult spirit de observație și cu mult humor. Povestește în câteva sute de pagini cum s'a apropiat de *Oxford Group*, la început ca să poată

scrie articole de succes în presa engleză, ca să se convingă de eficiența « schimbărilor » pe care le realiza Grupul.

Cu vreo 15 ani în urmă, un pastor american, Dr. Frank Buchman, își dă seama — pe când se afla la Oxford — că lumea modernă nu poate fi salvată decât printr'o « revoluție creștină ». (E semnificativ amănuntul că această « revoluție spirituală » începe în anul când două alte revoluții politice, naționaliste, se desfășurau în Italia și Germania.) Același lucru și-l spun sfinții și reformatorii religioși creștini de aproape două mii de ani. Frank Buchman are însă o incontestabilă « originalitate » asupra tuturor reformatorilor care l-au precedat. El nu « reformează » nimic, nu discută nici o dogmă (în *Grup* sunt catolici, ortodocși, protestanți), nu critică nici un aspect al Bisericii istorice. Asemenea lui Buddha, în celebra parabolă, el nu mai are timp de discuții și de dogme. Il interesează un singur lucru: să « schimbe » viața, să realizeze o nouă calitate de viață. Tehnica este simplă, asemenea tehnicilor creștinilor din primele secole: omul nu e *singur*, Dumnezeu are un « plan » pentru fiecare om, cât de umil. Un « plan », adică o semnificație a vieții lui, un lucru de realizat, o « operă » de creat. Omul poate afla « planul » pe care i l-a încredințat Dumnezeu, prin rugăciune; nu spunând lui Dumnezeu ce vrea el, nu cerând lui Dumnezeu anumite lucruri — ci *ascultând* ce-i spune El. Tehnica aceasta, simplă și atât de neconvingătoare când este expusă numai în câteva fraze, a « revoluționat » totuși cinci continente. Cartea lui Russell este numai una din numeroasele colecții de « fapte », de documente referitoare la virtuțile revoluționare ale creștinismului, așa cum le propagă *Oxford Group*. Și totuși, cât de uluitoare sunt aceste « fapte »! Oameni din toate straturile sociale, care își găsesc o « nouă viață », o viață roditoare, creatoare, caritabilă. Milionari care fac « soviete » în uzinele pe care le conduc. Comuniști care înțeleg că singurul sens al omului este un sens spiritual, creștin, și pornesc să « schimbe » cele mai chinute zone din Anglia (așa numitele « depressed areas », unde bântue șomajul de șase ani). Profesori universitari de Economie Politică (d. p. Arthur Norval), oameni politici (Lordul Addington, Dr. Duys), preoți, scriitori, ofițeri — din toate țările, din toate continentele, *practică* zilnic acest « creștinism revoluționar ». Nu lipsesc nici « filozofii », cum e de pildă Dr. Phillip Leon, autor al recentei cărți de răsunset, *The Ethic of Power*. Nu lipsesc nici « sălbatecii »; experiențele lui Cecil Abel în Papua sunt mai eficiente decât toate cărțile pe care le-am citit asupra « conversiunii primitivilor ».

Omul poate fi « schimbat » dacă se lasă călăuzit de Dumnezeu. Dar, odată « schimbat », problema nu e rezolvată. Timpurile moderne nu mai permit o mântuire personală, o soluție personală

a dramei morale și religioase. Omul trebuie să se « schimbe » neconținut, să-și desăvârșească revoluția, « schimbând » pe alții, propagând revoluția creștină. De aceea, *Grupul* se răspândește vertiginos. În Iulie, la Birmingham, s'au adunat aproape 20.000 de oameni. În Olanda și țările Scandinave, adunările Grupului ating cifre impresionante. Ceea ce e uluitor, este eficacitatea acestei « revoluții ». De când Grupul lucrează în Suedia, veniturile Statului au crescut. Oamenii « schimbați » își plătesc impozitele cu regularitate. În Canada, Președintele Consiliului a mărturisit că « țara e mai ușor de condus de când *Grupul* a început să lucreze aici ». Noua Zelandă și Africa de Sud au experiențe sociale și politice tot atât de uluitoare; ura împotriva Englezilor și a Negrilor s'a atenuat, partide politice vrăjmașe s'au coalizat, etc. « Revoluția creștină » se răspândește cu un ritm rapid în Franța, în Elveția, în Ungaria. Grupuri compacte de Germani au trăit, la *houseparty* din Iulie 1936, în aceleași corturi cu Francezii. Cântecelul *Grupului* vorbesc neconținut de *bridgebuilders*, « ziditori de poduri »; poduri între oameni, poduri între națiuni.

Toate acestea ar părea sentimentale și utopice, dacă numărul de fapte care le susține n'ar fi considerabil. Omul nou, spiritual, creștin, pe care îl propovăduiește *Grupul*, este singurul în stare să rezolve paradoxele lumii moderne. Și, poate, el singur poate salva Europa, salvând cultura și primatul spiritual în același timp. Bunul simț de care a dat atâta dovadă Frank Buchman l-a ajutat să înțeleagă că de nimic *nou* nu se poate vorbi, înainte de a se realiza un *om* nou, revoluționar. Totul începe dela om. « It starts a revolution, by starting one in you »; începe o revoluție, începând întâi o revoluție *în tine!*

Succesul cărților lui Beverley Nichols și Russell se explică astfel lesne. Poporul englez, care a făcut cea dintâi revoluție politică și socială fără vărsare de sânge, este astăzi însetat de o nouă revoluție, care să înceapă o nouă istorie, salvând totuși toate valorile spirituale pe care omul le-a creat pe acest continent de trei mii de ani încoace. O revoluție care să dea noi semnificații vieții umane; semnificație creștină, spirituală — adică, un sens creștin vieții părăginite a lumii moderne de astăzi.

MIRCEA ELIADE

URME ROMÂNEȘTI DESCOPERITE DE D. MARCU BEZA ÎN RĂSĂRITUL ORTODOX

În ultimii ani, d. Marcu Beza, literat și istoric, a făcut o seamă de cercetări în Orientul ortodox care au dus la prețioase și bogate rezultate. Descoperirile de obiecte și documente atât de semnificative pentru trecutul nostru au fost consemnate în cartea *Urme*

Românești în Răsăritul Ortodox, apărută, ca extras din revista « Boabe de Grâu », cu 319 figuri și 18 planșe colorate.

Bogăția descoperirilor și importantul lor caracter istoric l-au determinat pe d. Beza să expue rodul călătoriilor sale într'un chip cât mai științific și mai sobru, deși un literat ca d-sa ar fi putut da mai mult relief spiritual și estetic expunerii, fără a-i întuneca preciziunea. De aceea, constatăm o diferență între stilul cărții *Lands of Many Religions* (London, J. M. Dent Ltd.) și stilul susnumitei, cu toate că ambele lucrări dezvăluiesc o aceeași atmosferă religioasă ortodoxă, firește cu esențiala deosebire de preocupare că, pe când cea publicată în englezește evocă numai literar și mai ales pentru o lume oarecum nefamiliară cu așezările ortodoxiei, viața mănăstirilor și a locurilor sfinte, cea publicată în românește are scopul de a arăta descoperirile de obiecte și documente vechi românești din aceste locuri. Dacă autorul n'ar fi fost decât un arid om de știință, lipsa unor adnotări literare în jurul importantelor descoperiri nu ne-ar fi mirat deloc. Dar având de a face cu minunate fresce și picturi de cel mai expresiv stil bizantin, cu evanghelii împodobite cu caznă, cu icoane, candelabre, sfeșnice și vase bisericești lucrute cu un meșteșug fără pereche, — mare trebuie să fie modestia și disciplina ce și le-a impus autorul de a nu comenta și descrie laturea frumuseții lor.

Cum, în altă ordine de idei, este surprinzător și faptul că d. Marcu Beza, și ca literat, și ca om de știință, tratează existența lumii ortodoxe fără de semnificațiile adânci care motivează și tâlmăcesc prezența călugărilor acolo, abundența daniilor voevodale, monumentele de nespusă artă, în sfârșit întreaga întocmire pe care d-sa o ia ca o realitate pozitivă, descriind aparențele fără substanța lor adâncă și veșnică. Vorbind de urmele românești la Muntele Athos, autorul mărturisește: « eu am venit să cercetez bogăția daniilor voevodale, să gust frumusețea naturii și să mă încânt de naivitatea legendelor cu miracole » (p. 33). E foarte adevărat că d. Beza s'a mărginit la aceste atitudini, trecând cu vederea și substanța spirituală a așezărilor și expresia estetică a obiectelor, pe care le judecă doar ca niște rămășițe istorice, ceea ce este un păcat la care a aderat de bună voie.

Tot pentru a circumscrie caracterul lucrărilor d-lui Beza, mai amintim că și în cealaltă carte, *Lands of Many Religions*, d-sa descrie mai mult aspectul exterior al lucrurilor, viața aparentă a călugărilor din numeroasele mănăstiri, în care se pătrunde atât de anevoie, povestind numeroase legende și parabole creștinești, dar totul într'un spirit aproape agnostic, sceptic, pozitivist. Pentru d-sa o seamă de credințe și rituri apar ca fenomene naive, netrudindu-se să le scormonească tâlcul adânc, datorită căruia ortodoxia noastră a înfruntat veacurile și a rămas egală sieși. Dar,

în felul acesta, nu voim a-i aduce cumva o critică personală, ci doar să arătăm că evocarea sau studiul unor locuri, care nu există decât prin spiritualitate, greu pot fi realizate fără o înțelegere a acestei spiritualități de temelie.

Poate că însuși autorul și-a dat seamă de aceste adevăruri, de vreme ce în recenta sa lucrare *Urme românești în Răsăritul Ortodox* (1935) se rezumă la atitudinea unui istoric empirist, renunțând de a mai împărtăși cititorilor confesiuni de felul aceleia pe care o găsim la pag. 5 din *Lands of Many Religions* (1934): că a citit de mai multe ori zadarnic versetele unor psalmi, fără a găsi alinarea și rămânând stăpânit de-o neînțeleasă tristețe. De sigur, o sinceritate de felul acesta e mai prețioasă decât o ipocrizie curentă, dar caracterul paradoxal al preocupării, în asemenea condiții și cu o astfel de mentalitate, de locuri și realități, ce pentru a fi înțelese și evocate cu adevăr cer alte atitudini, nu-și pierde câtuși de puțin evidența. Dimpotrivă. Dar paradoxul merge mai departe: în ciuda acestor lipsuri aproape voite, d-sa ne-a dat o lucrare de importanță capitală.

Am început cu aceste constatări pentru a delimita caracterul preocupărilor d-lui M. Beza și pentru a configura atitudinea sa față de oamenii și locurile pe care le-a cercetat, precum și pentru a arăta, dintru început, ce se poate găsi și ce nu în aceste urme românești. Cititorul știe acum limpede că e vorba de consemnarea mai mult a unor urme prinse în aspectul lor concret, material, aproape în ființa lor fizică.

Oprindu-ne, acum, la descoperirile atât de importante ale d-lui Marcu Beza, trebuie să menționăm că documentele și textele găsite pot servi în viitor unor interpretări spirituale, unei judecări substanțiale a prezenței lor, unei analize a tâcului lor pentru ființa ortodoxă și națională a culturii noastre, precum fotografiile, numeroase și admirabil reproduse în elegantul volum, rămân bunuri pentru care viitorii studenți ai esteticii bizantine, ai frumuseții fără seamăn în care atâția meșteri și artiști din trecutul nostru și-au pus tot sufletul, vor trebui să fie adânc recunoscători d-lui Marcu Beza.

Volumul *Urme Românești în Răsăritul Ortodox* oferă așa dar, dincolo de textul în care se consemnă științific valoroase descoperiri, puțința unei interpretări spirituale, tot așa cum datorită fotografiilor desăvârșite aflate în paginile sale oferă și puțința unor studii asupra variatelor forme ale stilului bizantin, stil care, după cum se știe, accentuiază în artă hieraticul, abstractul, imaterialitatea ființelor, căutând să fixeze totul sub veghea veșniciei, a spiritului, a sfințeniei. Dar oricât de liniar și de auster ar fi caracterul acestei arte creștine, impersonale și neconcrete, jocul colorilor și al ornamentelor ce-și face loc în paginile evangheliilor sau în fresce

vrăjește cu infinitele lui nuanțe. Ca și marea, stilul bizantin pare monoton și uniform, veșnic la fel. Dar pentru cine știe să privească, și marea și stilul tradițional al țării noastre nu se arată niciodată la fel, pentrucă păstrând aceeași profunzime și aceeași majestate, suprafețele lor capătă sublime reflexe, nespuse varietăți, minunate împletiri liniare.

Modestia d-lui Beza l-a oprit de a comenta frumusețea și semnificația splendidelor reproduceri colorate, pe care le-a luat, de pildă, după o pagină din *Evanghelia Luca* din 1616, în care găsim o bogăție de ornamente și o armonie de colori pe care doar unele stampe și covoare orientale le mai au, dar fără tâlcul spiritual prezent acolo, sau după fresca dela Muntele Athos înfățișând pe Neogoe Basarab și pe fiul acestuia, Teodosie, ambii configurați și în volum (nu numai în suprafață, cum se obișnuște în arta fără perspectivă spațială a Bizanțului), și asta pe un fond verdeauriu care dă liniilor curbate o neobișnuită sensibilitate. Cartea abundă cu asemenea reproduceri, perindându-se, rând pe rând, chipurile voevozilor noștri care au trimis bisericilor și mănăstirilor din răsărit, împreună cu bani, o seamă de evanghelii și odoare religioase, dela Alexandru cel Bun la Ștefan cel Mare și dela Neogoe Basarab la Constantin Mavrocordat. În visteria Sf. Mormânt se află o evanghelia a lui Matei Basarab din care d. M. Beza a reprodus figura Doamnei Elena, cuprinsă într'un chenar cu ornamente florale, totul fiind colorat într'un verde de vegetală fragezime, ici-colo străbătut de dăre vișinii.

Ca interes istoric și artistic, descoperirea de către ilustrul cercetător a portretului lui Constantin Brâncovanu, găsit la Mănăstirea Muntelui Sinai, poate că depășește totuși importanța celorlalte. Lucrat în colori stinse, dar nu lipsite de-o căldură și o puritate de mare ținută, în tot tabloul predomină o tristețe parcă prevestitoare de mucenicie. Tristețea o aflăm și în ochii larg văzători și pe buzele care parcă ascund orice fel de bucurie și în ținuta pe cât de nobilă pe-atât de resemnată a Domnitorului, îmbrăcat în haine de mătase de-o tonalitate între vișiniu și reflexul cireșelor amare, peste care mantia albastră-cenușie, îmblănită cu hermină și împodobită cu nasturi de aur, aduce și mai multă somptuozitate augustă.

Am semnalat, înadins, aceste imagini pentru a arăta ce bogății artistice, istorice și spirituale conține, direct și indirect, cartea d-lui M. Beza, pe care « Boabele de grâu » au știut să o valorifice deplin.

Întru cât nu suntem istorici, nu putem decât în treacăt să ne oprim asupra valorii textului, în care se dezvăluie multe elemente necunoscute și se arată existența multor obiecte semnificative ale trecutului nostru. Specialiști ca d. Profesor N. Iorga și chiar autorul

însuși au făcut o seamă de comunicări Academiei Române cu privire la subiectul cărții *Urme Românești în Răsăritul Ortodox*, dovedindu-se astfel din belșug valoarea istorică a activității autorului.

Cât ne privește, vom nota câteva doar din elementele nespuse de instructive și de inspiratoare din lucrare. Pătrunderea Vlahilor cuțovlahi la muntele Athos este înregistrată din timpul domniei lui Alexie Comnenul (urcat pe tron la 1081), când aceștia alimentează pe călugări, dar și-i ispitesc prin femeile lor, producând o adevărată perturbare în ordinea monahală, fapt ce duce la izgonirea strămoșilor noștri care au continuat să-și mâne turmele în celelalte părți ale Calcidiceii (pp. 34—39).

De asemenea, d. M. Beza stabilește, contrar celor crezute până la d-sa, că este neîntemeiată afirmarea că «nici un domn al Moldovei n'avusese până la 1466 legături cu Athosul». La Mănăstirea Zografu, d. M. Beza a descoperit hrisovul daniei lui Alexandru cel Bun din 1429 precum și că hotărnicia unor proprietari ale aceleiași mănăstiri a fost făcută și mai înainte, la 1378, «sub prea sfântul mitropolit al Vlahiei» (pp. 39—40).

În muzeul dela Eski-Serai, dela Stambul, d. M. Beza a descoperit o sabie a lui Ștefan cel Mare împreună cu altele două din aceeași epocă (p. 102).

Pretutendeni pe unde a cercetat, fie la Muntele Sinai sau la Ierusalim, fie la Muntele Athos sau în Cipru, fie la Atena sau la Constantinopol, autorul a găsit sute de inscripții, de adnotații, de însemnări, de obiecte, dela fresce la chivoturi sau dela evanghelii la hrisoave, care toate dovedesc continuitatea credinții noastre ortodoxe, conștiința religioasă, devoțiunea și generozitatea domnitorilor și preoților noștri, niciodată sgârșiți sau grosolani față de spiritul și arta timpului lor.

Obiectele trimise de ei mărturisesc laolaltă cucernicia, gustul artistic și puțințele lor bănești, pe care nu le puteau întrece nici domnitorii unor țări mai mari și mai puternice. Gradul înaintat de cultură al țărilor românești reiese, încă odată, cât se poate de categoric, nimicind afirmațiile dușmanilor noștri, care ne socot un popor ajuns foarte târziu la cultură și civilizație, precum și ale criticilor de ultimă oră care susțin că noi nu existăm cu adevărat ca popor luminat decât de cincizeci de ani încoace. Descoperirile istorice ale d-lui Marcu Beza, alături de cele destul de recente dela Curtea Domnească dela Argeș, adâncesc cunoașterea existenței spirituale și culturale a neamului nostru în trecutul cât mai depărtat, precum, totodată, dovedesc continuitatea, mereu în falnică desvoltare, a spiritualității noastre.

Relativ la această spiritualitate, textele d-lui M. Beza ne dau anumite amănunte prețioase, care merită o comentare cât mai largă. De pildă, mărturisirea pe care i-o face starețul dela Esfig-

meni că nu trebuiesc judecați toți călugării după cei dela Vatopeda, stricați de ispitele bogăției. « Dar călugărul nu este al firii, ci împotriva firii; și cade-se de aceea să fie smerit și sărac. Altfel, ce mai caută la Muntele Athos? » (pp. 49—50). Iată concepția adevărată a sihăstriei ortodoxe, pe care dacă unele pilde urâte o întunecă, de pildă lăcomia și dorința călugărilor greci de a monopoliza cu timpul averile celorlalte lăcașuri ale altor neamuri (cf. p. 59), nimic nu poate anula autenticitatea substanței ei. De asemenea, nespuse de semnificative ne apar însemnările de pe evanghelii, prin care donatorii caută să asigure daniile lor de orice prădare sau mutare și, firește, de orice distrugere, omul legându-și parcă firul vieții și mântuirea ei de destinul ofrandei pe care o închină lui Dumnezeu.

Dar mai semnificativă decât toate și simbolizând rostul tuturor năzuințelor aici arătat (și a căror realitate este întărită de cercetările istorice aici menționate), ni se arată scrisoarea de închinare a lui Dimitrie Cantemir către fratele său Antioh, scrisoare găsită și în fruntea versiunii grecești a *Divanului Înțeleptului cu Lumea*, aflată de d. M. Beza în Biblioteca, Muzeului Etnografic din Atena. Cartea aici semnalată se încheie cu următoarele rânduri din scrisoarea lui Dimitrie Cantemir: « Thales filosoful, unul dintre cei șapte înțelepți ai Eladei, pentru trei lucruri obișnuia să mulțumească zeilor: întâi, că l-a făcut om și nu dobitoc; al doilea, bărbat și nu femeie; și al treilea, că era Elen și nu barbar. Astfel și eu, pentru trei lucruri celui întru Treime de o ființă Dumnezeu, veșnic a tot Țiitorul și cărmuitorul Împărat, slavă și închinăciune aduc: întâi, că nu eterodox, ci creștin ortodox m'a făcut; al doilea, că nu alteia, ci bisericii răsăritene următor; al treilea, că nu altcuiva, ci Măriei Tale frate, de aceeași părinți, m'a făcut și m'a născut » (p. 168).

Aceste mărturisiri constituiesc aproape un testament național și opera atât de vrednică a d-lui Marcu Beza constituie una dintre cele mai serioase devoțiuni față de testamentul lăsat de Dimitrie Cantemir, marele voevod cărturar, care nu a separat niciodată credința de știință, ci le-a armonizat și ierarhizat, spre fericirea sufletului său și pentru pilda urmașilor săi, nu întotdeauna îndejuns de legați de firul tradiției vii.

PETRU COMARNESCU

CRONICA PLASTICĂ

CÂTEVA PROBLEME: MATERIAL ȘI FORMĂ. TRADIȚIA ȘI FORMĂ

Intorcându-se dintr'o călătorie în străinătate, prietenul meu K. mi-a împărtășit nedumerirea lui asupra direcției luate de arhitectura românească contemporană. Prietenul meu spunea: « am fost în

Italia, în Franța și Anglia. Peste tot am văzut arhitectura modernă executată din materiale care deschideau drumuri noi fanteziei, sau care răscumpărau sărăcia formelor, printr'o discretă policromie și oarecare prețiozitate. Cele mai sărace cartiere de lucrători, cele mai simple blocuri pentru locuințele burghezilor erau executate cu o grijă, în care diversele produse ale ceramicii își găseau locul. Așa arhitectură înțeleg și eu. Când m'am întors la București, am fost surprins de sărăcia elementelor și a materialelor și am fost descurajat de lipsa totală de imaginație și fantezie ».

Observația călătorului e perfect valabilă. Dacă un standard de forme a fost adaptat cu oarecare ușurință de arhitectura română modernă, acea limitare de elemente are totuși o nu mai puțin valabilă explicație.

Am spus-o de nenumărate ori: temele arhitecturii românești sunt insuficiente, pentru a da naștere unei arhitecturi monumentale care să întruchipeze spiritul civilizației noastre. Afară de case bloc și de vile, nu se construște mai nimic. Nici marile instituțiuni, nici Statul nu propun arhitecților teme demne de dezvoltat: nici arhitectură socială, nici adevărat urbanism, nici arhitectură religioasă, dar cea mai searbădă arhitectură utilitară. Iată punctul de plecare. La aceasta se mai adaugă dezechilibrul mijloacelor față de cerințele clienței. Dacă am face un tablou comparativ al standardului imobilelor din străinătate și dela noi, am vedea că este cu neputință să ieși în România față de sărăcia mijloacelor financiare, din cea mai elementară simplitate care a dus la forme adesea brutale și refractare celei mai timide tendințe ornamentale. La toate aceste neajunsuri, se mai adaugă încă spiritul de speulă al fabricanților de materiale care face imposibilă o înnoire sau o variație a materialelor. Noi ar trebui să fim prin excelență țara ceramicii și a tuturor variațiunilor de cărămizi. Totuși, din sutele de fabrici de cărămizi, nici una n'a încercat măcar selecționarea acestui material. Astfel că o casă din cărămidă aparentă devine un lux. Arhitecții sunt obligați să facă virtuozități de tencuiei fiindcă, în țara pietrei și a lutului, spiritul de speulă și condițiile economice, lipsa de organizare și de bunăvoință nu îngăduie altă formulă. Dacă spiritul de speulă ajunge foarte departe în ceea ce privește fabricanții de materiale, el nu este mai potolit când e vorba de cliența cu care are să lupte arhitectul. În celelalte țări, un imobil produce între 3 și 5%. Dacă la noi beneficiul nu este de zece la sută, un imobil de raport este considerat ca prost conceput. În rezumat: nici probleme interesante de rezolvat, nici materiale cu care să construiești, nici cliență înțelegătoare.

În asemenea condițiuni, nu se poate cere mare lucru arhitecturii românești contemporane. Cât timp se va impune arhi-

tețiilor să facă ceva din nimic sau mult din puțin, nu vom avea monumentele pe care le merită orașele noastre.

* * *

Din cauza acestor greutăți economice care au o înrăurire și asupra celor care construiesc și asupra celor care concep acele construcții, s'au ivit o mulțime de neînțelegeri și de polemici. Apărătorii tradiționalismului văd în arhitectura modernă o simplă importatiune din străinătate, iar fanaticii modernismului apără formula lor, în numele unui arsenal întreg de teorii care ar merita și ele un control destul de serios. Casa bloc de care se vorbește atât și care a devenit centrul discuțiilor, nu este o problemă de arhitectură ci pur și simplu o problemă comercială, în care arhitectul nu-și poate da măsura și adesea este pus în imposibilitate de a-și apăra planurile.

Casa bloc nu este decât un produs anormal al pauperizării noastre.

* * *

Dela război încoace, s'au construit multe biserici. Totuși nu se poate vorbi de o renaștere a unei arte religioase în general și a unei arhitecturi religioase în particular. Am scăpat aci un frumos prilej de creare prin artă a fizionomiei României întregite.

Nici o concepție unitară nu s'a impus constructorilor de biserici. La Casa Bisericii, al cărei rol era să elaboreze planuri noi pentru sfintele locașuri, s'a urmat calapodul și nicidecum spiritul tradițional. Tradiție nu înseamnă copie sau adaptare a formelor vechi. Tradiție nu e altceva decât o atitudine critică, o atitudine de control și selecționare a inovațiilor.

Nu astfel a fost înțeleasă tradiția la noi. Opinia curentă, opinia oficială, spune în cor:

Ortodoxismul, în fixitatea lui dogmatică, nu evoluează. El este și va rămânea în spiritul soborului dela Nicea. Deci și sfintele locașuri trebuiesc construite înainte, după calapodul vechilor ctitorii.

Nu discutăm intangibilitatea dogmatică. Dar nu putem admite ca această intangibilitate să mențină forma bisericilor în limitele reduse ale unor ctitorii boierești ori voievodale. Și iată de ce:

1. Satele și-au schimbat fizionomia. După expropriere, starea gospodăriei țărănești s'a ameliorat simțitor. Satele s'au mărit. Populația lor mai densă cerea locașuri mai încăpătoare. Materialele moderne îngăduiau ușor o interpretare a programelor bisericrești, fie pe baza temei basilicale sau cruciale. Totuși, nici una din aceste teme n'a fost întrebuintată.

2. Aveam o ocazie fericită de a zidi în fiecare oraș ardelenesc o biserică mare care să întruchipeze, odată cu Unirea, și tendințele ortodoxe ale civilizației noastre.

Rămânând strangulate în vechea concepție ctitorească, planurile acestor biserici n'au putut să se dezvolte către basilică ori catedrală, rămânând capele mari, dar nu monumente în care să se poată strânge mii de suflete cucernice. (Vezi Cluj, Tg.-Mureș și acum Timișoara).

Dacă analizăm cu luare aminte planurile bisericilor noastre mai mari din trecutul românesc, deslușim tendințe de evadare din formele ermetice. Această evadare astăzi se impune. Evenimentul din Maglavit nu e decât un corolar al celor afirmate mai sus.

G. M. CANTACUZINO

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

DESPRE ANECDOTĂ

Am citit într'un ziar german că la Nürnberg s'a fundat un nou club al povestitorilor de anecdote. Asemenea savante asociațiuni nu sunt de fel rare în țările Europei capitaliste. Anecdota și comerțul merg perfect împreună. Cunoaștem cu toții vasta erudiție a « commis-voyageurs »-ilor. Oriunde negoțul înflorește, înflorește și gustul pentru anecdote.

Această secretă afinitate are o mulțime de cauze. Se numește comerciant un om care ia o marfă dintr'un loc unde e prea multă și o duce într'alt loc unde e prea puțină. Negustorul, prin definiție, voiajează. În românește, la « commis voyageurs » se spune: « băeții din comerț »; în compunerea numelui lor nici măcar nu intră noțiunea de călătorie, — care totuși e esențială. A fost exclusă pentrucă e prezumată. Comerț implică voiaj. Și călătoria implică lungi ceasuri vide, lipsite de o ocupație precisă, ceasuri de așteptare (așteptare calmă, căci nu-i nici un risc ca lucrul așteptat să nu vină, acest « lucru așteptat » fiind pur și simplu sosirea într'o anumită gară). În intervalul celor două terminusuri de itinerar, negustorul nostru trebuie să-și găsească o treabă. Și povestirea de anecdote e îndeletnicirea ideal apropiată circumstanței. Mai întâi e ceva amuzant. Al doilea: permite imediat să intri în vorbă cu alți călători și, în mod discret, să le studiezi firea și apucăturile. În fața voluptății (și povestea provocatoare de răs este incontestabil o voluptate), omul se arată fără ipocrizie, « l'âme nue » — cum ar zice Haraucourt — sau « cu arama pe față » cum se zice la noi; nu-și mai compune, studiat, atitudinile; accesul de ilaritate rupe

orice mască. Un om care se prăpădește de răs nu mai are secrete pentru noi. Știm precis cu ce fel de dihanie avem de a face. Minunat lucru pentru « băieții noștri din comerț » care prin definiție sunt în căutare de cetățeni cu care să încheie afaceri. Obiectul afacerii n'are importanță. Comerțul e o « formă pură » al cărei conținut poate fi orice. Importanță are doar psihologia partenerului. Și această psihologie devine transparentă atunci când îi administrăm tratamentul anecdotic. Cum spuneam: voluptatea deschide sufletele; și apoi, afară de asta, povestirea de snoave este o activitate așa de străină de orice interes actual, încât orice suspiciune este adormită; tovarășul nostru de călătorie nu se poate gândi că sub această aparență de « artă pentru artă » îl spionăm cu atență și retenție.

Un alt avantaj al anecdotei este că se compune din conduite scurte, oricând întreruptibile, oricând reluabile, întocmai ca și voiajajul însuși, căruia îi copiază alura generală de linie punctată, cu stații, ajungeri provizorii și replecări neîncetate.

V'ați gândit vreodată ce curioase sunt relațiile dintre membrii aceluiași compartiment de tren? Pe de o parte o nevoie urgentă de intimitate. Altminteri nu s'ar explica acele conversații tipice unde oameni total străini se întreabă reciproc despre locul plecării, locul sosirii, profesia, numărul copiilor, etatea acestora (care e o poliță trasă asupra cunoașterii vârstei părinților), gusturile, preferințele, situația patrimonială (dacă are casă, sau moșie, sau în ce cartier locuiește, și câtă chirie plătește), într'un cuvânt, informații de o indiscreție absolută, și care totuși în virtutea unui fel de cod secret și tacit al călătorilor de drum lung nu repugnă sentimentului nostru de pudoare (zic « nostru » în sensul lui quod plerumque fit, căci pe mine această particularitate a vagoanelor de cale ferată mă exasperează).

Pe de altă parte, de îndată ce ajungem la destinație, redevenim cei mai perfecți străini, ferm hotărâți să uităm că ne-am întâlnit vreodată. Curios contrast între această răceală totală și accesele de intimitate practicate câteva minute mai înainte.

Anecdota participă și ea la acest stil dual și contradictoriu. O cascadă de anecdote (căci anecdotismul nu spune niciodată o singură poveste) înseamnă o succesiune de momente foarte deosebite: în timpul istorisirii și mai ales când ajungem la « poantă », ne simțim uniți într'o caldă fraternitate, acea foarte socială înfierbântare a plăcerii. Voluptatea odată trecută, ne rearanjăm ținuta, redevenind unul pentru altul niște necunoscuți; asta, firește, până ce se dă drumul la numărul următor, apoi la anecdota 3, 4, etc. O alternanță de intimitate și indiferență la fel cu aceea inerentă călătoriei în genere.

Pentru toate aceste motive, comis-voiajorul găsește profitabil să-și petreacă timpul povestind neconținut « încă una bună ». Fără a mai vorbi de excelentul antrenament intelectual pe care anecdota îl presupune, întâi pentrucă e totdeauna vorba de a pricepe ceva subtil, ceva dinadins ascuns la început astfel ca să țâșnească cu atât mai viu la sfârșit, și, apoi, pentrucă aceste povești conțin mai întotdeauna o păcălire, o tragere pe sfoară a celui mai naiv de către unul mai șiret. Chiar când avem o simplă istorie de zevzeci, găgăuți, ramoliți, bețivi, somnoroși, etc., tot există un păcălitor, și anume « firea lucrurilor », întâmplarea, circumstanțele normale ale vieții. Așa dar: exercițiu de logică și antrenament la păcălire; ce poate visa mai bun « homo oeconomicus »?

Am păstrat pentru la urmă un alt avantaj oarecum comercial al anecdotei: caracterul său de marfă. Ce este marfa? Dacă ne este îngăduit a ne exprima foarte filozofic, am spune că se numește marfă un ingenios mijloc de a condensa înțelepciunea. Orice marfă este în fond o invenție — adică prototipul înțelepciunii — cristalizată în câteva minuscule frânturi materiale: puțin lemn, puțin metal, câteva unde sonore; mici aranjamente de aer, de apă, de fier sau de orice altă substanță fizică, exprimând, prin alcătuirea lor, o descoperire făcută cândva de o minte omenească și care acum se debitează în oricâte exemplare identice. În această privință, anecdota seamănă perfect cu o marfă. Minus faptul că nu se vinde și cumpără, are toate particularitățile mărfii. Și poate nici uneia nu i se potrivește mai bine ideea de « înțelepciune condensată ». Imi amintesc și acum de vorbele lui Burkhardt care în cartea sa celebră asupra « Culturii Renașterii » spunea adeseori: « iată una din acele anecdote adevărate pretutindeni și nicăieri, și care mai bine ca orice ilustrează mentalitatea unei epoci ». Într'adevăr, anecdotele sunt esențe sociologice și pure extrase de psihologie, adevărate condensatoare de înțelepciune omenească. Ele conțin, în spațiul textului lor minuscul, multiple eforturi și cugetări, întocmai cum mii de ani de muncă sunt concentrați în acel obiect banal pe care țaranul îl poate cumpăra dela rotarul din sat.

Anecdota este un exemplu strălucit de economie de timp. Iată de ce place așa de mult « băieților din comerț » și iată pentru ce ea înflorește mai cu seamă în țări cu trafic dezvoltat și cu negoț activ.

* * *

Mi-am făcut datoria să enunț toate avantajele anecdotei pentrucă intenția mea adevărată este să o combat. Detest anecdotele în genere și pe anecdotiști în specie. Urăsc acest trist obicei, ce consistă din a-ți apuca aproapele de nasture, și, întrebându-l

« da' p'aia cu ovreiu și sifonul o știi? » a înșira 6, 7, 10, 15 bucăți pe nerăsuflăte.

Niciodată nu povestesc anecdote. În fața cuiva care dă drumul la o asemenea mașinărie, mă apucă, în cel mai bun caz, un incoercibil căscat. Imposibil să urmăresc « intriga ». Și îmi permit a spune că orice om normal va face la fel. Afară de anecdotistul deja pervertit, un om oarecare nu se poate concentra în fața unei povești căzută hodoronc-tronc, fără nici o legătură cu chestia ce ne preocupă în acel moment. Nu există lucru interesant în sine, ci doar interesant raportat la actualitate, la preocuparea în curs.

Dar, se va spune, tocmai fiindcă patrimoniul internațional al anecdotelor este extrem de bogat, el oferă totdeauna posibilitatea de a alege marfa care ne trebuie. E imposibil să nu găsim, în noianul de snoave care circulă de-a-lungul celor cinci continente și pe care le regăsim aceleași la București și la Teheran, să nu găsim bucata care să se asorteze cu actualitatea ce ne preocupă.

Fără îndoială. Dar asta rămâne o posibilitate pur teoretică. În realitate nu prea s'a pomenit cazul unui om care, pentru a ilustra o discuție, să fi recurs la o anecdotă și pe urmă să se fi oprit aci. Odată alunecați pe această pantă, parcă ne pierdem mințile și începem a scoate din noi tot ce știm în acest gen literar minor. Înțelegeți bine că în asemenea condiții, poveștile astfel juxtapuse, oricât haz ar avea în ele însele, seucid unele pe altele, se neutralizează reciproc distrugând orice « sare » (spre deosebire de ce se petrece în chimie unde sarea rezultă tocmai din neutralizare).

Așa dar, cazul unui om cuminte care citează o anecdotă, una singură, aceea care are cum se zice « à-propos », și pe urmă închide robinetul — o asemenea ipoteză este teoretic conceputibilă, dar istoricește de negăsit. Ca orice nenorocire, o anecdotă nu vine niciodată singură. Una chiamă automat pe toate celelalte, cu, drept singură frână, răbdarea celorlalți. Asta explică un fapt foarte ciudat: toată lumea știe toate anecdotele. Și cea mai bună definiție ar suna așa:

« Se numește anecdotă o poveste scurtă și pe care o știam deja ». Vreți o dovadă? Clubul anecdotiștilor despre care vă vorbeam la începutul acestei cronici ține niște ședințe foarte curioase. Membrii se adună la o masă. Unul din ei spune cu glas tare un număr. De pildă 1252. Toată lumea caută într'un mic dicționar cifrat. Asta durează o clipă. După aceea, cetățenii se uită unii la alții și se prăpădesc de răs. Când s'au potolit, mai trag un număr, care indică o altă anecdotă reperată pe catastif. Și iar răs. Și pe urmă alt număr, etc., etc.... Oameni serioși. Nimeni nu umblă cu mofturi, gen « să vă spun eu una bună ». Nu există anecdote noi. Există de sigur povești inedite. Acelea care ni se

întâmplă personal nouă. Când, prin povestire repetată, au ajuns a fi știute de toată lumea, ele devin... anecdote. De câte ori nu am azistat la această decadență a poveștilor găsite de mine, întâmpate mie, și apoi reîntoarse la mine — cum ar zice Eminescu — « repovestite de o străină gură »...

D. I. SUCHIANU

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

În noaptea de 15 spre 16 Septemvrie, în largul coastei Islandei, o furtună de o violență cum pescarii de acolo mărturiseau că n'au văzut de un sfert de veac, a înghițit un mic vas, asemeni cu atâtea vase de pescari ce cutreeră mările nordului, dar al cărui nume se înscrișese de mult în analele faimei: vasul « Pourquoi-Pas? », pe care, de 28 ani, doctorul Charcot și echipele sale de savanți studiau mările înghețate și pământurile din Nordul îndepărtat.

Din 41 de oameni, câți se aflau pe bordul vasului, numai unul a scăpat de furia valurilor. Toți ceilalți: 34 de oameni din echipaj în frunte cu căpitanul Le Coniat, întreaga misiune științifică pe care o conducea doctorul Charcot și care era formată din naturaliștii Parat și Jacquiert, fizicianul Devaux, geograful Larronde și cinematografistul Badeuil, au adăugat numele lor la șirul celor care s'au sacrificat pentru pasiunea de a cunoaște a omului.

Doctorul Charcot era fiul profesorului Jean Martin Charcot, ilustrul neurolog care a fost una din cele mai mari glorii ale medicinei dela sfârșitul veacului trecut. Urmând carierei tatălui său, doctorul Charcot studiasse medicina și fusese intern al Spitalelor și șef de clinică al Facultății din Paris. Dar vocațiunea sa era în altă parte, pe Mare. Răspunzând cine știe cărui glas de marinăr care îl chema dintre strămoși, doctorul Charcot renunță, în 1902, la medicină, dedicându-se explorațiunilor polare. În epoca aceea ținuturile înghețate ale Nordului erau prea puțin cunoscute. Abia începuse marelle asalt împotriva Polului. În această întrecere a cercetărilor din toate națiile, Franța era absentă. Și totuși, în secolele trecute, ea fusese cea care deschisese drumurile spre Nord. În secolul al XVIII-lea explorațiunile lui Bouvet și Crozet precedaseră pe cele ale lui Cook. Iar primele descrieri precise ale Continentului Astral fuseseră făcute de Dumont d'Urville, în 1840. Dar în noua întrecere către Pol, începută prin expedițiile din 1898, ale Belgiei, și continuată de Anglia, Suedia, Norvegia și Germania, nici un vas nu bătea pavilionul francez. Doctorul Charcot își va dedica activitatea pentru a împlini această lipsă,

Pe un vas de 30 de metri lungime, echipat cu o mașină de torpilor scos din uz, el întreprinde prima sa expediție în mările antarctice ale Americii de Sud; 22 de luni de lucru neîntrerupt, o mie de kilometri de pământuri noi descoperite și recunoscute, 3 hărți marine și 4 planuri, o imensă colecție științifică, iată rezultatul primei expediții din 1903—1905, pe vasul pe care Charcot îl botezase mândru « Le Français ».

Aceste strălucite rezultate, care entuziasmară Academia de Științe și publicul francez, îngăduiră lui Charcot să găsească mijloacele pentru a echipa un vas, de astădată făcut inadins pentru explorările polare. În August 1908 începe a doua expediție a lui Charcot, cea dintâiu a noii corăbii, pe care de astădată o botezase, semeț: « De ce nu? ». Până în Iunie 1910 expediția aceasta continuă fără răgaz, decât cele 9 luni nesfârșite ale iernatului polar, într'un golf pierdut din nordul lumii. Risipă fără pereche de energie, de voință, de abnegație, puse în slujba dragostei acestui om pentru știința pe care o servea și pentru Marea de care astfel se lega tot mai mult. La întoarcere, Charcot aducea cu el 6 hărți marine și 5 planuri; descriind 3.600 kilometri de pământuri noi și nebănuite, îmbogățind Muzeul de Științe Naturale cu noi și prețioase colecții.

Din clipa aceea, Charcot înscrișese definitiv numele său și numele Franței în istoria explorărilor polare. Cu dreptate Căpitanul Scott — cel care ajungând la 18 Ianuarie 1912 la Polul Sud, ca să arboreze drapelul britanic — găsi acolo colorile Norvegiene înfipte de Amundsen cu o lună înaintea lui și muri de durere la 29 Martie — putea să dea lui Charcot porecla glorioasă de « Gentilomu Polar ».

De atunci micul « Pourquoi-Pas? » a continuat, în fiecare an călătoriile sale de studii, ducând sub conducerea lui Charcot echipe de biologi, geografi și naturaliști pe toate mările și coastele nordului, și mai ales de-a-lungul Groenlandei și a Islandei. Contribuția lui Charcot la cunoașterea acestor pământuri daneze, făcuse ca el să fie iubit la Copenhaga tot atât de mult ca la Paris. Călătoria întreprinsă de astădată trebuia să fie ultima lui expediție științifică. La reîntoarcere era așteptat la Copenhaga, unde Asociația Groenlandei, Societatea Regală de Geografie și toate autoritățile îi pregăteau o grandioasă recepție, în cursul căreia Societatea de Geografie avea să-i remită — așa cum făcuse și cea din Londra — medalia sa de aur.

Martți 15 Septembrie, Charcot telegrafia soției sale din Reykjavik, capitala Islandei: « Totul merge bine. Plecăm spre Copenhaga ». La ora 1 vasul ridică ancora. Pe înserate, în largul Islandei, începu furtuna, Charcot hotărî să se reîntoarcă în port. Dar era prea târziu. Sub violența uraganului, pierduți în ploaie

și întunec, marinarii nu mai putură să îndrepte bătrânul vas pe calea cea bună. La 4 dimineața vasul se lovi pentru prima oară de stâncile unui fiord, dar rezistă sdruncinării. Nădejdea mai era îngăduită, căci coasta era doar la câțiva kilometri, când se produsese, un ceas mai târziu, o nouă lovitură. De astădată cazanul mașinilor făcu explozie și Charcot dădu ordinul ca toată lumea să se salveze în bărci. Dar valurile enorme răsturnară una după alta cojile de nucă în care oamenii aceea încercau să-și scape viața. Sub ochii îngroziți ai celor de pe mal, pe cari furia Mării deslănțuite îi împiedeca dela orice ajutor, în zorii zilei de 16 Septembrie vasul se scufundă, cu comandantul său și doctorul Charcot pe puntea de comandă. După câteva ceasuri, când furtuna se liniști, un singur supraviețuitor din echipaj, miraculos salvat pe o bucată de lemn de care se agățase, putu să povestească tragicul sfârșit al tovarășilor săi.

Marea, pasiunea căreia Charcot își dedicase viața, își luase bunul ei pentru totdeauna. Savant și marinar, « Gentilomul Polar » își împlinise destinul, găsindu-și o moarte asemenea cu viața lui, o moarte glorioasă, în slujba științei, în brațele Mării.

În fața acestei morți, care încoronează atât de perfect un destin desăvârșit, te gândești fără voie la moartea eroică — încununare a unui destin eroic — a lui Charles Pegny, dela care s'au împlinit luna trecută 21 de ani. Căci amândoi par să fi ilustrat, în existența și sfârșitul lor, fraza admirabilă a lui Pegny: « Nu e vorba să fim fericiți, dar atârnă de noi să fim mari; nu stă în puterea noastră să reușim, dar trebuie să fim nobili... ».

* * *

În producția literară, lunile de vară înseamnă un popas... În toate țările, editorii se grăbesc să lanseze pe piață destulă hrană spirituală ca să aibă ce ceti — zice-se — oamenii cari pleacă în vacanță. În Franța întrecerea aceasta în preajma luni Iulie e și mai accentuată, mai ales anul acesta, când data de 31 Iulie a fost ultimul termen acordat candidaților premiului Goncourt ca să-și depună volumele. Acum, « cei 10 » cetesc proza candidaților. Și, în acest timp, întrerupând pentru câteva luni operația de lansare a viitoarelor celebrități, editorii se ocupă de scriitorii a căror celebritate e mai de mult stabilită. Aceștia caută să-și întrebuițeze vacanța într'un mod deopotrivă agreabil și util. Cei mai mulți călătoresc în țări mai mult sau mai puțin îndepărtate și, din călătoriile acestea ies, mai curând sau mai târziu, fie o serie de foiletoane publicate într'un mare ziar, fie o carte de călătorie, fie și una și alta. Astfel, de curând, Joseph Kessel sau Jean Cocteau, care a reeditat călătoria lui Phileas Fogg făcând ocolul lumii în 80 zile. Astfel, mai de mult, Francisc de Croisset și Paul Mo-

rand, care au publicat recent două cărți de călătorii, oferind, în timpul vacanței, celor care nu puteau pleca de acasă, un prilej de evaziune.

Nici unul nici altul nu sunt la prima lor carte de călătorii. Paul Morand — noi românii o știm mai bine decât oricine — a integrat călătoria în profesiunea sa, ca un fapt obligator. La seria de volume de « Călătorii », începută în 1926 cu « Rien que la terre » căreia i-au urmat « Paris-Tombouctou » (1928), « Hiver caraïbe » (1929) și « Air Indien » în 1932 — fără să vorbim de orașele cărora Morand le-a consacrat, de pe urma călătoriilor sale; monografiile « Londres » sau « Bucarest » — se adaugă de astădată « La route de Indes ». Francisc de Croisset, și el, este un vechi practicant al exotismului, cu « La féerie cinghalaise » sau « Nous avons fait un beau voyage »...

De astădată « Le dragon blessé » ne transportă în China. Pagini sprintene, de om în trecere, care se știe însă obligat de celebritatea sa să privească și să tragă concluzii din ce vede. Dar care nu vede prea mult în adâncime. Căci, la Canton, Macao, Shang-Hai, Nankin, Pekin, Mukden sau în Japonia, însăși această celebritate îl silește să accepte prea multe invitații la mese de gală, să satisfacă prea multe mondanități și să lase prea puțin timp vizitelor în zona autenticității locale. De aceea, în cartea lui Croisset — de o lectură altminteri foarte agreabilă, abundența dialogurilor — echivalent, în acest gen, cu anecdotele în genul oratoric, măsoară foarte precis valoarea substanțială a întregului. Pentru a explica, de pildă, mișcarea de apărare născută în Japonia în favoarea tradițiilor amenințate de occidentalizare excesivă, și care nu este decât un aspect al sentimentului național, atât de adânc la Japonezi, Croisset oferă următoarea explicație: « Există la Japonezi un ciudat amestec de orgoliu și, cum spun Englezii, de *inferiority complex*. Când se îmbracă și se poartă la fel cu noi, par niște parveniți ai civilizației noastre. Au sărit prea multe etape și nu sunt încă prea siguri de ei. Elita lor e mult prea inteligentă ca să nu înțeleagă asta. De aceea există în Japonia un curent mereu tot mai puternic împotriva acestui zadarnic mimetism accidental » (pag. 264). Și nu te poți împiedeca să surâzi, pe lângă fantezia psihologică a explicației, de nostima întrebuintare a noțiunii « complexului de inferioritate », creată de școala vieneză a psihologiei individuale, dar pusă de autor, fiindcă « face mai bine », în gura « Englezilor ».

După ce ai străbătut astfel, în mod plăcut, cu un surâs amuzant, paginile colorate de vervă dar prea puțin dense în ale lui Croisset, « La Route des Indes » pare, prin comparație, o carte serioasă. Este astfel, de fapt, și prin subiectul ei, această « aortă a universului » care e drumul Indiilor și prin documentarea, mai

atență la realități, a autorului. În prefața cărții sale, Morand îi definește, de altfel, spiritul, foarte exact. « Nu veți găsi aci, spune el, un itinerar unic, ci rezumatul a șase sau șapte călătorii în Levant sau în Orient, cu vaporul sau avionul, cu automobilul sau cu drumul de fier, din Asia Mică la Golful Persic, din Egipt în Turcia, din Italia în Indii, din Grecia la coasta Arabiei... Există tot atâtea drumuri ale Indiei câte ramuri ale activității omenești... Aș vrea ca, degajând liniile principale ale acestui curent mondial, să vădesc permanenta de-a-lungul milenilor și caracterul fatal al traectului său. *Tablourile de actualitate* nu au prea mult sens în Orient, unde totul este *tablou al veșniciei*... Aici, mai mult decât în orice alt loc, istoria este în funcție de geografie. Neîncetat, popoarele au trecut prin aceleași regiuni, ca și omul prin aceleași pasiuni »... Astfel înțeleasă și prezentată, « La Route des Indes » este mai mult decât un breviar de impresiuni turistice. Prin subiectul său, care te plimbă pe drumurile pe care s'a jucat de atâtea ori destinul Europei, pe drumurile pe cari se întrec interesele Angliei, ale Franței, și — de curând — ale Italiei, înțelegi la ce se referă Morand când spune că în cartea lui e vorba « de geniul Franței tot atât cât și de trecutul și de viitorul Angliei »...

* * *

Când vagabondează pe drumurile îndepărtate ale spațiului terestru, scriitorii în vacanță pornesc înapoi, în timp, pe drumurile amintirilor. De aceea, alături de cele două cărți de călătorii pe care le-am pomenit mai sus, voi scoate din raftul ultimelor luni două cărți de amintiri: ale lui Claude Farrère și ale lui Roland Dorgelés, care vin pe urma « Evocărilor » lui Massis și a « Memoriilor din altă viață » ale lui Francisc Carco. Ale lui Farrère sunt intitulată, sugestiv și intraductibil, « Sillages », titlul care sintetizează și conținutul memorialistic al paginilor, dar și substanța lor, dedicată evocării vieții de marinar, care a adus pe Farrère, prin sublimarea ei, spre viața de romancier. Scrise în tonul direct al memoriilor, evocând personajele cunoscute de autor sub numele lor adevărat — și din această evocare se reliefează impresionantă figura maestrului și înaintașului său Pierre Loti — memoriile lui Farrère se deosebesc esențial de cele ale lui Dorgelés.

Sub titlul « Quand j'étais montmartrois », autorul « Crucilor de lemn » evocă tinerețea sa de pe vremuri, în Montmartre-ul cel adevărat, dintre « Place du Tertre » și « Lapin agile », nu cel al localurilor de noapte și al vieții amoroase pentru turiștii de import. Aci, personajele pe care le-a cunoscut autorul nu sunt precizate nici prin nume nici prin date, ci evocate sub nume fictive, în cadrul povestirii câtorva episoade ce pot forma tot atâtea mici

romane autonome. Personajele acestea, care și-au pierdut identitatea exactă, capătă astfel o putere de viață și un caracter general, care face din această carte mai mult decât un volum de amintiri. Este, pe măsura vremii noastre, o nouă « Viață de Boem ». Și e ciudat cum apariția ei se așează exact în epoca în care se împlinesc 100 de ani de când Murger a scris pe a lui. Acest centenar a coincis, zilele trecute, cu cel al apariției lui « Jocelyn », poemul lui Lamartine, « un episod din vremea Teroarei », deci tot o poveste trăită. Și în scenele din « Viața de Boem » personajele erau reale, căci Murger, care se schițase pe sine în Rodolph, își transfigurase toți prietenii sub trăsăturile eroilor săi...

Este ceea ce a făcut și Dorgelés. De aceea figurile din cartea sa au aceeași putere de a impresiona ca și personajele unui roman. Un roman mai puțin romantic decât al lui Murger, în care sărăcia, dragostea și visul au acelaș rol, dar în care trec uneori accente aspre, vecine cu desnădejdea și purtând vădita pecetie a unei epoci când tineretul își vede visurile « vieții de boem » și mai lesne destrămate ca pe vremuri. O carte veselă și tragică, optimistă și dureroasă, glumeată și totuși adâncă, o carte foarte de astăzi, ce se așează perfect sub semnul lui Courteline, pe care Dorgelés l-a evocat cu atâta duioșie în ultimele ei pagini.

IOAN I. CANTACUZINO

« UNIUNEA CAMERELOR DE COMERȚ ȘI INDUSTRIE » ȘI REALIZĂRILE SALE

Implinind un deceniu de harnică activitate, *Uniunea Camerelor de Comerț și de Industrie* și-a propus să dea publicității câteva din contribuțiile ei mai de seamă pe tărâmul vieții economice românești. Astfel, sub îngrijirea pricepută a d-lui director general Gh. Christodorescu a apărut, la începutul anului, o lucrare interesantă, cuprinzând intervențiile *Uniunii* în politica oficială a preșurilor, reglementarea comerțului exterior, carteluri, conversiunea datoriilor agricole, etc., etc. Această vastă expunere, deși încă foarte recentă, este completată astăzi cu un al doilea volum în care ni se arată și alte aspecte din activitatea *Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie*, fie în ce privește măsurile pentru combaterea crizelor dela noi, fie în direcțiunea unor probleme sociale de incontestabil interes obstesc ¹⁾.

¹⁾ Gh. Christodorescu, *O operă profesională*, vol. II, ed. « Cartea Românească », 1936.

Noua lucrare a d-lui Gh. Christodorescu, « *O operă profesională* », vol. II, la care facem aluziune aci, consacră, în cuprinsul ei, un prim capitol *chestiunii muncitorești în România*. Din analiza amănunțită a acestui capitol vom vedea că *Uniunea* a depus cele mai mari stăruințe în domeniul legiferării așa ziselor contracte colective, a căror menire este să asigure o colaborare normală între factorii « Capital » și « Muncă ». O vigență nu mai puțin hotărâtă se constată, însă, și în altă parte, anume în ceea ce privește jurisdicțiunea conflictelor uvriere care sunt, în genere, atât de greu de aplanat și dau naștere, prin ele însele, la o serie întreagă de inichități. În această materie, *Uniunea Camerelor de Comerț și de Industrie* a redactat, în 1930, chiar un anteproiect de lege, grație căreia regimul contractelor de muncă din 5 Aprilie 1928 avea să fie simțitor amendat. Intr'adevăr, prin anteproiectul său, *Uniunea* preconizează crearea unor organe profesionale care să se pronunțe, în primă instanță și în locul tribunalelor ordinare, în toate litigiile survenite între patroni și salariați. Acest proiect, alcătuit cu o deosebită seriozitate, a fost bine primit de forurile oficiale și, astfel, el a condus la întocmirea legii din 1933 privitoare la înființarea și organizarea judecătorilor muncitorești. Dar nu numai atât. În cadrul capitolului despre care vorbim *Uniunea Camerelor de Comerț și de Industrie* a întreprins numeroase studii asupra șomajului, protecțiunii muncii naționale, etc., făcând și unele propuneri în problema, foarte importantă, a introducerii asigurărilor sociale în România. În această direcțiune vom semnală, în special, proiectul pentru asigurarea și ajutorul mutual al comercianților și industriașilor, proiect care este o operă pe cât de îndrăzneată pe atât de oportună în împrejurările economiei actuale. Iată, după lucrarea d-lui Gh. Christodorescu, cuprinsul proiectului elaborat în 1935 (capitolul IV din anteproiectul de lege asupra reorganizării Camerelor de Comerț și Industrie):

Art. 13. — Camerele de comerț și de industrie sunt autorizate să înființeze și să întrețină așezăminte de prevedere și îngrijire pentru comercianți și industriași.

Fondurile necesare înființării și întreținerii acestor așezăminte se vor realiza din:

a) Contribuțiunea anuală fixată prin buget de fiecare Cameră de comerț și de industrie;

b) Donațiuni, legate, etc., făcute Camerelor de comerț și de industrie în vederea creării și întreținerii acestor așezăminte;

c) Contribuțiunile anuale ale comercianților și industriașilor.

Contribuțiunile anuale ale comercianților și industriașilor vor putea consta dintr'o impunere adițională pe lângă impozitul pe veniturile comerciale și industriale.

Cota acestui impozit adițional, care nu va putea fi mai mare de ..%, se va fixa de fiecare Cameră de comerț și de industrie, la începutul anului bugetar, cu aprobarea Ministerului Industriei și Comerțului, care va lua în prealabil avizul Uniunii Camerelor de comerț și de industrie.

Sumele încasate din contribuțiunile și donațiunile de mai sus vor fi afectate exclusiv pentru înființarea și întreținerea așezămintelor de prevedere și îngrijire pentru comercianți și industriași.

Art. 14. — Organizarea și administrarea așezămintelor de prevedere și îngrijire se vor stabili printr'un regulament tip întocmit de Uniunea Camerelor de comerț și de industrie, aprobat de Ministerul Industriei și Comerțului.

Art. 15. — Camerele de comerț și de industrie vor putea de asemenea organiza asigurări de bătrânețe pentru comercianți și industriași, putând colabora în acest scop cu societăți de prim ordin din țară ¹⁾.

După cum se poate vedea din textul reprodus mai sus, principiile privitoare la organizarea unei asigurări a elementelor negustorești nu sunt cu totul noi. Ele au mai figurat în legea din 3 Mai 1927, care pusese bazele unei « asociațiuni pentru prevederea socială și îngrijirea comercianților și industriașilor din România » după cum le găsim, cu unele modificări, și în legiuirea din 14 Februarie 1929. Așa fiind, s'ar putea crede că este vorba de o simplă reeditare de texte vechi, fără un prea mare interes actual. În realitate însă, proiectul din 1935 este departe de o asemenea încriminare, el constituind mai degrabă, prin stipulațiunile sale realiste, o adevărată inovațiune față de legiurile din 1927 și 1929.

Alături de această manifestare cu caracter social a *Uniunii Camerelor de Comerț și de Industrie*, mai întâlnim, în lucrarea d-lui Gh. Christodorescu, un capitol extrem de interesant și documentat asupra *legislațiunii comerciale* în domeniul căreia colaborarea cu puterile publice a fost din cele mai fecunde. Astfel, trebuie să relevăm contribuțiunea *Uniunii* la întocmirea noului cod de comerț, regimul cambiei și cecului, reglementarea comerțului de bancă și multe altele. În ceea ce privește codul de comerț în special, *Uniunea Camerelor de Comerț și de Industrie* a prezentat Consiliului Legislativ, în 1928, un valoros anteproiect, conținând nu mai puțin de 1188 articole și tratând despre materiile cele mai diverse. Între dispozițiunile pe care le menționează această lucrare, vom semnala unele adăogiri noi de fapte comerciale, cum este cazul cu închirierea de imobile pentru interese negustorești ori cu vânzările de terenuri în parcele, când au fost cumpărate în scop speculativ. De asemenea, tot în anteproiectul *Uniunii*

¹⁾ Gh. Christodorescu, *op. cit.*, p. 69.

mai sunt înscrise o serie de dispozițiuni cu privire la personalul auxiliar al comerțului, dispozițiuni care în vechiul cod erau, în bună parte, necunoscute. Alte inovațiuni importante se găsesc la capitolul însuși al societăților anonime, unde unele forme de întreprindere, ca societatea pe cote, au fost eliminate spre a se încuraja, pe această cale, societățile cu răspundere limitată. Mai departe, avem încă o serie de articole interesante în materie de obligațiuni și contracte comerciale, iar la capitolul falimentului se oferă o posibilitate mai largă pentru comerciant de a scăpa din încurcăturile sale: anume, i se permite, chiar în stare de încetare de plăți, să se prevaleze de concordatul preventiv.

În sfârșit, odată cu anteproiectul codului de comerț, care a procurat Consiliului Legislativ un material atât de prețios, *Uniunea Camerelor de Comerț și de Industrie* a intervenit și în legislațiunea cambială, dar mai ales în domeniul reglementării comerțului de bancă. Astfel, cu ocaziunea proiectului de lege din anul 1931, *Uniunea* a făcut o sumedenie de observațiuni judicioase al căror țel era introducerea unui regim mai ponderat în activitatea creditului românesc. Același lucru s'a întâmplat și în 1933, când s'au adus rectificări importante unui alt proiect de reglementare bancară, care avea să capete putere de lege la 8 Mai 1934. Iată câteva din amendamentele preconizate atunci de *Uniunea Camerelor de Comerț și de Industrie*:

Art. 1 din proiect dă definițiunea operațiilor de bancă. Dela prima citire definițiunea pare, însă, incompletă. În afară de aceasta, în loc de expresiunile « efecte de comerț », « valori negociabile », să se întrebuițeze aceea de « titluri de credit », primită unanim de doctrină și de legislațiunile moderne.

Alin. 2 al aceluiași articol ar trebui să dispară, fiindcă nu *Consiliul bancar* va trebui să decidă dacă o întreprindere face operațiuni de bancă, ci instanțele judecătorești ¹⁾.

Art. 2 arată că pentru exercitarea comerțului de bancă se cere o autorizațiune specială de înființare, care se acordă de Consiliul bancar, ceea ce ar putea face să se creadă că formele cerute de codul comercial nu vor mai trebui respectate. În afară de aceasta se pune întrebarea dacă autorizarea Consiliului bancar este prealabilă constituirii sau posteroară acesteia.

Din această cauză, legea specială va trebui să precizeze toate aceste chestiuni, fapt pentru care credem că asupra acestei chestiuni s'ar putea trece în legea specială următoarele principii:

Nici o întreprindere bancară nu va putea funcționa în țară mai înainte de îndeplinirea condițiilor cerute pentru constituirea unei întreprinderi individuale sau sociale. *Inscrierea unei firme individuale, a unei societăți în nume colectiv și în comandită nu se va putea efectua, însă, înainte de autori-*

¹⁾ Sublinierea este a noastră (N.R.).

zarea Consiliului bancar ¹⁾. De asemeni, autorizarea Consiliului bancar va trebui să fie preventivă autorizării tribunalului în cazul unei societăți pe acțiuni și cu răspundere limitată.

Aliniatul ultim din același articol, cuprinzând dispozițiuni penale, va trebui trecut în titlul rezervat dispozițiilor penale.

Art. 4 va trebui scos din titlul rezervat constituirii și trecut în acel rezervat dispozițiilor finale, penale și transitorii. Într'adevăr, articolul nu cuprinde numai dispozițiuni privitoare la constituire, ci la funcționare, când arată că Banca Națională a României, precum și institutele de credit guvernate de legi speciale, nu cad sub prevederile legii de față.

Art. 5 va trebui, în primul rând, armonizat cu art. 1.

Același articol înființează, însă, pe lângă fiecare tribunal un registru al întreprinderilor bancare, în care vor fi înscrise toate firmele care exercită comerțul de bancă, precum și sucursalele lor. Întreprinderile bancare, înscrise azi în registrul comerțului, arată mai departe același articol, vor putea, printr'o simplă cerere adresată tribunalului respectiv, să fie înscrise, fără plata unei taxe, în registrul bancar.

Această dispozițiune n'ar trebui primită din moment ce există un Registru al comerțului care funcționează pe lângă fiecare Cameră de comerț și de industrie din țară, registru ce funcționează ca instrument de publicitate legală în comerț ²⁾.

Din moment ce servește ca instrument de publicitate se pot scoate oare unele întreprinderi din el pentru a fi trecute într'un registru ce va funcționa pe lângă o altă instituțiune? Această scindare este păgubitoare intereselor generale și în special creditului ³⁾.

Va trebui ca publicitatea să se facă, deci, ca și până aci, în registrul comerțului ce funcționează pe lângă fiecare Cameră de comerț și industrie ⁴⁾

Aceste observațiuni în legătură cu proiectul din 1933 ne arată, cu prisosință, preocuparea *Uniunii Camerelor de Comerț și de Industrie* de a pune la îndemâna institutelor noastre de credit un cât mai bun sistem de organizare. Urmărind, în special, problema controlului, *Uniunea* a căutat, în întâmpinările de mai sus, să determine și situațiunile adeseori foarte variate, în care s'ar putea găsi Consiliul superior bancar. Așa se explică pentru ce la art. 1 s'au prevăzut limitări categorice în atribuțiunile Consiliului pe când, dimpotrivă, la art. 2 întâlnim, în favoarea acestuia, un drept de autorizațiune prealabilă din cele mai întinse. Tot cu prilejul observațiunilor din 1933 mai avem de semnalat precizările *Uniunii Camerelor de Comerț și de Industrie* în ceea ce privește însemnătatea și rostul așa numitului registru al comerțului. Aceste precizări erau cu atât mai necesare cu cât se pare că s'au făcut atunci, nu

¹⁾ Idem.

²⁾ Gh. Christodorescu, *op. cit.*, p. 245-246.

³⁾ Sublinierea este a noastră (N.R.).

⁴⁾ Idem.

numai confuziuni de redactare, dar și de înțelegere într'o materie cu deosebire importantă pentru însăși ființa legală a vieții economice românești.

O altă latură a activității și realizărilor *Uniunii Camerelor de Comerț și de Industrie*, în intervalul 1926—1936, este și aceea care se referă la *proprietatea comercială și industrială*. În acest domeniu, lucrarea d-lui Gh. Christodorescu, « *O operă profesională* », vol. II, ne aduce, într'o expunere magistrală, în cartea III, o serie de lămuriri pe cât de documentate pe atât de instructive. Astfel, aflăm că *Uniunea* a redactat, în 1928, un anteproiect de lege prin care se reglementează de aproape mărcile de fabrică și de comerț. În cadrul dispozițiilor edictate atunci se cuvine să amintim aci mai ales principiul libertății de creațiune a emblemelor comerciale cât și raportul juridic strâns între aceste embleme și fondul de comerț care le reprezintă. De asemenea, tot în cuprinsul cărții a III-a din opera d-lui Gh. Christodorescu mai găsim un studiu ca și un anteproiect al *Uniunii Camerelor de Comerț și de Industrie* asupra concurenței neleale și a mijloacelor pentru reprimarea ei. În acest capitol al lucrării se precizează pe de o parte condițiunile în care se exercită comerțul ilicit, fie el ambulant sau nu, iar pe de alta se prevăd sancțiuni mai severe chiar față de comisionarii și comișii-călători contravenienți. Studiul și anteproiectul despre care ne ocupăm aci n'a rămas fără o urmare practică. După însăși declarațiunea d-lui Gh. Christodorescu, « ele au servit de bază la alte lucrări ce s'au făcut în urmă în aceeași materie : 1) proiectul de lege relativ la reprimarea concurenței neleale, a comerțului ilicit, reglementarea lichidărilor de mărfuri și a comerțului ambulant, depus în Parlament în anul 1930, proiect ieșit din colaborarea *Uniunii* cu Ministerul Industriei și Comerțului și cu Consiliul legislativ ; 2) legea pentru reprimarea concurenței neleale din 1932 ; 3) și, în sfârșit, măsurile pentru reprimarea concurenței neleale prevăzute în proiectul codului de comerț, întocmit de Consiliul Legislativ »¹⁾.

Iată, în puține cuvinte, care au fost realizările *Uniunii Camerelor de Comerț și de Industrie* în cei zece ani de fecundă activitate. Dacă adăogăm acum și intervențiunile din domeniul *organizării profesionale ori al executării legilor speciale*, putem înțelege încă și mai bine marea operă înfăptuită de conducătorii instituțiunii în intervalul dela 1926 la 1936. E de dorit ca această valoroasă activitate să se desăvârșească treptat pentru ca să ajungem și noi, alături de celelalte națiuni civilizate, la o cât mai serioasă normalizare a vieții și legislației economice naționale.

IOAN BUDU

¹⁾ Gh. Christodorescu, *op. cit.*, p. 325.

TRATATUL ANGLO-EGIPTEAN

Marea Britanie a semnat cu Egiptul un tratat de alianță și de amicitie.

Este actul diplomatic care consacră independența reală a regatului egiptean. Este o nouă — dar încă nu ultima — etapă în treptata eliberare a Egiptului de tutela britanică. Marea Britanie continuă tutela sub denumirea de alianță militară; continuă ocupația militară sub pretextul — de altfel destul de apropiat de cauza reală — a necesității de apărare a securității căilor sale de legătură imperială.

Totuși Egiptul își desăvârșește emanciparea.

Pentru a înțelege semnificația acestui tratat de alianță, este indispensabil să schițăm fazele, cel puțin ultimile, ale istoriei egiptene, pentru a se zisa clarificarea care a avut loc în statutul internațional al Egiptului.

De mulți, problema egipteană a fost prezentată sub eticheta: lupta dintre naționalismul egiptean și imperialismul britanic.

Definiția este justă, dar insuficientă. Istoria modernă a Egiptului a înregistrat, rând pe rând, grozăviile măcelurilor, luptelor intestine de cucerire a puterii și răsturnare a domniei Mamelucilor, romantica expediție a generalului Bonaparte, pionieratul colonizator al Mării Britanii, spinoasa rivalitate franco-britanică, divergența de interese dintre creditorii europeni posesori ai bonurilor egiptene și consilierii europeni chemați a reface creditul zdruncinat al Egiptului, în sfârșit, coliziunea dintre interesele populației autohtone și cele ale statelor europene.

În istoria Europei, Egiptul a fost o problemă veșnic deschisă și esențialmente internațională. Era inevitabil. Așezat la răscrucea drumurilor spre Indii, în legendarul bazin al Nilului, gloria civilizației sale antice ce trebuia dezgropată a devenit punctul de atracție a arheologilor, resursele bogățiilor sale virtuale, ce trebuiau captate, erau magnetul pentru capitalul european în căutare de investițiuni, situația strategică a Egiptului a făcut din cucerirea ei un comandament al politicii imperiului britanic.

În viața statului egiptean, rolul Marii Britanii a fost hotărâtor.

Istoria ultimului secol al Egiptului este redusă — în afară de cele câteva momente de rezonanță romantică sau dramatică: ascensiunea prodigioasă a lui Mehmed Ali, extravaganța orientală a lui Ismail Pașa, bombardamentul Alexandriei de către vasele de război britanice în 1882, apoi Abukir, Fachoda — la realizările diferiților guvernatori britanici: muncă de dură civilizare, de canalizare a apelor, de reformă a finanțelor, de infiltrare a metodelor administrative occidentale; toate punctate de răbufniri violente

din partea tineretului egiptean condus de șefi patrioți, unii clar-văzători și mândri, alții orbiți în pasiunea lor, uneori nefericiți, adesea împiedicând progresul țării lor, în orice caz eroi ai cauzei egiptene. Ahmed Arabi Pașa sau Zaglul Pașa sunt trezitorii conștiinței naționale a poporului egiptean; dar în istoria prosperității Egiptului vor trebui adăogați, alături de aceștia și de kedivii sau sultanii Egiptului: Mehmed, Ibrahim Ismail, Tewfik, Fuad, și acei harnici administratori ca: Sir Evelyn Baring, Lord Lloyd, Kitchner, Allenby, de Blignière, fără de care ar fi incomplet numele celor care au participat la renașterea și întărirea statului egiptean de astăzi.

* * *

Până la războiul mondial, Egiptul făcea nominal parte din imperiul otoman. Suzeranitatea Porții se reducea la două acte: primirea tributului și intermitent — mai ales incitat de vreo mare putere britanică sau anti britanică, căci Marea Britanie era suverana de fapt — de imixtiune în ordinea succesiunii domniilor.

Situația această contradictorie își are originea în evenimentele politice și mai ales financiare din timpul domniei lui Said Pașa și în special a lui Ismail Pașa. Acești descendenți ai lui Mehmed Ali, care introduseseră o serie de reforme inovatoare, concesionând toate operele de civilizare a țării, societăților comerciale franceze și engleze (construcția canalului Suez, înființarea băncii Egiptului, reorganizarea sistemului vamal, al serviciului poștal; construcția de căi ferate, telegraf, faruri, porturi) au sleit resursele reduse ale populației egiptene și au epuizat creditul Egiptului pe piețele Europene.

Falimentul finanțelor naționale a inaugurat intervenționismul internațional.

Fazele acestui control au fost: mai întâi, misiuni financiare, apoi, controlul dualist franco-britanic asupra veniturilor și a cheltuelilor; internaționalizarea căilor ferate și a portului Alexandria; comisii de anchetă asupra proprietății imobiliare publice; un minister constituțional cu Sir Rivers Wilson ca ministru de finanțe și de Blignière ca ministru al lucrărilor publice; în sfârșit — după debarcarea lui Ismail și înlocuirea lui prin Tewfik — o tot mai accentuată supraveghere a administrației egiptene de către guvernele franco-engleze.

Prima mișcare de răzvrătire începu să se desemneze, sub conducerea unui ofițer *fellah* Ahmed Arabi. Prin concesiunile progresive ale guvernului și prin dinamizarea maselor, mișcarea începu să capete proporții de răscoală « împotriva tiraniei acaparatoare a Turciei și a statelor europene ». A fost nevoie de o reacțiune viguroasă.

Anul 1882 a devenit o dată istorică în politica egipteană și europeană. Flotele britanice și franceze au intrat în apele Alexandriei și după refuzul Franței de a participa la acțiunea de intervențiune armată — desolidarizare considerată astăzi drept una din cele mai grave erori ale politicei coloniale franceze ¹⁾ — trupele britanice au debarcat și apoi învins la Tell-el-Kebir trupele lui Ahmed Arabi. Dela această dată a început — și durează de 54 ani — « ocupația provizorie » a Egiptului. Il n'ya que le provisoire, qui dure.

Prezența trupelor britanice nu era decât temporară: pentru a protegi populația și interesele britanice în primejdie. Consulul general avea instrucțiuni formale să-și limiteze atribuțiile la restabilirea autorității zdruncinate a Kedivului. Politica Angliei trebuia să fie o politică de conciliere și renormalizare. « Politique de replâtrage » era chiar termenul consacrat.

Treptat însă — sub forța împrejurărilor și poate și a comandamentelor politicei britanice — rolul agentului diplomatic englez prinse relief. Ii revine Lordului Cromer (Sir Evelyn Baring) meritul ca, în curs de aproape 20 ani de guvernare, să transforme un stat financiarmente bancrutar, socialmente anarhic, cu frontiera de Sud-Est hărțuită de revolte continue, cu populația rurală — fellahi — sleită de resurse cu pământul uscat și sterp, într'un stat cu o armată reorganizată, în stare să învingă forțele răsvrătite din Sudan, cu datoria națională diminuată prin conversiuni succesive, impozitele pe pământ reduse cu 30%, cu excedente bugetare investite în lucrări publice, cu întinse realizări în domeniul reformelor școlare, judiciare și de igienă, în sfârșit cu autoritatea de stat reabilitată și cu administrațiunea reformată și întărită prin personal britanic. Ce este și mai important, un stat cu economia națională prosperă, în care capitalul european căuta continuu plasamente.

Condominiul anglo-egiptean reușise să introducă în Egipt o organizație modernă.

Un moment a întunecat această perioadă de progres. În delimitarea sferei de influență britanică în Sudan — a cărei administrare îmbrăca forma, prin acordul din 1899, de condominium anglo-egiptean — interesele Britanice s'au ciocnit de cele franceze. Cei care cunosc istoria diplomatică a acestei perioade își amintesc de gravitatea situației create la Fachoda și care a pecetluit retragerea Franței din bazinul Nilului.

În primii ani ai secolului al 20-lea, situația tindea spre clarificare, pe de o parte Egiptul dobândind independență în materie

¹⁾ Vezi interesantele studii publicate în *Revue Politique et Parlementaire*, Dec. 1935 și Ian. 1936 de Francis Waddington, « La France et l'Angleterre en Egypte ».

financiară, pe de altă parte prin tratate internaționale cu Germania, Austria, Italia, dar mai ales prin înțelegerea cu Franța din 1904, Marea Britanie fiind recunoscută ca stat protector al Egiptului.

Au urmat 10 ani de încercare pentru autoritățile Britanice, contra cărora se ridica tot mai amenințătoare mișcarea, când naționalistă, când panislamică.

Această situație ambiguă a unui popor clocotind și năzuind după independență, trăind ca stat sub suzeranitate otomană și sub controlul administrativ britanic a durat până la începutul războiului.

Cu ocazia izbucnirii războiului mondial, guvernul egiptean — în absența Kedivului care se afla la Constantinopol — s'a declarat fâțiș favorabil aliaților. Vasele germane din porturile egiptene fură confiscate, o serie de măsuri discriminatorii fură luate împotriva supușilor puterilor centrale.

Pentru a nu prelungi o situație internațională neclară, Ministerul Afacerilor Străine britanice dădu la 18 Decembrie 1914 următoarea proclamație: «In urma stării de război survenite prin acțiunea Turciei, Egiptul este așezat sub protecțiunea Majestății Sale și va constitui de aci înainte un protectorat britanic. Suzeranitatea Turciei asupra Egiptului este astfel încheiată și guvernul Majestății Sale va lua măsurile necesare pentru apărarea Egiptului și protegurea locuitorilor și a intereselor sale».

După înlăturarea Kedivului Abbas Hilmi și după scurta domnie a Principelui Hussein Kamil — domnie grea, cu viața în continuă primejdie și politica țării sale condusă tot mai mult de oficialitățile britanice — Principele Fuad fu chemat la tron la începutul lui 1917.

Se inaugura o epocă nouă pentru statul egiptean ¹⁾.

¹⁾ Viața internă a Egiptului a fost frământată. Regele Fuad introduse în 1923 o constituție democratică. Procesul de adaptare la viața constituțională era însă tot atât de anevoioasă și de accidentată, după cum erau toate celelalte manifestări politice egiptene. Echilibrul intern era menținut cu greu prin jocul de influență al partidului naționalist wafd, al liberalilor și al unioniștilor; treptat echilibrul a fost rupt prin crescânda vigoare a wafduului. Pentru a rezista împotriva acestora, Regele Fuad tinse să-și afirme intermitent autoritatea. În 1928 regimul constituțional fu suspendat pentru a fi reluat în 1930, apoi din nou suspendat și reintrodus în 1935. La sfârșitul acestui an o destindere aproape completă a avut loc în politica internă a Egiptului prin crearea unui front național comun, menit, pe de o parte, să normalizeze viața politică internă, pe de altă parte să semneze tratatul de alianță și amicitie cu Marea Britanie în numele tuturor opiniunilor politice din Egipt.

Paralel cu dificultățile sociale interne, coliziunea dintre naționaliștii egipteni și autoritatea britanică își mută terenul în Sudan. Criza acestor raporturi încordate și-a atins punctul maxim de acuitate în 1924, în urma asasinării Sirdarului Sir Lee Stack.

Principiile enunțate de Președintele Wilson spre sfârșitul războiului stărnise un adânc răsunset în opinia publică egipteană. Elanul naționalist își găsea o legitimare doctrinară în principiul auto-determinării, enunțat ca bază a noii ordine internaționale. Declarațiile făcute de statele occidentale că vor emancipa popoarele sub jugul turcesc dădeau poporului egiptean credința că a sunat ceasul liberării lor complete — ca și pentru Siria, Mesopotamia, Arabia și Palestina.

Decepția fu crudă. Delegațiile egiptene — care fuseseră constituite pentru a negocia la Londra și Paris condițiile vieții independente a statului lor — nu fură primite nici de guvernul britanic și nici de Conferința Păcii. Sub durerea acestei deziluzii, delegația se transformă în conducătorul unei puternice și agresive mișcări de resurrecție. (Wafd, care înseamnă delegație, este numele partidului naționalist.) Căi ferate distruse, demonstrațiuni, sabotaj, asasinat. Revolta de mase dela Tanta și din Deltă fură cu greu potolite, lăsând în urma lor o tenace hotărâre de rezistență pasivă a populației.

Destinderea a venit cu greu. În 1919 o comisie condusă de Lord Milner cercetă stările de lucru din Egipt; în 1920 tratative au fost duse la Londra de delegația condusă de Zaglul Pașa, fără vreun rezultat. Au urmat schimbări de guverne în Egipt, alternând la conducere fie naționaliștii intransigenți sub șefia lui Zaglul (când guvernul britanic era nefavorabil concesiunilor), fie moderații sub șefia lui Adli Pașa (când guvernul britanic era inclinat a semna un acord cu Egiptul). Perioade de calm succedau perioadelor de revoltă: Zaglul era când deportat, când în fruntea guvernului.

Soluția apără la 28 Februarie 1921, în urma acțiunii energice și înțeleghătoare a Lordului Allenby. La această dată guvernul britanic publică următoarea istorică declarațiune:

«Intru cât guvernul Majestății Sale, în potrivire cu intențiunea exprimată în trecut, dorește să recunoască Egiptul ca stat independent și suveran și întru cât relațiile dintre guvernul Majestății Sale și Egiptul au o importanță vitală pentru imperiul britanic, următoarele principii sunt stabilite: Protectoratul britanic asupra Egiptului este încheiat și Egiptul este declarat un stat suveran

Prin forță — un ultimatum sever fusese în prealabil dat guvernului egiptean — guvernul britanic exclude trupele egiptene din Sudan și impuse un regim nou atât în Egipt cât și în Sudan. Abia prin tratatul din 1936, s'a revenit la condițiunile de colaborare anglo-egipteană în Sudan fixată de acordul din 1899.

În urma morții Regelui Fuad — (el dobândise titlul de rege în anul 1923, după lungi tratative cu guvernul britanic care a refuzat să-i admită titlul de rege al Egiptului și al Sudanului) — tronul Egiptului este ocupat de fiul său, Regele Faruk.

independent. Următoarele chestiuni sunt însă în mod absolut rezervate guvernului Majestății Sale — până la încheierea unor convențiuni bilaterale. I. Securitatea comunicațiilor imperiului britanic în Egipt; II. Protecția intereselor străinilor și ale minorităților; III. Apărarea Egiptului contra oricărei agresiuni sau intervențiuni directe sau indirecte; IV. Sudanul.

Aceasta a fost situațiunea internațională a Egiptului: În secolul al XIX-lea stat sub suzeranitatea Porții și sub ocupațiunea britanică, în 1914 protectorat britanic, în 1921 stat independent.

Mai exact, quasi-independent.

Statutul său național și internațional suferea de dublul viciu: Pe de o parte, suveranitatea sa exterioară îmbrăca forma precară — și jignitoare pentru susceptibilitatea națională egipteană — a unei independențe *octroiate*, sprijinită exclusiv pe declarațiuni unilaterale. Pe de altă parte, suveranitatea sa interioară era numai o ficțiune diplomatică. Într'adevăr, prin cele patru puncte rezervate de Marea Britanie: aceasta din urmă exercita un «droit de regard» permanent și nelimitat care justifica orice măsură de intervenționism și de autoritate în administrația Egiptului.

Rând pe rând în 1924, 1927, 1930, comisii au căutat să negocieze promisiunile acorduri bilaterale menite a pune pe bază sinalagmatică raporturile dintre cele două state și a circumscrie totdeodată sfera de imixtiune a guvernului englez. Toate încercările au eșuat. Fie din cauza ezitării vreunui guvern britanic, dar în fond din cauza pozițiilor ireconciliabile pe care se așezau delegațiile respective.

Delegația egipteană cerea să se dea realitate actului diplomatic care recunoștea independența și suveranitatea. Ea pretindea imediată și integrală evacuare a Egiptului de către armata de ocupație — care era pecetea stăpânirii străine; retragerea funcționarilor britanici — care ocupând serviciile de responsabilitate în administrația Egipteană, închidea calea de înaintare a elementelor autohtone; în sfârșit, suprimarea regimului capitulațiilor — care de secole creau o discriminare între străini și naționali și reprezenta o servitute pentru suveranitatea națională.

Guvernul britanic invoca interese economice și mai ales strategice, imperative. City-ul cerea menținerea regimului jurisdicțional capitular și a administrației quasi-britanice, pentru a salvagarda investițiile făcute pe teritoriul egiptean și împrumuturile acordate continuu guvernelor. Statul Major și Amiralitatea pretindeau dreptul de cantonare permanentă a trupelor și a vaselor engleze la poarta canalului de Suez și pe teritoriul egiptean, nodul drumurilor maritime, terestre și aeriene care unesc Marea Britanie cu Indiile, Australia și Capul Bunei Speranțe.

Cele două atitudini ar fi rămas de nereconciliat, dacă conjunctura politică internațională, creată de conflictul Italo-Etiopian, nu ar fi impus Angliei revizuirea politicei sale de reînarmare și de reorganizare a forței sale mediteraneene.

* * *

Alegând între considerațiuni economice și comandamente militare, Marea Britanie a optat pentru cele din urmă, semnând la 26 August 1936, tratatul cu Egiptul ¹⁾.

Acordul cuprinde, după cum declară și titulatura lui, un tratat de alianță militară și un tratat de amiciție politică. El reprezintă în politica celor două țări respectiv, un act de afirmare a suveranității egiptene și un act de reorganizare a forței imperiale britanice.

Să analizăm succint dispozițiunile esențiale ale acordului.

Ocupația britanică în Egiptul propriu zis este — după 54 ani de prelungire continuă — virtualmente încheiată. Paralel cu reducerea personalului administrativ european, responsabilitatea și, implicit, intervenționismul autorităților britanice în treburile egiptene vor fi aproape complet desființate.

Prezența mai departe a trupelor britanice are o nouă și deosebită justificare. « Ocupațiunea provizorie » inaugurată în 1882 pentru a restabili ordinea internă în Egipt, a fost înlocuită prin « cantonarea » trupelor britanice în zonele canalului, exclusiv pentru a asigura securitatea mijloacelor de comunicație maritimă inter-imperială.

În locul trupelor britanice, efective egiptene vor fi chemate a apăra teritoriul egiptean. Firește, tot cu sprijinul Marii Britanii. Sprijin de oameni, bani și material. Drumuri strategice, porturi, aerodromuri fac parte dintr'un vast program de înzestrare a armatei și a teritoriului Egiptean, în care o pătrime din cheltueli va fi susținută de guvernul britanic; instrucția noii armate se va face de personal englez sau în școli militare britanice. Tratatul tinde la suplinirea trupelor engleze mutate spre zonele periferice prin trupe indigene organizate a le secunda în orice împrejurare. Cu alte cuvinte, solidaritate militară integrală.

Pentru a marca natura egalitară a relațiilor militare — și a șterge amintirea vechii imagini când trupele britanice însemnau supunere — articolul 7 stipulează obligația Egiptului de a da ajutor Marii Britanii în caz de război, sau numai de conflict iminent, precum și colaborarea strânsă între statele lor majore.

¹⁾ În afară de articolul 11 privitor la Sudan, dispozițiile acestui tratat sunt aproape identice cu cele ale proiectului de tratat negociat în 1930 între delegația egipteană și A. Henderson.

Incetarea ocupației britanice este, precum spuneam, mai ales formală. Mutarea trupelor britanice se va face numai după construirea cazărmilor și a amplasamentelor necesare. În timp de pace, Anglia va putea mări efectivele sale — cu consimțământul guvernului egiptean; în timp de război — în urma unei simple comunicări.

Tratatul este încheiat pe 20 ani, revizibil din 10 în 10 ani, nu însă în ceea ce privește dispozițiile alianței militare. Alianța este permanentă. Virtualmente ocupația britanică se încheie; realmente Marea Britanie își permanentizează ¹⁾ și, prin organizarea trupelor indigene, își consolidează chiar, stăpânirea militară a zonei canalului Suez și a acestei porțiuni din Mediterană.

* * *

Chestiunea Sudanului a găsit o surprinzător de grabnică înțelegere. Textul se limitează a sublinia menținerea condominiului anglo-egiptean, fără a prejudeca drepturile de suveranitate revendicate de Egipt.

După asasinarea sirdarului armatei egiptene în 1924, Sir Lee Stack, guvernul britanic eliminase de fapt, elementul egiptean din Sudan. Prin cultivarea naționalismului sudanez, prin refuzul de a permite Regelui Fuad titulatura de rege al Sudanului, prin măsuri discriminatorii, Marea Britanie ținuse a reacționa împotriva veleităților egiptene și a marca hotărârea de a păstra o dominație exclusivă asupra acestui teritoriu. Negocierile din 1930 eșuaseră în principal din cauza divergenței de opinie asupra situațiunii Sudanului.

Astăzi guvernul britanic pare a fi făcut un volte-face întreg. Concesiile sunt aproape maxime. Imigrarea populației egiptene, participarea armatei și a funcționarilor administrativi egipteni ²⁾ dau realitate termenilor acordului din 1899 care înființase condominiul anglo-egiptean.

Explicația este facilă: Sudanul este un pământ a cărui fertilitate este în funcție de apele ce coboară din platoul abisinian. Prezența Italiei fasciste în Etiopia — și implicit dispariția influenței

¹⁾ După expirarea tratatului, Egiptul va putea cere ca trupele britanice să fie retrase din zona Canalului « în cazul în care armata egipteană va putea asigura singură securitatea navigațiunii în Canalul Suez ». În caz de dezacord cu Marea Britanie, această chestiune va fi deferită Consiliului Societății Națiunilor sau vreunui alt for internațional similar.

Prin urmare, nu există nici o obligație formală de retragere a trupelor britanice nici după cei 20 de ani prevăzuți de acest tratat.

²⁾ Astfel s'a fixat numirea unui expert economic egiptean care va funcționa la Cartum; și un ofițer egiptean care va funcționa ca secretar militar al guvernatorului britanic din Sudan.

britanice în această țară — schimbă datele problemei. Sudanul a încetat a mai fi pentru Marea Britanie o perspectivă sigură de exploatare a resurselor sale agricole și economice.

* * *

A treia problemă se referă la statutul străinilor pe teritoriul egiptean. Ea se leagă de complicata discuțiune privitoare la reforma regimului capitulațiunilor.

Din Evul Mediu, statele europene beneficiază de privilegii acordate de sultanii Imperiului Otoman. Sistemul jurisdicțional în Egipt cuprinde, pe de o parte, tribunale naționale, cu competența limitată la populațiunea indigenă; tribunale mixte, cu judecători străini și indigeni, în a căror competență intră judecarea proceselor în care străinul este părțit în cauze penale și, în sfârșit, jurisdicția consulară, pentru procesele ivite între străini.

Regimul capitulațiunilor este în multe privințe un anacronism.

Creat pentru a servi interesele comerțului otoman și a consacra separația funciară dintre infideli și musulmani, acest regim al capitulațiilor — deși nu își trage numele dela a capitula ci dela capitula, adică capitoarele dispozițiilor tratatului — este totuși astăzi socotit nu numai ca o piedică în uniformizarea vieții de stat din Egipt, dar și ca o servitute, stigmat al nematurității sale sociale pe care poporul egiptean îl repudiază.

Pentru Marea Britanie, chestiunea aceasta a devenit secundară; interesele politice și mai ales militare au trecut înaintea.

Regimul capitulațiilor interesează însă 14 state, așa încât oricare ar fi acordul dintre Marea Britanie și Egiptul, trebuiesc conduse tratative internaționale pentru ca Egiptul să se libereze de aceste dispozițiuni capitulare. Anglia a făgăduit Egiptului sprijinul său. Drept început este vorba de a se trece funcțiunile jurisdicției consulare în competența tribunalelor mixte ca preludiu până la totala dispariție a acestui regim de inferioritate.

Egiptul are acum drumul deschis de a primi ultima consacrare a statelor independente și suverane prin intrarea în Societatea Națiunilor.

* * *

În concluziune, tratatul din 1936 consacră o alianță militară anglo-egipteană pe care se grefează o serie de dovezi de amicitie din partea Mării Britanii. Ocupația britanică va fi în viitor mai puțin manifestă, intervenționismul ei administrativ diminuat, fonduri britanice vor coopera la formarea și la înzestrarea armatei naționale, un prim pas este făcut în reforma regimului capitulațiilor, în sfârșit se deschide perspectiva intrării în Societatea Națiunilor. Sunt rezultate prețioase dobândite de Egipt.

Obiectul adevărat al tratatului nu poate fi însă înțeles decât în lumina scopurilor politice britanice.

Tratatul cuprinde o captare a amicitiei egiptene, o renunțare la dominația exclusivă a Sudanului, o hotărâre de permanentizare a ocupației militare.

Tratatul a fost prezentat ca o mărturie a idealismului britanic prin străduința de a asista poporul egiptean în desăvârșirea unității și a forței sale naționale. Ar fi adevărat, dacă tratatul nu ar fi în același timp mărturia realismului britanic. Tratatul de alianță cu Egiptul este o consecință directă a cuceririi Etiopiei de Italia fascistă și a reînarmărilor de pretutindeni. De aceea tratatul trebuie privit, în primul rând, în lumina problemei comunicațiilor inter-imperiale și a conjuncturii internaționale.

Sudanul a încetat a fi o certă investiție economică; Mediterana o mare deschisă și thalassocrazia britanică o dogmă a politicii internaționale.

Tratatul de alianță cu Egiptul este de aceea — înainte de toate — unul din elementele programului de reînarmare navală și politică a Marii Britanii.

* * *

Prin semnarea acestui tratat sinalagmatic, se pune capăt conștiinței de inferioritate, care apăsa guvernarea egipteană; atât prin întărirea suveranității interioare cât și prin înlocuirea actului unilateral de octroiare a independenței printr'un acord între două state egale și suverane. Acesta ar putea fi un scop în sine, dacă evenimentele ultimelor luni n'ar fi avut o stranie și stăruitoare legătură cu apele mediteraneene.

Noul regim al strămtorilor, manevrele și transporturile de trupe din apele spaniole, turburările politice din Palestina, mișcările de divizii din Libia, investiții noi în Albania, crucieră regală în porturi elene și sârbești, noul statut al Siriei, vasele noi în șantierele dela Genova, fortificații în Dodecanez, nu sunt decât câteva din coincidențele momentului politic actual.

Politica internațională pare să se fi concentrat la rezolvirea ecuației mediteraneene. Marea Britanie s'a grăbit a participa, înlocuind una din necunoscutele ecuației prin acest tratat de alianță cu Egiptul care consacră forța permanentă a Marii Britanii în apele canalului Suez și oriunde interesele Imperiului o cer.

RICHARD HILLARD

REVISTA REVISTELOR

STREINE

E S P R I T

Nr. 49 — 1 Oct. 1936

Marea publicație personalistă de sub conducerea d-lui Em. Mounier consacră numărul ultim în întregime unui « Manifeste au service du Personnelisme ». E o expunere documentată, de sigur cea mai bogată făcută până azi (aproape 200 de pagini mari compacte) căreia dispoziția monografică îi dă valoarea unei publicații de inițiere.

Alegem această nouă definiție a persoanei:

« Une personne est une être spirituel constitué comme tel par une manière de subsistance et d'indépendance dans l'être; elle entretient cette subsistance par son adhésion à une hiérarchie de valeurs librement adoptées, assimilées et vécues par un engagement responsable et une constante conversion; elle unifie ainsi toute son activité dans la liberté et développe par surcroît, à coup d'actes créateurs, la singularité de sa vocation ».

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Nr. 277—1936

Numărul pe Octomvrie din *Nouvelle Revue Française* cuprinde sub titlul cunoscut, general și consacrat *Réflexions* un articol pe care regretatul Albert Thibaudet trebuie să-l fi scris în preajma morții sale. Marele critic francez, profesor universitar la Geneva, autor a numeroase studii compacte filosofice și literare, precum și al nenumăratelor cronică rămase în timp de treizeci de ani de activitate publicistică neadunate în volum, poate fi socotit drept criticul eminent al începutului nostru de veac. Franța a dat totdeauna Europei pe criticii cei mai de seamă, poate din pricina cunoscutei conformații raționale a spiritului francez. Dacă Sainte-Beuve a fost criticul perioadei romantice și dacă Remy de Gourmont a fost al celei simboliste, Albert Thibaudet este acela care a comentat, a interpretat și a încadrat filosoficește aceea ce numim azi în literatură modernismul. Și aci nu este vorba numai de o simetrie istorică a celor trei mari spirite franceze pomenite. O paralelă amănunțită ar descoperi în toți trei, pe lângă aceeași funcțiune istorică pe care fiecare a îndeplinit-o pe lângă epoca sa, aceeași familie de cărțurari meto-

dici, de învățați în cele mai variate domenii ale cunoștinței, dar și de artiști ai caracterizărilor critice sau ai formulărilor lapidare.

Asemenea gânduri are cititorul poate al ultimului articol scris de Thibaudet înainte de a se sfârși, ultimul din acelea pe care le publica numai la *Nouvelle Revue Française* de douăzeci și șase de ani (*N.R.F.* a apărut în 1909—1910). Articolul se chiamă *Une rencontre à Saint-Point* și cuprinde una din acele digresii cărțurărești cu care Thibaudet își obișnuise cititorii. Rareori de altfel a găsit el un subiect mai potrivit cu comportarea nesfârșit digresivă a spiritului său, decât tipul moral al lui Philibert Leclerc, publicist în materie de economie politică la începutul veacului nostru, asistent al laboratorului de geologie al Sorbonei, descoperitor de mine metalice în Africa, călător și explorator în Africa și America de Sud, ascet în toată puterea cuvântului, discipol al lui Ignațiu de Loyola; dar mărturisindu-se singur mai târziu din familia lui Descartes și Mahomet, pentru care avea câte un emisfer cerebral; preocupat mai apoi cu aceeași fervoare când de problema Orient-Occident, când în sfârșit de filosoful Lao-Tse și Lamartine, în același timp.

În restul sumarului: André Gide — *Eugène Dabit*; Eugène Dabit — *Garnet Vert*; Léon-Paul Fargues — *Labyrinthes*; Julien Benda — *La Jeunesse d'un clerc* (III); H. de Montherlant — *Pitié pour les femmes* și Jean Paulhan — *Les fleurs de Tarbes* (fin). Cronici: Alain — *Propos*; H. de Montherlant — *Mysticisme et sensualité* și Marcel Arland — *Chronique des romans*. Note și Atmosfera lunii.

CONFERENCIA

Nr. XX—1936

Paul Claudel a scris în ultimul timp o operă dramatică intitulată *Jeanne d'Arc au Bucher*. Lucrarea i-a fost cerută de Ida Rubinstein, celebra artistă care săptămânile acestea va apare la Operă în rolul Jeannei d'Arc, muzica datorindu-se lui Arthur Honegger. Paul Claudel, într'o minunată conferință ținută la Universitatea Analelor și publicată în numărul de Octomvrie al organului respectiv *Conferencia*, conferință care conține o nespus de armonioasă proză franceză, a explicat momentul concepției sale dramatice și imaginea de sfântă, singura potrivită, în care i s'a luminat destinul ciobăniței din Domrémy.

Poetul catolic, atât de cunoscut pentru largile lui versete, aruncă oprobiul posterității, în ceea ce privește soarta Jeannei d'Arc, nu atât asupra « episcopului infam » Cauchon, cât asupra Sorbonei, care trebuie ținută răspunzătoare de atmosfera pe care a creat-o și în care crescuseră judecătorii Jeannei d'Arc, Sorbona, care n'a luat nici o parte în procesul de reabilitare.

Conferencia publică la sfârșitul conferinței lui Paul Claudel câteva fragmente din *Corona Benignitatis Dei*, pentru ca oricine să-și poată da seama, citindu-le pioasele versete, de pregătirea morală și artistică a autorului de a scrie *Jeanne d'Arc au Bucher*.

Sumarul îl completează Jacques Copeau — *Rosalinde et Orlando*; Marc Chadourne — *Le Secret de l'Indien*; André Rivollet — *Hymne à la Joie* și Jules Truffier — *Le théâtre au XVI-e siècle*.

CAHIERS DU SUD

Nr. 187—1936

În fruntea acestui număr apar câteva poeme, datorite compatriotului nostru d. Ilarie Voronca, sub titlul general *La Joie est pour l'homme*. De câțva timp, d. I. Voronca are un vers mai cântător și oarecum mai descongestionat de imagini. Părăsirea acelei vechi industrii febrile de imagini care la d-sa devenise caracterizantă este un progres real, întru cât îl apropie de marea valoare artistică a simțului măsurii.

Printre alte colaborări, ca *La Bataille des Cartons* de Marcel Brion, *Poèmes* de André Chardine, *Fuite* de Jorge Amada, *Eugène Dabit* de Ernst Erich Noth și *Réflexions sur l'Encyclopédie*, găsim un eseu interesant semnat Georges de Santillana și intitulat *Vers une synthèse Méditerranéenne*.

L'HEURE ACTUELLE

Nr. 30—1936

D. M. N. Condiescu¹ semnează în paginile literare ale acestui *Observator al Estului și Sud-Estului European*, alături de o traducere din Eminescu în franțuzește datorită d-lui A. Danielopol, o schiță, cum îi spune autorul, un adevărat poem în proză, cum i s'ar spune mai exact, sub titlul *Sans Titre* și din care extragem următorul fragment:

« Elle s'est toujours sentie seule et inaccessible. Dans le vide de son âme, nulle émotion n'a porté son empreinte. Le tourbillon des agitations mondaines ne l'a jamais troublé. Un regard brûlant, approfondi d'une intention étourdissante, parti du tréfonds d'une violente sensibilité l'a toujours trouvée inaccessible, immobile comme l'eau d'un lac profond, et, à la pensée d'une caresse brûlante, lourde du charme de l'enchaînement, tout son être s'est replié sur lui-même comme sous l'emprise cauchemaresque de l'entortillement écailleux d'un serpent.

• Elle fut aimée.

• Elle n'a pas aimé. Elle n'a rien désiré; rien demandé et jamais rien accordé.

• Elle n'a pas su ce que c'est que la faute, ni ce que c'est que le remords, tout comme elle n'a pas su ce qu'était le pardon.

• Son unique faiblesse furent ses lévrier, à coup sûr à cause de leur répulsion manifeste des caresses humaines et, peut-être aussi, pour leur inattement total.

• Ainsi dévida-t-elle le fuseau de sa jeunesse, elle, cette beauté aux sens endurcis, sourde aux psaumes d'amour qui montaient vers son intangibilité olympienne.

• Et les jours s'écoulèrent vides du surplus de vie qu'y apportait le printemps, arides au zénith de la lourde chaleur des étés, chargés de la brume des automnes et des brouillards des hivers, endurcissant son corps, étioiant le rosé de sa chair, parcheminant son visage et, sur ses cheveux cuivrés, étalant une couche de neige.

« Il ne lui resta plus que l'éclair sauvage de ses regards ! . . . »

« De quels abîmes de l'enfer est monté vers elle, lors d'un coucher de soleil humide, aux symphonies des gouttières s'épanchant goutte à goutte et de l'épleurement des gouttelettes sur les feuilles jaunies, tandis qu'elle ouvrait le livre aux fermoirs d'argent, recouvert d'une peau agréable au toucher, l'incompréhensible et haletante tension ? et quel diable vengeur, crispant ses mains de sainte, blanches et diaphanes sur la page ensorcelée, lui a-t-il cloué le regard sur les lumières enguirlandées d'un chant d'amour. L'ardeur d'aimer embrasant les mondes depuis leur genèse, a lèché de sa langue de feu ses sens inanimés ».

REVUE DES DEUX MONDES

Tome 35—4e livraison, 1 Octobre 1936

D-ra Henriette Célarié publică pagini interesante asupra Cehoslovaciei, iar d. Emile Henriot consacră un studiu remarcabil lui Eugène Fromentin.

D. Maurice Lewandowski scrie un portret viguros al generalului Rydz-Smigly, care nu trebuie privit doar ca un militar. « Rydz-Smigly are, înainte de toate, un caracter rectilin, gusturi simple, fugind de pompele oficiale și de obligațiile moderne; nu umblă după popularitatea ieftină, nu se strecoară în primele rânduri ca să fie văzut, ci în ultimele ca să vadă ». Poartă de obicei o uniformă fără insigne nici distincții multiple; fumează țigarelele cele mai comune și cele mai ieftine; camera sa este de un aspect foarte modest, cu un pat de campanie de fier și câteva mobile așezate cu gust și simplitate. Are pasiunea literaturii și artelor și este mai ales un cunoscător entuziast al istoriei napoleoniene.

« Generalul posedă în împrejurimile orașului Wilno, lângă Lida, o mică proprietate, care este o casă modestă cu patru odăi și cu o bucată de pământ în jurul casei; aci își caută el odihna și destinderea, la care se adaugă plăcerea de a vâna păsări de baltă . . . Din această serie de fapte mărunte se vede că eroul polonez duce, în realitate, viața unui muncitor de rând. În sfârșit, dacă în exercițiul funcțiunii sale este un șef inflexibil, generalul Rydz-Smigly este în intimitate un om fermecător și un povestitor delicios; însă, la drept vorbind, preferă să stea de vorbă cu persoane de aceeași cultură tehnică, decât să strălucească în cadrul vreunei mari recepții ».

MERCURE DE FRANCE

Nr. 919 — 1 Octobre 1936

D. W. Drabovitch prezintă câteva tablouri edificatoare asupra « vieții rusești », luate din presa sovietică. Iată cum se predă geografia, după publicațiunea *Pentru instrucțiunea comunistă* din 2 August 1935:

În regiunea Taganrog se procedează la verificarea cunoștințelor de geografie a profesorilor însărcinați cu acest curs, care sunt supuși unui mic examen:

— « Ce este Japonia ?

— Un continent.

— Spune ceva despre India.

— India... se află în Africa.

— Ce te face să crezi că India este în Africa ?

— Pentru că este o țară caldă locuită de negri. E o colonie a Japoniei ». Altă anchetă asupra culturii generale, printre studenții Institutului Mendeleieff de chimie tehnologică:

— « Cine a fost Leonardo de Vinci ?

— Un papă.

— Cine a fost Oedip ?

— Ceva în Australia.

— Ce este Sparta ?

— Soția lui Socrate.

— Enumără 15 state din Europa.

— Germania, Anglia, Suedia, Turcia, Mesopotamia, Brazilia... ».

În sesiunea de Ianuarie 1936 a Comitetului central executiv, Comisarul poporului la Instrucția Publică a spus: « Defectul de căpetenie al școalelor noastre este nivelul foarte jos al învățământului rusesc. Dacă aruncăm o privire asupra corpului didactic secundar al R.S.F.S.R. (Rusia Mare), constatăm că 75% dintre institutori nu posedă o instrucție superioară. Mulți dintre ei sunt extrem de slab pregătiți ».

Cum se recrutează acest personal didactic ? Iată ce ne raportează revista *Pentru instrucția comunistă* din 28 Septembrie 1935:

« În regiunea Dniepro-Petrovsk, un oarecare Petrenko a fost însărcinat să găsească institutori pentru o școală nouă « deasupra planului ». Cu toată energia sa, n'a putut să găsească destui. Atunci a poruncit profesorului care predă matematicile să ia asupra-și și desemnul; profesorului de fizică să predea și muzica. Acesta din urmă a încercat să protesteze, timid: pentru a preda muzica, spunea el, trebuie să ai cel puțin urechea formată și un minimum de voce. Directorul comunică această întâmpinare locului în drept. Și personajul administrativ răspunde: « Spune-i fizicianului că dacă refuză să cânte, va « dansa » ».

Și sârmanul fizician... a cântat.

După *Pravda Komsomolului*, scriitorul Alexis Tolstoi a rostit la a zecelea Congres al Komsomolului, un discurs asupra cauzelor decăderii literaturii sovietice, spunând între altele: « În veacul al XIX-lea, scriitorul era la noi un gânditor, un îndreptar spiritual. Literatura domina epoca și lucrul acesta a subzistat până în zilele noastre. Și unii scriitori nu sunt încă în stare să înțeleagă că acum Adevărul este unul și unic. Aceasta este doctrina celor patru mari gânditori: Marx, Engel, Lenin și Stalin. Și că acest Adevăr este sub paza Comitetului central al partidului comunist. Și că, prin urmare, la noi, nici o persoană particulară nu poate îndruma sufletele... Și anumiți scriitori nu știu ce le rămâne de făcut ! ». În Aprilie 1935, Maxim Gorki se plângea în *Pravda* de ignoranța istorico-culturală a scriitorilor sovietici, iar

în Ianuarie 1936 răspundea în *Pravda a Komsomolului*, la întrebarea: « De ce scriitorii ruși contemporani nu scriu sau scriu prost? Mai întâi pentru că n'au nimic de spus, și aceasta din pricina nivelului lor cultural foarte scăzut ». Acest « nivel cultural foarte scăzut » se regăsește până și în marea presă sovietică. Când profesorul Sakharov a scris în al său *Manual de patologie*: « Dacă un sânge de o bună calitate este amestecat cu un sânge mai puțin bun, acest amestec aduce cu sine mai de grabă degradarea primului decât ameliorarea celui de-al doilea », *Pravda* l-a combătut de o manieră foarte neștiințifică: « De aci se desprinde foarte limpede figura reacționară a profesorului Sakharov, ale cărui « revelații » se confundă cu delirul fascist și rasist ». Și *Pravda* cerea punerea sub acuzare a profesorului Sakharov. . .

REVUE DE PARIS

43e année — Nr. 19 — 1 Octobre 1936

Articolul intitulat « Război în Spania » și semnat *** aduce interesante precizări asupra dedesubturilor și amănuntelor cu privire la luptele tragice care se duc de mai bine de trei luni de cealaltă parte a Pirineilor. Asasinatul lui Calvo Sotelo, gazetar de mână întâia și om politic de mare curaj, a dezlănțuit rebeliunea. Calvo Sotelo care făcuse bilanțul teroarei roșii pe care extremiștii Frontului Popular o dezlănțuiseră asupra țării înțelesese că salvarea nu putea veni decât printr'o insurecție generală împotriva conducerii revoluționare. Or, în Spania nu erau decât două forțe organizate pe care o asemenea insurecție improvizată s'ar fi putut bizui: partidul carlist și « Phalanga » antimarxistă și anti-parlamentară întemeiată de Antonio Primo de Rivera, fiul fostului dictator. Navarra putea să dea douăzeci de mii de voluntari carliști, și restul Spaniei aproape zece mii, « tocmai ceea ce trebuia ca să ia naștere o Vendée navareză, formă de război care n'a reușit de două ori într'un veac ». « Phalanga » care avea 200.000 de aderenți era o forță serioasă, tot atât de combativă ca și carliștii și răspândită aproape în toate provinciile. Atunci Calvo Sotelo s'a gândit la armată, care a fost totdeauna un element însemnat în orice răscoală. Se adresă deci unui amic personal, generalul Francisco Franco, cel mai tânăr general de divizie al armatei spaniole și care se ținuse totdeauna departe de politică. Generalul Franco răspunse emisarului care-i fusese trimis, că opiniile sale erau republicane și că nu putea deci pierde din vedere că prietenul său Sotelo era monarhist alphonssist. Franco califică drept nepolitică o răscoală care ar fi avut aspectul unei tentative de restaurație. În realitate, în acel moment, generalul Franco primise și alte oferte, și lui Calvo Sotelo nu-i era hărăzit să trăiască realizarea mișcării pe care o concepuse, căci fu asasinat la începutul luni Iulie și moartea sa tragică n'a făcut decât să grăbească rebeliunea.

LE MOIS

Nr. 69

Ultimul număr al acestei reviste de sinteză mondială aduce o serie de articole excelente cu privire la subiecte de mare actualitate: *Evoluția puterii centrale în Rusia sovietică. Cauzele devaluării franceze. Puterea germană, pe-*

ricol european? Armamentele terestre și maritime ale Germaniei, Franței și aliaților lor. Noile tratate în Egipt și Syria.

Dintre articolele semnate, amintim: *Cu urechea la Bratislava*, de René Gast; *Marina de război germană*, de Jean Quatremarre; *Religia marxistă*, de Yvon Jan; *Dragostea de Artă*, de Amanda K. Coomaraswamy; *Trachomul, flagel al omenirii*, de profesorul Emil de Grosz, cât și excelentul studiu al d-lui inginer I. Gigurtu, directorul revistei economice *Libertatea: Criza și rolul aurului*, din care desprindem următoarele concluzii:

« E adevărat că am auzit de multe ori țările care au renunțat momentan la aur, amenințând să renunțe definitiv la el, dacă nu se va ajunge la un echilibru în repartiția metalului galben. În acest chip, aurul s'ar deprecia și țările ca Statele-Unite și Franța, care dețin cantitățile cele mai mari de aur ar suferi pierderi enorme. (Articolul este scris înainte de devaluarea francului francez. N. R.).

« Aceste amenințări nu sunt serioase, și astăzi se vorbește mai puțin, în această privință. Mitul aurului continuă să aibă un ascendent atât de mare asupra spiritelor, încât, dacă Statele ar repudia definitiv acest etalon, este foarte probabil că prețul metalului, adică puterea sa de cumpărare, ar crește. De altminteri, toate țările care renunțaseră la convertibilitatea aurului nu au astăzi decât un singur gând: să mențină circulația la maximul existent în momentul în care renunțaseră la convertibilitate. *Ceea ce toată lumea ține să evite, e inflația cu tot cortegiul ei de suferințe.* Este sigur că în ziua în care lira sterlină se va stabili și ea prin jocul natural al cererii și ofertei, Anglia, ca și toate celelalte țări, nu va ezita să revină la etalonul aur.

« Criza economică, care a avut cauze de ordin economic ca și toate crizele de acest gen, ar fi dispărut automat prin jocul forțelor economice. Însă pe această criză s'a grefat alta: *criza monetară, criza creditului, criza încrederii.* Aceasta nu mai este de ordin economic, ci de ordin psihologic, și cu atât mai periculoasă. *Criza de credit are cauze politice; aci trebuie căutată originea tezaurizării, migrația aurului și reputația sa neconformă nevoilor monetare actuale.* Măsurile luate pentru a zăgăzui curente naturale n'au făcut decât să agraveze situația. Ideologiile politice din aproape toate țările sunt în contradicție cu legile economice naturale; ele împiedecă și circulația aurului și aceea a mărfurilor și împiedecă repriza, distrugând încrederea ».

ROMÂNEȘTI

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Anul I. Nr. 7—9. Iulie—Septembrie

Cuprinsul. *D. Gusti*, Temeiurile teoretice ale cercetărilor monografice. *I. Făcdoaru*, Antroposociologia. *Traian Herseni*, Stăni nerejene. *H. H. Stahl*, Rudenia spiritului din nașie, la Drăguș. *Adrian C. Brudariu*, Monografia comunei Belinți. Cercetări asupra manifestărilor etico-juridice. *Roman Cressiu*, Monografia comunei Șanț. Familie. *I. C. Cazan*, Potecuța din pădure: Descântecu Plugului.

Cronici, documente și recenzii semnează d-nii Traian Herseni, D. C. Georgescu, N. Ghiulea, Ph. Mosely, Raul Călinescu, I. C. Cazan, H. H. Stahl, G. Vlădescu-Răcoasa, I. Sulea Firu, D. Imbrescu.

D. profesor D. Gusti definește încă odată metodele monografiilor sociologice, întreprinse sub directiva d-sale:

« Spre diferență de ce se face în altă parte, monografiile sociologice concepute de noi au această originalitate că nu lasă nestudiat nimic din ce e semnificativ din cuprinsul noii unități sociale... Monografia sociologică românească nu se mulțumește numai cu studiul unei manifestări, cea spirituală sau cea economică, așa cum ar face folklorul sau etnografia, și nici cu studiul unui singur cadru, cel cosmologic sau cel istoric, cum ar face antropogeografia sau istoria, ci caută să analizeze integral un sat în structura sa de subunități, relații și procese sociale, cu toate manifestările pe care le depune și toate cadrele care îl condiționează... »

... Monografia sociologică trebuie să cuprindă, așa dar, pentru a fi completă și pentru a putea înlesni cândva o privire sintetică a realității românești, un studiu al tuturor cadrelor.

... Monografia sociologică întreprinde pe lângă studiul cadrelor, un studiu amănunțit al manifestărilor sociale. Un studiu al manifestărilor economice... Un studiu al manifestărilor spirituale: manifestări religioase, artistice... morale și ideologice. Un studiu al manifestărilor juridice... Și, în sfârșit, un studiu al manifestărilor politice.

Monografia sociologică urmărește apoi un studiu integral al unităților sociale... al relațiilor sociale... al proceselor sociale... și al tendințelor de evoluție socială.

În chipul acesta, problemele monografice se integrează sintetic către o privire generală, cu adevărat sociologică, în stare să ne dea imaginea exactă a realității sociale, atât static cât și dinamic ».

Sumarul revistei ilustrează experimental principiile expuse în articolul d-lui profesor D. Gusti. Studiile semnate de d-nii Făcăoaru, Herseni, Stahl, Brudariu și Cressiu, arată diversitatea de planuri, pe care se desfășoară cercetările monografice și bogăția materialului documentar utilizat. Sunt în deosebi de reținut chestionarele, publicate de d. Adrian Brudariu în articolul său-chestionar de o minuțiozitate analitică extremă.

De altfel întregul cuprins al revistei ne dă posibilitatea să urmărim mecanismul foarte complex al noii cercetări monografice pe teren.

La cronici, subliniem replica d-lui D. C. Georgescu la un atac revizionist maghiar. Ton polemic reținut, atitudine sobră, în concordanță cu linia generală a noii reviste de știință.

Un pitoresc document de psihologie, îl constituie articolul d-lui Philip E. Mosely: *Lumea psihologică a unui « american » din Șanț*. Este confesiunea pătrunzător surprinsă, de către cineva care știe să asculte — confesiunea țăranului Vasile Marti, plecat din satul Șanț (jud. Năsăud) în America și reîntors acasă după 16 ani. Se poate urmări în această fișă psihologică, procesul de asimilare și de dezadaptare a unui spirit moral într'un mediu de civili-

zație excesivă. Vasile Marti povestește cu o simplitate plastică elementară, dar direct evocatoare.

« Plăcerea lui de seamă — notează d. Mosely — matchurile de box; pentru ca să vadă al doilea match între Dempsey și Tunney s'a dus cu avionul dela Detroit la Chicago și înapoi, plătind 40 dolari... La un record de dans el a văzut cum « băiatul voia să înceteze jocul, dar tovarășa lui i-a dat un pumn, ca să-l facă să ție până la finich ».

« Citeam gazeta românească tipărită acolo: citeam de asemenea jurnalele englezești, mai întâi pagina sporturilor... ».

« Odată m'am dus în California, o altă dată la Hot Springs, Arkansas... Am văzut mulți negri: sunt foarte simpatici, puternici și nepăsători de praf: am fost la ei de cinci, șase ori... ».

« Intorcându-mă din America, am încercat opincile odată. Nu mai puteam să merg. Mergeam un pas înainte și doi înapoi... ».

« Intorcându-mă în 1929 nu vedeam nimic noaptea. In Statele Unite, e atâta lumină pe stradă. ».

« ... Am adus un brici cu lame, un binoclu și ochelari pentru mine și nevasta mea ».

« La întoarcere răspundeam adeseori pe englezește. Mă întrebau: « ce-ți este? » Răspundeam: iartă-mă, vorbeam englezește ». « Când încercam să descriu Statele Unite oamenilor din Șanț, ei râdeau zicând: Nu se poate ».

Remarcăm de asemeni — admirabile nu numai ca valoare documentară, ci și pentru reala lor frumusețe — cele 35 de « strigături din Șanț » culese de d. I. C. Cazan. Transcriem două.

Hei leliucă struț de rouă
Tu mi-ai rupt inima 'n două;
Tu mi-ai rupt-o, tu mi-o leagă,
C'un fir de mătase neagră.
Tu mi-ai rupt-o, tu mi-o coasă
C'un fir de mătasă groasă.

Măi leliță, lelișoară,
De-i fi lună, lunișoară,
Ți-ai scoate pătușu-afară,
La fereastră, la cămară.
Eu m'aș face vânt de vară,
Ș'aș veni la voi pe sară;
Și m'aș face-un merișor,
Și m'aș da de-a rostogol
Până la tine în țol.

LIBERTATEA

Anul IV. Nr. 19. 5 Octomvrie 1936

S u m a r u l : C. Gane, P. P. Carp față de adversarii săi. Ion Ververca, « Convorbirile economice » ale lui Ion Ghica. V. Christescu, Aspecte din viața

economică a Daciei romane. *St. Antim*, Un proces istoric. *C. Gane*, Acum o sută de ani.

Cronici. Comentarii. Observațiuni. Recenzii.

PAGINI LITERARE

Anul III. 15 Septembrie 1936. Nr. 9.

O revistă care apare la Turda, în condiții grafice merituoase și cu un efort de selectare a materialului publicat, lăudabil pentru o publicație provincială.

Să remarcăm că de câțiva ani locul unei reviste literare de provincie, scrisă cu autoritate, este vacant. « Paginile literare » dela Turda vor avea dreptul să candideze la acest titlu, dacă vor avea pe viitor o apariție mai regulată și dacă își vor preciza cu mai multă severitate criteriile.

În numărul ultim, părintele I. Agârbiceanu semnează schița « Mamă » — ceea ce ne dă prilejul să citim încă odată proza sa însuflețită de atâtea gânduri bune.

Două traduceri din Baudelaire — corect versificate, dar fără accentul demoniac, pe care doar d. A. Philippide l-a realizat uneori — semnează d. Constantin Stelian.

Tânărul poet Ștefan Baciu publică un poem pe o temă veche: Cântecul zărilor.

Sunt ecouri din altă parte, reluate cu sinceritate.

Scrie rânduri pline de înțelegere, pentru opera poetică a lui Matei Caragiale, criticul revistei, d. Romulus Demetrescu:

« Matei Caragiale, pictor heraldic și miniaturist, studiind el însuși Heraldica, a încrustat în aceste versuri ce par sculptate, chipuri și icoane ale vremilor trecute, potrivit apucăturilor și preferințelor sale de miniaturist și de cunoscător al amănuntului caracteristic și simbolizator. Versurile sale, sonore, sunt de o armonie rece; exprimă o simțire gravă, dau o aparență distantă și simțirii dar și chipurilor pe care le încondeiază. Sunt versuri cristalizate în forma corectă parnasiană, cum am spus, străvezii, lipsite de avânt exterior și de sentimentalism, dar cu o distincție rară și de o sugestivitate limpede și grațioasă, în gravitatea mândră a notației ce o cuprind. Ele zugrăvesc perfect, dar zgârcit, și în mișcări scurte, care dau strictul necesar configurării unui chip, înfiripării unui gest, plâsmuirii unei atmosfere sufletești »,

Citează, cu alegere fericită nepământescul, în notele lui precise totuși; portret al « Domniței » și nu putem rezista ispitei de a-i împrumuta citatul:

Verzi-tulburi ochii galeș revarsă pe sub gene
Ispita pătimașă și doru 'nveninat.
E-naltă, cu păr galben, cu mersul legănat
În grelele-i veșminte pășind măreț și-alene.

Mișcărilor-i sunt line, molatice, viclene,
Și dulcele-i grai curge duios și răsfățat,
Dar, cine-i cată 'n față se pierde săgetat
De negrul arc ce 'mbină trufașele sprincene.

Muiată 'n nestemate și 'n horbote de fir,
 În mâna-i — spelbă floare de ceară străvezie —
 Ea poartă pe subțierea năframă nerămzie

Ca un potir de sânge un roșu trandafir —
 Și tot ca el, rănită în plină tinerete,
 Tânjește, se 'nfioară și moare de tristețe.

Și închee cu elogii convenite la adresa celor ce au dat la iveală grațioasa culegere:

« Editura « Cultura Națională » a făcut un bine literaturii românești publicând versurile acestea, pierdute prin reviste; iar d-na Marica M. Cara giale și d. Perpessicius, care le-au editat, un act de pioasă amintire ».

GÂND ROMÂNESC

Nr. 8, 9—1936

Apare, după cum am mai avut ocazia să spunem, la Cluj, ca *Revistă de cultură editată de Astra*. Anul acesta Societatea *Astra* împlinind 75 ani de existență, d. Ion Chinezu, redactorul publicației, scrie *Astra Jubiliard*. E un istoric al înjghebării dintâi a societății, istoric care merge până în zilele noastre, cuprinzând și date privitoare la discuțiile urmate după războiul de întregire, când unii credeau că rostul *Astrei* s'a sfârșit. În continuare, d. I. Chinezu scrie:

« Epoca noastră de tragică tensiune obligă toate popoarele la o introspecțiune necruțătoare, la o atentă verificare a propriilor posibilități. *Astra* are meritul de a fi înțeles această poruncă a vremii și de a-și fi făcut din ea o axă a existenței ei. Încă din anul 1926, la adunarea generală din Zalău, *Astra* înscrie în programul său *biopolitică* al cărei cel dintâi doctrinar este actualul președinte al Asociațiunii, profesorul Iuliu Moldovan. Noua orientare se întemeiază pe ideea specificității resurselor naționale și țintește la crearea optimelor condiții în care cei mai fericiți înzestrați vor putea valorifica însușirile în viața neamului considerat ca o unitate biologică. Concentrarea severă a tuturor eforturilor spre o finalitate națională, așa cum se desprinde din această doctrină, e de fapt o concepție de Stat. Prin formularea și propagarea ei, *Astra* se așează așa dar în inima problemei naționale și își afirmă încă odată biruitoarea ei rezistență.

« Realizările secției medicale și biopolitice a *Astrei*, școlile țărănești, « Soimii Carpaților » (organizați de profesorul dr. Iuliu Hațiegan), publicațiile ei — Buletinul eugenic și biopolitic mai ales — cercetările d-rului Petru Râmneanțu în Secuime și în Banat, să amintim în această ordine de idei și vasta anchetă monografică făcută de membrii grupării *Gând Românesc* în satul Măguri din Munții Apuseni (imensul material al acestei anchete zace încă în cartoane; oare până când?) — toate aceste au adus sânge proaspăt în organismul *Astrei*, ne-au deschis ochii asupra multor răni și ne-au deprins să preferăm acțiunea concretă și precisă vorbelor patetice și vagi a căror justificare a încetat de mult ».

Mai colaborează d-nii Radu Brateș, P. P. Panaitescu (*Cititorul Blajului, Episcopul Inocenție Micu-Klein*), Olga Caba, Ion Agârbiceanu, George Popa, Ovidiu Comșia, Victor Iancu (*Originalitatea în artă*), Ștefan Baciu, Aurel Marin, Ion Breazu (*Realizări și perspective noi ale «Astreii»: Șoimii Carpaților*), N. Săulescu, Ilariu Dobridor și alții.

Fie din pricina articolelor privitoare la *Aștra*, fie din faptul că numărul acesta dublu aduce mai numeroase colaborări de peste munți decât altele, orientarea regională a publicației o ridică în stima cititorului bucureștean. Destule sunt revistele care apar în cine știe ce colț de țară, dar cu sumare încărcate de colaborări «dela centru».

PREOCUPĂRI LITERARE

Nr. 3, vol. II—1936

Este revista Societății «Prietenii Istoriei Literare». Am mai semnalat și altădată contribuția serioasă, când a fost, a colaboratorilor ei, precum semnalăm și azi: *Din proza necunoscută a lui I. L. Caragiale*, de d. George Baiculescu. D. Baiculescu fiind funcționar al Bibliotecii Academiei Române a răsfoit colecția *Epocii Literare* (zece numere), dăruită recent Academiei de d. colonel C. Georgescu. *Epoca Literară* a apărut sub supravegherea lui Caragiale. «Cu convingerea, scrie d. Baiculescu, că ajutam la cunoașterea și prețuirea operei și personalității literare a marelui scriitor, prezentăm în paginile ce urmează, în ortografia originală, aceste mărgăritare din șirul operelor lui Caragiale — fără alte comentarii — decât doar încadrate în notele bibliografice și istorice, ce se cer necesare». Și urmează «mărgăritarele». Dintre ele însă numai schița *Poetul Vlahuță*, cu toată teribila ei cruzime, ar avea oarecare valoare literară, dincolo de totala lipsă de valoare morală.

Un alt colaborator, d. Radu Manoliu, în *Izvoarele motivelor din proza lui M. Eminescu*, după ce a cercetat și strâns la un loc în alte numere ale revistei pe acelea ale poeziei lui Eminescu, face un fel de dicționar al influențelor posibile ce s'ar fi exercitat asupra prozatorului Eminescu, pe unele admițându-le, pe altele respingându-le, pe câteva punându-le la gravă îndoială, dar fără prea multe lămuriri și fără ca întregul lucrării să meargă spre vreo concluzie. Știm și noi dacă nu e un caz de istorie literară abuzivă?

MEMENTO

* *Viața Basarabiei*, Chișinău, anul V, Nr. 9—1936. T. Porucic: *Cultura antică în părțile noastre*.

* *Lanuri*, Mediaș, anul III, Nr. 4—1936. Zevedeu Barbu: *Libertatea în concepția creștină*.

* *Azi*, București, Nr. 24—1936. Miron Constantinescu: *Problema Rimbaud*.

* *Libertatea*, București, anul IV, Nr. 18—1936. George Strat: *Note dintr'o călătorie prin țară*; C. Gane: *Acum o sută de ani*.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU. *Libertatea mărilor și prizele maritime* epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut:

M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavaliere de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei	40
L. F. ROUQUETTE, <i>În căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDA	»	40
ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	»	20
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	»	60
RENÉ BAZIN, <i>Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Fouchault</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	»	30
MIHAI SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i>	»	30
C. ARDELEANU, <i>Domnul Tudor</i>	»	30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU	»	30
HOMER, <i>Odissea</i> , traducere în proză din limba elină de E. IOVINESCU	»	60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIO-CULESCU	»	40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADE	»	60
R. M. HUC, <i>În China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	»	40
F. YEATS-BROWN, <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	»	40
JAKOB WASSERMANN, <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SÂNGIORGIU	»	40

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

A apărut:

Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei	80
---	-----	----

BIBLIOTECA «ARTISTICĂ»

Au apărut:

O. HAN, <i>Sculptorul D. Paciurea</i> , cu 24 de planșe	Lei	60
AL. BUSUIOCIANU, <i>Andrescu</i>	»	120

BIBLIOTECA «ORAȘE»

Au apărut:

MIRCEA DAMIAN, <i>Bucureștii</i> , cu 48 de planșe	Lei	120
TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i> , cu numeroase ilustrații în text	»	80

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

Au apărut:

<i>Amintirile Colonelului Lăcusteanu</i> , publicate de RADU CRUTZESCU	Lei	70
ELENA G-ral PERTICARIU-DAVILA, <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	»	200

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

Au apărut:

CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , I, ediția II-a, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lei	200
Dr. G. BANU, <i>Săndăteala poporului român</i>	»	200

SCRITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Au apărut:

R o m a n e

JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Belser</i>	Lei	60
C. GANE, <i>Trecute vieți de Doamne și Domnișe</i> , II, cu numeroase ilustrații în text	»	160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și flacări de toamnă</i>	»	60
SĂRMANUL KLOPȘTOCK, <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșul</i> , II	»	70
LUCIA DEMETRIUS, <i>Tinerete</i>	»	50
N. M. CONDIESCU, <i>Insemnările lui Saștrim</i> , I	»	60
N. M. CONDIESCU, <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarelle originale de S. MÜTZNER	»	800

Au apărut:

Esseuri, Critică

PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lei	60
PERPESCIUS, <i>Mențiuni critice</i> , II	»	80
G. M. CANTACUZINO, <i>Isvoare și popasuri</i>	»	60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	»	80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	»	60
M. D. RALEA, <i>Valori</i>	»	50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , II	»	90
ȘERBAN CIOCULESCU, <i>Corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905—12)</i>	»	40
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , II, III	»	140
C. ANTONIADE, <i>Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	»	70
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , III	»	90
ALICE VOINESCU, <i>Montaigne</i>	»	70
EM. CIOMAC, <i>Poezii armonice</i> , I	»	60
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , IV și V	»	150

<i>Au apărut:</i>		Versuri	
DEMOTENE BOTEZ, <i>Cuvinte de âncolo</i>			Lei 60
Z. STANCU, <i>Antologia poezilor tineri</i> , cu portrete de Margareta STERIAN			» 60
G. BACOVIA, <i>Poesii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU			» 40
G. GREGORIAN, <i>La poarta din urmă</i>			» 60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Tării</i>			» 40
G. LESNEA, <i>Cântec deplin</i>			» 40
GEORGE SILVIU, <i>Paisie psaltul spune</i>			» 40
V. CIOCALTEU, <i>Poesii</i>			» 60
N. DAVIDESCU, <i>Hclada</i>			» 60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>			» 60
ION POGAN, <i>Zogar</i>			» 40
RADU BOUREANU, <i>Golful Sânelui</i>			» 50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce par a fi</i>			» 50
VIRGIL CARIANOPOI, <i>Scrisori către plante</i>			» 40
ADRIAN MANIU, <i>Poesii din Carmen Sylva</i>			» 100
MIHAIL MOȘANDREI, <i>Singurătăți</i> (poeme)			» 40
CICERONE THEODOREANU, <i>Cleștar</i> (poeme)			» 50

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI, <i>Versuri</i>	Lei 100
---	---------

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU ȘI GALA GALACTION

<i>Au apărut:</i>		
<i>Cântarea cântărilor</i>		gratuit
<i>Cartea lui Iov</i>		»
<i>Elemente</i>		»
<i>Eclesiastul și Cântarea Debovei</i>		»

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

<i>Au apărut:</i>		
E. MADACH, <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA		Lei 40
LUIGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU		» 40
M. CHROMANSKI, <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ		» 50
R. I. STEVENSON, <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU		» 50

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

<i>Au apărut:</i>		
D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>		Lei 60
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. I		» 100
PETRE PANDREA, <i>Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>		» 60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>		» 60
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne</i>		» 200
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. II		» 100
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul. Catehismul unei noi spiritualități</i>		» 60
ALEXANDRU CLAUDIAN, <i>Originea socială a filosofiei lui Augustin Comte</i>		» 70

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

<i>A apărut:</i>		
G. I. BRĂTIANU, <i>Napoleon III et les nationalités</i>		Lei 60

OPERELE PREMIAȚE ALE SCRITORILOR TINERI, 1934, 1935 și 1936

<i>Au apărut:</i>		
VLADIMIR CĂVARNALI, <i>Poesii</i>		Lei 20
EUGEN JEBELEANU, <i>Înimi sub săbii</i> , poeme		» 40
HORIA STAMATU, <i>Memnon</i> , versuri		» 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU, <i>Cloșca cu puți de aur</i> , versuri		» 40
EMIL CIORAN, <i>Pe culmile disperării</i>		» 50
CONSTANTIN NOICA, <i>Mathesis</i>		» 40
ȘTEFAN BACIU, <i>Poemele poeziei tânăr</i>		» 20
VIRGIL GHEORGHIU, <i>Marca vânătoare</i>		» 20
SIMION STOLNICU, <i>Pod eleat</i>		» 20
ION BIBERI, <i>Thanatos</i>		» 60
V. GEORGESCU, <i>Drept și viciaș</i>		» 40
AL. DIMA, <i>Zăcămintele folklorice în poezia noastră contemporană</i>		» 40

Sub tipar:

ST. TEODORESCU, <i>Spre un nou umanism</i>	
--	--

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. COȘTANTINESCU, <i>Sonatină pentru pian și violină</i>	Lei 120
--	---------

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

**FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»**

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 240-70 206-40

